

Beschryvinge van het eyland Formosa in Asia ...

<https://hdl.handle.net/1874/289602>

III B. G. A. R.

W. H. P.

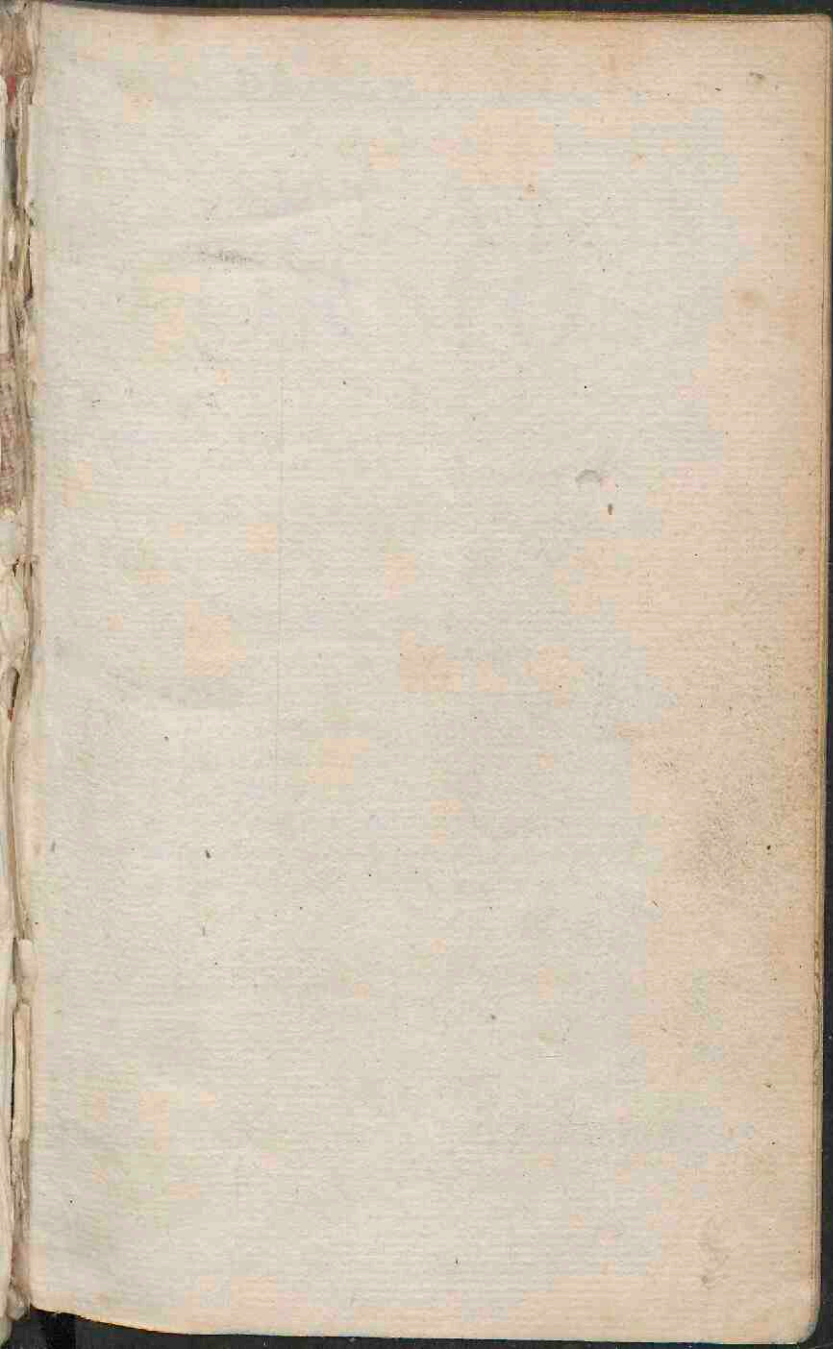
1702.

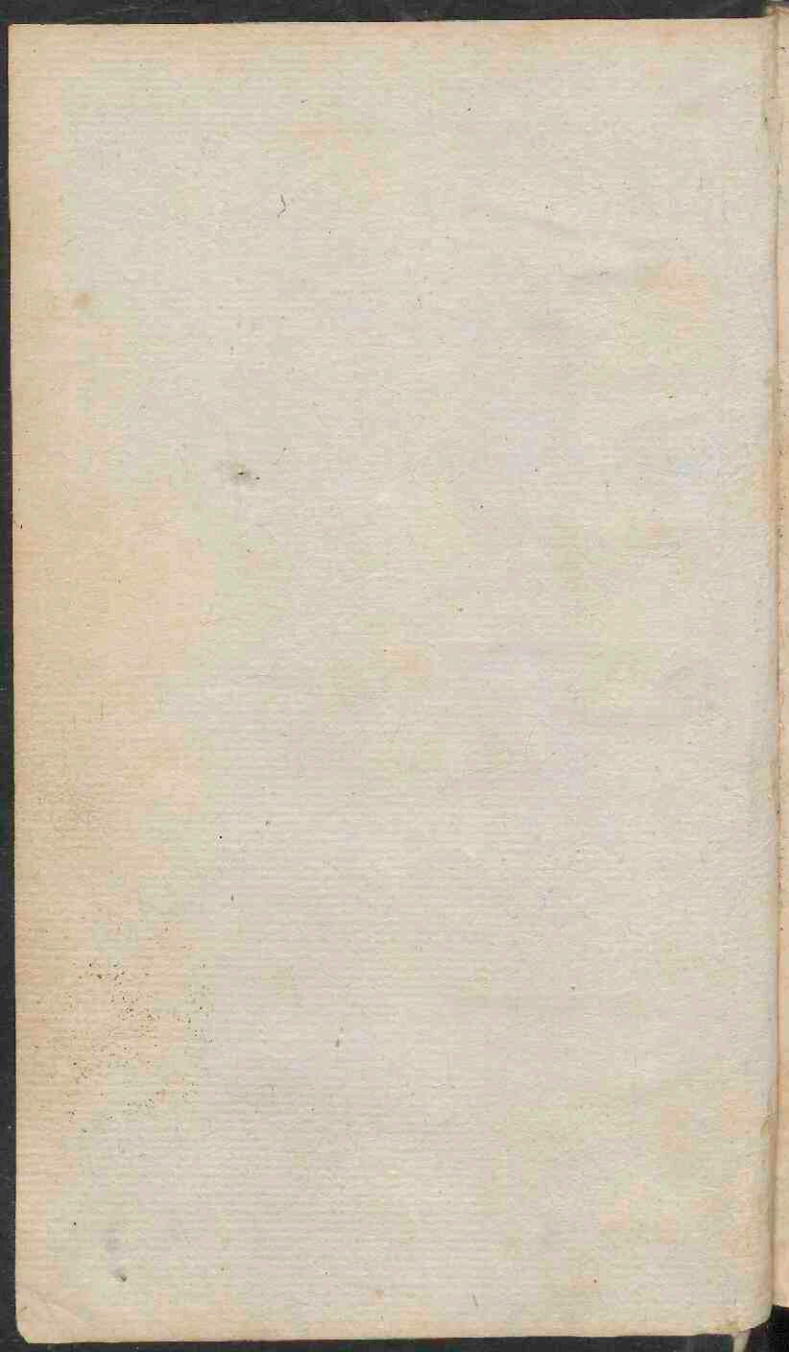
~~Geogr. et itinerat.~~ book

te-

Geogr. et itinerat.

Oct. n° 749

BESCHRYVINGE
VAN HET
EYLAND
FORMOSA
IN ASIA,

*En der Regering, Wetten, Zeden, en Gods-
dienst der inwoonders*

Uit de gedenkschriften van den Hr.
GEORGIUS PSALMANAZAAR

Aldaar geboortig, t'zamengesteld.

Mitsgaders

Een breed, en net verhaal zijner Reizen door ver-
scheide Landen van Europa, en van de ver-
volging, welke hy door toedoen der Jesuiten
van *Avignon*, geleden heeft; benevens de re-
denen, die hem tot het afzweren van het Hei-
dendom, en het aannemen der hervorinde Chri-
stelyke Godsdienst gebragt hebben.

Door d'Hr. N. F. D. B. R.

Met Kopere Platen verciert.

Uit het Frans vertaalt.

Te ROTTERDAM,
By PIETER vander VEER Boekverkooper.

1705.

RESEARCHING

EYELAND

FORMOSA

IN A ...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

VOOR-REDEN.

MEn heeft reeds van overlang de Jesuiten verdagt gehouden, dat zy niet als uyt enkele menschelijke inzigten na de Indien, *China*, *Japon*, &c. vertrekken. Het goud, de peerelen, en diamanten, zegtmen, zijn veel eer het waaragtige voorwerp van hunne langdurige en gevaarlijke reizen, als den yver tot Gods heerlijkheid, en de begeerte om de Afgodisten tot het Christendom te bekeeren. Aangezien zy reeds in de voornaamste hoven van Europa de meester spelen, heeft men dan geen groote rede om te denken dat zy, die zig zo diep by
*
de-

V O O R - R E D E N .

deze groote oppermagten van A-
sie (welke zekerlijk de rijkste
Vorsten des waerelds zijn) trag-
ten in tedringen, het voornemen
hebben van zig t'eeniger tijd voor
de eenige regters der geheele wae-
reld te doen erkennen? Dit voor-
nemen is waarlijk wel groot, maar
zoude egter deze onderneming
zo ydel en zo ongehoort zijn, dat
men, zonder voor een ziender
gehouden te worden, zig niet kan
verbeelden dat de Jesuiten dier-
gelijke ondernemingen zouden
derven smeden? zien wy hun niet
reeds byna in alle de hoven der be-
kende waereld gevestigd? zijn zy
niet aan het hoofd van alle de
Staats-bedrijven der Christenheid?
Dat de Koningen, Vorsten, en
andere oppermagten met den an-
deren zo hevig twisten en oorlo-
gen als zy willen, zijn zy niet
altijd vercenigt als leden van een
lig-

V O O R - R E D E N .

lighaam, door een zelve geeft be-
 stiert, en door dezelve voordee-
 len t'zaamgevoegt? Wie weet of
 zy door hunne geheime konsten
 geen stoffe verschaften om het
 vuur des oorlogs te voeden, op
 dat, met de Christen Vorsten te
 verzwakken en van geld en volk
 uyt te putten, zy dezelve t'eeni-
 ger tijd des te gemakkelyker zou-
 den kunnen overmeesteren? is het
 niet door dit middel, dat de Pau-
 zen tot deze hooge trap van heer-
 lijkheid en magt zijn opgeklom-
 men tot welke wy hen heden ver-
 heven zien? Voorts indien de Je-
 suiten eenmaal de ziel en het hart
 van omtrent 30. of 40. gekroon-
 de hoofden hadden ingenomen,
 wat magt onder den hemel zoude
 de hunne gelijk zijn? 't kan zyn
 dat ik my bedrieg; maar my denkt
 dat 'er iets zodanigs uyt schittert
 in het geen op zekere tijd het al-

V O O R - R E D E N .

gemeen opperhoofd * der Jefuiten tot *Rome* tegens een Cardinaal zeide , dewelke hem zynde gaan bezoeken verwondert fcheen over de kleine uitgestrektheid van zyn wooning en in het bezonder over de kleinheid van zyn kamer: *hoe kleyn myn kamer u ook mag fchijnen*, zeide hy tot hem , *zonder uit dezelve te gaan*, *beheers ik de geheele waereld.*

Schoon alle de vertellingen der reizigers ons hunne bedriegeryen en listen in deze magtige hoven van het oosten niet vertoonden , de wijze , op welke zy aldaar het Euangelium prediken , verschilt zo veel van de geest van zyn goddelyke beschrijver , dat men niet meer kan twifelen , of zy spelen met de godsdienst en bedienen zig daar van om hunne heers en geldzugt te vermommen. De rijkdom-

* De Vader Aquaviva.

V O O R - R E D E N .

dommen, die zy uit dit land brengen, de voortgangen die zy doen op het verstand der gener, welke aldaar heersen, dit alles legt begraven in het geheim van die gebroederschap: zy dragen wel zorg van het wezentlijkste voordeel hunner bezendingen niet openbaar te maken, het gemeen zoude daar van geensins voldaan zijn. Dit is de rede dat zy hun best doen om't gemeene volk met eenige verblindende schein te voeden, welke het zelve belet de geheimen te doorgronden, die zy met de uysterste aangelegentheid moeten verbergen. Met dit insigt hebben zy zo veel boeken van de levens hunner heiligen, van der zelve gewaande wonderdaden, en de verscheide soorten van dood, die zy geleden hebben, beschreven en dezelve onder de Martelaren Jesu Christi geplaatst; waarlijk wel Martelaars.

VOOR-REDEN.

laars, maar van de heers-zugt en gierigheid, en welker blindheid niet te veel kan beklaagt worden.

Want het momaanzigt is eindelijk afgeligt: de beschuldigingen, die de andere bezendingen * van dezelve gemeenschap met 'er daad tot *Rome* tegens hen vernieuwen, laten niet de minste rede over om aan hunne geveinstheid te twyffelen: de eerlyke lieden zijn daar van reeds overtuigt, en niemand als het grove en domme volk kan zig voortaan daar door laten bedriegen.

'T is te vergeefs, dat de Jesuiten de vervolging van Japon aanden haat en vyandschap der *Bonzes*,

* D'Heeren van de vergadering der uytheemse bezendingen en de Dominicaner geestelyken, beschuldigen van over veel jaaren de Jesuiten, als welke oorzaak zyn dat de nieuwbekeerde Chinezen wederom tot het heidendom vervallen. Deze beschuldigingen zijn voor den Paus gebragt, dewelke een vergadering heeft opgereggt om deze verschillen te beslegten.

V O O R - R E D E N .

zes, of heidense Priesteren, en aan de benijding der Hollanders toefchryven; dit alleen zoude noyt bequaam zyn geweest deze volkeren zo verre te vervoeren, om de Christenen met dusdanige wreedheid te handelen, gelijk zy gedaan hebben, maar indien 'er in het gemoed van sommige menschen nog eenige twijfel overig is omtrent zaken, die de geheele waereld niet kan doorgronden, ziet hier dan een zaak van dien aard om niet tegengesproken te kunnen worden, en waar van een iegelyk door zig zelve kan oordelen.

De geschiedenis van den Heer *Georgius Psalmanaazar* Japonefer, en heiden van geboorte, de opvoeding, die hy in zijn Land van een Jesuit, gaande voor een Japonefer en Heiden gelyk als hy, ontfangen heeft, de loosheid, van welke zig deze Jesuit bedient heeft,

V O O R - R E D E N .

om hem uyt zijns vaders huis te trekken, en na Vrankrijk te doen overgaan, de standvastigheid met welke hy alle de aanzoeekingē van een zo magtige en onfaglyke broederschap heeft tegengestaan, dewelke alles heeft in 't werk gestelt om hem een godsdienst te doen omhelzen, die schoon redelyk in zijn oorsprong, hem egter onge rijmt schein in haare oefening; ten laatste zijn bekeering tot de Protestantze Godsdienst, zonder daar toe verpligt te zijn als alleen door de enkele kragt der waarheid: dit alles is met zodanige buytengemeene omstandigheden verzeld, dat de nieuwsgierigheid van een menigte verstandige lieden zo in Holland als Engeland, en in alle andere gewesten, die hy heeft doorgereist, daar door gaande gemaakt is geweest. Men heeft zig beyvert om hem te zien, met hem
te

V O O R - R E D E N .

te spreken , en uyt zijn mond zulke
 bezondere zaaken te verstaan.
 Zodanige menschen , die in zake
 van godsdienst meer door voor-
 beelden als een vloejende reden
 getroffen worden , zullen in dit
 verhaal een groot vooroordeel ten
 voordeele der hervormde godf-
 dienst vinden. Dezen is een hei-
 den overreed en overtuygt zo well
 van de valsheid der godsdienst in
 welke hy wierd geboren , als van
 de zuiverheid der leere , welk in
 de Christelyke godsdienst word
 geleeraart , en hy voornemens is
 te omhelzen.

Hy ziet deze zelve godsdienst
 in verscheide gevoelens verdeelt ,
 onder welke hy zig verpligt agt
 een verkiezing te maken : zulks
 weerhoud hem , hy heeft niet de
 minste aangelogentheid om veel
 eer de eene als de andere zyde te
 verkiezen : aan de andere kant is

V O O R - R E D E N :

hy begaaft met alle de vereifchte noodzakelykheden om zig niet te laaten bedriegen. Al de waereld is verwondert over zyn levendig en doordringent oordeel, over de nettigheid, met welke hy de zaaken begrijpt en uytdukt, en boven alles over zyn vaardigheid in het fpreken van 9. of 10. foorten van taalen *, die hy in zeer korten tijd geleert heeft. Hy heeft verftands genoeg om over de verfhil-punten zuiverlijk te oordeelen, hy houd zyn gedagten daar op zo lang gevestigd als het nodig is om zyn gevoelen met [behoorlijke] kenniffe van de zaak te verklaren. Dezen heiden, zodanig als ik hem befchrijf, na behoort te hebben al het geen de bequaamfte leeraaren der Roomfe Kerke be-

*. Namentlijk Latijn, Grieks, Spaans, Hoogduyts, Hollands of Nederduyts, Frans en Engels, behalven het Japonees, 't welk zija moedertaal is, en genoegzaam Chinees.

V O O R - R E D E N .

bequaam zynte bedenken, om den
 zin te doen gelden, die zy aan
 zekere plaatzen van de heilige
 fchriftuur geven, na onderzocht
 te hebben de leere en geestelijke
 levenswijze, welke de zelve lee-
 raren aennemen als gevolgen, die
 zy voorgeven uyt hunne beginze-
 len van zelfs te vloejen; na alle
 deze zaken met dat geene verge-
 leken te hebben, het welk de on-
 roomfe godgeleerden zo van de
 Augsburgfe als van de Engelfe en
 Hollandfe belydenis hem ten voor-
 deele van hunne gevoelens hebben
 bygebracht, dezen heiden, zeg ik,
 begunftigt met Gods genade, ver-
 ligt door de heilige fchriftuur, ge-
 holpen door zijn redelijk verftant:
 geleid door de vriendelijke leer-
 ringen van een verftandig vroom
 en onbaatzugtig man *, maakte

* 6. een

* D'Heer *Innes* Schots Predikant, zynde
 een Comformift en een Prediker van mijn Heer
 den Hertog van *Schomberg*.

V O O R - R E D E N .

een verkiezing van de Protestantse
 godsdienst, en voegt zig in de ge-
 meenschap der Engelse Kerk: in-
 dien een zodanige bekeering ten
 voordeele van de zaak der Prote-
 stanten tegens de Roomse Kerk
 niets bewijst, zy kan ten minsten
 aan die geen en tot een voorbeeld
 strekken, dewelke, na dat de stof-
 fen des verschils zijn voorgestelt,
 een onverschillige Regter begeren
 om ten voordeele van het een of
 het andere gevoelen te vonnissen.
 Ik weet wel dat het gevoelen van
 een mensch in 't bezonder niet tot
 een voorbeeld kan dienen om zig
 in een verkiezing van dit gewigt
 daaraan te gedragen; maar voor-
 onderstelt zijnde dat de redenen
 van wederzyden bygebragt even-
 wigtig waren, zoude alsdan de
 verkiezing van dit mensch in 't
 bezonder niet bequaam zijn om
 den evenaar te doen overhellen?

V O O R - R E D E N .

indien derhalven de Protestanten, die in hunne bewijzen en wettigheden oneindig boven hen verheven zijn, daarenboven nog het oordeel van dit mensch in 't bezonder tot hun voordeel hebben, zal men dan niet moeten toestaan dat de bekeering en verkiezing van dezen afgodist hen een groote oorzaak van vertroosting moet verstreken? voornamentlyk wanneer zy overwegen dat de enkele overtuiging, die zy gebruyken, magtiger is als het geweld en de dwingelandy, die hunne vyanden in 't werk stellen, als de bewijzen hen ontbreken, of hunne verleidende redenen die uitwerking niet hebben, welke zy daar van verwagten. Maar eer dat den lezer van de zaaken in dit verhaal begrepen [te regt] kan oordelen, is het noodzakelyk hem omtrent eenige tegenwerpingen, die men aan den Heer *Psalmanaazar* ten

V O O R - R E D E N .

tyde als hy aan de aantekeningen welke tot stoffe van dat werk gediend hebben, was arbeidende gedaan heeft, eenige verligting te geven. Hy was naauwlijks in Engeland aangekomen, of wierd van zo veel menschen wegens de gelegenheid, uytgestrektheid, zeden, gewoontens en godsdienst van zyn land ondervraagt, dat hy om aan de nieuwsgierigheid van het gemeen te voldoen, zig te verlossen van de moejelijke noodzakelijkheid om hondert en hondert maal dezelfde zaaken te herhalen, en op duizent vragen, die veeltijds belagchelijk en uitsporig zijn te antwoorden, voornemens wierd een beschryving van zyn Eyland zo wijdloppig en net als hem eenigzins mogelijk was in 't ligt te geven, hopende daar door al de waereld te zullen voldoen. Hy deed zulks te vrywilliger, omdat hy zag dat

de

V O O R - R E D E N .

de meeste ſchryvers , welke voor-
 gaven lange tijd in dit Land ge-
 weeft te zijn , niets gezegt hebben ,
 't welke eenigſints na de waarheid
 was gelykende : en ſchoon men
 hem vertoonde , dat hy zaaken ging
 beſchryven , die gewiffelijk voor
 verdigtzels zouden worden aange-
 zien , omdat men in ſtoffe van be-
 ſchryvinge der zo verre afgelege-
 ne plaatzen , aan welkers onderzoek
 weinig gelegen is , en 't geen by
 na onmogelijk is te bewaarheden ,
 altijd meer geneigt is om dat gee-
 ne 't welk de eerſte ſchrijvers daar
 van gezegt hebben , als dat van de
 anderen te geloven. Deze aan-
 merking wederhield hem geenſins :
ik bekommer my zo zeer niet , zeide
hy , of men my voor opregt houd , als
ik wel voorgenomen heb zulks met'er
daad te wezen. Wanneer hy my
 zijn aantekeningen mededeelde , die
 hy in 't Latijn had geſchreven (want
 deze

V O O R - R E D E N .

deze is onder alle de taalen van Europa die geene, welke hy met de meeste ligtigheid (schrijft) na de zelve doorlopen te hebben, deed ik hem dezelve tegenwerping, zeggende dat waarlijk het ligt niet meer tegens de duifternis gekant is als dat geene 't welk sommige reisigers ons van *Formosa* verhalen, met het geene ik quam te zien in de beschryving, welke hy daar van gemaakt had: hy antwoorde my vooreerst in 't algemeen, dat hy zig alleenlijk bevljigt had om de waarheid te zeggen, dat, indien het geene hy had ter nedergestelt niet overeenquam met het geen andere reeds voor hem hadden geschreven, zulks hem niet was te wijten, dat hy egter niet voornemens was deze schrijvers te beschuldigen van de geheele waereld te hebben willen bedriegen; maar dat hy zeer gemakkelijk konde aantoo-

nen.

V O O R - R E D E N .

nen , dat zy zig in zeer veel zaaken uittermaten vergift , en in anderen zig klaarlijk tegengesproken hadden ; dat hy alzo weinig voorgaf een volkome verhaal van zijn Land te zullen doen , nog een beschrijving te willen maken , tegens dewelke niets zoude te zeggen vallen , omdat hy zeer jong * van *Formosa* was vertrokken , en dat sedert meer dan zes jaaren , die hy reeds in Europa was geweest , hem veel ja zelfs de wezentlijkste zaaken konden ontgaan zijn , dat 'er door deze zelve rede in sommige zaaken , die hy had ter nedergeftelt , iets meer of minder zoude kunnen gevonden worden , waar van hy mogelijk niet volkomen onderrigt was ; maar laat ons , zegt hy my , den inhoud van het geen de voornaamste onder uwe reisfigers aangaande *Formosa* gezegt hebben ,

eens

* Namentlijk op den ouderdom van 19 Jaaren.

V O O R - R E D E N .

eens wat nader beschouwen. *Candidius* * predikant der Hollanders in de sterkte van *Tyowan*, in zyn beschryvinge, die hy van dit Eyland maakt, zegt, dat aldaar geenerhande soort van regering 't zy alleenheersing nog staat-gebied, nog eenige andere word gevonden; dat aldaar nog wetten, nog regtspleging, nog regters, nog overheden zyn, dat de inwoonders alle evenmagtig geen soort van onderwerping erkennen, ja dat men zelfs onder hen nog meesters nog dienaren heeft; dat roof, moort, overspel en alle de snoodste euveldaaden aldaar onstraffelyk zyn, dat een iegelyk zig van het ongelijk kan wreken, 't welk hem aangedaan is; dat ik, by voorbeeld, indien iemand my 100. kroonen ontnomen had, de vryheid heb van 'er hem tot vergoeding van

* In zyn verzameling of reizen. I. deel pag. 526. gedrukt tot Londen in het Jaar 1703.

V O O R - R E D E N .

*van mijn schade even zo veel te ont-
 nemen, dat wanneer een gemeen man
 een ander vermoord, die zig aan de
 dood van den overledenen laaten ge-
 legen zyn, zy zelfs den moorder mo-
 gen vervolgen, en hem het leven be-
 nemen; dat het met het overspel en
 alle andere misdaden even zo gestelt
 is. Eyndelyk houd hy staande dat
 aldaar nog goud nog zilver mijnen
 worden gevonden, en dat 'er geen
 speceryen vallen. Waar op ik eer-
 stelyk antwoord, dat de kooplie-
 den alle hier in overeenkomen, dat
 'er een Bevelhebber tot *Formosa* is,
 aan welke men voor alle de koop-
 manschappen, die uyt dit Eyland
 gehaalt worden, de groote regten
 betaalt: dat indien 'er een Bevel-
 hebber is, aldaar dan ook een soort
 van regering moet zyn, ook moe-
 ten 'er wetten zyn, heeft men 'er
 ook zekerlyk menschen die gestelt
 zyn om dezelve te doen uytvoe-
 ren.*

V O O R - R E D E N .

ren. Derhalven zijn de inwoonders ook niet allen even magtig. Dat 'er goud en zilver mynen zyn bewijft men door groote menigte van deze kostelyke metalen, welke de handelaars van tijd tot tijd uyt dit Land voeren, als mede dat 'er speceryen vallen, door die geene welke zy daar van daan brengen.

De Rede alleen laat niet toe dat wy een Staats-gebied zonder opperhoofd kunnen begrijpen zodanig als *Candidius* ons zegt in *Formosa* te zyn. Wat Rijk is 'er op de aarde, 't welk zonder wetten en gezag kan staande blyven? wat zamenleving kan zig in wezen houden, indien de misdaden niet gestraft worden? zoude een zodanigen staat niet een gedurig schouwspel van moord en roof wezen, voornamentlijk indien het volk, gelijk men verzekert dat de Formosanen doen

V O O R - R E D E N .

doen, de snoodste gruwelen als onnozele en geoorloofde daden aanmerkten? wat zullen wy dan zeggen? zoude *Candidius* zig verbeeld hebben zaaken te zien, die noyt geschied zijn? Wat vermaak zoude hy gevonden hebben in het maken van een lange beschrijving der zeden en gewoonten van een volk, het welke geen wezentlykheid zoude hebben als in zijn verbeelding? Neen, maar ziet hier wat van de zaak is.

Van de kusten van *China* tot *Japon* toe is 'er een aaneenschakeling der Eylanden, die een uytgestrektheid van meer dan 200. mylen waters in de langte begrijpt. Deze Eylanden zijn ten getalle van 1000. of 1200. zo kleine als groote, welker meeste gedeelte woest en onbewoont zijn? Digt by dit gedeelte van *Formosa* groot *Peorko* genaamt, ter tusschenwijte van een
mijl

V O O R - R E D E N .

mijl of daaromtrent , streckende na de kant van *China* , is een klein Eyland gelegen * , aan welkers uiterste de Hollanders een sterkte op een kleine zandheuvel , dewelke zy *Tiowan* of *Thyowan* † noemden , gebouwt , en rontom dezelve hunne woningen verspreit hebben. Dit kleine Eyland was reeds door eenige zeer woeste berglieden bewoont , en het is na allen schijn van dit volk dat *Candidius* wil spreken. Dit kleine Eyland noemt hy *Formosa* , omdat het zelve dicht daar aan paalt , en de naam van dit laatste meest bekend is , zo hebben de Hollanders zig daar van altijd bedient om de plaats hunner volkplan-

Sie, deze nevensgaande Kaart.

* Martineau du Plessis zegt dat dit kleine Eyland omtrent 2. mijlen in de langte heeft , maar dat het zelve niet meer als 1000. schreden van *Formosa* gelegen is. In het 2. deel van zijn landbeschryving pag. 354.

† Na de naam van een kleine naburige burgt. Ook hebben zy het zelve somtijds *Zelandia* genoemd.

V O O R - R E D E N .

planting te benoemen; want het eigentlijke Eyland van *Formosa*, of liever de vijf Eylanden in Europa bekend onder de naam van *Fermosa*, in *China* onder die van *Pak-Ando*, en welke de ingeborene des Lands *Gad-Avia* noemen, zijn noit, nog in het geheel nog ten deele, in de bezitting der Hollanders geweest. 't Kan ook zijn dat *Candidius* geoordeelt heeft dat 'er deze Eylanden zo dicht aan den andere palende, in de gewoontens van alle deze Eylanders niet zeer veel onderscheid moet gevonden worden, en dat hy noyt in *Formosa* geweest zijnde, even gelijk de Hollanders die, schoon zy sedert veele jaaren alhier hun Koophandel drijven, egter geensins de vrijheid hebben in dit Eyland voet aan Land te zetten, gelijk men in het vervolg van dit werk breeder zien zal, van de zeden en gewoontens der *Formosanen*

V O O R - R E D E N .

nen geoordeelt heeft, volgens het
geene hy omtrent de sterkte van
Tyowan in gebruik gezien heeft.
Ik verklaar my dus verder: indien
eenige Japonezers in Europa qua-
men en van de Koning of Konin-
ginne van Engeland de vryheid ver-
kregen om zig in een der Eylan-
den *Hebrydes* of *Westernes*, of der
Orcades, of van *Schotland* ter ne-
derteslaan, dat zy aldaar een sterke-
te met een volkplanting hadden,
zonder dat het hen nogtans geoor-
loft was de Kusten van Schotland
of Engeland te mogen naderen als
alleen om hunne Koophandel te
drijven: indien iemand van hen een
besluit nam om in *Japon* een be-
schrijving van deze twee Konink-
ryken uit te geven, oordeelende
van de wetten, zeden, gewoon-
tens, rijkdommen, regering en
Godsdienst van dit schoone Land
alleenlijk volgens het geene hy had
hoo-

V O O R - R E D E N .

een Engels of Schotsman na Japon ging, en zig blootstelde om hen van hun dwaling te willen onthefsen, met zelfs aan hen een nette beschrijving van zijn Land te geven.

Nog vind men andere schrijvers, welke zeggen dat het Eyland *Formosa* afhankelijk is van *China*. Indien zulks waar is, hoe komt dan dat de Chinesen aan de gezaghebbers dezer plaatsen van waar zy hare Koopmanschappen haalen zo groote tollén betalen? Hoe komt het dat de Hollanders, nadat zy uit hunne sterkte *Tyowan* verdreven waren ('t zy door de Formosanen zelfs of door den Chinesen Zeerover *Coxinga*, zulx is even veel) en hunnen handel gedurende eenige Jaaren was afgebroken, zig tot den Keizer van Japon begeven, en van hem verlof verkregen hebben om wederom in het bezit van hun sterkte te
tre-

V O O R - R E D E N.

treden en hunne Koophandel tot *Formosa* te vernieuwen.

Den Schrijver van het boek * ge-
naamt *de gezantschappen der Holland-
se Oostindise Maatschappyn* na den Kei-
zer van Japon, zegt dat de *Vloot*,
die de Heeren gezanten *Blokhovius*
† en *Frisius* overvoerde, door een
zwaare storm belopen zijnde tot *For-
mosa* wierd aangedreven, waar van
hy een beschryving of veel eer een
verhaal maakt. Is het mogelijk
dat menschen, die door een storm-
wind aan een kust gesmeten, al-
waar zy maar weinige dagen zijn
gebleven, en by gevolge geen om-
megang konden gehad hebben als
met eenige boeren, of vissers, woe-
ste domme en groove menschen,

** 2

zig

* Gedrukt tot Leyden in 't jaar 1685. 2.
deelen in 12. ziet aldaar het 2. stuk van 't 2.
deel op pag. 267.

† Deze stierf op de overtocht op de hoogte
van het Eyland *Chyama* den 16, Augusty
1644.

V O O R - R E D E N .

zig onderwinden van de zeden, ge-
 woontens, rijkdommen, wetten,
 regering, en Godsdienst van een
 geheel Land te oordelen, volgens
 het gene zy deswegens van duf-
 danige menschen, welker taal zy
 zomtijds niet verstaan konden, heb-
 ben hooren zeggen, of volgens
 het geen zy in eenig slegt dorp,
 alwaar de nieuwsgierigheid hen zal
 gebragt hebben, zullen hebben kon-
 nen opmerken? men begrijpt geen-
 sins, van waar dezen Schrijver al
 het geene hy vertelt, gehaalt heeft,
 ten waare hy zijn verhaal van de
 Land-beschrijving of geschiedenis
 der plaatzen, welke hy doorreist
 heeft, willende oppronken, en van
Formosa spreken moetende, lie-
 ver, gelijk hy gedaan heeft, *Can-*
didius van woord tot woord heeft
 willen uyt-schrijven, als niets te
 zeggen van een Eyland, welkers
 naam zo bekend is.

Van

V O O R - R E D E N .

Van alle de gewoontens by de Heidenen aangenomen, zijn die geenen, welke de godsdienst betreffen, hoe meer dezelve van die by ons in gebruik zijn, verschillen, en hoe vreemder zy ons mogen toeschijnen gemeenlijk nauwer onderzocht als alle de anderen. De offerhanden, welke de Formosanen van hunne eigen kinderen somtijds ook aan den Duyvel doen, schijnen zo onmenschelijk en wreed, dat veele menschen geneigt zijn niets daar van te geloven, en wegens deze zaak alleen wanen regt te hebben om al het geen d'Heer *Psalmanaazar* voor het overige waarschijnlijkst verhaalt van lo- gens verdagt te houden. Op het hooren noemen van het ongeloof- lijk getal onnozele offerhanden, welkers bloed zo onmenschelijk word vergoten, riep men uit on- mogelijk te zijn dat 18000. jonget-

V O O R - R E D E N .

jes 1 yder Jaar door de handen der Prieſteren omkomen , behalven die genen , welke de toevallen en ziekten wegrucken , en dat in een uytgeſtrektheid van niet meer dan 130 mijlen Lands , en men moet zo veel te minder geloof daar aan geven , omdat geen ſchrijver oyt daar van gemeld heeft en dat , hoe bevolkt een rijk ook mag wezen , aldaar niets meer zoude nodig zijn om de mannelijke kunne in korte tijd te verdelgen , en het Land met dat der *Amazonen* * gelijk te maken.

Om

* Dit is een groote landſtreek van 't Zuid-America , het welke zig van de 1. graad noorderbreete tot aan de 15. van het Suyden uytſtrekt en tuſſchen *Pern* , *Paraguay* en *Braſil* is gelegen Dit Land word beſpoelt door de *Amazone* , welke zonder tegenspreken een der ſchoonſte rivieren des werelds is , hebbende een loop van omtrent 800. mylen in een rechte ſtreek. Men wil dat dit ſchoon geweft niet als door vrouwen bewoont word, welke geen mannen in haar Staatsgebied dulden: Dat zy
zig

V O O R - R E D E N .

Om op deze tegenwerping, welke zonder tegenspreken de sterkste is, die men tegen onzen Japonees heeft ingebracht, behoorlijk te antwoorden, zal ik eerstelijk zeggen dat deze gewoonte, hoe onmenschelijk, wreed, en ontaard dezelve ook mag wezen, egter van alle tijden is in gebruik geweest, niet alleen onder de grove en woeste volkeren, maar zelfs by de zulke, die zig voor redelijk hebben willen doen kennen, ik versta hier door de *Grieken*, en *Romeinen*, zo

** 4

dat

zig eenmaal des jaars met haare naburen vermengen, alle de jongetjes, welke zy ter wereld brengen, onbequaam en onnut maken, en de dogertjes aangaaude, dat zy die haar regter borst afbranden, opdat zy te bequaamer mogen zijn om met den boog te schieten, en den speer te drillen. Dit schijnt zo wonderlijk en vreemd, dat hi t zeer wel na een verdigtfel gelijkt, en ongetwijfelt gesproten schijnt ter oorzaak dat men in sommige gewesten van kleyn *Asia* vrouwen met de mannen ten Oorlog heeft zien optrekken, of van eenige andere oorzaak, welke niet zeer noeylijk zoude zijn zig te verbeelden.

V O O R - R E D E N .

dat verscheiden geschiedschrijvers ons verzekeren, dat tot den tijd van den Keyzer *Adrianus* de offerhanden der menschen door de geheele waereld gemeen waren. Ik zoude zonder de paalen van een voor-reden te overtreden alle de voorbeelden niet kunnen verhalen, welke de vermaarste schrijvers ons daar van geven: ik zal my genoegen met hunne namen * hier onder aantehalen, opdat den lezer dezelve kan nazien, indien hy daar na begerig is. Zelfs hebben de *Israe- liten* deze verfoejelijke Godsdienst aangenomen. De heilige schriftuur † leert ons, dat zy zig ten dien einde een hoogte hadden opgeregt in een dal ‡ dicht by Jerusaleem, al-
 waar

* Lactantius lib. 1. de falsa Rel. Cap. 21. Plutarchus Quæst. Rom: Quæst: 83. Euseb: lib. 4. cap: 16. præp. Evangel.

† Jerem. 7. v. 31. Lev. 18. v. 21. 1. kon. 11. 2. Cor. 28. Amos 5. Hand. 7. v. 43.

‡ Dit wierd genoemt het Dal Topheth of des Zoons Himmon.

V O O R - R E D E N .

waar zy hunne kinderen door het
vuur deden doorgaan, en dezelve
ter eere van de Son en Maan, die
zy zig tot afgoden gemaakt had-
den, opofferden: welke afgoden
* door den goeden Koning Jofias
vernietigt zijn, die deze ongod-
delyke en verfoejelijke godsdienst
t'eenemaal vernietigt heeft. 't Is der-
halven geen nieuwe zaak, nog aan
de Formofanen alleen eigen. Wat
het getal aangaat, den Heer *Pfalma-
naazar* heeft verscheide malen ver-
klaart, dat hun wet het getal van
18000, vaststelt; maar dat hy niet
weet of zy die na de let-ter opvol-
gen. Ondertusschen is het zeker dat
dit Eyland zeer volkrijk is, en dat
de meerderheid der Vrouwen in dit
Land geoorloft zijnde de huisge-
zinnen aldaar zeer talrijk worden
bevonden; zodat dit getal moge-
lijk zoo ongeloofelijk niet kan schij-

* * 5 nemi

* De afgoden noemden zy Moloch, of Rem-
phan.

V O O R - R E D E N .

men als men zig komt te verbeelden: het geen volgens mijn gedachten genoegzaam is om alle de kragt van deze tegenwerping te ontzenuwen. Maar indien het geen onzen Japonezer verzekert waar te zyn zo buitensporig schijnt, wat zal men oordelen van het geen *Candius*, en na hem den *Schrijver* * van het *Hollandse gezantschap na Japon*, zegt? namentlijk dat, wanneer de *Vrouwen van Formosa* zig bezwan- gert vinden voor haar 37. jaar, de *Priesteressen* haar op een bed leggen (t welk zeer hard is en alleenlijk van harte vellen op de grond uytgespreid word opgemaakt) en haar op den buyk springende aldus verschrikkelyke pijnen doen lijden, tot dat zy haar de vrugt hebben afgedreven, en dat hy in het jaar 1628. een *Vrouw* gezien had, welke men reeds 16. ma- len op deze wreede en onmenschelyke

wy-

V O O R - R E D E N .

wyze had doen baren, en die nu van haar 17 de kind bevrugt was, 't welke zy hoopte te zullen voldragen, omdat zy eyndelyk den vereischten ouderdom bereikt had om een kind met eere in 't ligt te mogen brengen, en andere diergelyke ongerijmtheden meer. Nu vraag ik of 'er wel oyt iets min waarschijnlijker bedagt is, of het geen bequaamer is om een land eenzaam te maken en het zelve t'eenemaal te ontvolken? en of het naturelijk is, dat een vrouw, die men de vrugt zo dikmaal heeft afgedreven, en dat door middel en die zelfs de allersterkste zoude doen sneuvelen zig nog in staat kan vinden, van op nieuws te ontfangen? Dat men my eens zegt wat het geloofbaarste is, het zeggen van *Georgius Candidius* Predikant der Hollanders, die gewoontens verhaalt welke hy by eenige woefte bewooners van *Tyorwan* mag hebben aan-

V O O R - R E D E N .

gemerkt, en die hy al te ligtvaardig, zonder dezelve onderzocht te hebben, aan de Formofanen heeft toegeſchreven, of dat van *Georgius Pſalmanaazar* een Formofaan, dewelke ons een beſchryving der zeden en gewoontens van een Land geeft, alwaar hy geboren en in 't welke hy opgevoed is; en waar van hy gedagt heeft zelfs een ſlagtoffer * te zullen moeten verſtrekken? maar ziet daar de voornaamſte tegenwerpingen, welke dezen arme jonge plant op ſijn weg ontmoet zijn.

Hy is door het aanraden van den yverige leeraar, die hem heeft onderwezen, in Engeland gekomen. Hy was aan Myn Heer den Biſſchop van Londen gezonden, en wierd van denzelyen met zyn gewoontens

WOO-

* Hy zelfs is geſchikt geweest om geoffert te worden: zyn vader, die hem lief had, kocht hem vry door middel van een ſomme gelds, en een van zyn andere kinderen in zyn plaats over te leveren.

V O O R - R E D E N .

woone beleeftheid ontfangen. De geschiedenis zyner bekeering, van welke wy komen te spreken, heeft veel gerugt gemaakt. De Roomse Kerkgezinden van Londen hebben hem gezien en gelyk de anderen hooren redeneren, dewelke overtuigt zynde, dat zaaken van dien aart, als hy voorgebragt had niet konden nalaten, aan hen, en wel bijzonderlijk aan de Jesuiten eenig nadeel toe te brengen, zig te zaamen hebben gevoegt om hem in zyn eer te verkorten, en aldus verdagt te maken: zy hebben hem lagen gelegd, dewelke hy niet heeft kunnen ontvlieden. Zy hebben een gerugt verspreid, dat dit een bedrieger was en niet minder als die hy zeide te wezen. Dit is waarlijk het geene, daar men 't meest op gestaan heeft: de Jesuiten hebben [groote] aangelegentheid, zig zo veel als hen mogent-

VOOR-REDEN.

gelijk zal zyn, van de regtmatige verwyten te ontlasten, welke het gemeen hen ter oorzake van deze nieuwe bekeerde zoude kunnen doen: zodat het geensins te verwonderen is, dat zy hem pogen te schenden, en hun uysterste best doen om hem haatelijk te maken in een Land, alwaar zy, alhoewel niet als bedekt egter niet nalaten tot groot nadeel van 't gemeen zeer magtig te zijn. Maar het geen nog 't wonderlijkste schynt is dat de Protestanten die meer als duizent maalen ondervonden hebben, tot wat ondernemingen deze goede vaders al bekwaam zijn, nog niet geleert hebben zig op hen niet te vertrouwen, nog het waare van het valse te schiften, voornamentlijk in zaken, aan welke zy weten dat zy aangelegentheid hebben. Maar het schijnt dat deze Heeren alle de volkeren
des

V O O R - R E D E N .

des waerelds ten hunnen opzigten als in een soort van betovering weten te houden, welke maakt dat men hen eerbied bewijft, daar men hen het minst behoorde te sparen. Men kent hen volmaakte, men is van hunne verfoeijelijke handelingen en verderfelijke staat-kunde [genoegzaam] onderregt: men weet tot hoe verre hen de heers-zugt kan vervoeren, men is door een ongeluckige ervarentheid van de onheilen * overtuigt; die zy bequaam zijn te bewerken. Men is niet onbewust dat deze gebroederschap zig heeft verdagt gemaakt, en dat zy van den aanbeginne hunner opkomst is gebrandmerkt: † men staat toe dat hunne leer de opper-vorsten

voor

* Men heeft hen beschuldigt van de twee ondernemingen tegens het leven van Hendrik de 4. begaan door *Jean Chatel* in den Jaare 1594. en *Francois Ravillac* in den jaare 1610.

† In den Jaare 1534. onder de regering van Paus Paulus de 3j.

V O O R - R E D E N .

voor gedurige oproeren , de on-
 roomze voor moordery en de Chri-
 stelijke leer voor de beklagelyk-
 ste oneenigheid , die men kan be-
 grijpen, blootstelt : met een woort
 dat dezelve een pest is, die, al-
 waar zy zig bevind , niet als alle
 gemeenschappen door haare be-
 smetting kan aansteken. Konink-
 ryken † en gemeenebesten * zyn
 dikmaals genoodzaakt geweest
 hen te verdrijven en dezelve schan-
 delijk te verbannen, evenwel heb-
 ben zy een middel uytgevonden
 om zig veel heerlijker dan oyt te
 vooren te kunnen herstellen. In-
 sommige Landen dult men hen † in
 andere gedooft men hen * maar
 wat

† Engeland in den jaare 1585. Schotland in
 den Jaare 1601. Vrankrijk in den jaare 1594.
 Japon in den jaare 1616.

* Het gemeene best van Venetien in den
 Jaare 1607.

† In Vrankrijk, tot Venetie.

* In Engeland hoewel niet als in 't verbor-
 gen.

V O O R - R E D E N

wat zeg ik? Men haalt hen in, men roemt hen, van waar komt dit? Waarlyk daar is geen Land op den aardbodem, in het welke de Jesuiten meer gewoed en grooter onordentelykheden veroorzaakt hebben als in Engeland. Zyn deze gezegende Eylanden niet op zeer weinig na aan haar verderf geweest, en indien God dezelve als door een wonderdaad niet had gered, zouden zy heden niet onder een harde en elendige slaverny zugten? wie anders als de Jesuiten hebben alle deze saamenfwerkingen †, die in deze drie Koninkryken ontdekt zijn, gesmeed? Ondertussen komt 'er nu heel onlangs een Jesuit * uit *China*, na
al-

† *De saamenzweering* van het boskruidverraad onder de regering van Jacobus de eerste in den jaare 1605. en meer anderen ziet het geschied-boek van Engeland door Larrey 2. deel Pag. 632.

* Den Vader Fonteney van Parijs.

V O O R - R E D E N .

aldaar verscheide Jaaren in bezen-
ding doorgebracht te hebben: De
Oost-Indische maatschappy, die zig
wegens zekere dienst genoegde,
welke hy aan dezelve in dit Land
gedaan had, vergunt aan hem de
overtogt op een van haare sche-
pen. Nauwlijks had hy voet aan
Land gezet, of een yder bevly-
tigde zig om hem beleeftheid te
bewyzen: de voornaamste heeren
van het Rijk onthaalen en hoopen
hem met eerbewyzen op: zodat
hy zelfs daar door als verbaast
staat. Wat volk des waerelds zou-
de tot dusdanigen edelmoedigheid
bequaam zijn? in opregtigheid,
indien een Lecraar des Euangeli-
ums op eenig Schip des Konings
of der Maatschappy was overge-
komen, zoude hy zig wel mogen
vleijen aldaar een diergelyk ont-
haal te zullen ontfangen.

Deze Jesuit bleef eenige maan-
den

V O O R - R E D E N .

den tot Londen: hy verneemt dat eenen genaamt *Pfalmanaazaar* geboortig van het Eyland *Formosa*, na alvorens de Engelfe Godsdienst aangenomen te hebben, op het punt staat van een boek uyt te geven, in het welke hy zig uytermaaten van eenige leden dezer gebroederschap beklaagt, en met al zijn magt tegens de Roomse godsdienst uitvaart. Dezen Jefuit arbeid bedektelyk om zyn agting te verminderen, en zonder te fchynen dat hy zig op eenigerhande wijze aan de zaaken, welke hy verhaalt, liet gelegen zyn, stelt alles in 't werk om hem voor een bedrieger te doen doorgaan: ik zegge nogmaals niets is eigener aan een leerling van *Loyola* als zulk een gedrag; maar laat ons egter eens zien wat voordeel dezen Jefuit op hem behaalt heeft.

De Heeren van de Koninklijke
Ge.

V O O R - R E D E N .

Gemeenschap * van Engeland vonden goed den Heer *Pfalmanaazaar* op zekere dag † in een van hunne vergaderingen te doen komen, op een tijd als den Vader *Fonteney* al daar tegenwoordig was. De eerste vraag, welke men aan dezen Jesuit voorstelden, was deze, aan wie het Eyland *Formosa* toebehoorde. Waar op hy ten antwoord gaf dat het zelve cijnsbaar was aan *China*: men bad hem vervolgens te zeggen hoe hy zulks wist: ik weet dit, zegt hy, omdat, een Engelsch schip *Harwich* genaamt, door storm aan de kust van *Formosa* gedreven zijnde, vijf Jesuiten zig als reizigers in het zelve bevonden, een van welken zig te

† Deze gebroederschap is digt by Londen en eveneens als de Franse hooge School van Parys.

† Namentlyk op woensdag den 2. Februry 1704.

V O O R - R E D E N .

te water begeven hebbende, en de vier anderen, die zig in het Eyland hadden aan Land begeven, aldaar zeer naauw opgeslooten zijnde, schreven aan hem in een stad van *China*, alwaar zy wisten dat hy op dietijd was, en zo haast hy zijn verzoekschrift aan den *Cham* of Keyzer had aangeboden, deed dezelve het Schip en al die geene, welke daar van geborgen waren, wedereyffchen, waar aan de Formosanen [terstond] hebben gehoorzaamt. Den Japonefer het woord nemende zegt dat hy aan de zaak niet twijfelde: maar dat zulks niet beweest dat het Eyland *Formosa* cijnsbaar was aan *China*, en dat het in tijd van vrede de gewoonte was menschen en schepen, welke door storm aan de kusten vervielen, zo haast dezelve wierde weder ge-eist, over en weder aan den anderen wederom

V O O R - R E D E N .

om te geven. Naderhand heeft hy van verscheide Koopluiden, welke hem daar van verzekerden, verstaan dat dit schip niet aan *Formosa* gestrand was, maar aan een Eyland afhankelyk van *China*. Den Japonezer merkende dat den Jesuit om hem te verwarren zig veinsde te vergiffen, vroeg hem wat naam de *Chinezen* aan het Eyland *Formosa* gaven, ik weet geen andere, antwoorde de Jesuit, als die van *Tyowan*. Hy wist het tegendeel wel, en hem was geensins onbekent dat de Hollanders, met aan hun kleine Eyland *Tyowan* de naam van *Formosa* te geven, gelijk zy by na altijd gedaan hebben om het zelve te doen kennen, aldus aan de reizigers en schrijvers gelegentheid gegeven hebben om deze twee Eylanden het een voor het andere te doen nemen. Maar den Japonezer hem gezegt hebbende dat

de

V O O R - R E D E N .

de *Chinezen* het zelve *Pak-Ando* noemde, 't welk het schoone Eyland beteekent; *Pak, Pak*, her-
nam den Jesuit, daar is niet een
eenig woord in de geheele Chi-
neese taal, het welk aldus door
een medeklinker eindigt. Het zal
my zeer gemakkelyk zyn u het
tegendeel aan te toonen antwoor-
de den Japonezer daar op, want
by na alle de naamen der groote
steden eindigen op deze wijze, als
Nanking, Kanton, Peking &c. en
opdat men niet denke dat dit al-
leen uytzonderingen zyn, die men
moet maken, hebt de goedheid, zo
het u gelieft, in de tegenwoordig-
heid dezer Heeren eenige spreek-
wijzen in het Chinees te zeggen:
Den Jesuit het gebed des Heeren
opgezegt hebbende, deed hy hem
in dit korte gebed vijf of zes woor-
den aanmerken, die dezelve uyt-
gang hadden. Deze strijdigheid
stoo-

V O O R - R E D E N .

ftoote in het oog van de geheele vergadering , de zamenfpraak wierd hevig , en den vader *Fonteney* gezegt hebbende dat de taal der Chinezen het geheele rijk door eveneens, en niet het minfte onderscheid der uytſprake onderhevig was, zo deed men hem zien dat zulks niet zyn konde en ook waarlyk zo niet was: maar ſchoon hy op de te genwerpingen , welke deze Heeren hem maakten, niets met reden konde antwoorden, liet hy egter niet na van gedurig by het geen hy voortgebracht had te blyven. Den Japonezer wierd hier door zo vergramt, dat hy om hem t'eenemaal in verwarring te brengen tot hem zeide dat een van deze twee zaaken waar zyn, dat of de Jefuiten en andere, die over de Chineefſe taal geſchreven hebben, de waarheid niet zeiden, of dat het geene hy zelfs zeide onwaar

VOOR-REDEN.

waar was: want zy verzekeren *
 dat 'er in yder landstreek een be-
 zondere uyt spraak is, en dat alle
 Chinesen van yder landstreek, on-
 der hen verschillende wijzen heb-
 ben om zig uytgedruckten, volgens
 de verscheide trappen hunner itaa-
 ten en waardigheden, dat de Edelin-
 gen op 't mandarins spreken, de
 Priesters of *Bonzes* verscheidentlijk
 van dezen, en dat het volk desge-
 lyks zyn besondere wijze van spre-
 ken heeft. Den Jesuit antwoorde op
 dit alles niets, als met slegte uit-
 vlugten te zoeken en noyt iets stel-
 ligs voorttebrengen: zelfs lochen-
 de hy dat de Chinesen in het spre-
 ken eenige buiging van de stem ma-
 ken, om de verscheide betekening
 van zekere woorden, die zy d'een
 als d'ander schrijven, aantewijzen;
 het geen onzen Japonefer in tegen-
 * * * * * deel

* Ziet de aantekeningen van China door den
 vader le Comte 1. deel pag. 246.

V O O R - R E D E N .

deel beweerde zeer waaragtig te zijn, hem verzekerende dat hy tot *Formosa* verscheide maalen met Chinezen verkeert had, welke hem veel eer schenen te zingen dan te spreken. Indien de Jesuiten gelyk de andere menschen gestelt waren, ik zoude gewillig vragen, om wat rede den vader *Fontenay*, die buiten alle tegenspreken van *China* komt *, en aldaar een goed getal jaaren heeft doorgebracht, van dit Land spreekt, als of hy aldaar noit geweest was, met zig door valsheid tegens zaken te kanten die aan al de waereld bekend zijn, en niemand oit gedacht heeft tegentefpreken. Maar die een Jesuit noemt, noemt een onbegrijpelijk mensch. Hy werkt, hy leeft in ledigheid: hy spreekt, hy is een zwijger: hy zegt waarheid, hy spreekt logen: hy

* Te weeten in de maand van Januarius des Jaars 1704.

V O O R - R E D E N .

hy stemt toe, hy lochent: en dit alles met wat inzicht? God weet het. Eyndelijk hadden den Japonezer en dezen Jesuit voor dit maal geen langer ommegang.

Na deze tijd eenige menschen getragt hebbende hen nogmaal by den anderen te doen komen, hebben hen twee plaatsen verschaft om by een te komen, d'eene ten huize van Mevrouw de *Gravinne van Powis* * ende andere in de *Sion-vergadering*; maar den vader *Fontenay* heeft zig aldaar niet willen laten vinden.

Agt dagen * na hunne byeenkomst in de Koninklijke gemeenschap, onzen Japonezer ter middagmaal genodigt zynde by den Leeraar *Slaone*, geheimschrijver van
 * * * 2 die

* De Paapfgezinden en Jacobiten eeren haar als een Hertogin: zy is de Bevelhebster geweest van de gewaande Vorst van Wallis.

† Zynde Woenfdag den 9. der maand Februry

VOOR-REDEN.

die Koninklijke Vergadering, alwaar Mijn Heer den *Grave van Pembroke*, Mijn Heer *Spanheim* afgezant van den Koning van Pruyfen, eenige andere Heeren van aanzien en den vader *Fontenay* waren, zo vroeg *zijn uitmuntentheid* aan deze laatste, aan wie het Eyland *Formosa* toebehoorde. Ziet daar een jongeling, antwoorde hy, te gelijk op onzen Japonezer wijzende, die geboortig van dit Eyland, aan UE. een beter verhaal daar van zal kunnen doen als ik, dewelke noit elders als in *China* geweest heb. Waar op d'Heer *Psalmanazaar* ten antwoord gaf, dat het zelve zedert 53. of 54. jaaren afhangende is geweest van den Keizer van *Japon*, hebbende te vooren zyn bezondere Koningen gehad, die aan geenerhande magten onderdanig waren. Den Jesuit had de stoutigheid niet van iets meer te zeggen, hy veinsde

V O O R - R E D E N .

de alleenlijk verwondert te zijn van te zien dat onzen Japonezer raauw vlees at, verzekerende dat de Chinesen het hunne gelijk de Europeers gereed maakten, dog hy stond niet te min toe dat de *Tartaren* hun vlees het vuur maar eens lieten zien: 't Zy dan het gefelschap wel merkte dat den vader *Fontenay* schuwde met den *Japonezer* in eenige [nader] opheldering te treden, en dezelve deze beleeftheid voor hem wel wilde hebben, 't zy men verzuimde over deze stoffe verder te spreken, daar wierd over dit onderwerp niet aanmerkelijks meer gezegt. Maar op zekere dag by geval in een *Coffy huis* zijnde in *Devreux court*, dicht by *Temple-bar*, alwaaar op die tijd veel lieden van onderscheid waren, zo was den vader *Fontenay* aldaar een weinig stoutter als hy elders geweest was. Hy vroeg aan d'*Hr. Psalmanaazaar*

V O O R - R E D E N .

na de tijd, wijze, en redenen, die hem zijn Land hadden doen verlaten, waar op hy van hem volkomen genoeg ontfing, alzo den Japonezer aan hem in 't kort een verhaal van de gefchiedenis deed, welke men op het einde * van dit werk zeer wijdloopig zal vinden; waar op hy niet anders antwoorde, als dat hy den vader van *Rodez*, van welke hy fprak, niet kende en dat'er tot *Formofa* geen bezendingen waren. Hy wilde mogelyk zeggen, dat'er geen openbare bezendingen, gelijk als in *China* zijn, het geen men niet wil tegenspreken. Die geenen, welke de leerder ftilzwijgende bepalingen verftaan, zullen geensins verwondert zyn een Jefuit op deze wyze te hooren fpreken. Wat hier van zy, den vader *Fontenay* heeft niets vergeten om den Japonezer in alle plaatfen, daar

* Te weeten in het 36. Hoofdstuk.

V O O R - R E D E N .

daar hy zig bevond, te lasteren, schoon hy hem egter noit iets in het aangezicht heeft derven zeggen: maar hoe meer hy en andere Roomse Kerkgezinden zig beyvert hebben om zyn goede naam te krenken hoe meer bescherming en hulpe hy heeft gevonden. Wy verwagten dat alle billijke menschen hem die regtmatigheid zullen weten te bewijzen, welke hy verdient, en [met ons] zullen toestaan dat hy, een zomagtige en onzaglijke vyand, als het lighaam der Jesuiten is, te bestryden hebbende, een meer dan menschelijke hulpe nodig heeft: hy hoopt ook dat de goddelijke voorzienigheid, die hem nog een kind zijnde uit de offerhanden der atgodise offerpriesters verlost, zo zichtbaarlijk in alle plaatsen, welke hy doortrok, bygestaan, en alle de vervolgingen, die hem overkomen zijn, alleenlijk toegelaten heeft om
hem

V O O R - R E D E N .

hem te verligten en te versterken in de kennisse des Euangeliums, hem vorders tegens alle de pogingen zijner vyanden zal beschermen en staandehouden. *Verschrikkelijke menschen zijn tegens hem opgestaan, derwelke zig God niet voor oogen stellen en zijn leven zoeken; maar God is zyne hulpe, de heere is onder die geenen, welke zyne ziele ondersteunen, hy zal het quaad op zyne verspieters doen wederkeeren, en dezelve na zyne waarheid verdelgen.* * Mogelijk zullen eenige Godgeleerden zig aan de vrymoedige wijze stooten, met welke onzen Japonezer in den korten inhoud der beweegredenen van zijn bekeering, over sekere hoofdzaken der leere ten opzichte van de genade en eeuwige verkiezing spreekt: hy betuigt dat hy daar in door geenerhande drift is gedreven geweest, maar alleen heeft willen doen zien de

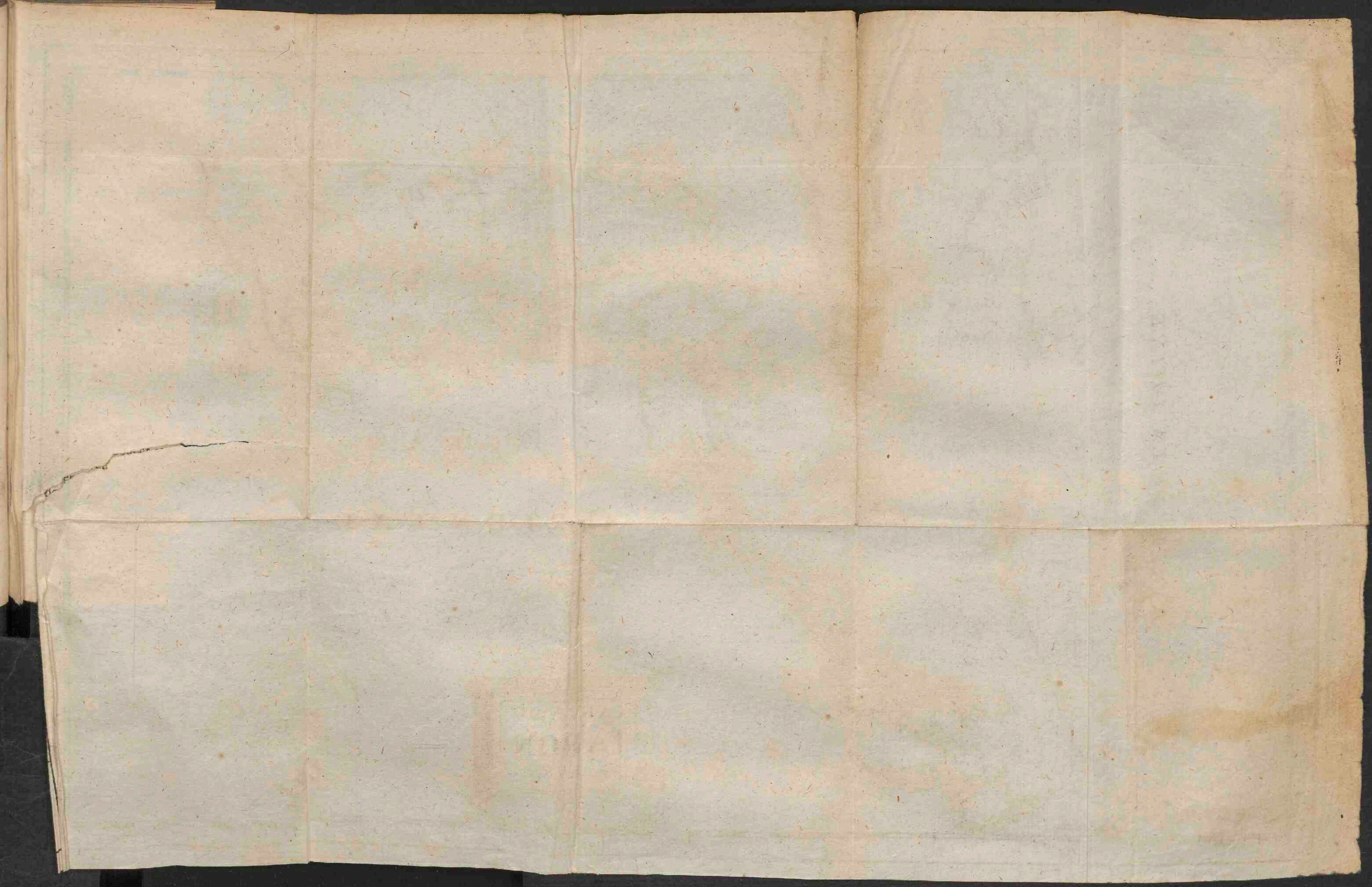
* Psalm 54. v. 5. 6. en 7.

VOOR-REDEN.

redenen, die hem belet hebben van
zig aan hunne gevoelens te onder-
werpen, zijnde aan de andere zijde
door hunnen yver en liefde zeer
veel geholpen, voornamentlijk se-
dert hy zig genezen heeft gevon-
den van de vooroordelen zyner op-
voeding: want wel verre zijnde van
iemand te verdoemen staat hy toe
dat, schoon deze gevoelens niet
overeenkomstig zijn met de ge-
dagte, die hy aangaande de leere
Jesu Christi heeft opgevat, egter
dezelfen niet nalaaten regtzinnig
en heilzaam te kunnen zijn.

Nu is 'er niets meer overig als
iets aangaande dit werk te zeggen.
Ten tijde als ik het zelve maakte,
arbeide een Schots predikant * in
het Engels aan dezelve zaak, en op
dezelve aantekeningen als ik. Zyn
boek is even uytgekomen, ik heb
het doorlopen, eer ik aan dit werk
de

* d'Hr. Doctor *Oswald*.

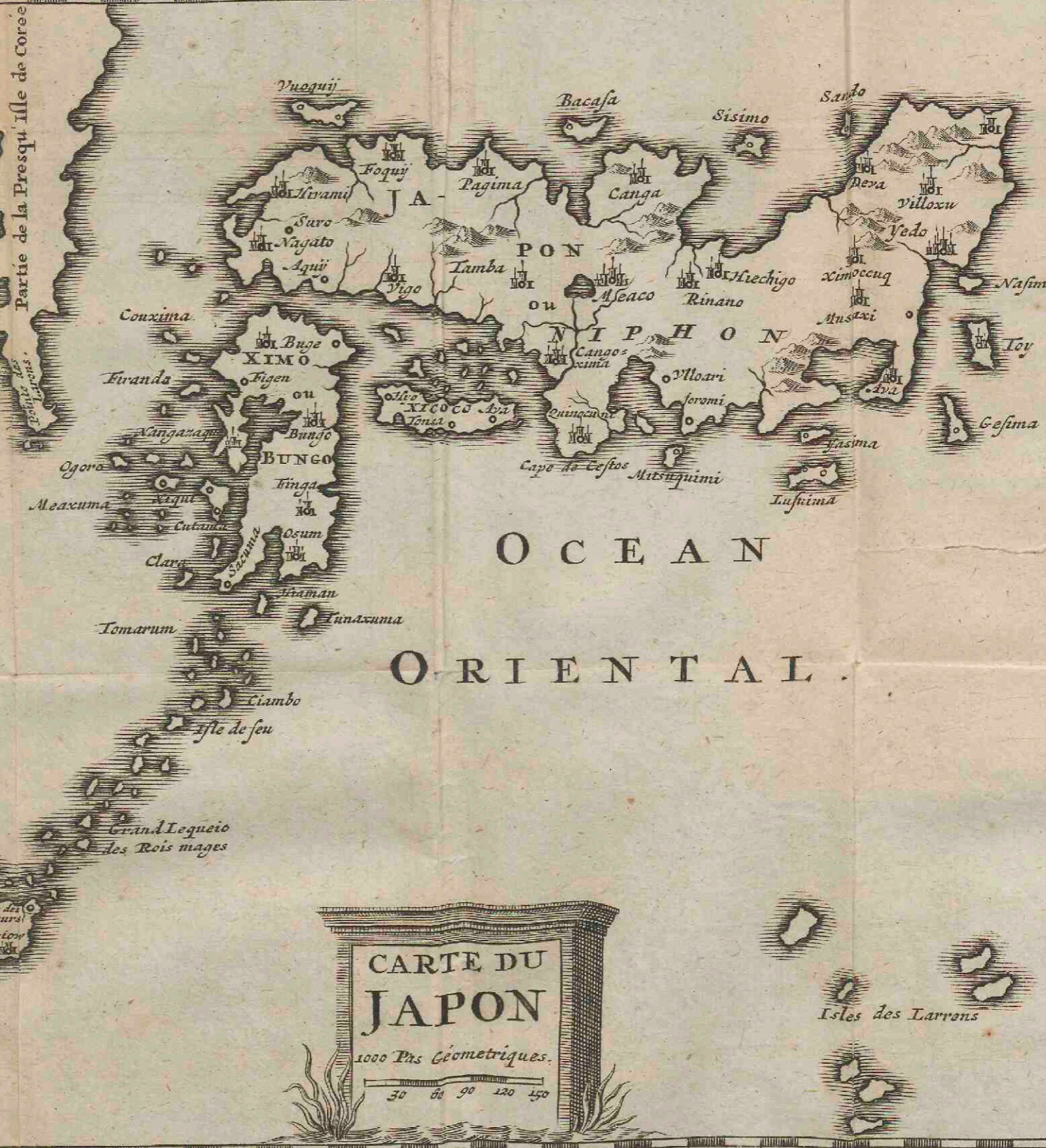
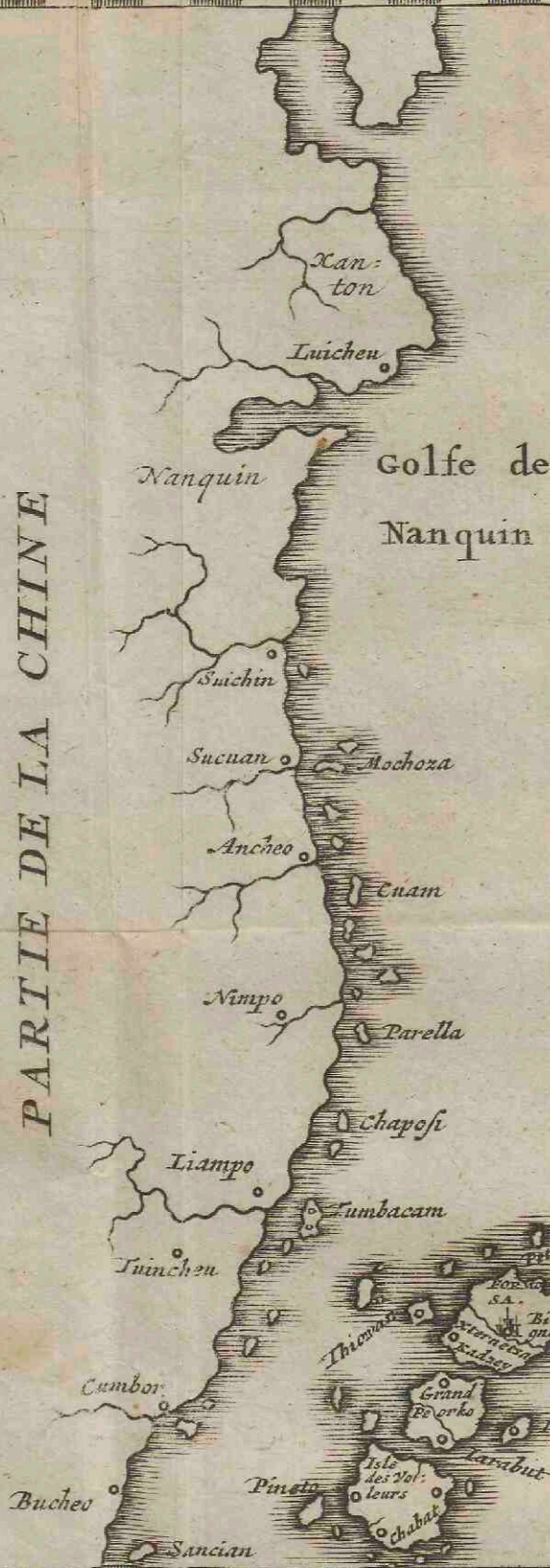
35

Occident.

30

25

PARTIE DE LA CHINE

35

Orient.

30

25

OCEAN

O R I E N T A L

CARTE DU JAPON

1000 Pas Géométriques.

30 60 90 120 150

Quantung

BESCHRYVING
 VAN
 HET EYLAND
 FORMOSA.

EERSTE HOOFDSTUK.

*Van de vrugtbaarheid, gelegenheid,
 uitgestrektheid, en verdeeling van
 het Eyland.*

MEt Eyland *Formosa*, dat de In-
 geboorenen *Gad Avia**, en
 de Chinezen *Pac Ando** noe-
 men, is een der schoonste
 A en

* Deze vier woorden hoewel in taal ver-
 schillende hebben egter de zelfde betekening,
 en beduiden in onze taal 't schoon Eyland,
 gelijk de Franssen 't zelve in haar taal ook *Belle
 Ile* noemen, schoon het by de Europeers door-
 gaans beter bekend is onder de naam van *For-
 mosa*, welke de Spangiardten aan 't zelve ge-
 geven, en van 't I atijn behouden hebben, en
 desgelijks schoon betekeit. De Portugiezen
 noemen 't zelve *Lequejo*, en sommige Eylan-
 ders *Tallichu*.

ite en aangenaamste oorden van Asia, 't zy men deffelfs gelegenheid, gezonde lugt, vrugtbaarheid, schoonheid der bronnen en Rivieren, of de menigte der Goud en Silver-mijnen, wil aanmerken; behalven dat het meer voordeelen als de andere Eylanden heeft, en niets gebrek van 't geene dezelve bezitten.

De Bergen zijn'er doorgaans zeer hoog, maar de veldijen groot en schoon met uitmuntende weiden, die van allerley vee, als Ossen, Koejen, Stieren, Kalveren, Schapen, Lammeren, Geiten, &c. vol zijn: men vind'er ook zeer dikke Boffchen, dewelke Harten, wilde Zwijnen, Bokken, Haazen, Konijnen, en andere beesten in overvloed voeden. Het aardrijk is zeer vrugtbaar, alhoewel de Inwoonders op zommige plaatzen zeer traag zijn, om het zelve als hun de nood niet dringt te bebouwen. 't Land geeft aldaar Suyker, Gingber, Caneel, Cocus-nooten, en andere Speceryen, maar de Rijs is'er 't meest, en van 't grootste gebruik. Men vind'er ook vrugten en wortelen van allerley foort, en alhoewel daar
geen

het Eyland Formosa. 3

geen druif wast, egter ontbreken'er geen dranken, die zeer sterk zijn, en uit zekere boomen als in de meeste plaatzen van Indie getapt worden, maar de voornaamste is van Rijs, en kan zoo wel als de Spaanse Wijn dronken maken.

Dit Eyland legt byna onder de Sonkeer-kring van den Kreeft, tusschen de 25 en 26 graade Noorder breete, beoosten *China*, is het van't Landschap der *Foquien* door een tusschen-wijtte van omtrent 60 mijlen afgescheiden; * Noordwaarts heeft 't zelve de Eylanden van *Japon*, welker grootste † niet meer is als van 200 mijlen in de langte: van 't Noorde na 't Zuyde begrijpt het ten hoogste 70, in de grootste breete van 't Ooste na 't Weste byna 15 of 18, en in den omtrek omtrent 130 mylen.

Het is in vijf Eylanden verdeelt, van welken twee *Avias dos Ladronos* of *dieve Eylanden* genaamt worden: 't derde hiet groot *Peorko*, 't vierde klein *Peorko*,

A 2

* Onze Land-beschrijvers rekenen ten hoogste niet meer als 30 of 34 mylen.

† Namentlijk het Eyland *Niphon* of van *Japon*.

4 *Beschrijving van*
ko, en het vijfde *Kaboski*, of het voor-
name Eyland, als waarlijk het groot-
ste zijnde, wyl 't 17 of 18 mylen lang,
en 15 mylen breed is; dit word eigent-
lijk *Gad Avia* genoemd, alhoewel alle
de andere, die om dezelve te onder-
scheiden hare bezondere naamen ont-
fangen hebben, te zame bekend zijn
onder de algemeene naam van *Gad A-*
via of *Formosa*. Den lezer zal van 't
geen yder der vijf Eylanden bezonder
aangaat in 't vervolg een wijdloopiger
beschrijving vinden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

*Van de groote veranderingen, die
in 't Eyland Formosa zijn voor-
gevallen.*

DE Inwoonders verhalen dat het
Eyland *Formosa* eertijds eenige
eeuwen lang is beheerst geweest door
een Koning, welke het Staats-bestier
liet berusten op de zorge en wakker-
heid van twee of drie mannen in yder
Stad of Dorp daar toe verkoren, die
voor

het Eyland Formosa. 5

voor het voordeel van 't gemeen, 't
welk zy vertoonden, trouwhartig waak-
ten: deze Koning, die zy in haar taal
Bugalo noemen, had in yder der vijf
bovengemelde Eylanden een Gezag-
hebber, genaamd *Tano*, die van zijn
verrigtinge aan hem alleen Rekenschap
deed.

Den Keyzer van *Tartarie* maakte zig
omtrent den Jaare 1510 met geweld
meester van dit Eyland, en bleef 't
zelve gedurende meer dan een eeuw
gerust bezitten: maar de derde Key-
zer, die na deze overwinning volgde,
en zeer wreed, tegens de ingeboorene
was, welker Gods-dienst hy voorge-
nomen had uit te roijen, verbitterde de
zelve zodanig, dat zy met een alge-
meene toestemming tegens den Stede-
houder des Keyzers en deszelfs onder-
hebbende Krijgsmagt der wapenen op-
namen, en na een bloedig gevegt den
zelve met een gering overschot zijner
benden, die hare wraak ontkomen wa-
ren, uit haar Land verdreven. Op de-
ze wijs hebben zy zig van de slaverny
der Tartaren, onder welkers jok zy
meer dan 70 jaren lang gezugt hadden,

6 *Beschrijving van*

verloft, haren wettigen Vorst wederom op den Rijks-stoel hersteld, en dezelve door 't bevrijden van alle uitheemze heerschappy en de magt eeniger gemeene-besten, die 't Rijk verdeelden, meer als oit te voren ontzagelijk gemaakt.

In dezen staat bleef het den tijd van gelijke 70 jaren, gedurende welke de Europëers, te weten, de Engelsen, Portugiezen*, en Hollanders na den anderen, een groote koophandel daar in quamen opregten, voornamentlijk op het Eyland groot *Peorko*, alwaar de Hollanders op een kleine zandheuvel omtrent een mijl van 't vaste land een sterkte bouwden *Tyonvam* † genaamt. Omtrent deze zelve tijd ondernamen de Chinczen verscheide togten op dit Ey-

* Dezen hadden aldaar gebouwt de sterkten *Fabrou*, *Quilam*, en *Tamsui*, van welken de Hollanders zig in den jare 1635. meester maakte.

† Baudrand vermeld dat zy daar uit verdreven zijn door eene *Coxinga*, een vermaard Zeerover der Chinczen in den jare 1661 dog zulks is onwaar, 't waren de Formosanen zelfs, die hun uit haar Land verjoegen.

Eyland, met voornemen om zig van 't zelve meester te maken, dog zy wierden telkens door de Formolanen dapperlijk afgewezen, welken, na dat zy de wapenen tot bescherming van haar Vaderland hadden opgenomen, den oorlog tegens de Chinezen zoo te water als te Land eenige jaren lang onderhiel den, tot dat zy eindelijk dezelve geheel en al uit het Eyland verdreven. Maar zig ingebeeld hebbende dat de Hollanders onder een valsche schijn van zig met haar te voegen om de Chinezen tegen te staan hun verraden, en haare vyanden onder de hand begunstigt hadden, zoo verbanden zy dezelve met een verbod van oit meer aan haar Eyland te komen, slegtende te gelijk haar bovengemelde sterkte *Tyonvam* dat zig tot omtrent een mijl na de kant van *China* uitstrekke.

Egter hebben de Hollanders zedert dat *Formosa* onder het gebied der Japanezers gekomen is, aan het Hof van die Keyzer wederom zoo veel agting gehad, en zoo schoon weeten te praten, dat hen de kusten van dit Eyland te mogen naderen, en zelfs ook aan Land te komen onder beding van aldaar niet

8 *Beschrijving van*

lang te verblijven is toegestaan; mits'er altijd een genoegzame Wagt zoude zijn om op hunne bewegingen te letten. Wannecr zy hare Koopmanschappen op *Formosa* kunnen verhandelen, dan gaan zy niet verder, dog zulks niet gelukkende, tot aan *Nangesaque* * in *Japon*; maar zy durven op geen andere plaatsen komen.

Gedurende alle deze onlusten hebben de *Formosanen* de manier van hare Staats-Regering, altijd buiten het gezag van eenig ander vreemd Vorst behouden tot dat *Meryaandano* na zig door een der snoodste en gruwzaamste trouwloosheden, van het Keyzer-Rijk *Japon* te hebben meester gemaakt, ook het Eyland *Formosa* door een krijgs-list niet min stout als smadelijk voor den Godsdientt overweldigde. Van deze twee
Staats-

* Dit is een Stad met een Zeehaven op een inham van 't Eyland *Ximo* leggende op 33 graden Noorder-breette. De *Japonezers* noemen dit Eyland *Saycock* of *Checock*, 't welk negen Koninkrijken berekent, maar dit zjn niet anders als wingewesten van het Keyzer-Rijk *Japon*. De *Portugiezen* hadden in deze Stad een Bisdom opgerecht *Goa*.

Staats-veranderingen zal ik een kort en net verhaal doen, zoo als dezelve in de Jaar-boeken van dat Land, en welken die volkeren voor waaragtig houden, beschreven zijn, alzo'er nog zeer veelen onder haar leven, die daar van oog getuigen zijn geweest, zijnde niet meer als 50 of 53 jaren verlopen dat deze zaak is voorgevallen.

Meryaandano was een Chinees: in zijn jongheid tot Japon gekomen zijnde, wierd door eenige voornamen Heeren, die hem zeer genegen waren, in het Hof van den Keyzer *Chazadijn* gebraght: hy gebruikte derzelver gunst met zoo veel verstand, en bediende zig daar van zoo tijdig, dat hy niet lang werk had om zig van den Keyzer zelf te doen kennen; dewelke na in sommige gelegtheden op zijn verstand en bequaamheid gelet te hebben, hem eenige bediening in zijn legers gaf: hy gedroeg zig in het zelve met zoo veel beleid en dapperheid, dat zig in weinig tijd tot de voornaamste ampten verheven zag. In 't kort, zijn goed gedrag, dapperheid, en onverfaagtheid hem meer en meer aangenaam makende

A. 5 drong.

drong hem zoo diep in de gunst van den Keyzer, dat na allengskens van de laagste bedieningen tot de hoogste ampten gevordert te zijn, tot de waardigheid van *Carilhan* of algemeen opper Bevelhebber over de Krijgs-benden des Keyzer-Rijks is opgeklommen; zijnde zo ten opzichte van de Eer en gezag als deszelfs aangelegenheid de hoogste waardigheid, met welke een onderdaan kan vereert worden.

Deze nieuwe Eer-staat deed niet als zijn genegentheid tot den Keyzer en het Keyzer-Rijk vermeederen: hy bleef met zoo veel wijsheid en yver in zijn gedrag volharden, dat den Keyzer hem tederlijk beminde. De Luk-Godin, altijd verwonderlijk, die geenzins het geluk van *Meryaandano* ontrent de gunst van zijn meester bepaalde, deed hem een overwinning, bequaam om aan zijn heers-zugt genoeg te geven, indien hy dezelve eenige paalen had kunnen voorschrijven. Behalen: de Keyzerin wierd op zijn goed gelaat zoo verslingert, en alle zijne andere hoedanigheden maakten hem in hare oogen zoo beminnelijk, dat haar

hert:

hert zig niet konde onthouden van hem te beminnen. Zy wierd daar door zoo geraakt, dat, wat vlijt zy in 't begin aanwende om de ontsteltenis, in welke zy zig bevond, te verbergen, hare oogen, hare redenen, en alle hare daden zonder ophouden haar verrieden; ja zy kost niet een oogenblik zonder hem leven. *Meryaandanoo* was al te klaarziende om niet te bemerken tot wat nieuwe trap van gunst hy was opgeklimmen, en een al te behendig man om daar van geen voordeel te trekken: hy sprak zeer wel, en indien zijn verstand hem wel haast een middel deed vinden om met de Keyzerin in een volkome onderling verstand te treden, zy was van haar kant niet lang zonder hem blijken te geven van een volflage toegenegentheid. Om kort te gaan, zy komt zoo verre van hem geheime byeenkomsten toe te staan, alwaar de Liefde de eenige getuigen was der vermaken, die zy aldaar smaakten. Dit geluk van *Meryaandanoo* was zoo veel te grooter, om dat, schoon tusschen hen niet anders als een bijzonder onderhoud was gebruikt, zulks een zoo on-

gemeene gunst was, zoo ten opzichte der gewoontens van dat Land, als in vergelijking van de hoogheid des perfoons, die aldaar de voornaamste rol speelde, dat men moeite heeft van zig te verbeelden, dat een mensch na iets hooger boven dat zoude kunnen wenschen.

Ondertusschen is onzen opperbevelhebber in het midden van zoo groote goederen, waardigheden, en vermakken egter niet vergenoegt: de heerszucht, welke hem verteert, doet hem de Keyzerlijke Kroon met nijdigheid op het hoofd van zijn weldoender beschouwen, hy verbeeld zig veel waardiger te zijn om dezelve te dragen dan zijn Begunstiger; en niemand ter wereld bequaam kennende om hem het hoofd te bieden, of zig tegens zijn groote voornemens te kanten, zo maakt hy een besluit van zig daar van (het kost ook wat het kost) volkomen meester te maken.

Hy maakte dan hier toe een begin met in het gemoed des Keyzers den Egts-yver tegens de Keyzerin in te blazen, en hem te doen geloven dat zy de geliefde Minnares was van zeker
Heer,

Heer, die hy hem noemde, verzeke-
rende dat zy malkanderen dikmaals hei-
melijk in de tuinen zagen. De Key-
zer, die niet een oogenblik aan den
yver en opregtigheid van zijn gunste-
ling twijffelde, verviel in een onuit-
drukkelijke gramschap. Hy gaf bevel
aan *Meyranadanoo* van naarstig te onder-
zoeken op welk uur en op wat plaats
zy gewoon waren den anderen te ko-
men vinden; dat hy vervolgens, zoo
haast hy daar van verzekert was, niet
zoude nalaten hem zulx te verwittigen,
en zodanige goede schikkingen te ne-
men, dat d'een nog d'ander hem niet
konde ontkomen. *Meryaandanoo* be-
loofde de bevelen van zijn meester te
zullen uitvoeren, en ging weg. Nau-
welijx had hy den Keyzer verlaten of
begaf zig na het vertrek van de Keyze-
rin, en doet haar beloven hem niets te
zullen weigeren, veel min dat geene,
't welk hy op die stond aan haar had te
verzoeken, hy bid haar dan hem een
bezonder onderhoud te willen toestaan,
waar in zy zeer gewillig toestemt, en
eer zy van malkanderen scheiden, we-
gens de plaats, dag, en uur met hem
over-

overeenkomt. Hy door deze belofte gesterkt berigten den Keyzer, dat den Heer, van welke hy tegens hem gesproken had, op zulken dag en op zulken uur de Keyzerin in een hoek van den tuin, welke hy hem aanwees moest komen vinden, en dat hy haar te zamen aldaar zeer gemakkelijk konde betrappen. Die dag gekomen zijnde, heeft de Keyzer zijn lijf-wagt by een vergadert, en dezelve alle de toegangen van den tuin doen bezetten, onder tusschen dat *Meryaandanoo*, die zig uit vrees van door den Keyzer gekent te worden vaardig van kleding verandert en vermomt had, zig in alle spoed begaf na de plaats van de byeenkomst; alwaar de Keyzerin, die reeds onverduldig was van hem aldaar niet te zien, hem was verwagende: maar zo haast den verrader tot haar nadert, steekt hy een vergiftige * pook in haare boezem, welke steek haar terstond zonder te kunnen schreeuwe het leven benam. De
gru-

* Dit vergif is zo doordringende, dat al het bloed in een oogenblik verstijft, zoo dat zelfs de grootste wonden niet eene druppel bloed uitlaten.

gruwel van deze misdaat ontstelde hem geenzins, maar bedagt [te gelijk] een tweede [gruwel-stuk] niet min wreed als dit voorgaande. Op dat hem zulks te beter zoude gelukken, zo omhelst hy het lighaam van zijn meesters nog geheel warm zijnde, en blijft aldus by haar leggen, verwagende dat den gene, door welke dit treurspel moest eindigen, zig quam bloot stellen voor den doodsteek, die hy hem was bereidende.

Den Keyzer, welke vreesde dat de tegenwoordigheid van iemand zijner lijf-wagten hem mogt doen missen 't geen hy zocht, quam alleen en langzaam naderen, zoo wel om zijn nieuwsgierigheid te voldoen, als om onze twee gelieven te beter te verrassen. Nauwelijks had hy den geene, die hy meende een heel ander man te zijn als zijn gunsteling, by de Keyzerin zien leggen in een gestalte, welke hem niet toeliet te twijffelen aan de waarheid van 't geene hem deswegens was aangedient, of hy roept zijn lijf-wagten, dewelke een aanmerkelijke tusschen-wijtte daar van daan geplaatst zijnde aan *Meyraandanoo*.
rijd.

tijd gaven van hem op 't lijf te vallen, en met dezelve pook te doorfteen, met welke hy zijn gemalin doorboord had. De lijf-wagten quamen wel op het groep van den Keyzer, maar te laat, de fteek was gegeven, en den verraderze moordenaar, die alle de omwegen en verholten uitgangen van den tuin kende, was ontsnapt, en reeds in zijn woonplaats wedergekeert. Hy wierd vergeets in alle de verborgenste hoeken gezogt: men begon al te wanhoppen van hem te zullen ontdekken, zoo dat de soldaten onderling vast morden, en ongetewijffelt tot eenige uitfporigheid zouden hebben uitgeborsten, indien den Bevelhebber der lijf-wagten hen niet gezegt had, dat men den *Carilban* van 't geen gefchied was eerst moest kenniffe geven: derhalven word'er een hoop om hem dit droevig nieuws te boodfchappen afgevaardigt. Hy wist zoo wel te veinzen, en fcheen zo ontroert, dat geen mensch ter weerd hem had konnen verdagt houden van deswegens eenige de minste kenniffe te hebben. Onderwijl, om in dusdanige tijds gelegenheid geen tijd te verliezen,

zen, begaf hy zig door een groot getal van menschen gevolgt na den tuin alwaar hy na de lighamen des Keyzers en Keyzerinne beschouwt te hebben tekenen gaf van een uitnemend misnoege; dog zijn zugten, traanen, en schreeuwen beletteden hem egter niet op middelen te denken om de minste vonk van agterdogt uit te doven, die men tegens hem zoude hebben kunnen opvatten: derhalven na betoninge van zijn droefheid, en het verlies, 't welk hy voor zig in het bezonder was lijdende door de dood van een Vorst, aan welke hy zo zeer verpligt was; zo be-ruigde hy den daader van die vervloekte Keyzers-moord zeer wel te kennen, en dat hem tot de minste omstandigheid daar van bewust was, en beschuldigde alzo den zelve Heer, van welke hy zig in 't begin gediend had om den Egts-yver in den Keyzer te ontfleken: hy had hem zo haast niet genoemd, of de lijf-wagten, die met de uitterste vlijt na gelegenheid zогten om de dood van haar meester te wrekken, liepen terstond na het huys van dezen onschuldigen Heer, en bragten hem

hem elendiglijk omhals. Mogelijk was *Meryaandanoo* bevreesd dat den Keyzer iemand van zijn onderdaanen tot een vertrouweling had gemaakt van zijn onrust, en van de beschuldiging tegens een Heer gesmeed, welke het bedrog in't vervolg zoude hebben kunnen merken, en die ongetwijffelt hem zulks geenzins zoude vergeven hebben; of hy was misschien om andere redenen zijn vyand, en door deze oorzaken heeft hy hem, zo om zig over hem te wreken, als om zijn misdaad te beter te bedekken, te liever aan de woede des volks en zijn eigen herts-togt opgeoffert. Hoe dit zy, na dat hy aldus tot het einde van zijn onmensche-lijk voornemen gekomen was, zoo ontbrak hem niet meer als de vrugt daar van te plukken, die hy zig beloofd had, als zig voor Keizer te zien uitroepen. Den overleden Keyzer had geen [egte] kinderen van de Keyzerin nagelaten, maar alleenlijk van zijn byzitten: deze omstandigheid was hem gunstig, benevens nog zeer veele anderen, die hy in deze gelegenheid wel konde doen gelden, maar gelijk
het

het gemeenlijk gaat, hoe hooger iemand in waardigheid en geluk boven anderen verheven is, zo veel te meer magtige vyanden heeft hy te bestrijden voornamentlijk wanneer men zijn groote Staat geheelijk aan 't geluk verschuldigt is: daar was onder de Opper-bevelhebbers van het leger een aanmerkelijk getal aan het huys van *Chazadiin* verbonden, welke allen onder de hand arbeiden, en met al haar magt de verkiezing van *Meyraondano* tegenstonden; maar hy van zijne zyde reeds van langerhand de gemoederen geveid, en de genegentheid des volks en der soldaten gewonnen hebbende, was van alle de raedslagen zijner tegenstrevers wel onderregt, zoodat hy alle hare best-beraadslaagde voornemens verydelt hebbende, en zijn aanhang de sterkste ziende tot Keyzer van *Japon* gekoren en verklaart, ende vervolgens door het geheele leger en in alle de Eylanden onder de gehoorzaamheid van dit groote Keyzer-Rijk staande daar voor erkend, en uitgeroepen wierd.

Omtrent twee jaar na zijn verhefsing.

fing [tot de Keyzerlijke waardigheid],
 de ſchoonheid, grootheid, en vrugt-
 baarheid van het Eyland *Formosa* hem
 bekend zijnde, wierd hy voornemens
 't zelve te overwinnen en aan zijn Staa-
 ten te voegen. Om te gemakkelijker
 tot dit oogmerk te geraken nam hy
 zijn toevlugt tot een krijgs-liſt, die
 hem niet minder gelukte als het wree-
 de en bloedige middel, van welk hy
 zig bedient had, om de Keyzerlijke
 Kroon op zijn hoofd te planten. Hy
 veinſt zig dan ziek te zijn, en doet een
 oneindig getal van offerhanden aan alle
 de Goden van *Japon* opofferen, ten
 einde hy haare gramschap mogt ſtil-
 len, en alzo zijn genezing verwerven.
 Het bloed van zo veel duizende offer-
 dieren wierd nodeloos geſtort, den
 zieke wilde geenzins verhoort zijn;
 maar hebbende op zekere dag de voor-
 naamſte van zijn Raad doen by een
 vergaderen, zo vertoont hy haar dat,
 nadien de Goden van zijn Land de
 magt of wil niet hadden van hem ge-
 zond te maken, hy zig genoodzaakt
 vond zijn toevlugt tot buitenlandze
 Goden te nemen: dat hy, hebbende
 hoo-

hooren spreken van de magt van dien God, welke in *Formosa* geeert wierd, voorgenomen had aan den Koning van dat Eyland gezanten te zenden, om hem verlof te verzoeken van in alle de Kerken der voornaamste Steden van zijn Koninkrijk Offer-dieren te mogen doen slagten, hoopende dat die God hem een gezondheid zoude wedergeven, om welke te verkrijgen hy te vergeefs de hulpe van alle de Godheden van *Japon* verzogt had, schoon hy ten dien einde voor haar meer als 10000 Offerhanden had doen opofferen. Dit raads-besluit aldus genomen, en van alle de Staats-dienaars en Grootten van het Hof toegestemt zijnde, zo noemde hy terstond zijn gezanten, en belaste dezelve met een brief aan den Koning van *Formosa*, zijnde byna van dezen inhoud.

Meryaandanoo Keyzer van Japon, aan den Koning van *Formosa* mijn [zeer goede] vriend.

ZYnde eenige tijd met een moejelijke ziekte geplaat geweest, zo heb ik te
ver

vergeeft getragt de gramschap der Goden van myn Keyser-Rijk te stillen, ik heb alles gedaan wat in mijn magt was om van haar mijn genezing te verwerven, zy hebben mijne offerhanden versmaad, en zijn voor myne Gelofte doof gebleeven; ik weet niet of ik sulks aan haare gramschap of onmagt moet toeschryven: 't zy daar mede als 't wil, hebbende altijd een bezondere eerbied gehad voor uwen God, van welkers magt en goetheid ik volkomen overtuygt ben, so bid ik UE. te willen toestaan, dat eenigen van mijn onderdaanen in uw Eiland aanlanden, en tot aan de Kerken van uw Voornaamste Steden mogen geleiden de offerdieren, die ik heb doen toebereiden om aan uwen God ten offer aangeboden te worden. UE. belovende dat, indien de zelve zig verwaardigt my in gesondheid te herstellen, ik desselfs dienst zal opregten door geheel Japou, en in alle de Eilanden tot desselfs gehoorzaamheid behorende, aldus zal uwen God ook den onzen zijn, en wy zullen in een verbintenis en vriendschap veel volmaakter dan ooit, te zamen leeven.

Den Keyzer Meryaandanoo.

Den

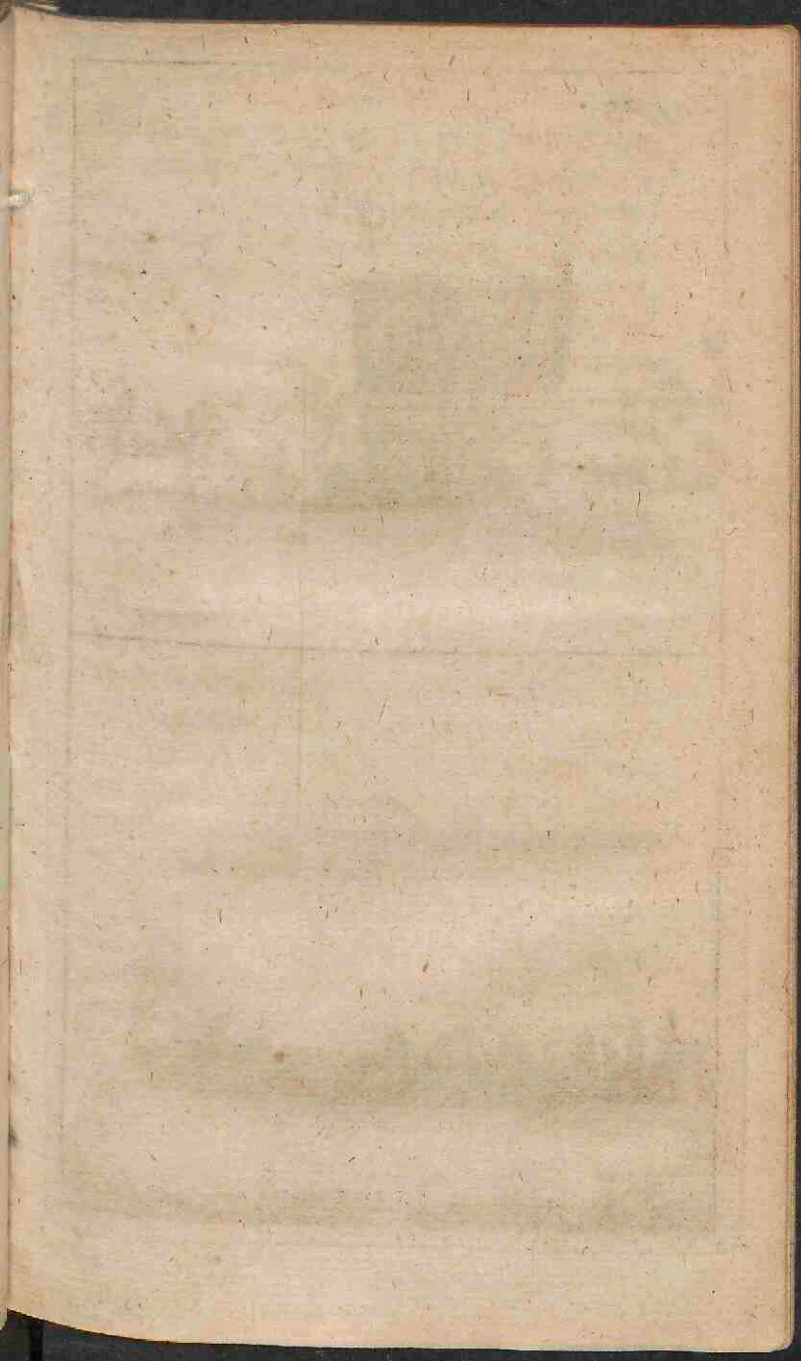
Den Koning van *Formosa* ontving deze brief met alle de tekenen van een bedenkelijk genoeg, hy vergaderde de Edelen benevens de Priesteren van zijn gebied, en vertoonde haar den inhoud des briefs van den Keyzer van *Japon*, haar te gelijk bevelende den *God* over deze zaak raad te vragen. De Priesters na 't zelve in een lange en ernstige overweging genomen te hebben, hoopte groote voordeelen te zullen trekken door het ontfangen der offerhanden van een zo groot Keyzer, waren geenzins nalatig aan haar Koning te boodschappen, dat haar *God* aan den Keyzer van *Japon* toestond de offerhanden te zenden, welke hy geschikt had om aan hem te worden opgeoffert, en dat hy goedvond dat dezelve hem wierden opgedragen; daar byvoegende, dat, alhoewel het den *God* niet behaagt had te verklaren, of den Keyzer zijn gezondheid zoude wederkrijgen of niet, zy egter niet nalieten iets goeds uit deze toestemming te voorstellen. Na dit antwoord der Priesteren ontbood den Koning de gezanten wederom, tot haar zeggende, gaat

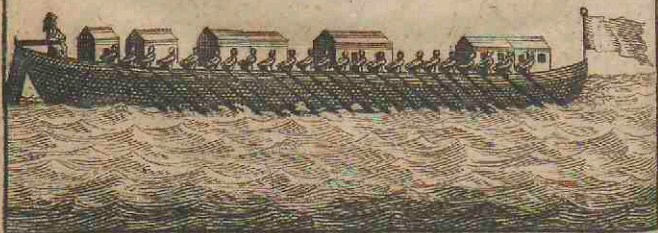
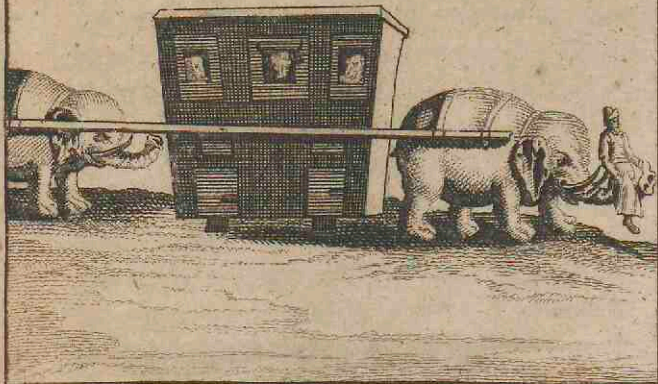
vroet

groot van mijnent weegen den Keyzer [uw meester] en boodschaft hem dat zijne offerhanden aan onzen God aange-naam zullen zijn, en dat ik hem vergun eenigen van zijn onderdanen te zenden tot geleide van zoo menigte Offerdieren, als zijn Gods-vrugt hem zal ingeven. Vorders, indien onzen God hem zijn gezondheid weder geeft, dat ik volgens zijn belofte staat maak dat hy deszelfs dienst door alle zijn Rijks Staaten zal opregten. Door Gezanten in deze gehoorgeving te gelijk haar afscheid ontfangen hebbende keerden vaardiglijk weder, om aan haar Meester reken-schap te geven van haare verhandeling. Meryaandanoo was geheel verheugt over een beginsel, 't welk hem een goed gevolg van zijn aanslag scheen te beloven; ja 't scheelde op die stond weinig of hy vergat dat hy ziek was: hy had reeds eenige krijs-benden vaardig; ook deed hy een groot getal * van Norimmonnos gereed maken, dit is een soort van een rosbaar, in welke zig met gemak 30 of 40. menschen kunnen verbergen, d'eene meer d'andere minder,

zy

* Omtrent 300.

Zy zijn gemeenlijk in verlickeide genoegzaame breede plaatzen verdeelt, met openingen op de wijze der vensters om lucht te scheppen: dit zijn van die huizen, die men kan vervoeren: zodanig een *Norimannos* word door twee Elephanten gedragen byna eveneens gelijk de Muil-Ezels of Paarden de Rosbaaren in Europa dragen. Men verftak in yder 30 * wel gewapende Soldaten of daar omtrent na desselfs groote; en om de *Formosanen* te beter te bedriegen wierd in yder derzelver een Offer-dier geplaatst, 't zy een Os of een Bok in d'eene, in andere wederom Lammeren, &c. welken men gemakkelijk konde zien door de openingen, die met voordagt half open gelaten waren, ten einde het volk zig zoude verbeelden dat deeze *Norimannos* niet anders als met Offer-dieren des Keyzers vervult waren. Dezelve wierden benevens de Elephanten †, die deze gevaartens moesten dragen, op eenige *Arkba-kasseos* gescheept, dit zijn groote

B platte

* Hier door kan men het getal der Krijgsbenden tot op 9 of 10000 berekenen.

† Zijnde een getal van omtrent 600.

platte Schepen van een ongemeene groote, die aan elke zijde 100 en meer riemen voeren; zy hebben byna het fatsoen van die ponten, op welke de koctzen en andere rytuigen van d'eene kant des rieviers tot aan de andere worden overgezet: men bediend'er zig gemeenlijk van in 't overvoeren der koopmanschappen van het eene Eyland na het andere, welken in Japon menigvuldig en niet verre van den andere gelegen zijn. Deze *Arkba-kasseos* gaan byna altijd van 't een na 't andere Land, gedurig langs de wal heen varende, en gaan noit uit als met zeer stil weder. Boven op deze Schepen staan een soort van hutten of tenten op zekere tusschen-wijtte van den andere geplaatst, welke genoegzaam na boeren huizen gelijken, zoo dat men van verre zoude zeggen dat het drijvende dorpen zijn; en dit betekent ook het woord *Arkba-kasseos* * in 't Japons.

Zoo haast deze Vloot voor Formosa was aangekomen, naderde men zoodigt aan 't Land als mogelijk was, om
de

* Want *Arkba* betekent drijvende, en *Kasseos*, Dorpen.

de Elephanten te ontschepen: gelyk deze *Arka-kasseos* zeer plat zijn, zoo gaan dezelve ook niet meer als 3 of 4 voet waters diep; men deed de Elephanten in het water benevens het Schip stellen en alzoo vatthouden, vervolgens wierden door behulp van zekere kraanen enkelijk daar toe gemaakt de *Norimmonnos* d'een na d'andere met alles dat zy besloten uitgelygt, en men liet dezelve langzaam afdalen op den rug van deze dieren, welke men alzo naar land geleide, alwaar zy van die genen, die op dezelve moesten agt geven, wierden opgewagt. 't Volk was in verwondering opgetogen ziende een zoo heerlijke toetel, en oordeelde volgens het getal der *Norimmonnos*, dat dezelve een ongelooflijk getal Offerdieren moesten besluiten. Den Eerbied, die men in dit Land voor de dieren, die ten Offer geschikt zijn heeft, was oorzaak dat men niet zeer nieuws-gierig tot deze *Norimmonnos* naderde, en hielp niet weinig om deze krijgslift te bedekken.

De hinderlaag der Grieken * om de

B 2

Stad

* Deze veinsden het beleg op te breken, en de-

Stad Trojen * na een beleg van 10 ja-
ren te verrassen, en van welke een van
de voornaamste Digtters † der Oudheid
ons een zo fraije beschrijving heeft ge-
daan, had geen gelukkiger uitkomst,
als deze *Norimmonnos* van den Keyzer
van

begaven zig na Tenedos een der Eylanden van
d' Egeese Zee, latende in haar legerplaats een
verschrikkelyk gevaarte van hout met voor-
dacht na de gestalte van een paard gebouwt:
men las op het zelve dit opschrift, *de weg-
gaande Grieken eigenen dit geschenk toe aan
de Godin Minerva, die geweldig in wape-
nen is.* De Trojanen den raad van Laocoon
versmadende, welke wilde dat men dit ge-
denk-stuk zoude verbranden, braken een gat
in hare Stads muur om het in de Stad te
voeren, alwaar zy 't zelve plaatsten tot een
gedagtenis van hare dappere tegenstand, maar
met de eerste nacht quamen de soldaten daar
uit, beroofden de Stad, en leiden dezelve in
koolen.

* Dit was een vermaarde vesting, zijnde
de Hoofd-Stad van het oude Koninkrijk van
Priamus en gelegen aan de voet van den berg
Ida in klein Asia: de Grieken verdelgen de-
zelve in het 1282 jaar voor de geboorte O.
S. J. C. geheel en al, zo dat men heden daar
van niet meer als de tekenen kan zien.

† Namentlijk Virgilius in het begin des
tweede boeks van *Aeneas*.

van Japon. Zy waren door een groot getal Beampten alle koftelyk gekleed, en welker gevolg en toefel de grootheid en deftigheid van haar Meefter vertoonde verzeld; al dit talrijke gevolg wierd in drie hoopen verdeeld, daar wierd bevel gegeven dat de voornaamfte van dezelve na Xternetsa zoude geleid worden, als zijnde de Hoofdstad van dat Eyland, en de verblijfplaats des Konings: de twee andere hoopen wierden na Bigno, en Khadzey gezonden. Den dag die dit toneel moeft openen, en welke die geenen, die de *Norimmonnos* geleiden, met malkanderen beftemt hadden gekomen zijnde, zo quamen de foldaten op het eerfte teeken met den degen in de vuift voor den dag, dreigende de inwoonders en den Koning zelfs van alles in bloed en vlam te zetten, indien zy zig aan het gezag van den Keyzer van Japon niet onderwierpen: den Koning, welke geen tijd had van tot zig zelfs te komen, nog van zig te beraden op 't gene hem in een zoo dringende gelegentheid des tijds te doen ftond, ja zelfs geen hoop ziende om zig te kunnen

B 3 vleijen,

30 *Beschrijving van*
vleijen, dat zijn dood de vryheid voor
zijn Land konde behouden, was ge-
noodzaakt onder het jok te bukken,
en zig ter genade der uitvoerders van
de bevelen van *Meryaandanoo* over te ge-
ven. Alle de andere Inwoonders van
het Eyland zagen zig gedrongen deze
snel-gaande vloed te volgen, en te doen
gelyk de Inwoonders der drie voornaam-
ste Steden, welke door verrassing wa-
ren overmeestert: aldus zag zig dit Ko-
ninkrijk in min dan 24 uren byna
zonder eenige bloedstorting t'onderge-
bragt. Zedert die tijd onderhoud den
Keyzer van Japon in dit Eyland altijd
een sterke bezetting, en zend aldaar
een Koning, welke *Tano-Angon* ge-
noemt word, beteekenende dit woord
zoo veel als Opperste-Stedehouder des
Konings; vorders heeft hy aan den ge-
ne, welke hy van zijn Rijk berooft
heeft, niet anders als de ydele eernaam
van *Bagalandro*, of onder-Koning voor
hem en de zijnen, benevens eenige
bloote eerbewijzingen, voorregten,
en inkomsten zonder eenig gezag ove-
rig gelaten. Ziet daar de wijze op wel-
ke *Formosa* onder de gehoorzaamheid
van

van Japon door de krijgs-lijst van *Meryaandanoo* gekomen is; die in plaats van voor den God van dat Land Offer-beesten te slagten voorgenomen had alle de Inwoonders aan zijn staat-zugt op te offeren, indien zy geweigert hadden zig aan zijne wetten te onderwerpen. Wy gaan nu over tot de manier der regering, die hy aldaar heeft opgerecht, welke byna de zelfde is als die der andere Eylanden van Japon.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de manier der regering van het Eyland Formosa, en van de wetten die den Keyzer Meryaandanoo aldaar heeft opgerecht.

M*eryaandanoo* hebbende, gelyk wy reeds gezegt hebben, 't Eyland *Formosa* ingenomen, maakte eenige nieuwe wetten rakende den Onder-Koning, die hy aldaar plaatste, en beveltigde de Oude Wetten, aan welken het volk reeds onderdanig was, zig vergenoegende van de straffen te-

gens de overtreders te verzwaren.

De eerste Wet, die hy maakte, raakt in 't algemeen alle Koningen, die hem onderdanig zijn, en een getal van 25 uitmaken, behalven nog 8 welken niet meer als Onder-Koningen zijn. Deze Wet verpligt haar van zig tweemaal des Jaars om rekenſchap van huanne bediening, en al 't geen aanmerkelijks binnen de uitgestrektheid harer Staten, gedurende die ſes maanden is voorgevallen te doen by den Keyzer te vervoegen. Na welke verrigting zy wederom zodanige nieuwe bevelen ontfangen als den Keyzer haar gelieft te geven.

De tweede Wet verbied haar de bevelen des Keyzers te overtreden, ten ware zy indringende noodſakelijkheden hem daar van kenniſſe gaven, wyders is deze Wet gematigt na 't vereiſch der zaken.

De derde Wet gebied dat de gemelde Koningen of Onder-Koningen niets zullen ondernemen, 't welke ſtrekt tot nadeel der volkeren, die haar onderworpen, en onderdanen des Keyzers zijn; dat zy haar niet het minſte onregt zullen doen, maar in tegendeel dezelve met allerley beteeſtheden handelen, wel agtgevende van haar niet het minſte 't zy in haar leven, middelen,

en goede naam te benadelen. Men kan gemakkelyk zien dat hy deze wet gemaakt heeft om de genegentheid des volks tot zig te trekken.

De vierde Wet beveelt dat niemand der Koningen of Onder-Koningen eenig Christen in haar Land zullen dulden, maar dat zy aan alle Zeehavens gemagtigden zullen houden om de vremdelingen, zo haast zy aangekomen zijn, te onderfragen, en te onderzoeken of zy Christenen zijn of niet, haar voorstellende een Christi Kruysbeeld met voeten te treden. Deze Wet is zedert den jare 1616 altijd strengelyk onderhouden, als wanneer den Keyzer van Japon alle de Christenen * die zig toen in zijn gebied bevonden uitroelden en aan alle anderen het inkomen op verbeurte van het leven verbood. Want wat de vremdelingen belangt, die geen zwaarigheid maken om over het Kruysbeeld te gaan, den Gezaghebber van de plaats, daar zy aankomen, geeft

B 5

haar

* Men deed'er meer dan 500000 sterven behalven die geenen, welke in verscheide veldslagen sneuvelden. De heer-zugt der Jesuiten en andere bezendingen is oorzaak van deze omkeering geweest.

34 *Beschrijving van*
haar een geley-brief, met welke zy
konnen gaan door alle de plaatzen on-
der de gehoorzaamheid van zijn ge-
bied staande, mits dat'er niet boven de
20 menschen te gelyk komen.

De vijfde en laatste beveelt, dat geen
Koning iemand in zijn Gods-dienst zal mo-
gen dwingen, maar dat een ygelyk onder-
daan vryheid zal hebben van zijn God op
zijn wijze te dienen, ten minsten indien hy
geenzins van't Christendom verdagt is, in
welk geval die geenen, die daar van be-
schuldigt of verdagt zijn, het onderzoek
van't Kruys-beeld zullen ondergaan. Het
besluit van alle deze Wetten was [hier
in bestaande], dat dezelve door de ge-
smelde Koningen of Onder-Koningen na de
letter zouden worden uitgevoerd op verbeur-
te van het leven; en dit is de reden,
waarom de Keyzer van Japon door de
geheele uitgestrektheid van zijn gebied
zoo stiptelyk word gehoorzaamt.

Hy maakte geen nieuwe Wetten
voor het volk, gelyk gezegt is, maar
hy deed alleen die geene, welke reeds
gemaakt waren, vernieuwen, ver-
meerderende de straffe tegens de over-
treeders.

De

De eerste, die hy wederom in staat bragt, was tegens de Christenen. By deze beval hy dat yder vremdeling voor een Christen bekent zijnde, welke een of meer Inwoonders des Lands zal hebben afgetrokken, of gepoogt af te trekken, en dezelve verpligt Christens te worden, in den Kerker zoude opgesloten worden hy en al die geenen, welke hy zal verleid hebben; indien den vremdeling het Christen Geloof verzaakt en den God van 't Land aanbid, zo zal hy niet alleenlijk vergiffenis, maar [daar en boven] nog een vergelding ontfangen, dog indien hy zulx weigert, zoo zal hy geheel levendig verbrand worden. Indien den gene, die afgetrokken was zig wederom tot die Gods-dienst begeeft, welke hy heeft verlaten, zoo zal hy weder in vryheid gesteld, maar indien niet zal hy opgehangen worden.

De tweede is tegens de roovers en moordenaars. Den gene die rooft word gestraft na de waardy van 't gene hy heeft gerooft, of door de straf Khagodijnn*, of door een

B 6

bal-

* Deze straf is zeer gemeen in dit Land, en valt vry hard. Men zet den misdadige op de zarde neder, en bind hem de handen op den

ballingschap, of door een altijd-durende gewangenis, of ten laasten ook wel door de dood. Een Rover, die te gelijk iemand ombrengt en berooft, word terstond gekruisigt: Een moordenaar of een, die iemand ongewettigt ter dood brengt, word aan zijn voeten opgehangen, en blijft in dezen staat veel of weinig tijds na dat de omstandigheden van zijn misdaad hem weinig of veel zijn bezwarende, waar na men hem ter dood brengt, hem met pijlen doorschietende of andersins.

De derde is tegens de overspeelders: voor de eerste maal betaalt men een boete van 100 Copans, dat is te zeggen 100 ponden gouds *. Die geen geld hebben [om

den rug, vervolgens doet men hem met het hoofd tot op de kniën buigen, en door 't middel van een touw, 't welk hem in den hals door een yzere ring in een plank vast zynde word heen gehaalt, ende alzoö weder tusschen zijn twee beenen door gaat, houd men hem aldus 't lighaam t'zaam gevouwen, weinig of veel tijd na de zwaarte van zijn misdaad.

* Dit beloopt omtrent 1800 guldens Hollands, of 150 ponden sterlings Engels geld. Hier agter in een ander Hoofdstuk kan men zien.

[om die boete te betalen] worden in 't openbaar door Beulshanden gegeefelt; en wanneer zy ten tweedemaal betrapt zijn, 't zy mannen of vrouwen, zo verliezen zy haar hoofd.

Want alhoewel een man zoo veel vrouwen mag hebben als hy kan voeden, egter, indien hy cenige andere vrouw als die geene, aan welke hy trouw belooft heeft bekend is hy schuldig aan overspel. Deze zelve Wet verplicht ook al die geenen, die niet getrouwt zijn, binnen de paalen van onthouding te blijven, namentlijk indien zy inboorlingen des Lands zijn; maar deze Wet strekt zig niet uit tot over de vreemdelingen, want nadien'er zeer veel dogters ongetrouwt blijven, wat genegentheid zy daar toe ook mogen hebben, 't zy ter oorzake van hare weinige frayheid, of van hare andere aangeborene gebreken; of dat zy 't ongeluk hebben van daar toe niet aangezogt te worden: daarom mogen die geene, welke tot onkuisheid geneigt

B 7

zijn,

zien, waarom een pond goud in *Formosa* als mede in geheel *Japon* zoo weinig van waardy is.

zijn, haar zelven ongestraft tot hoere-
ry overgeven*, mits dat zulks geschie-
de met vremdelingen, want de Inge-
borenen, welke overtuigt zijn, van met
eenige dogter, wie het ook zy, te doen
gehad te hebben, schoon dezelve een
openbare hoer is, worden als over-
speelders gestraft.

Alhier moet worden aangemerkt, dat
een man zodanige magt over zijn vrouw
heeft, dat hy, wanneer dezelve op
overspel betrapt, haar op die plaats
mag straffen, ja zelfs het leven bene-
men: 't welk ook zekerlijk geschied,
indien de zaak openbaar is, maar zo de
zaak niet bekend is, en dat zijn vrouw
hem belooft zig te zullen beteren, dan
kan

* Den Keyzer trekt daar door een aanmer-
kelyke inkomst: Aldus is den *Paus* den ee-
nigen Vorst niet, die een zoo verfoejelyk onge-
bondenheid toestaat; maar nadien de *Pauzen*
geloofd hebben de Kerk-pligten der Heydenen
te heiligen, met dezelve in de Kerk in te voe-
ren, zoo is het ook waarschijselyk dat zy,
het gebruik der hoeren zelfs in de plaatzen
van haar verblijf toelatende, desgelyks geloofd
hebben dit gebrek te kunnen regtvaardigen,
hoe strijdig het zelve ook mag schijnen tegens
alle wetten der Christenheid.

kan hy haar 't zelve vergeven, indien hy zulx goed vind. 't Is waar het gebeurt wel veeltijds dat de mannen deze magt misbruiken, dewijl het haar zeer ligt valt eenige schijn te vinden om hare vrouwen van overspel te beschuldigen, en zig alzo van die geenen te ontslaan, van welken zy moede zyn.

De vierde Wet is tegens de valsche getuigen en de zulken, die dezelve daar toe opmaken: *dezen worden verwezen om de schade te vergoeden, die zy hebben veroorzaakt, waar na men haar de tong uitsnijdt, ook worden zy somtijds wel ter dood gebracht na de grootheid van haar misdaad.*

De vijfde is tegens de Gods-lasteraars, *derwelken geheel levendig verbrand worden.*

De zesde is tegens die geenen, welken haar Vader of Moeder, iemand haarer Bloedvrienden, eenig hoogbejaard man, of eenig persoon van gezag slaan. *Men veroordeeld dezelve om armen en beenen afgebakt te worden, daar na doet men haar een steen om den hals, en aldus worden zy in de Zee of in een Rivier geworpen. Maar indien 't komt te gebeuren dat*
een

40 *Beschrijving van*
een Priester geslagen word, als dan wor-
den de armen des geene, die overtuigt is
zulks gedaan te hebben, verbrand, en zijn
lighaam word geheel levendig begraven. En
indien iemand zoo stout was van een Ko-
ning, Onder-Koning, of Gezaghebber te
staan, dezelve zoude zoo lang by de voeten
worden opgehangen tot dat hy dood was; en
zijn lighaam zoude van de honden gegeten
worden.

De zevende is tegens de quaadspre-
kers en agterklappers, welker tong met
een gloejende priem doorboord word.

De agtste verklaart de zulken het hoofd
verbeurd te hebben, welken weigeren aan
haar Overbeden te gehoorzamen in die din-
gen, welke door de Wet geboden zijn.

De negende heeft zijn opzigt op de
Oproer-makers of zulken, die medepligtig
zijn aan eenige openbare of besondere za-
menzweering tegens den Keyzer, of een der
Koningen en Onder-koningen, welke hem
onderworpen zijn: als mede op die genen,
die de aangenome Gods-dienst van het Land
pogen te verfstoten; alle welken veroordeeld
zijn om door allerley bedenkelijke pynen ge-
pynigt te worden, tot dat zy de geest ge-
uen.

Ziet

Ziet daar in weinig woorden de voornaamste Wetten, die *Meryaandanoo* maakte, of welke hy wederom in gebruik bragt in het vierde jaar van zijn Regering, op een algemeene vergadering van alle de Koningen, Onderkoningen, en voornaamsten der Priesteren uit alle de Steden van zijn Keyzerrijk: door middel van welken alle zyne onderdanen een diere vrede genoten, zijnde het volk zo zorgvuldig om zig daar na te schikken als de Koningen, Gezaghebbers, en andere opzieners vlijtig zijn om dezelve uit te voeren.

Daar zijn nog zeer veel andere zaken het Oppergezag rakende, welken den lezer mogelyk meende hier te zullen vinden; maar ik heb het gevoegelyker geoordeelt dezelve elders te plaatzen, om geen verdrietig herhaalen te gebruiken. Dit meen ik genoeg te zullen zijn om een denkbeeld te geven over de grond-wetten van dit gebied; en van de wijze op welke *Meryaandanoo* zig tegens de Koningen of Onderkoningen, die hem onderworpen zijn gedraagt.

40 *Beschryving van*
een Priester geslagen word, als dan worden de armen des geene, die overtuigt is zulks gedaan te hebben, verbrand, en zijn lighaam word geheel levendig begraven. En indien iemand zoo stout was van een Koning, Onder-Koning, of Gezaghebber te slaan, dezelve zoude zoo lang by de voeten worden opgehangen tot dat hy dood was; en zijn lighaam zoude van de honden gegeten worden.

De zevende is tegens de quaadsprekers en agterklappers, welker tong met een gloejende priem doorboord word.

De agtste verklaart de zulken het hoofd verbeurd te hebben, welken weigeren aan haar Overheden te gehoorzamen in die dingen, welke door de Wet geboden zijn.

De negende heeft zijn opzigt op de Oproer-makers of zulken, die medepligtig zijn aan eenige openbare of besondere zamenzwering tegens den Keyzer, of een der Koningen en Onder-koningen, welke hem onderworpen zijn: als mede op die genen, die de aangenome Gods-dienst van het Land pogen te verstopen; alle welken veroordeeld zijn om door allerley bedenkelijke pijnen gepijnigt te worden, tot dat zy de geest geven.

Ziet

Ziet daar in weinig woorden de voornaamste Wetten, die *Meryaandanoo* maakte, of welke hy wederom in gebruik bragt in het vierde jaar van zijn Regering, op een algemeene vergadering van alle de Koningen, Onderkoningen, en voornaamsten der Priesteren uit alle de Steden van zijn Keyzerrijk: door middel van welchen alle zyne onderdanen een diere vrede genoten, zijnde het volk zo zorgvuldig om zig daar na te schikken als de Koningen, Gezaghebbers, en andere opzieners vlijtig zijn om dezelve uit te voeren.

Daar zijn nog zeer veel andere zaken het Oppergezag rakende, welchen den lezer mogelyk meende hier te zullen vinden; maar ik heb het gevoegelyker gëoordeelt dezelve elders te plaatzen, om geen verdrietic herhaal te gebruiken. Dit meen ik genoeg te zullen zijn om een denkbeeld te geven over de grond-wetten van dit gebied; en van de wijze op welke *Meryaandanoo* zig tegens de Koningen of Onderkoningen, die hem onderworpen zijn gedraagt.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Gods-dienst der Formosanen.

ALhoewel dat alle de Inwoonders van *Japon* in 't algemeen Afgoden-dienaars zijn, zulks belet egter niet, dat men onder haar een groote verscheidenheid der Gods-diensten en bezondere gevoelens vind; maar dewijl wy alleenlyk voornemens zijn alhier van die Gods dienst te spreken, welke in *Formosa* is opgeregt, zoo zullen wy ons vergenoegen met den lezet de drie voorname oorsprongen aan te wijzen, uit welke zoo veel verscheide gevoelens spruiten, om dat dezelyen met de Gods-dienst der Formosanen een groote overeenkomst hebben.

De eerste is de Afgodery of den Beelden-dienst: deze is de heersende Gods-dienst des Lands, en die ook meest in 't algemeen door geheel *Japon* is aangenomen, dewijl alleenlyk in de Kerk van *Amida* binnen *Meaco* * eertijds de

Hoofd-

* Deze Stad leggende in een inham der Zee van dezelve naam is zeer groot en volkerijk:

Hoofd-Stad van het Eyland *Nippon* * niet minder zijn als 3500 Afgoden, te weten, 1000 van goud, 1000 van Silver, 1000 van Koper en 500 van hout of steen, aan alle welken Offen, Schapen, Geiten, en diergelijke andere beesten worden opgeoffert, en somtijds [ook wel] kinderen, wanneer de Goden door de gewoone Offerhanden niet verzoent zijn.

De tweede soort van Gods dienst is die geene, die de erkentenis van een enig *God* lêraart, welke het volk geloost zoo groot en ontsaggelyk te zijn, dat zy niet durven eenige Offerhande

voor

rijk: zy is langen tijd de Hoofd-Stad van geheel *Japon* geweest, maar tegenwoordig is zulks *Yedo*; niet te min heeft den Keyzer daar altijd zijn Hof, en het is ook de verblijfplaats van den *Dairo*, of den Opper-Priester der *Japonezers*.

* *Nippon* betekent oorsprong des ligts: dit is het grootste van alle de Eylanden, welken met malkanderen het Keyzer-Rijk van *Japon* uitmaken, de *Europëers* noemen dit ook by uitnemendheid het Eyland *Japon*: 't zelve legt tusschen 30 en 40 graden Noorderbreete: het begrijpt 250 mijlen in zijn lengte, omtrent 100 mijlen op zijn grootste breedte, en byna 600 mijlen in zijn omtrek.

voor hem doen, maar zy hebben de zon tot het voorwerp van hare Offerdienst gestelt, als welke de Oppermagt heeft naast dien *God*, en de geheele wereld bestiert. Zy merken de Maan en Sterren aan als mindere maaten, die bijzonderlyk geschikt zijn om ten nutte der Inwoonders dezer wereld te waken: en dit is de reden, waarom zy kinderen aan de Zon, en beesten aan de Maan en Sterren opofferen.

De derde is eerder een gevoelen der *God-verloogening* als een *Godsdienst*; want die geenen, welke belydenis daar van doen, logenen in 't geheel dat'er een *God* is, en stellen vast dat de wereld eeuwig is geweest en ook zijn zal. Zommigen onder haar gelooven dat de ziel van den mensch sterft gelyk die der beesten; Anderen houden staande dat dezelve onsterflijk is, maar dat zy zonder ophouden van het eene lighaam in het andere verhuist, en dat deze verhuizinge altijd zal duren; waar by zy nog voegen, dat de ziel der goeden overgaat in het lighaam van een magtig en rijk mensch, in het welke zy overvloediglyk allerley vermaken en alle

alle weelden des levens smaakt, maar dat die der quaden in het lighaam van een ongelukkige overgaat, in't welke zy alle Elenden en ongemakken is lydende, die zy verdient; zo dat de ziel volgens haar stelling voor een gedurige verwisseling van deugden en ondeugden, vreugden en droetheden is bloot gesteld. Deze God-lochenaars hebben geen oefening van Gods dienst, zy zeggen dat het offeren in 't minst niet nodig zoude zijn, als aan de booze geesten, op dat zy haar geen quaad mogen doen, zonder dat zy reden kunnen geven, waar van daan deze booze geesten voortkomen, en wie dezelve maakt heeft. Dog hoe dit zy, deze *Metempsi-Choseon* of verhuizing der zielen word in 't algemeen door geheel *Japon* geloofd van wat gevoelen iemand ook zijn mag, uitgezondert van de zulken, die geloven dat de ziel sterfelijk is.

De Gods-dienst der Formosanen is haar door den *God* die zy aanbidden, zelfs geopenbaart, indien wy deswegens haren *Jarhabadiond* mogen geloven; dit woord beteekend zoo veel als

uit-

uitverkore Land * : dit is een boek ,
 't welk zy in grooten eerbied houden ;
 en 't geen de openbaring op welke de
 plegtelyke Gods-dienst is gegrondvest ,
 die in haar Land in gebruik is vervat .
 Ziet hier in weinig woorden , 't geen
 daar in vermeld staat .

't Is omtrent 900 jaaren geleden , dat
 de Inwoonders van het Eyland *Formosa*
 geen andere Goden als de Zon en Maan
 kenden , welken zy als de opperste God-
 heden aanmerkten , zig verbeeldende
 dat de Sterren niet anders waren als
 halve Goden , of mindere Godheden .
 Al haar Gods-dienst strekte zig niet ver-
 der uit als tot het aanbidden dezer Lig-
 ten des ogtens en des avonds , aan wel-
 ke zy dieren van allerley soort opoffer-
 den . Omtrent deze tijd verschenen al-
 daar twee wijsgeeren , welke langen tijd
 een rouw leven geleid hadden in een
 Woestijn , alwaar zy voorgaven dat den
 God haar verschenen was , en hun op
 deze wijs had aangesproken .

*Ik heb medelijden met de blindheid des
 volks van dit Eyland , welken de Zon ,
 Maan*

* De Formosanen noemen zig ook het uit-
 verkoren volk .

Maan en Sterren als Godheden aanbidden: gaat zegt haar, dat'er geen ander God is als Ik, dat deze Sterren niet anders zijn als uitvoerders van mijn wil, en zonder my geenzins kunnen bestaan: gaat doet haar weten dat Ik den gene ben, die met U lieden in de Woestijn heb gesproken, en dat ik, indien zy my willen aanbidden, haar Beschermer zal zijn, en my aan haar doen kennen, indien zy mijne bevelen gehoorzamen, zoo zal ik haar heerlijk vergelden, en eeuwiglijk gelukkig maken.

De naamen dezer twee Wijsgeeren waren *Zoarobabel*, een naam welke in de taal der Japonezen geene betekenis heeft, en *Corbe-Makbcin*, 't welk zoo veel te zeggen is als den Algemeene Schepper. Deze twee gewaande Godstolken, na nog meer andere verschijningen en zamenkomsten met den God, in welken zy zig nauwkeurig oefenden wegens de manier op welke hy gedient wilde zijn, begaven zig na een berg *Tanulio* genaamt en digte by de Hoofdstad leggende, alwaar het volk vergadert was om na hare gewoonte aan de Zon te Offeren. Zy plaatzen zig [aldaar] op een hoogte, van waar zy gemak-

gemakkelijk konden gezien worden, hare woefte kleding, en leelijk en schraal wezen trok tot haar de oogen van al die geenen, welken daar tegenwoordig waren: na eenige tekenen en gebaarden, welke genoegzaam roonden dat zy eenige zaak te zeggen hadden, spraken zy ten naaften by deze woorden.

ô Gy blind volk, die de Sterren aanbid, en haar een Eer bewijst, welke haar niet toekomt, weet dat'er een God is zoo hoog ja hooger boven haar, als zy zelfs boven U lieden zijn verheven, en dat zy niet meer als werktuigen van zijn magt zijn: maar dezen God onfermt zig heden over U lieden, en heeft ons bevolen U: van zinnen't wegen te boodschappen dat de aanbidding en onderwerping van alle schepzelen hem alleen toekomt. Na deze woorden deden zy haar best om door verscheide redenen te bewijzen, dat'er niet meer dan eene God kan zijn, welke verheven is boven alle zienelijke dingen dezer wereld, van welke hy den maker en onderhouder is, en dat hy dezelve zoo makkelijk kan vernietige, als hy die geschapen heeft. Het herte des volks
door

door deze redenen geraakt zijnde, zo vroegen eenige haar op wat wijze deze God wilde gedient zijn, en of hy zig zoude vergenoegen dat hem dezelve dienst bewezen wierd, welke men aan de Zon deed; waar op zy antwoord gaven van *Neen*; maar, indien zy hem naar zijnen wille dienen wilden, dat het dan eerst en vooral noodzakelyk was dat zy hem een Kerk bouwden, in welke een Altaar en Heiligdom opgerecht wierd; dat zy op dezen Altaar de herten van 2000 jonge kinderen van negen jaren en daar beneden zonden verbranden: en dat, na deze Offerhanden zoude geschied zijn, den God zig alsdan aan haar in het Heiligdom zoude vertoonen, en aldaar doen weten 't geen haar vorders zoude te doen staan om hem te dienen.

Het volk had nauwliks deze laatste woorden gehoord, of zy barsteden tegens deze Gods-tolken tot zoodanige gramschap uit, dat het weinig scheelde, of zy raakten beiden omhals: men schold hun voor geveinsden, en bedriegers: men vraagden hoe het wezen kon dat die *God*, welke zy verkondigden, wreed genoeg was om te begeren

ren dat zy een zoo groot getal haarer kinderen ter dood zouden brengen, om dezelve hem tot een Offerhanden op te offeren? maar zy de woede des volks vreezende namen de vlugt, haar aldus dreigende: *dat zy wel haast reden van zig over hare ongehoorzaamheid te beklagen zouden hebben, en dat de Goddelijke wraak reeds vaardig stond om op haar hoofd neder te dalen.*

Vlaarlijk eenige dagen hier na wierd de lugt donker, daar viel een flagregen vermengt met hagel-steenen van een buite gemeene groote, welke alle de veldvrugten ter nedervelde: den Donder liet zig op een verschrikkelyke wijze hooren, en het Eyland wierd door een ongelooflijke Aardbeving * geschud, waar op een Pest volgde, welke ter zelve tijd het grootste gedeelte der Inwoonders weg rukte: de wilde beesten quamen uit de Boschen, liepen in de Steden en Huyzen, en verslonden een groot getal kinderen. Deze Elenden duurden den tijd van
ander-

* Deze Aardbevingen heeft men zeer dikmaals, niet alleen in *Formosa*, maar ook in alle de Eylanden van *Japon*.

anderhalven dag, en het Eyland wierd met een algemeene omkeering en geheel ondergang bedreigt. De Inwoonders, welke niet wisten, waaraan zy alle deze rampen moesten toeschrijven, merkten dezelve aan als een uitwerking van de dreigementen der Gods-tolken. Zy namen dan in een zoo dringende gelegenheid hun toevlugt wederom tot dezelve die ze in hunne woesteny vonden, en bezwoeren den *God*, van wiens wegen tot hun gesproken hadden, te bidden, dat hy zija gramschap van hun wilde afwenden, en de ongehoorzaamheid en ongelovigheid vergeven; betuigende dat zy bereid-willig waren zig in alle zaken na zijnen wille te gedragen. De Gods-tolken zonden ze met belofte voor hun te zullen spreken weder terug. Des anderen daags verscheen een der twee * om hun van wegen den *God* de vrede en verzoening, welke hy wilde

C. 2

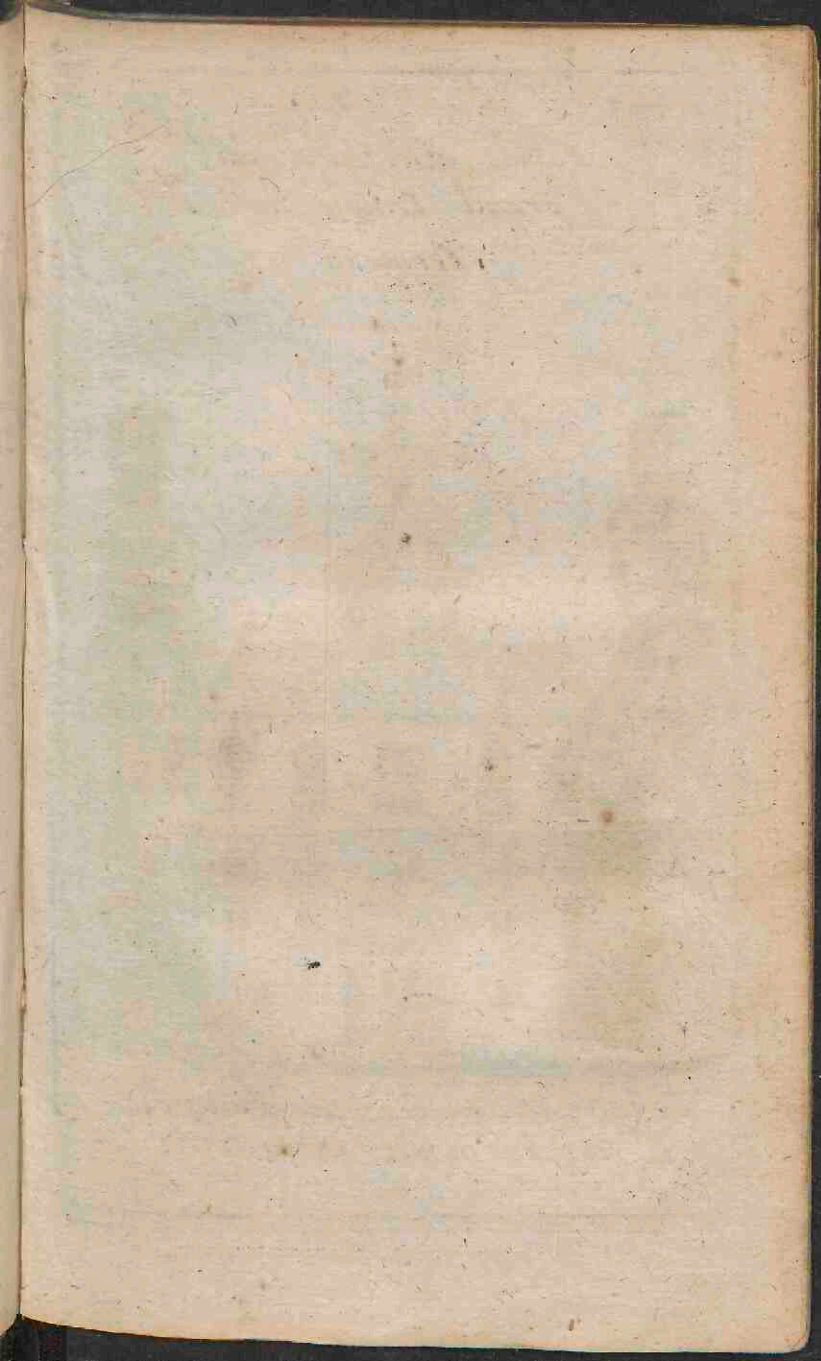
de

* Daar word niet gemeld wie van haar, *Zeraaboabel* of *Chorbe Machem* den Gezand van den *God* geweest is: d'Een is ongetwijfeld gestorven, want daar word van hem niet meer gemeld.

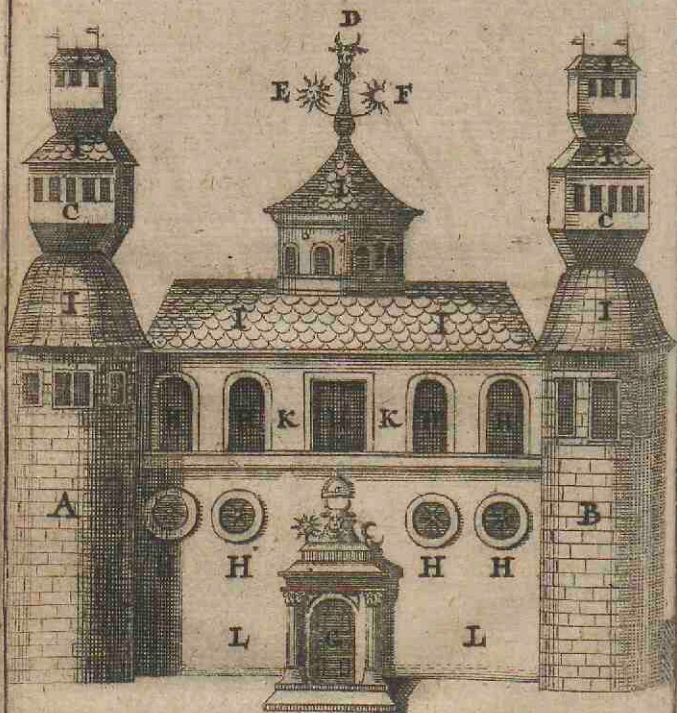
de dat tusschen hem en zijn volk gemaakt te boodschappen, welke aangename tijding van hun zoo haast niet gehoord was, of zy riepen met gemeene stemmen *Pjalmanaazar* *, 't welk zoo veel te zeggen is als oorzaak des vredes: welke naam de Gods-tolken na die tijd altoos bleven behouden. Hy beval dan een Kerk te bouwen, in welke hy een Heiligdom en Altaar deed opregten alles na het voorbeeld, welke hy zeide van den *God* zelfs ontvangen te hebben. Dit gebouw is gemaakt van vierkante gehouwe steenen, hebbende een schikking van een verwonderlijke bouwkunde, en een buiten gemeene grootte en hoogte. Den Altaar en 't Heiligdom, in welke den *God* zig van tijd tot tijd vertoont, zyn onder een soort van een tooren geplaatst, welke na 't westen staat. Deze volgende afbeeldingen zullen daar van een veel netter denkbeeld geven.

Ver-

* Dit is een der namen, die zy 't meest in agting houden, en welke vele onder haar zeer blyde zijn te mogen voeren.

Forme extérieure du
grand Temple de
Formosa

Gesigt van den Grooten Tempel
van Formosa van buiten

Verklaring van de eerste afbeelding.

A, den Tooren, alwaar het Heiligdom is, in welk den *God* voor het volk verschijnt. B, den Tooren, alwaar de Zangers, Zang-konstenaars, en Speel-lieden geplaatst zijn. C, d'opening, door welke het licht in den Tooren komt. D, 't hoofd van een Os, zijnde het afbeeldzel van de Godheid. E, Beeltenis van de Zon. F, Beeltenis van de Maan. G, de deuren van de Kerk. H, de vensters. I, verscheide plaatzen met goud bedekt. K, plaats geschikt voor de mannen. L, plaats geschikt voor de vrouwen.

Verklaring van de tweede afbeelding.

1. Een Kroon hangende boven het Heiligdom. 2. 't Hoofd van een Os, zijnde het afbeeldzel van de tegenwoordige en verzoende *God*. 3, Het bovenste des Heiligdoms met zijn vijf brandende Lampen. 4. Een kleine kolom op welke het afbeeldzel van de Zon staat. 5. Andere Kolom, op welke

54 *Beschrijving van*

ke het afbeeldzel van de Maan staat.
6. Een Lamp brandende ter eere van
de Zon. 7. Andere Lamp ter eere van
de Maan. 8. Twee groote gordijnen,
welken het binnenste des Heiligdoms
op de gemeene dagen bedekken. 9. Het
binnenste des Heiligdoms zijnde He-
mels-blaauw, en met goude sterren
doorzaait, verbeeldende het Uitspan-
zel des lugts, in welke den God zig aan
het volk doet zien. 10. Den God zig
onder de gedaante van een Os aan het
volk vertoonende. 11. Twee Lampen
brandende ter eere van den God. 12.
Twee Kolommen op welke de tien
Sterren zijn, die aangebeden worden.
Alle deze dingen zijn van Goud of Zilver.
13. Een Rooster, op welke de herten
der geofferde kinderen worden gebraden.
14. Den haart geschikt tot het
verbranden derzelve lighamen. 15. De
schoorsteen, door welke de rook op-
gaat. 16. De Ketel, in welke men
het vlees der offerhanden laat kookken.
17. Den haart, op welke de ketel ge-
stelt is. 18. Het Heilige, of de plaats,
alwaar de kinderen gekeelt worden.
19. De put, in welke haar bloed is
uit-

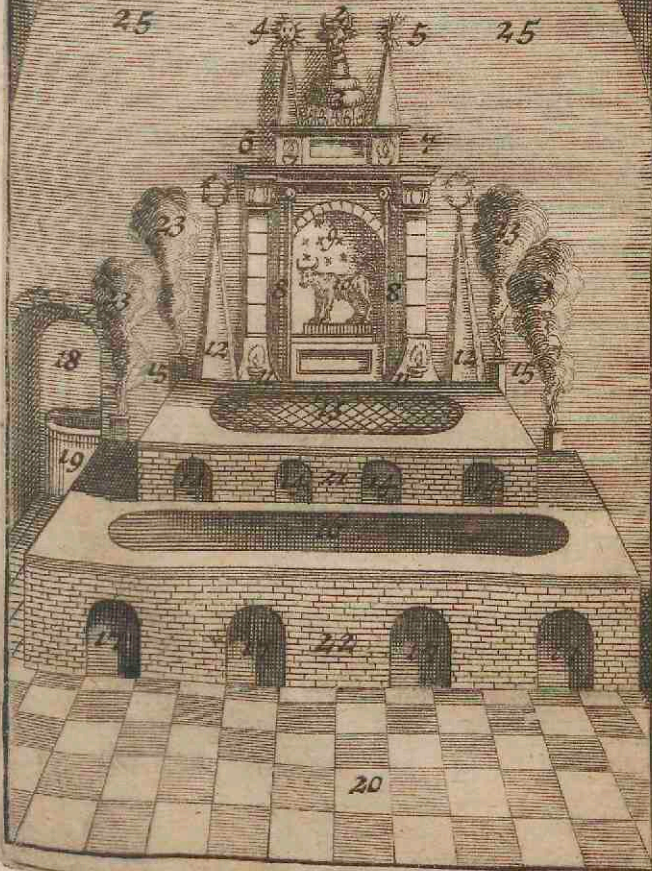
Plat. 54. Le plan du Temple de l'Autel & du Tabernacle
Gradin d'après les dimensions

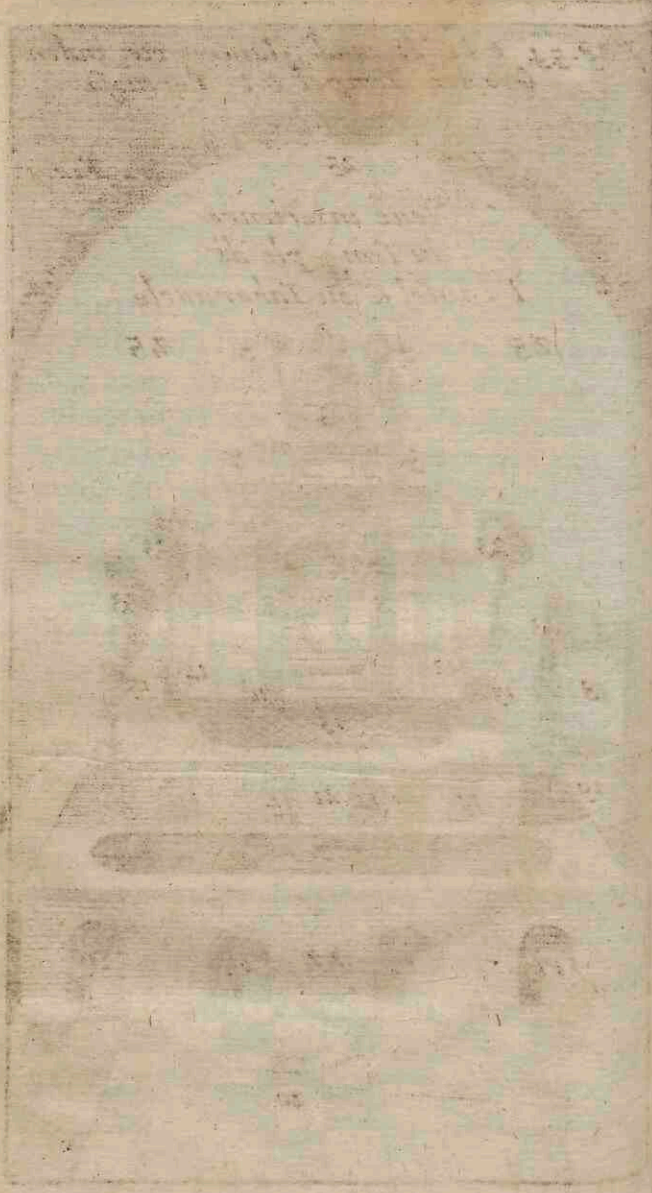
25

Page 2

Vue intérieure
du Temple de
l'Autel & du Tabernacle

25 4 5 25

uitgestort. 20. Andere gewijde plaats, alwaar de Offerdieren gekeelt worden. 21. Hoogte van marmer, op welke de rooster geplaatst is om het vlees der dieren te braden. 22. Andere hoogte van steen, op de wijze van een Altaar, welke de ketel besluit. 23. Den rook der Haart-steden. 24. Het Welfzel. 25. De muur.

Deze eerste Kerk wierd gestigt binnen *Xterneisa* de Hoofdstad van het Eyland. Het Heiligdom wierd in dezelve met groote plegtigheid geplaatst; en na dat alles geeindigt was, zo maakten de overheden van elke Stad en dorp een opschrijving der kinderen in yder huisgezin, van welken men een zeker getal nam na de gelykheid van het getal der zoontjes, die men aldaar vond, om opgeoffert te worden, volgens de bevelen van den Gods-tolk *Psalmanazaar*. Vervolgens stelde hy een groote viertijd in, welke tien dagen duurde, gedurende welke hoogtijd men yder dag 1000 kinderende offerde. Na dat de tien dagen verstreken waren, en de laatste Offerhande was opgeoffert, zo liet den nieuwen *God* zig in het Hei-

ligdom, onder de gedaante van een Os aan het volk zien, en sprak * met deze woorden in de tegenwoordigheid van den Tolk *Pfalmanaazar*, dewelke zorgvuldiglijk opschreef al het geene den God wilde en begeerde tot zijner eer gedaan en waargenomen te hebben.

I. Gyl: zult, zegt hy, het jaar in tien maanden verdeelen, welken de namen zullen dragen der tien Sterren, te weten, Dig, Damcn, Analmen, Aniou, Dattibes, Dabes, Anaber, Nechem, Koriam, Turbam. Yder maand zal 4 weken hebben elk van 9 dagen. Vijf van deze maanden, te weten, de 1, 3, 5, 7 en 9 zullen van 37 dagen zijn; aldus zal de laatste week van deze maanden 10 dagen hebben, en deze tiende dag zal een vasten-dag zijn. De andere vijf maanden zullen niet meer dan 26 dagen hebben.

II. Gyl: zult het jaar beginnen met den eersten dag des tiendagze viertijds, welke altijd de eerste zal zijn van de maand Dig.
Gyl:

* Haar *Jarhabadiond* zegt niet of het den Os was, die spraak, dan of de stem van den God zig alleenlyk in het Heiligdom liet hooren.

Gyl: zult my alle faren op deze hoogtijd de herten van 18000 zoonjes van negen jaren oud en jonger opofferen :ende op elke eerste dag van yder maand zult gyl: my in alle uwe Kerken 1000 beesten offeren van grof Vee ; te weten 300 Stieren , 400 Schapen of Rammen , en de rest in Kalveren en Lammeren. Alle deze dieren zullen genomen worden uit de Steden , Dorpen , en Vlekken , na vergelijking van het getal , dat aldaar gevonden kan worden : en in yder week zult gyl: my zoo veel Hoenderen , Dui- ven en andere soort van gevogelte opofferen , als elk zal konnen beschikken. En zult alle jaren stiptelijk onderhouden alle de dingen , die ik Ul: beveel.

III. Gyl: zult twee groote viertijden tot mijner Eer houden , de eerste met het begin des Jaars , welke een geheele week zal duuren : en de tweede gedurende de laatste week van de vyfde maand Dattibes. De eerste en laatste dag van deze dagen des hoogtijds zal in deser voegen worden waargenomen. Gyl: zult des morgens vroeg opstaan om my aan te bidden , dan na de Kerk gaan om te bidden en lofzangen te zingen van de eerste tot de tweede uur : vervolgens na een Bron of

Rivier buiten de Stad gaan alwaar u 12 maal met water zult besprengen, en alzoo wederom na de Kerk; gyl: zult alle gelijk gaan, en wederkeeren, ende gedurende den weg altijd in den gebeden zijn. Na het wederkeeren van de Bron of Rivier zullen de Offerhanden geslagt, in stukken verdeelt, gezuivert, en in haar bloed gekookt worden. Een ygelijk van U zal zig voor het Altaar vertoonen, alwaar na een stuk van dit vlees uit handen des Priesters ontfangen te hebben, het zult op eeten, buigende onderwyle het hoofd, en de linker knie op de aarde zettende. Gedurende deze tijd zullen de Speelnuigen spelen, en de Zangers en het volk zullen gezamentlijk Lofzangen zingen.

De tijd, welke men zal besteden met de Offerdieren te slagten, en de Offerhanden te offeren, zal niet meer als drie uren duuren, te weten van de derde tot de zesde uur, op welke tijd een redenvoering, of verklaring wegens de beginselen der Gods-dienst, en ten laatste een dankzegging zal gedaan worden. Dan zult gyl: na huis gaan om uw rust te nemen tot de tweede uur des avonds, als wanneer wederom na de Kerk zult gaan.

en aldaar blijven tot de zesde ure, biddende en zingende benevens de Speeltuigen der Zangkonst, en een tweede lezing aanhoorende die gedaan zal worden over den Godsdienst; welke geeindigt zijnde zoo zult gyl: wederom na huys gaan, alwaar u zult bezig houden met eerlijke oefeningen overeenkomende met de plegtigheid van den dag. De andere dagen, dat is, tusschen den eerste en den laatste des viertijds, zult gyl: na de aanbidding des morgens u alleenlijk drie maal het hoofd wasschen, en niet meer als eens na de Kerk gaan, te weten des morgens, alwaar zult blijven van de eerste tot de zesde ure; waar na vryheid zult hebben om u te begeeven tot alles dat Ul: zal behagen. De eerste en laatste dag zal men den dobbele * hoogtijd, en de andere dagen den enkele viertijd noemen.

Men moet weten dat de Formosanen de dag in vierdeelen, yder gedeelte in zes uren verdeelen; en dat als men zegt in de Kerk blyven van de eerste tot de zesde uur, zulks wil zeggen van de zesde

C. 6.

uur

* Een hoogtijd word dobbel genaamt, omdat het volk op dezen dag twee maal, en op een enkele viertijd alleenlyk, maar eens in de Kerk gaat.

uur des morgens tot den middag volgens de wijze van rekenen in Europa.

Men bedient zig aldaar van geen andere openbare uurwerken als van zeker houte-werk-tuig met zand gevult, 't welk dezelve werking doct als onze Zandloopers in Europa. Daar is een man gestelt om op het oogenblik te passen dat het zand verloop en is, en alsdan op een soort van een trommel zeker getal slagen te geven, die aan het gemeen de uren van den dag bekend maken: en aldus doet men in alle de Steden, want de boeren aangaande, die weten de uren zeer net te onderscheiden door den loop der Zon, Maan en Sterren.

IV. De eerste dag van yder maand zal een dobbele, en de tweede een enkele viertijd zyn. Gyl: zult my op deze dagen Offen, Schapen, &c. offeren, en van haar vlees eeten. De eerste dag van yder week zal ook een dobbele hoogtijd zyn, gyl: zult my op dezen dag niet anders offeren als Hoendersen, Duiven, en ander gevogelte, en desgelijks van haar vlees eeten.

V. Behalven de vijf vasten-dagen, die komen zullen op den laatsten dag der vijf
maand-

maanden, welken 37 dagen hebben, zult gyl: nog twee veel aanmerkelyker vastens onderhouden, welke yder zullen duren den tyd van een geheele week: gedurende welken gyl: niet zult drinken nog eeten wat het ook zy, voor dat de Zon is onder gegaan, want alsdan zal een ygelijk drinken en eeten zoo veel by nodig heeft.

De eerste vasten zal gehouden worden, gedurende de laatste week van 't jaar om te dienen tot een voorbereiding tegen de vier-tyd der tien eerste dagen van het volgende jaar. De tweede in de derde week der vijfde maand Dattibes. Gedurende deze tyden van vasten zult gyl: my bidden en aanroepen, 't welk u noit zult verflouten te doen op de gemeene dagen.

Deze tyden der vasten zullen op deze wyze gehouden worden: des morgens zo haast als zult opgestaan zijn, zult gyl: my aanbidden, daar na u het hoofd, handen en voeten wasschen, waar na een ygelijk zig aan zijn werk zal begeven; maar nog gyl: nog uw vee zal drinken nog eeten tot dat de Zon is onder gegaan: en de tyden der vasten zullen alle jaren stiptelyk worden onderhouden.

Zy houden waarlyk dezelve ook zo streng.

streng, dat op deze tijd een man liever van dorst zoude sterven als een teugwaters te drinken. Het vee word in diervoegen opgesloten, dat het dien geheelen dag niets kan eeten. Van gelijke sluit men met een bijzondere zorg alle den voorraad op, op dat niemand iets zoude zien, 't geen hem konde in verzoeking brengen van zijn vasten te breken.

VI. *Ik heb Ul: reeds gezegt, vervolgende dezen God in de tegenwoordigheid des volks, en van zijn Tolk Psalmanazaar, dat gyl: op de gemeene dagen nooit zoo stout zult wezen van my te durven aanbidden, of mijne naam aan te roepen, maar zult u begeven tot de Zon, Maan, en de tien Sterren; aan welken ik de zorg bevolen heb van de wereld te bestieren, en Ul: alle dingen te beschikken, die noodig hebt. Gyl: zult haar dezelfde soort van dieren slagten als aan my; maar geen kinderen, dit zijn Offerhanden, die ik voor my behouden heb, als alleen bequaam zijnde om my te verzoenen, wanneer uwe zonden my tegens Ul: vertoornt hebben; Dog ziet daar hoe deze Sterren als dienaaren van mijnen wille zult aanbidden.*

Des morgens, ten eerster uure, ten minste op de gemeene dagen, zult gyl: driemaal water op u hoofd gieten, op het dak uwer huizen klimmen, aldaar u driemaal ter aarde werpen voor de Zon en de vijf Sterren, en dezelve aanroepen; haar in 't algemeen af biddende die dingen, welke zy weten dat Vl: noodig zijn, ende haar dankzeggen voor de gunsten, die van haar reeds hebt ontfangen.

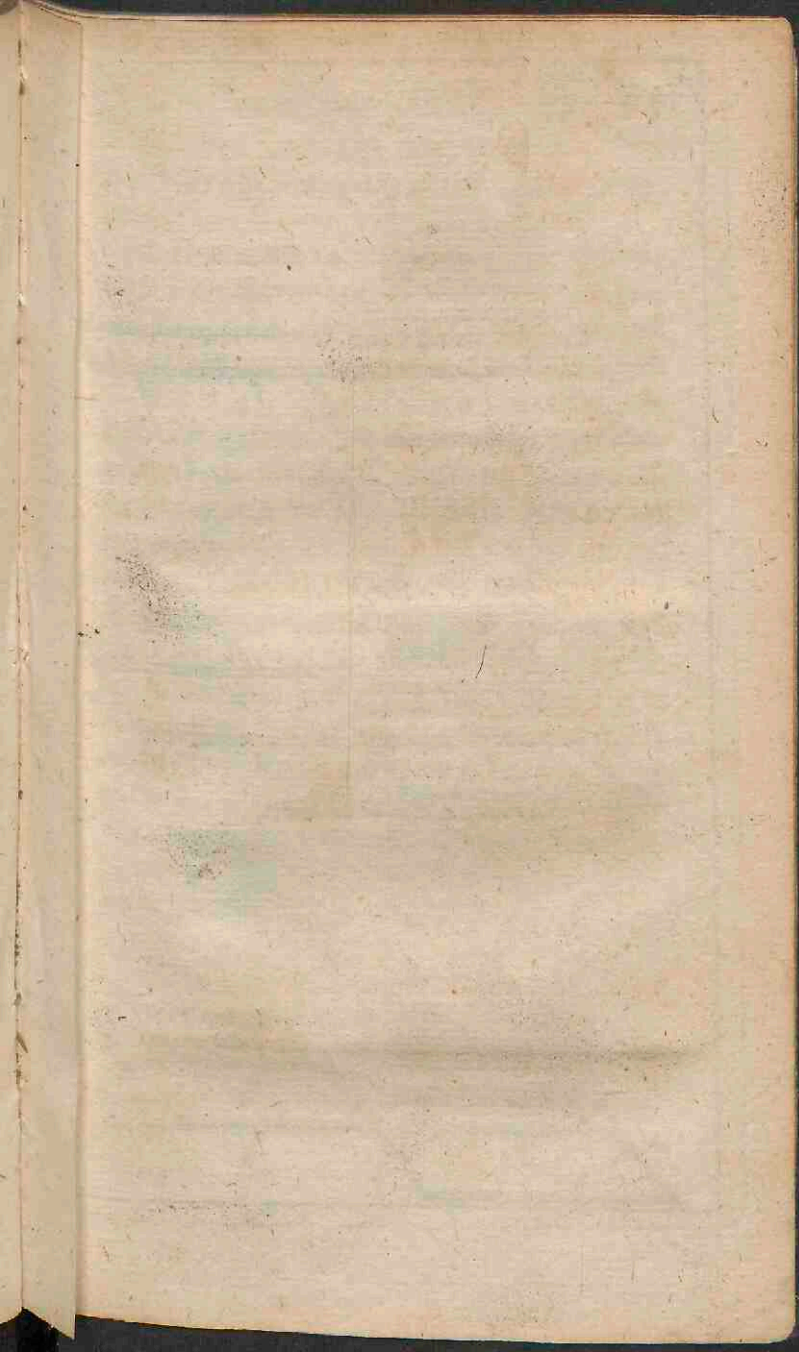
Des avonds ter eerster uure zult gyl: de Maan en de vijf andere Sterren op dezelve wijze aanbidden. Want gyl: moet weten dat de Zon de voornaamste is onder alle de Schepzelen, en dat ik hem de magt gegeven heb om Vl. te bestieren, als mede van aan Vl. de goederen te verdeelen, welke u hebt waardig gemaakt door uw goed leven: vervolgens heb ik de Maan daarnaast aan geplaatst, benevens de tien Sterren met het zelfde gezag; maar indien gyl: deze dienst verwaarloost, welke ik beveel haar te bewijzen, zoo heb ik haar niet alleen toegelaten Vl. van de goederen te berooven, welken reeds bezit; maar ook om Vl. te plagen met allerley bedenkelijke ongemakken, als door het verderven der veldvrugten, door het ademen van een doodelijke

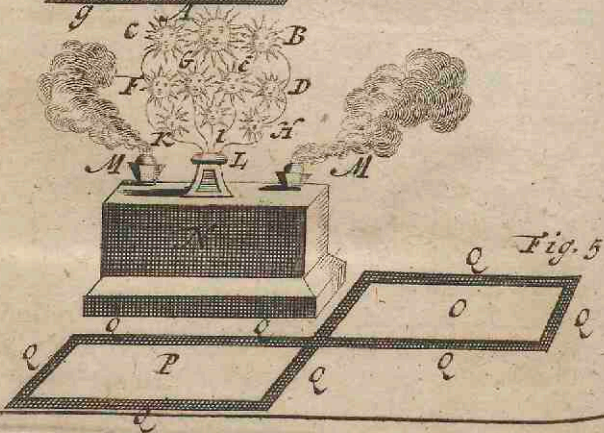
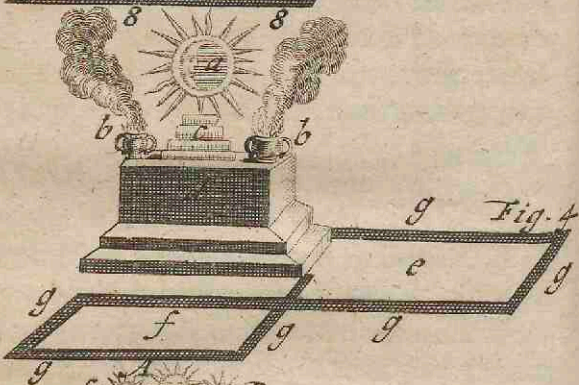
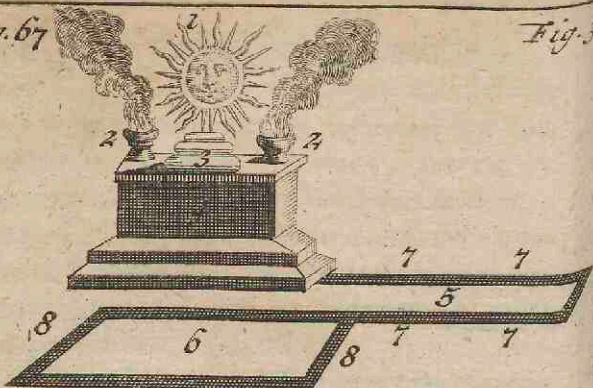
zoo lang hy in zijn bediening zal blijven volharden; maar indien zijn neiging hem verplicht een vrouw te nemen, zoo zal hy na zig van zijn ampt ontslagen te hebben mogen trouwen, en de andere Priesters zullen een ander daar toe verkiezen: maar dezen zullen nooit meer als eene vrouw te gelijk mogen hebben.

Ziet daar in't kort * de wetten, dieden God aan zijn Tolk P^salmanaazar in de tegenwoordigheid van zijn volk voorzeide, en welke alle de Inwoonders van yder Stad en Dorp zeer Gods-dienstiglyk zedert die tijd hebben onderhouden; hebbende ter eere van den God een groot getal Kerken gebouwt, en Altaren opgerecht op de naast gelegen bergen der voornaamste Steden en Dorpen voor de Zon, Maan, en tien Sterren.

Ver-

* Haar *Jarhabadiond* begrijpt nog eenige andere Wetten, welken te lang zouden vallen alhier te verhalen, en waar van wy eenige dingen in 't vervolg zullen zeggen, als wy spreken van de plegtigheden, die omtrent de Huwelyken en de geboorte der kinderen onderhouden worden.

Verklaring van de derde afbeelding.

1. Beeltenis van de Zon. 2. Twee vaten in welken voor de Zon op de dagen des hoogtijds Wierook word gebrand. 3. Het opperste van den Altaar. 4. Den Altaar. 5. Het Heilige, alwaar de beesten gekeelt worden. 6. De plaats, alwaar zy verbrand worden. 7. en 8. Ommegang van steen, die den Altaar omringt.

Verklaring van de vierde afbeelding.

a, Beeltenis van de Maan. *b*, Twee Wierook-Vaten voor de Vier-tijden. *c*, Het opperste van den Altaar. *d*, Den Altaar. *e*, Het Heilige, alwaar de beesten gekeelt worden. *f*. De plaats alwaar zy verbrand worden. *g*. Ommegang van steen, die den Altaar omringt.

Verklaring van de vijfde afbeelding.

A, Dig. B, Damen. C, Analmen. D, Anioul. E, Dattibes. F, Dabes. G,

68 *Beschrijving van*
G, Anaber. H, Nechem. I, Ko-
riam. K, Turbam. *Dit zijn de namen*
der tien Sterren, die aangebeden worden.
L, Het opperste van den Altaat. M,
Twee Wierook-Vaten. N, Den Al-
taar. O, Het Heilige, alwaar de bee-
sten gekeelt worden. P, De plaats al-
waar dezelve verbrand worden. Q,
De muur, die den Altaar besluit.

Deze drie Altaren zijn in diervoegen-
gebouwt, dat die van de Zon op het
hoogste van den berg, die van de
Maan een weinig lager, en die der tien
Sterren nog wat lager geplaatst is.

VYFDE HOOFDSTUK.

*Van het Geloof der Formosanen we-
gens den staat der Zielen na de
dood.*

HEt boek, 't welk de Formosanen
Farhabadiond noemen, en waar
voor zy zoo veel eerbied hebbe als de
Christenen voor het Euangelium, be-
looft aan die genen, die wel zullen ge-
leeft hebben, alle soorten van geluk-
zalig-

zaligheid na dit leven. Maar nade-
maal dit boek niets in 't bezonder zegt
van den staat, in welke de zielen na de
dood zig bevinden, zoo is het volk
over dit stuk in een oneindigheid van
verschillende gevoelens verdeelt. Want
schoon de verhuizing der zielen byna
algemeen door 't geheele Land is aan-
genomen, dewijl zulks altijd het ge-
meenzaamste en oudste gevoelen der
Heidenen geweest is, egter komen de
Formosanen onder zig wegens de wijze
op welke deze verhuizing toegaat niet
over een. Daar zijn'er, die gelooven
dat de ziel in het lighaam van eenig
wild of tam beest overgaat; anderen
zeggen dat zy het lighaam van eenig
ander mensch 't zy rijk of arm, geluk-
kig of ongelukkig na dat den mensch
wel of qualyk heeft geleefd gaat bezie-
len: zoo dat dezelve van lighaam tot
lighaam 't zy van mensch of beest over-
gaande in een gedurige verwisseling van
geluk of elende omzwerft. Men vind
'er nog anderen, welker kennisse [dien
aangaande] veel verhevener is, dezelve
verzekeren dat de ziel, die na dit
leven moet beloont worden, in een
Ster

Ster verandert en in den Hemel geplaatst word , alwaar zy alle bedenke-lyke vreugden geniet , welke bestaan in het gezigte en de tegenwoordigheid van den *God*. Maar aangezien de zonden , die deze ziel ter heerlijkheid geschikt in deze waereld begaan heeft , noit t'eenemaal uitgewist , maar alleenlijk bedekt zijn door de Offerhanden , welken tot harer verzoening zijn opgeoffert , zoo is dezelve ziel , eer zy tot die gelukzaligheid komt , welke zy door haar goed leven verdient heeft , verwezen om boete over hare zonden te doen in eenige plaats daar toe geschikt zijnde ; en zy verbeelden zig dat deze plaats het lighaam van eenig dier is. 't Is om deze reden dat zy zeggen dat den *God* verbied dezelyen te dooden en haar vlees te eeten. Deze dieren zijn dan Osien , Bokken , Schaapen , Kalveren , Lammeren , Harten , Elephanten , Camelen , Paarden , Honden , Hoenderen , Duyven &c. welke allen in zekerheid leven , zonder dat het gebeurt dat iemand , wie het ook zy , op haar leven derft toelleggen , ten waar om dezelyen te offeren.

ren. Indien'er een derzelven door ouderdom of ziekte komt te sterven, zoo begraaft men het zorgvuldiglijk, in dien de wilde beesten die anderzins niet op ceten. Zy gelooven vervolgens dat de zielen, welken gelukzalig moeten zijn, in deze lighamen zoo lang blyven, tot dat zy door hare boete voleindigt hebben, de zonden die zy in hare voorgaande lighamen bedreven te verzoenen; en dat, zoo haast het dier, 't welk haar als gekerkert houd, aflat te leven, 't zy het van zelfs sterft of in een Offerhanden word opgeoffert, of op wat wijze zulks zoude mogen wezen, deze ziel terstond verlost en in een Ster verandert word, om eeuwig gelukzalig te zijn.

Ziet daar voor een gedeelte de voornaamste gevoelens der Formofanen wengens den staat der zielen na de dood. Deze gevoelens worden ook door hare Priesters, dewelke al hun magt aanwenden om het volk in een blindheid te houden, van welke zy groote voordelen trekken behendig gekoesterd. Want als'er iemand sterft, zoo betalen

len de bloed-vrienden van den overledene aan haar een somme gelds 't zy klein of groot naar hun vermogen; op dat zy door hare gebeden eenige vermindering der boete voor de ziel van den overledene verwerven, en hy in zijn straffen verligting ontfangen zoude. Dit is de reden, waarom zy zeggen dat de zielen in de plaats harer boete geld van nooden hebben tot hare nooddrift, en dat geen menschen als de Priesters magt hebben hun zulks mede te deelen. Siet daar hoe al het geld, 't welke zy van de zulken afvorderen, die de ooren na hunne praattjes leenen, zoo om aan de zielen der gestorvene te zenden, als voor de gebeden en Offerhanden, die zy doen, gedurende al den tijd, welke zy zeggen dat deze zielen in de plaatzen harer boetvaardigheid worden opgehouden, ten haren voordeele verkeert: zoo dat de konst van zig ten koste van de zotte ligtgeloovigheid des volks te verrijken niet minder onder de Heidenen, als in eenige aanhang der Christen Godsdienst bekend is.

Ten opzigte der zielen, die de eeuwige

wige straffen verdient hebben, over dit Geloofs-punt zijn zy niet minder verdeelt. Eenigen gelooven dat deze zielen in lighamen van wilde of tamme dieren, welke zy onrein houden overgaan; als daar zijn de Leeuwen, Beeren, Wolven, Aapen, Varkens, Katten, Slangen, Adders en diergelyken, uit welken zy niet gaan, als om in een ander van dezelve foort over te gaan, en dat geduurende de eeuwigheid. Anderen verbeelden zig dat zy terstond na de dood eenigermaten vernietigt worden: maar de gemeenzaamste gedachten is, dat zy eeuwiglijk door de lugt zwerven, en dat den *God*, om haar te straffen, hun een volmaakte kennisse indrukt van de grootheid en uitmuntendheid der gelukzaligheid, welke zy verloren, en ook een onverdragelyke schaamte over de zonden, die zy bedreven hebben; en dit zijn aldaar deze lugt-geesten, van welken zy meenen dat de lugt vervult is, en die zy *O. Paganos* noemen, aan welken sommigen onder haar veeltijds Offerhanden opofferen, in meening van daar door hare straffen te verminderen, en hun te be-

letten dat zy haar geen quaad doen. De Formofanen kennen geen andere duyvels als dezen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de verkiezing en het ampt van den Opper-Priester, Groot Offeraar, verscheide mindere Priesters en Offeraars; en van de Geestelyken, die in't gemeen onder het bestier van een Oversten leeven.

DEN Gods-tolk *Pfalmanaazar* verkoos volgens het bevel van den God een wijsgeer van een oud Koninklyk geslagt, die hy tot Priester aanstelde, en aan welke hy de magt gaf van anderen te maken, die onder hem zouden staan: uyt kragt van welke den zelve drie inwoonders in yder Stad, en een in yder Dorp verkoos, zijnde zedert die tijd overal Kerken gebouwt, het getal van dese Priesters zoodanig is aangegroeyt, dat'er alleenlyk in de Stad *Xiernetza* tot wel 160. toe ge-

getelt worden * en alzoo ook naar mate in alle andere Steden en Dorpen.

Deze Opper-Priester verkoos daaren booven in yder Stad een Groot offeraar, met macht om Priesters en Offerars, welken hem onderworpen zouden zyn aan te stellen. Ziet hier de benamingen van alle deze verscheide dienaaren van der Formosanen Gods-dienst.

Den Opper-Priester word *Gnotoy Bonzo*, den Groot Offeraar *Gnotoy Tarbadi-azar* de gemeene offeraars *Os Tarbadi-azors*, de Priesters, die het Wetboek lezen, en de gebeden doen *Ches Bonzos*, en alle de andere Priesters, die tot verscheide bedieningen in de Kerk worden gebruikt, *Bonzos Leydos* genoemd; onder welken men die geenen, die bezonderlyk tot den Predik-dienst geschikt zijn, *Bonzos Jutupinos*, die geenen, welken haar werk maken van de jeugt te onderwylen *Gnosophes Bonzos* noemt.

D 2

Het

* Dit getal is veel aanmerkelyker als men zig verbeeldt, niet alleen omdat nog de Monniken, nog de Priesters der Son, Maan en Sterren hier onder begrepen zyn, maar ook omdat 'er niet meer als vyf Kerken binnen *Xternetza* zyn, alhoewel deze Stad zeer groot en volkryk is.

Het ampt van den Opper Priester is tot den *God* in 't hymelyk te spreken: zynde een voorregt, 't welke de voornaamste onder de andere Priesters zonder zijn verlof niet mogen deelagtig zijn: want hy is den geene, die haar de wil van den *God* gemeenlyk verklaart, en welke het regt heeft van de zulken, die haar bediening niet getrouwelyk waarnemen, te doen straffen. Zoo lang als hy met deze waardigheid bekleed is, word hem het gebruik der vrouwen verboden, en indien hy'er eene wil nemen, zoo moet hy zijn ampt eerst afleggen, en dan verkielt men een ander in zijn plaats.

Den Groot offeraar heeft niet alleen de last om de Priesters binnen de uitgestrektheid van zijn plaats te gebieden, maar ook om op haar agt te geven; nog is hem de zorge der offerhanden bevolen, en voornamentlyk der kinderen, welke geoffert moeten worden. En dit is de oorzaak dat hy een lijst der jongetjes van yder huisgezin houdt, om de Vaders en Moeders te waarschouwen van ter tijd en plaats die geenen te zenden, welke hy verkoren en geschikt heeft

heeft om geoffert te worden. Hy is den geene, die de dezelve keelt, en haar de herten uytrukt : en de andere offeraars raken die niet aan als omze op den rooster te plaatsen. Hy doet met luyder stemme het gebed gedurende den tyd dat deze onnozele herten worden gebraden.

De mindere Offeraars dooden de dieren, die ten offer geschikt zyn, wasschen dezelve, doen het vlees daarvan koken, en deelen de stukken aan het volk uyt. Eenige van haar bidden met den Opper Priester gedurende den tyd van het offeren.

Het werk der gemeene Priesters is verscheiden: eenige leezen openbaar in de Kerk, anderen bidden, anderen onderwyzen de Jeugt, en anderen waken in het Heyligdom, ende bezorgen dat alle de vercierzelen en gereedschappen, die daar toe behooren, zuyper en welgeschikt zyn.

Den Groot offeraar, en de mindere offeraars en in 't algemeen alle de Priesters van de Kerke des *Gods* mogen trouwen, mits dat zy niet meer als eene Vrouw hebben.

Den Gouds-tolk *Pjalmanaazaar* deed ook een Klooster opregten binnen *Xier-netza* en meer andere Steden, welk het volk des Land *Roch-Aban* noemt. Hy stelde in het zelve ook Geestelyken, aanwelken hy van wegen den *God* wettten voorschreef, overeenkomende met den Staat, die hy haar deed aannemen. Dit soort van Monnicken of Geestelyken word *Bonzos Roches*, en haar Oversten *Bonzo Souletto* genoemd: Zy doen geen andere beloften als die van kuysheid, aan welke zy zig egter niet geheelijk verbinden; want indien zy in het vervolg merken dat zig van vrouwen niet kunnen onthouden, zoo hebben zy vryheid om uyt het Klooster te gaan en te trouwen; maar gedurende den tyd dat zy aldaar wonen zyn zy verpligt in onthoudinge te leeven. Zy doen geen gelofte van een blinde gehoorzaamheid aan haare Overstens, nog van een gemaakte armoede door met voordagt afstand te doen van alle de rykdommen dezer wereld, gelyk de Monnicken van Europa doen, die onder een valsche schyn van een vrywillige en Euangelise armoede met 'er daad alle de wellusten

van

van dit leven genieten. Maar ziet hier in 't algemeen de Wet van deze gebroederschap. Een mans-perfoon, die zig tot een soort van leven 't welk van de wereld is afgescheiden gesteld of gene-gen vind, mits dat hy zy wys, verstandig en opregt 't zy ryk of arm, de zelve word tot de gebroederschap toegelaten. Wanneer iemand daar in treed, zoo is hy verpligt het deel van zijn vaderlyk Erfgoed, 't welk hem is aangekomen, klein of groot zonder onderscheid, toe te brengen, en het zelve by de inkomsten van het Klooster te voegen. Indien hy daar na begeerte krygt om te trouwen, zoo geeft men hem weder 't geen toe gebracht heeft, en hy gaat weg. Indien hy gedurende den tyd, dat in het Klooster woont, iets begeert boven het geene de Wetten toelaten, gelyk sulks dikmaals gebeurt, zoo moet hy 't zelve voor zyn eigen geld * koopen. 't Is noyt geoorloft buyten den omtrek van

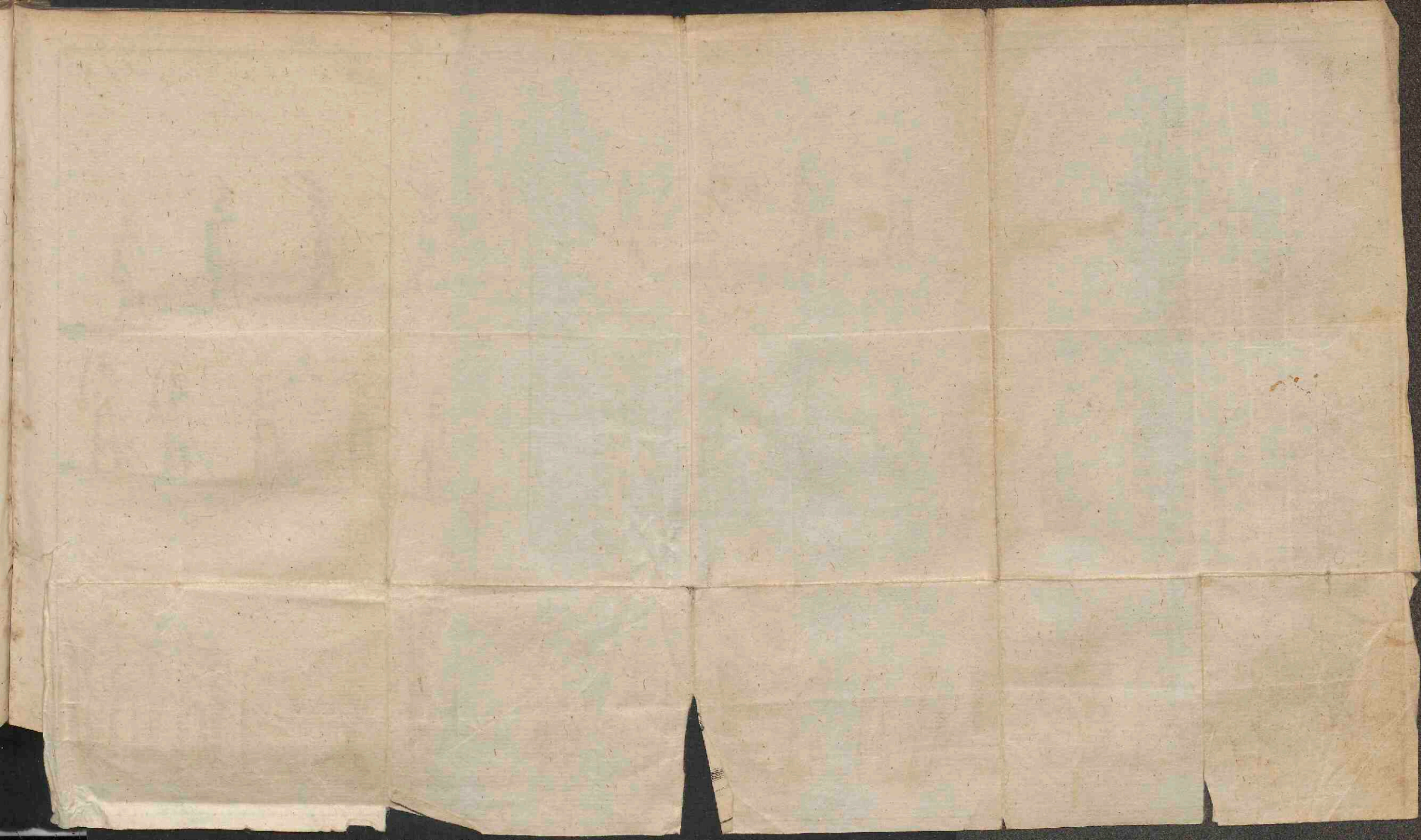
D 4

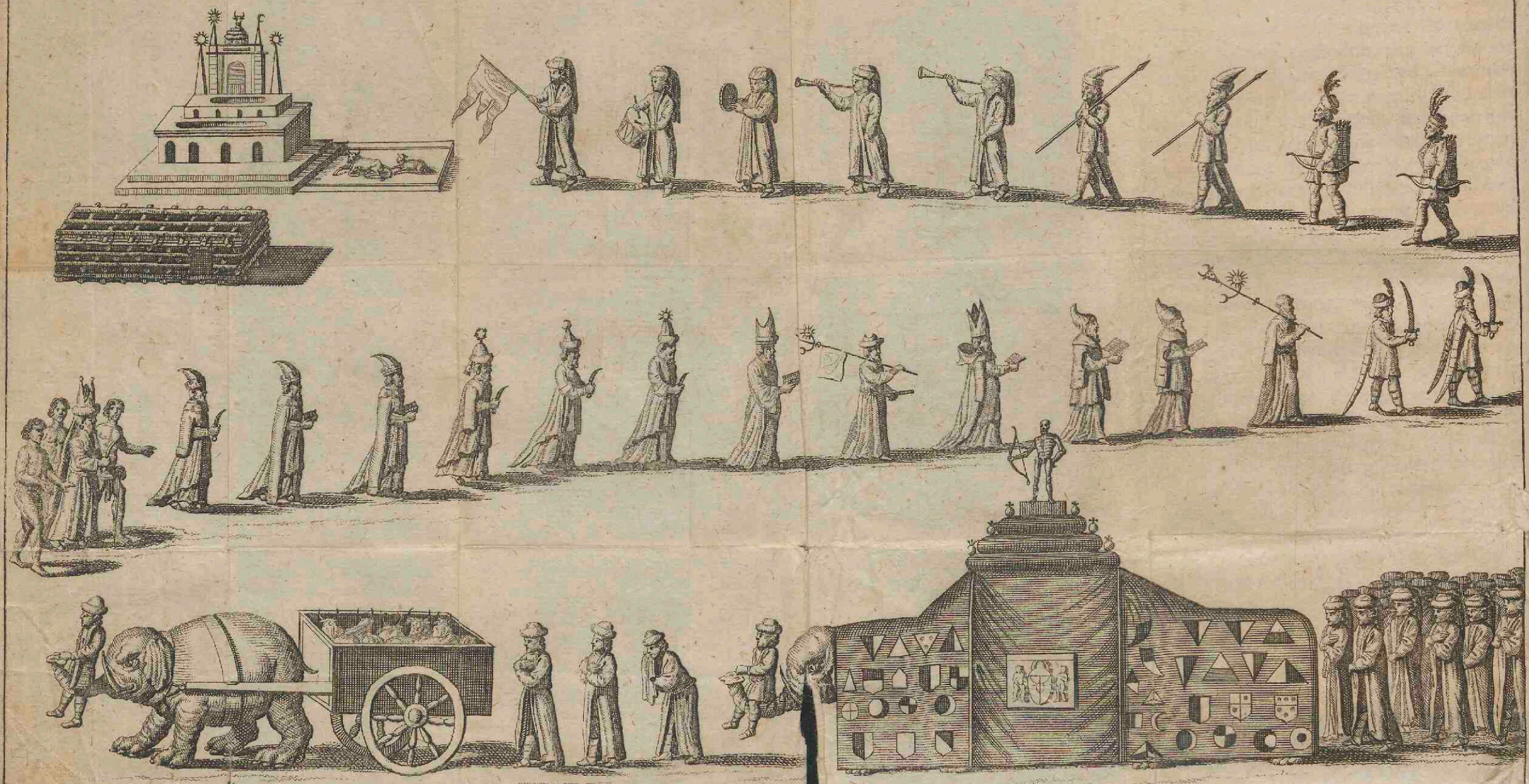
het

* Mogelyk dat zy eenig geld voor haar in 't bezonder mogen hebben, 't zy dat zy in 't algemeen met alle haare goederen in het Klooster brengen, 't zy dat haare Bloed-magen of goede vrienden haar iets geven.

80 *Beschrijving van*
het huys te gaan, ten zy het is voor
altyd.

Indien 'er iemand in het Klooster
sterft, zoo blyft het geene hy toege-
bragt heeft in eigendom aan het Kloos-
ter. Gedurende alden tyd, datmen
aldaar woont, is men verpligt aan den
Overfte te gehoorzamen, mits dat het
geene hy gebied met de wetten overeen
komt; want by voorbeeld, indien een
Overfte aan een geestelyke gebod niet
anders als wortelen te ceten, op een tyd
dat de anderen wel onthaalt wierden,
zoo zoude hy niet verpligt zijn te ge-
hoorzamen, dog diergelyke zaaken val-
len daar noyt voor. Den Overfte heeft
het regt van haar tot Priesters te ma-
ken, als hy bevind dat zy zulks waar-
dig zijn. Alsdan houden zy zig bezig
met bidden, met de kinderen te onder-
wijzen in de beginzelen der Godsdienst,
en dezelve in het lezen, schryven,
mitsgaders alle andere zaaken tot een
goede opvoeding nodig te oefenen. Zo
haast eenige plaats onder de Priesters
der Kerke openvalt, zoo stelt den O-
verften eenige van die geen en voor,
welke hy oordeelt de waardigsten te zijn
om

om dezelve te vervullen, en den Opper Priester laat zijn keur vallen op die hem behaagt. 't is van gelijke zoo in alle andere ledige plaatzen in het lighaam der Priesters van de Zon, Maan, en Sterren. 't Is uit deze Kloosters dat men de onderwerpen haalt welke men nodig heeft om daar in te vestigen. Alle deze Monnicken in het algemeen zijn verpligt een zeer geschikt leven te leiden, en yder week eens te vasten, behalven de vastens, die aan alle de Inwoonders des Lands gemeen zijn; en klederen te dragen, † die haar van de andere menschen onderscheiden. Laastelijk gebeurd het ook dikmaals dat sommige van haar zig geheel en al van de wereld ontrekken om in een Woestyn te gaan leven, en wanneer zy betoonen genegentheid te hebben voor dit soort van leven, zoo kant men zig noit tegen haar voornemen. Men heeft opgemerkt dat deze geestelijken doorgaans tamelijk wijs zijn en tot de oefening van de deugd overgeven; maar zoo haast eens bedorven zijn, verlaten zy ter-

D 5

stond

† Ziet hier na het 12. Hoofdstuk.

stond de wetten en het Klooster, en zijn daar na veel meer tot de ondeugd gene- gen als andere menschen. Die geene, welken van naby het leven der meeste Monnikken van Europa onderzocht heb- ben, zullen bevinden dat zy in veele zaaken niet zeer van de *Bonzes* van *For- mosa* verschillen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de plegtigheden, die in de Kerk op de dagen des Viertjds worden waargenomen.

OP de dagen des dobbele viertjds, na zijn hoof, handen, en voeten gewasschente hebben, gaat men na de Kerk: alwaar een Priester het *Jarhabadiond* in 't openbaar leest. Met dat het lezen geëyndigt is, werpt zig een yder met het aangezichte ter aarde gedurende den tijd dat de Priesters met luid- der stemme den *God* dankzeggen, van dat hy haar door zijn oneindige berm- hertigheid tot zijn waare kennisse heeft geroepen, waar by het volk haare zielen

en,

en herten samenvoegen. De danksegginge geeyndigt zijnde, zo regt men sig op, en men zingt lofzangen, die door eenige van de Priesteren gemaakt zijn. De fluiten Keteltrommen, en andere speeltuigen spelen en verzellen de stemmen: waar na de Priesters om de heiliging der slagtoffers bidden. Vervolgens keeltmen dezelve, en men geeft het bloed in een ketel dicht by den Altaar; men verdeelt het vlees in kleine stukjes, * en laat het in 't bloed koken; gedurende deze tijd doet den Groot-Priester of den oudste van die genen, welke tegenwoordig zijn het gebed, en smeekt den *God* dat hem dog behage de offerhanden aantenemen tot vergevinge der zonden van het volk. Zo haast als het vlees gekookt is, zo naderen de mannen, vrouwen en kinderen boven de nege Jaaren d'een na d'andere tot den altaar; alwaar na eerbiediglijk uit handen † van den Priester een stuk-

D 6. je

* By na de grootte van een Ey, welken gekookt zijnde, yder stukje omtrent een mond vol uytmaakt.

† Daar zyn 2. of 3. Priesters, welken yder een

se van dit vlees aldus in 't bloed gekookt ontfangen te hebben, zy de eene knie ter aarde buigen, en 't zeive alzoo opeten. Gedurende deze geheele plegtigheid zingen die genen welke reeds aan den altaar geweest zijn, gezamenlyk met die geenen, die haar beurt verwagten om aldaar te gaan, lofzangen benevens de speeltuigen, die haar verzellen.

Na dat dit soort van Nagtmaal geëindigt is, zoo klimt een der Priesters op een plaats, die een weinig meer verheven is als die geene daar het volk zich onthoud, en doet aldaar een redenvoering, gedurende welke men de vryheid heeft van hem eenige vragen te doen,
op

een soort van een klein speetje vasthouden, zynde van Goud of Zilver zeer spits van punt, en omtrent twee voeten lang, aan welken een menigte van deze stukjes gekookt vlees geregen zijn; welke stukjes vlees zy uit de ketel nemen na mate dat zy die aan het volk uitdelen, die dezelve d'een na den ander van dit speetje trekken: en om de uitdeling te verhaasten, gedurende dat een der Priesters het speetje leedig maakt, 't welk hy in zyn handen houd, zoo vullen de anderen wederom die geenen, welke reeds leedig gemaakt zyn.

op welken hy na zyn vermogen antwoord. Na deze redenvoering doet men een tweede dankzegging, gevolgt van een gebed, door 't welke den God in 't algemeen alle dingen worden afgebeden, die hy weet dat het volk van noden heeft: daarna begeeft zig een yder na zyn huis om te middagmalen. * De tijd daar toe geschikt is niet meer als van twee uuren, gedurende welke het strenge verboden is eenige uitspoorigheid te doen van zig te vermaken, of tot eenige arbeid te begeven; maar men is verpligt zig zedig te dragen om zig te bereiden tot het wederkeeren na de Kerk, alwaar men wederom de zelfde plegtigheden doet als des morgens uitgezondert de offerhanden. Eindelijk na dat den dienst gedaan, en men wederom t' Huiswaarts gekeert is, zoo kan een ygelijk daar na avondmaal houden, gaan wandelen, en zig in allerlei ledige en eerlijke oefeningen vermaken.

D 7 De

* Al 't geen van het vlees der offerdieren overig is, blyft voor de Priesters die zig daar van overvloediglyk voeden; daar het volk, die in alle andere gelegenheden daar van niet zoude derven ceten, van het zelve niet meer als een kleine mond-vol ontfangt.

De dagen des enkelen hoogtijds worden gelijk de namiddagen van de dubbele gevierd.

Men moet weten dat na het einde der offerhanden op de dagen des viertijds, als men het Heiligdom opent, in het welke de Formosanen gelooven dat den *God* zyn verblyf houdt, indien het gebeurt dat deze *God*, die zig noit ver-toond als onder de gedaante van eenig dier, zig onder de gedaante van een Leeuw, Beer, of eenig ander wreed beest doet zien, zy zig alsdan verbeelden dat den *God* vergramt is: waarom men dan ook het Heiligdom weder toefluit, en van nieuws Offerhanden doet, tot dat den *God* zig laat verzoenen; en zig onder de gedaante van eenig ander vreedzamer dier, als die van een Os, Kalf, Schaap of ander diergelyk ver-toond. Maar indien de Offerhanden der dieren niet genoegzaam zijn om zyn gramschap te stillen, en hem die gedaante te doen aannemen, welke men wenscht dat hy aandoet, dan worden hem kinderen geslagt: en men keelt 'er zoo veel, tot dat hy eindelyk verzagt word, en onder de gedaante van

verzoeninge verschijnt. Wanneer hy zig onder de gedaante van een Elephant vertoont, zoo verbeelden zy zig dat haar eenige groote weldaad zal toekomen.

Eer dat de Priesters zig verflouten met den *God* in 't heimelyk te spreken, zoo bereiden zy zig daar toe door buitengewoone vastens en gebeden; en na dat zy dit voordeel gehad hebben, zoo zijn zy gewoon het volk te verklaren wat den *God* tot haar heeft gezegd, en wat hy van hun begeert.

Men moet nog aanmerken dat dezen *God*, welke de Formosanen agten den Oppersten *God* te zijn, en die zy gelooven, dat aldus de gedaante van verscheide dieren niet aanneemt als om zig na hare zwakheid te schikken, zig noit vertoont in de gedaante van een vrouwelyk dier, maar altijd in dat van een mannetje: waar uit zy besluiten, dat de vrouwelyke kunne onrein is; en zy houden staande dat een vrouw noit tot de eeuwige gelukzaligheid kan komen, voor dat zy het lighaam van eenig man, of mannelyk dier bewoont heeft.

AGTSTE HOOFDSTUK.

Van de verscheide gebaardens, welken de Formosanen in het aanbidden van den God, en de Sterren gebruiken.

DE Formosanen gebruiken in het dienen van den *God* verscheide gebaarden, volgens de verscheide Kerkpligten, die zy in hare Gods-dienst waarnemen. Eerstelyk als men in hare Kerken het *Jarhabadiond* openbaarlijk leeft, dan hebben zy de linker knie op de aarde gebogen † en den regter arm ten hemel verheven. Daarna, als men den *God* dankt, zyn zy allen met het aangesigte ter aarde nedergebogen: gedurende dat men lofzangen zingt houden zy zig regtopstaande, en de handen te zaamengevoegt. Indien men bid om de heiliging der offerhanden, zoo hebben zy de linker knie ter aarde gebogen, en de armen ten hemel uitgebreid. Gedurende dat de beesten gekeelt worden

kan

† Dit word verstaan van die geenen, die zulks kunnen doen, en welke niet ziek zyn.

Kan een ygelijk opde aarde nedergaan zitten, want men heeft nog banken nog stoelen in de Kerken; 't is alleen aan menschen van fatzoen geoorloft een kussen te hebben om op te zitten. Ter tijd dat het vlees der Slagtoffers over 't vuur is, houd men zig regtopstaande, de handen te zamen gevoegt, en het gezigt na de zyde van het Heiligdom; op welkers opening een ygelijk eenige tijd ter aarde gebogen blijft om den *God* te aanbidden, daar na regt men zig op om hem te aanschouwen, of wel de gedaante, onder welke hy goedvind zig te doen zien: indien het de gedaante van een Os, of eenig ander tam dier is, dan springt men op van vreugde, in meening dat den *God* voldaan is. Gedurende de redenvoering houd men zig regtopstaande; na de redenvoering en dankzegging doet een yder een diepe eerbiedigheid, met het geheele lighaam ter aarde te buygen, en de aarde met de middelste vinger des regter hands aan te raken, en daar na gaat men heene.

Wanneer zy de Zon, Maan, en de tien Sterren op den Berg aanbidden, gedu-

gedurende dat men die plaats van het *Jarhabadiond* leeft, alwaar den *God* gebied deze ligten aan te bidden, zoo houden zy haar linker knie ter aarde gebogen, en de regterhand ten Hemel verheven. Zy houden dezelve plegtigheden gedurende het zingen der lofzangen, te weten, regtopstaande en de handen te zamen gevoegt. Onder het bidden buigen zy de linker knie ter aarde, en breiden de armen ten Hemel uit. In de dankzegging houden zy zig regt op met het aangezicht opwaarts te Hemel ziende, en hebbende de armen open, en uitgebreid. Deze zelve gebaarden houden zy ook op de gemeene dagen, als zy de Zon en de vijf Sterren aanbidden; maar des avonds in het aanbidden van de Maan en de vijf andere Sterren houden zy zig regt opstaande, en de handen te zamen gevoegt.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de plegtigheden des Huwelijks.

'T **S**chijnt dat de meerderheid der vrouwen, welke de Wet der Formosanen hun toelaat, een noodzage-lijk gevolg is van de harde en wree-
de verpligting, onder welke zy staan, van alle jaren een zoo groot getal zo-
nen te moeten opofferen: want einde-
lyk hoe volkrijk dit Eyland ook mogt
wezen, de mannelyke kunne zoude al-
daar wel haast te niet zijn, indien zy
de vryheid niet hadden van een zoo
groot verlies door het gebruik van de
meerderheid der vrouwen te herstellen.
Dit is de oorzaak dat men mannen ziet,
die 3, 4, 5, 6. en meer vrouwen heb-
ben na de gelegentheid harer middelen,
want een man alleen mag'er zoo veel
nemen als hy kan voeden, maar meer
niet, op verbeurte van het leven. 't Is
om dit ongeluk voor te komen dat men,
eer dat eenig man een dogter of we-
duw trouwt, altijd eerst onderzoekt, of
zijn goed genoegzaam is om haar te on-
der-

derhouden: maar alhoewel men [aldaar] veel vrouwen hebben mag, en dat 'er by gevolg een groot getal kinderen is, zoo worden 'er egter niet als eenige van de jongetjes * genomen om opgeoffert te worden, daar de dogters altijd tot het huwelyk worden bewaart, gelyk men in het vervolg zien zal.

Noit mag een Broeder zyn Suster, nog een Oom zyn Nigttrouwen. Buiten deze twee trappen van Bloedverwandschap zijn alle soorten van huwelyken geoorloft: maar deze twee zyn aldaar zoo streng verboden, dat den Opper Priester zelf de magt niet heeft om daar toe vryheid te verleenen.

Vorders, als een man voornemens is een Vrouw te nemen, 't zy hy 'er reeds een of meer heeft, of dat hy nog ongetrouwt is, zoo moet hy eerst de toestem-

* 't Gebenrt noit dat 'er jongetjes ontbrecken om het getal der jaarlijkze Offerhanden te vervullen; maar indien zulks gebeurde, en dat men by gebrek van jongetjes verplicht was meisjes te nemen, zoo zouden de 4 Hoofdstoffen nauwlijks kragts genoeg hebben om haar van alle de smerten en onzuiverheden te reinigen, met welke zy gelooven dat deze Kunne vervuld is.

stemming van de Vader * en Moeder, en daar na die van de dogter verwerven. Zoo haast zy met den anderen eens zijn, zoo geeft den toekomende bruidegom daar van kennisse aan den Opper offeraar, welke stiptelyk onderzoekt of hy goederen genoeg heeft om die geene te onderhouden, welke hy ten huwelyk verzoekt. Indien de zaaken bevonden worden zoodanig te zyn als zy behooren, zoo vergadert men de ouders en vrienden van wederzyden, welke de Bruidegom en Bruid op de dag van een enkele hoogtijd tot aan de deur van de Kerk verzellen. Aldaar vraagt haar den Grootofferaar, wat zy begeren. De toekomende Bruidegom antwoord, dat hy wenscht getrouwt te zyn met die geene, welke hy by de hand houd, en aan den Priester vertoont, dezelve by haar naam noemende. Als dan word haar den ingang van de Kerk toe-

* De Vader en Moeder van de dogter geven haar eenige Juweelen, Kleederen, en eenige andere kleine giften volgens haar staat; maar zy geven haar geen Bruid-schat nog kinds-gedeelte harer goederen, niet eer als na haar dood.

toegelaten (want in alle andere gelegentheden, mag geen man in de Kerk komen in 't gezelschap van andere vrouwen als de zynen) wanneer zy aldus zijn binnen geleyd, zoo begint men de plegtigheid met gebeden, na dewelken een offerhande word opgeoffert: Den Bruidegom belooft *aan zyn vrouw getrouw te zullen zyn* (dat is te seggen, dat hy noyt andere vrouwen zal beken- nen, als die geenen aan welke hy door het huwelijk verbonden is) *dat hy haar met zagtigheid zonder eenig geweld of dwingelandy zal behandelen, dat hy haar noyt iet zal gebieden, 't welk tegens de aangeborene, goddelyke, en menschelyke wetten strydende is enz.* Desgelijks belooft de Vrouw *getrouw te zullen zyn aan haar man noyt ander man dan hem te zullen beken- nen, en hem in alle zaaken te zullen gehoorzaamen.* Daar na zweren zy alle beyden, voor den God, de Zon, Maan, en de tien sterren, *dat zy d'een en d'ander heiliglyk zullen onderhouden 't geen zy beloven.* Dezen Eed is verzelt met vervloekingen tegens haar zelve, en een toestemming in alle de rampen, met welken de hemelsche wraak haar zoo geduren-
de

de het leven als na de dood zal willen straffen, indien zy haar belofte komen te breken. Daar na geeft den Priester aan de man een volkome magt van leven en dood over zijn Vrouw, onder beding nochtans dat hy zulks niet zal misbruiken, en zig daar van noyt bedienen als ter zaake van overspel. Deze geheele plegtigheid, welke zy *Growzaco* noemen, eindigt door gebeden; na dewelken den Priester de vergadering doet scheiden. De man geleid zijn nieuwe getrouwde Vrouw na zijn huis, alwaar hy alle de Bloedmagen en vrienden onthaalt, die op de Bruiloft genodigt zijn. Zo haalt den avond valt, komen de mannen de nieuwgetrouwde man begroeten, aan hem eenige geschenken gevende en allerley soort van geluk en genoegentowenschende: ondertusschen doen de Vrouwen desgelijks aan de nieuw getrouwde Vrouw; en daarna geleid den Bruidegom zyn Vrouw in de slaap kamer, en een yge-lijk begeeft zig naar zyn huis.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de plegtigheden, die omtrent de boorte der kinderen worden waargenomen.

Zoo haast een vrouw de tyd haares barens voelt naderen, laat zy aan de tien sterren * offerhanden doen, welke meer of min kostelyk zyn na de gelegenheid haarer middelen. Op den eersten dag der weeke, na dat zy gelegen is, wascht zy zig met haar kind, en brengt † het zelve inde Kerk; vergezelschapt zijnde van haar man, alwaar

* Zy geloven dat dezelve over de geboorte der kinderen heerzen,

† Namentlyk indien zy in staat is om te gaan, want ziek zynde kan zy een Vrouw in haar plaats zenden. Maar 't zy dat de vrouwen van het oosten veel sterker zijn als die van Europa, of dat zy wat minder haar gemak houden, 't is zeker dat zy gemeenlyk het bed niet langer houden als een of twee dagen, nadat zy gelegen zijn. Ten minste indien zy niet lang inden arbeid hebben gezeten, 't welk haar zeer dikwils te beurt valt. Ziet hier na het 27 Hoofdstuk.

waar zy aan den God een offerande op-offert, gedurende welke men gebeden doet voor het kind en dankzeggingen voor de [gelukkige] verlossing van de Moeder. Indien het een zoon en geen eerstgeborene is, zoo belovende Vader en Moeder pligtiglijk *altyd bereid te zullen zyn 't zelve overtegeven om ter Eere van den God opgeoffert te worden, ten allen tyden als zy daar toe verzogt zullen zyn.* Daarna word'er een klein vuur van stroo aangestoken, en den Groot offeraar neemt het kind, en haalt 't zelve 12. maal door de vlam. Een ander Priester bestrykt het geheele lighaam met oly om het quaad te verzagten, 't geen de vlam zoude mogen veroorzaakt hebben. Deze plegtigheid volbragt zijnde, zoo neemt de moeder het kind wederom, en na dat de Priester de dankzegging geeyndigt heeft, keert zy met haar man wederom na huis; alwaar 't de manier is dat men de bloedmagen en eenige van de Priesters onthaalt. Deze plegtigheid noemen zy *Abdalain* of de zuivering.

Het kind, tot het negende Jaar zijns ouderdoms gekomen zijnde, word van

de vader en moeder op een dag des hoogtijds na de Kerk geleid, alwaar het nevens zijn gebed een plegtige belofte doet, door welke hy aan den God belooft, *Dat, nadien hem niet behaagt heeft zyn leven ten offer * te eiffchen, by 't zelve tot zijner Eer aanleggen, en alle zyne beveelen, zoo als dezelve in het Jarhabadiond beschreven staan heyliglyk nakoomen.* Waar op de Vader en Moeder van hunne zijde beloven alhaar gezag ten dien einde te zullen gebruiken. Daar na doet de Priester een gebed en laat haar gaan. Deze tweede plegtigheid noemen zy *Blado* of gelofte. Schoon deze plegtigheid, welke zuivering genoemd word, by de Formosanen in gebruik is, geloven zy daarom niet, dat haare kinderen door eenige Erf-zonden besmet zijn, maar zommigen onder haar zeggen dat den God haar deze zuivering geboden heeft, om het quaad voortekomen tot het welke wy geneigt zyn door de verderving van onze natuer, zonder nogtans den oorsprong van deze verdorventheid te kunnen uitleg-

* Deze omstandigheid word agtergelaten wanneer het een dogter is.

leggen. Anderen verbeelden zich dat zulks geschied tot verzoeninge der zonden van de Vaders en Moeders, en zy geloven dat den *God*, de wereld op zyn tyd geschapen hebbende, dezelve met opregte en deugdzaame menschen vervult heeft, maar dat zy allengskens en by trappen bedorven zynde alle dagen meer en meer van de onnozelheid en zuiverheid hunnes oortprongs afwyken: hier van geven zy geen andere bewyzen als de ondervinding. Ondertuschen is dit gevoelen onder hen niet aangenomen als een geopenbaarde waarheid, 't zelve is niet anders als een gevoelen van eenige hunner leeraaren, rakende de Scheppinge des werlds en den staat der eerste menschen. Want in het *Sarhabadiond* word niets van dit alles gemeld.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de begravenissen.

Hier in gebruikt men dezelfde plegtigheid voor de mannen als voor

de vrouwen. Zoo haast als een zieke in gevaar is, doet men gebeden en offerhanden om den *God* de verkrijging van zijn gezondheid aftebidden. Indien den zieke sterft, zoo bewaart men den doode 32. uuren, en wrijft hem met welriekende olyen, zoo wel om de quade lugt * voortekomen, als omdat het lighaam te beter en te vaardiger zoude branden. Een weinig tyds voor dat men 't zelve brengt ter plaatse, alwaar het moet verbrand worden, zoo vergaderen de Bloedmagen en Vrienden van den overledene. Het lyk word in haare tegenwoordigheid op een doodbaar gelegd, die men op een tafel zet, rondom welke alle de genodigde nederzitten. Hun word allerley soort van vlees opgedist, van 't welke zy allen eeten: ten einde van deze maaltijd, 't geen alles met een diepstilzwijgen toegaat, zoo schikt zig een ygelyk om de lykstazy te volgen. De plegtigheden zyn meer of min groot, en de lykstazy meer of min

* Nadien de lugt van dat geweest geweldig heet is, zoo kan een dood lighaam aldaar zoo lang niet bewaart worden zonder een geheel huys te besmetten.

min pragtig na de rykdom en waardigheid van den overledene. Laaten wy ons voor een oogenblik verbeelden dat wy van eenig magtig en aanzienlijk persoon spreken. Alle de Priesters, Geestelyken, de Speel lieden, en huilders komen het lyk vinden, men zet 't zelve in een rosbaar, die door twee Elephanten gedragen word, en den uytvaart begint op deze wyze. Eerstelyk gaat 'er een beampste van de Stad voor aan het hoofd dragende het Schild of Wapen * van den overledene: agter hem gaan dezangers en speellieden, zingende

E 3

* Alhoewel nog de Japonezers in 't algemeen, nog de Formosanen in 't bezonder een behoorlyk Wapen-schild hebben gelyk de Europeërs, egter laten de luyden van aanzien niet na wapenen te hebben, door welken men de geslagten kan onderscheiden: dezelve zyn teenemaal eigenwillig, zoo ten opzigte van de gestalte van het schild, 't welk nu eens ovaal, dan eens driehoekig, zomtyds als een ruyt vierkant, of rond is, als ook ten opzigte van de stukken, met welke zy de zelve gemeenlyk vullen, te weeten met dieren, bloemen, vrugten &c. maar zy zyn nog niet gekomen tot het onderscheid der verwen en metalen: zy hebben nog nettigheid, nog aardigheid nog eenig opschrift.

de en spelende op een droeve en langzaame toon: vervolgens komen de Soldaten verzelt met haare Bevelhebbers; zy zyn alle met spiefen, boogen, pylen, Sabels of degens bewapend. Agter deze Krijgs-bende volgen de Geestelyken voorgegaan zynde door een Beampte van het klooster, die het vaandel des broederschaps draagt, 't welk zy het wapen van den *God* noemen, en gevolgt door haaren *Suletto* of Oversten

Deze worden gevolgt door de gemene Priesters van de Kerk, welken voor aan haar hoofd een beampte van de wyk hebben, dragende het vaandel of Wapenschild van de Kerk. Agter dezen gaan de gemeene Priesters en offeraars der Zon, Maan, en Sterren: Daar na komen de offeraars van den *God* gevolgt door den Groot offeraar en desselfs bedienden (want wat den Hooge Priester belangt, die is noit by eenige uytvaart, als by die der Koningen of Onderkoningen) na den Groot-Offeraar volgt een wagen, die met offerdieren gevult is, en door een Elephant of Kamelen word getrocken. - Vervolgens
ziet

ziet men de huilders, die even voor het
lijk gaan, 't welk gedragen word in een
soort van een rosbaar * met zwart o-
verdekt, ten naaften by gelijkende na
de *Herses* van Engeland, uitgezondert
dat het midden met een Spits verheven
is, gelijk als een kleine toorn. Deze
rosbaar word gedragen door twee Ele-
phanten, die zoodanig met zwart laken
bedekt zijn, datmen niet als het hoofd
van den voorste ziet. Op dit laken zijn
de Wapens van den overledene en die
van zijn voorouders op order geplaatst:
deze rosbaar word door de naatte bloed-
magen en vrienden van den doode ge-
volgd. Zoo haast als men ter plaatse
daar de houtstapel is toebereid aankomt
bidden de Priesters en geestelijken om
de heiliging der Slagtoffers: men keelt
dezelfen op een altaar enkelijk daar toe-
gestigt, en zy worden daar op ook ver-
brand; daar na word de asch genomen
en

* Genoemt *Norimmonnos ach Boskos*, dat
is te zeggen rosbaar voor de dooden. De lie-
den van minder fatsoen bedienen zig van een-
soort van een kist, welke op den rug van een
Elephant of Cameel geladen en *Kgabarhé*
genoemt word.

en op de houtmeid gedragen, op welke het lyk in de kist staat: alsdan word het vuur in de houtmeit gestoken, en wanneer alles verteert is en dat men de asch digt by de plaats, daar de houtmeit stond, heeft begraven, zoo vertrekt dit geheele gevolg, en een yder begeeft zig wederom na zijn huis.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Van de Kleding der Priesters en geestelyken.

EEertijds hadden de Priesters de vryheid van zig te kleeden na haar welgevallen, mits dat zy onderscheiden waren van de andere mannen, en dit was genoeg; maar tegenwoordig hebben zy kleederen, die haar niet alleen van de leeken onderscheiden maar door welken men ook haare verscheide bedieningen en waardigheden kan onderkennen: en deze soorten van kleederen kunnen de minste verandering niet meer lyden.

Den opper Priester draagt een soort
van

van een Hemels blaauwe myter op het hoofd, welkers onderste op de wyze van een Kroon gemaakt is; boven op de zelve zet hy een bonnet of muts van laken van dezelfde verwe. Hy heeft kort hair en een langen baard; en een kleine mantel zynde van verwe als zijn myter: rond van vooren en spits van agteren, bedekt zijne schouders, en komt hem niet lager als den Elleboog: onder deze kleine mantel draagt hy een andere veel langer en van dezelve verwe, die veel eer het fatsoen van een lange rok als die van een mantel heeft, en welkers mouwen in het midden openingen hebben om de armen door te steken. Deze rok bedekt een reep van violetverwig laken, hangende van vooren en van agteren, welke zeer gelijkt na die geene, welke de meeste Monniken van Europa dragen, en van haare de *Scapulier* * genaamt word. Onder

E 5

de

* Dit is een reep van Laken of Serge zynde een vierde-deel van een ellebreed oft daaromtrent, in welkers midden een gat is om het hoofd door te steken; Deze reep heeft gemeenlijk dezelve verwe van de kleding der Monniken. Zy agten dit soort van stoffe zo

heer

deze reep is een witte rok van Katoen of Zyde, welke hem de huid bedekt. Zijne Kouffen zijn gelijk als die geenen, welke men in dat Land draagt, en

heilig, dat sy 't zelve het heilige kleed noemen. Veelen onder haar verzekeren dat zy deze reep van de heilige maget hebben ontfangen, ten welkers eere zy dezelve bijzonderlyk hebben toegeheiligd. De wereldlyke menschen voornamentlyk de Soldaten Arbeids-lieden en in 't algemeen alle eenvoudige en onwetende, die zig door het goedvinden en den raad der Monniken laten bestieren en by na alle godvrugtige Vrouwen dragen desgelyks een *Scapulier* aan dewelke zy groote kragt toeschryven. Dit is een klein dobbel lind, aan welkers einden gevoegt zyn twee kleine vierkante stukjes stof hebbende de breete van een franse Ryxdaalder of daaromtrent, op welken gemeenlyk 't zy in Goud of Zilver borduursel van lieden van onderscheid, of alleenlyk van Zyde of Garen voor gemeene menschen, de naamen van Jesus en Maria verbeeld zijn. Dit word het kleine Kleed van de Maagt genoemd. Den Monnik die dit geeft laat niet na 't zelve door gebeden en herhaalde zegeningen te heiligen, waar onder het Wy-water niet word vergeten : deze lap draagt men op de wyze van een Sluyer op het hemd, of de naakte huyt. Die geenen, welke tot deze broederschap zyn toegelaten, hebben alleen het

regt:

en zijn Schoenen gelijkenen volkomen na de *Pantoffels der Capucynen* †. Hy draagt een Yzere roede in zijne hand hebbende de lengte van een Elleboog

E 6 en

regt om dezelve te dragen, en kunnen door middel van eenige gebeden, die zy alle dagen moeten opzeggen, en eenige *Communien* welke zy verplicht zyn op zekere dagen van een buitengemeene Hoogtyd te houden in sommige Kerken der Monnicken, alwaar deze gods-yrugt 't meest in gebruik is, in een meer dan gemeene verzekering hunner Zaligheid leven. Waarlyk de Monnicken, welke gezet zijn om deze overgelovige gewoontens te doen gelden, pogen zulks door een oneindigheid van geloofbaare wonderdaaden te bewyzen, aan welkers zekerheid te twifelen alzo grooten misdaad zoude zijn, als het twyfelen aan de wonderdaaden van J. C. en die van zijne Apostelen.

*Vervloekte geld-zugt tot wat God'gebaate dingen
Kunt gy het gierig hert der monnikken niet
dwingen!*

† Dit is een soort van Monnicken, die zich hervormde noemen van de order van St. Franciscus, en de schijn maken van een arm en rouw leven; zy gaan bloots-voets, en dragen niet als *Pantoffels*; dit zyn enkele zoolen die geen Overteer hebben; maar alleenlijk een leeren riem van boven zynde twee of drie vingers breed, met een zeer laage hiel.

‡ en vergiert zijnde met een ronde Zilvergreep, op welke zyn wapen gesneden is. Den Oppersten Offeraar draagt desgelijcks een myter zonder Kroon boven op zyn muts, aan welkers onderste van agtere vastgemaakt is een stuk blauw stof, 't welk tot op de aarde sleept: ook heeft hy een lange roode rok, vastgemaakt met een witte gordel. Zijn Myter, welke het teken is van zyn waardigheid, is van hemelsblauw eveneens als die van den Hoogen Priester: Zijn roode muts verbeeld zyn offer-ampt, en den degen, die hy altijd in zyn hand draagt, is een teken van het bloed, 't welk zyn bediening hem verplicht te storten. Zijn Kouffen en Schoenen zijn gelijk als die van den Opper Priester.

De gemeene offeraars van den God hebben een roode en spitse muts een weinig agterover hellende: hun mantel is gelijk als die van den Hoogen Priester, behalven dat zy rood en van voren zoo kort is, dat zy de Knien niet bedekt, schoon zy van agteren op de

‡ Dit is een zekere maat, die anderhalf voet lang is.

aarde sleept. Ook hebben zy onder deze mantel nog een roode rok.

De Offeraars van de Zon, Maan, en tien Sterren hebben dezelve kleederen maar van onderscheide Verwen. Die van de Zon heeft een witte muts met het afbeeldzel der Zonne van boven, zyn mantel is rood en zyn rok wit: die van de Maan heeft desgelijks een witte muts met het afbeeldzel van een wassende maan; zyn mantel is wit en zyn rok rood: Die dertien sterren heeft van gelijke een witte muts met sterren vergiert, benevens een klein stukje stof, 't welk daar aan vast is en van agteren afhangt: hy heeft een roode mantel met witte mouwen en een witte rok. Alle deze offeraars dragen een degen in hun hand.

De gemeene Priesters hebben een soort van een muts, op welke een myter staat, die van agteren veel lager is als van vooren: zy dragen een lange witte rok, welkers mouwen zeer lang en wijd zijn: zy hebben geen gordel, maar van onderen een kleine rok van Katoen.

De Beambten of Dienaaren van de

Kerk hebben insgelijks een kleed, 't welke haar van de andere leeken onderscheid, want haar muts is verscheide van die des gemeene volks: zy dragen een zwarte rok, en een zwarte roede in de hand zijnde anderhalf voet lang. In alle de vergaderingen voeren zy een soort van een banier of vendel, in het welke 't wapen van de Kerk en Godsdienst is afgebeeld.

De kleeding der Geestelijken is niet onderscheiden van die der gemeene Priesters ten opsigte van het fatsoen, maar wel ten opzigte der Verwen. Jayer Klooster heeft zelfs een Verw, die aan 't zelve alleen eigen is. Zy dragen allen een zeer spits hoofd-deksel op het hoofd, 't welk zy zeer dikmaals scheren, maar noit den Baard. Zy hebben een korte en wyde rok, die nog van vooren nog van agteren open is, en welkers mouwen gemeenlijk zeer laag hangen: onder dezelve hebben zy twee rokken d'een over d'andere, welke bovenste de kortste is, maar zy zijn alle beide zeer naauw: hunne Kouffen en schoenen zijn gelijk als die der Priesters.

Hunnen Overste draagt in de open-
baa-

baare vergaderingen een Myter op zijn hoofd, en zijn Kap hangt van agteren. Ook heeft hy een kleine mantel als die van den Groot Priester, maar zy is violetverwig gelijk ook het stuk laken, 't welk daar aan vast is dezelve verweeft; onder deze kleine mantel heeft hy nog een andere veel grooter van verscheide verwen: en onder dezelve een witte rok: hy laat zig noyt den Baard scheren, en houd zijn hair altijd kort: daarenboven heeft hy dit ook met den opper Priester gemeen, dat hy een Yfere roede in de hand draagt. Zijne Kouffen en Schoenen zijn gelijk als die van zijne Monnicken; maar wanneer hy in het Klooster is, dan is zijn kleeding t'eenemaal als de hunne.

De Dienaars van de Kloosters zijn gekleed gelijk die der Kerken, uitgezondert dat hun muts kleinder is: de andere klederen zijn alleenlijk in verwe onderscheiden. Deze afbeelding, die de order van een lijkstazy verbeeld, ver-
toont alle deze bijzondere kleedingen.

DE TIENDE HOOFDSTUK.

*Van de verscheide soorten van kleed-
ren der andere Inwoonders van
Formosa, volgens der rang, staat,
en gelegenheid des volks.*

DE Formosanen zyn waarlyk net op
haare kleederen: maar zy ver-
anderen noyt van dragt, gelijk de mee-
ste Europëers doen; derhalven scheidt
het weinig, of zy gaan nu nog gekleed
gelijk zy over duizend Jaaren deden.
Zy hebben dit aanmerkens waardig,
dat de waardigheid en staat der man-
nen onderscheiden word door de klee-
deren; welke niet zeer veel verschillen
van die der Japonésen, voornamentlyk
ten opzichte des gemeene volks; want
alhoewel de koningen, onderkoningen,
en grooten van dit Land wel verschei-
de kleederen dragen, die hen den een
van d'andere onderscheiden, zoo bestaat
egter het grootste onderscheid tusschen
de Japonézers en Formosanen hier in,
dat de Japonézers twee of drie rokken
dra-

Koning

dragen, welke zy met een gordel vastmaken, en dat de Formosanen gemeenlijk niet meer als eene rok hebben, en zig van geen gordel * bedienen, want zy gaan altijd met een bloote borst, en bedecken de schaamt-deelen niet als met een Goude, Zilvere, of Koperen plaat, welke zy om haar lighaam binden. De Japonézers gebruiken niet als kleine mutsjes, die zeer ligt zijn, en de Formosanen dragen dezelve groot en breed, met een staart van Katoen of Zijde, die van agteren tot op de grond hangt, en welke zy in het gaan rondom den arm winden; maar dewijl ons voornemen is hier alleenlijk van de kleding der Formosanen te spreken, zoo zullen wy van die der Japonézers niets meer zeggen.

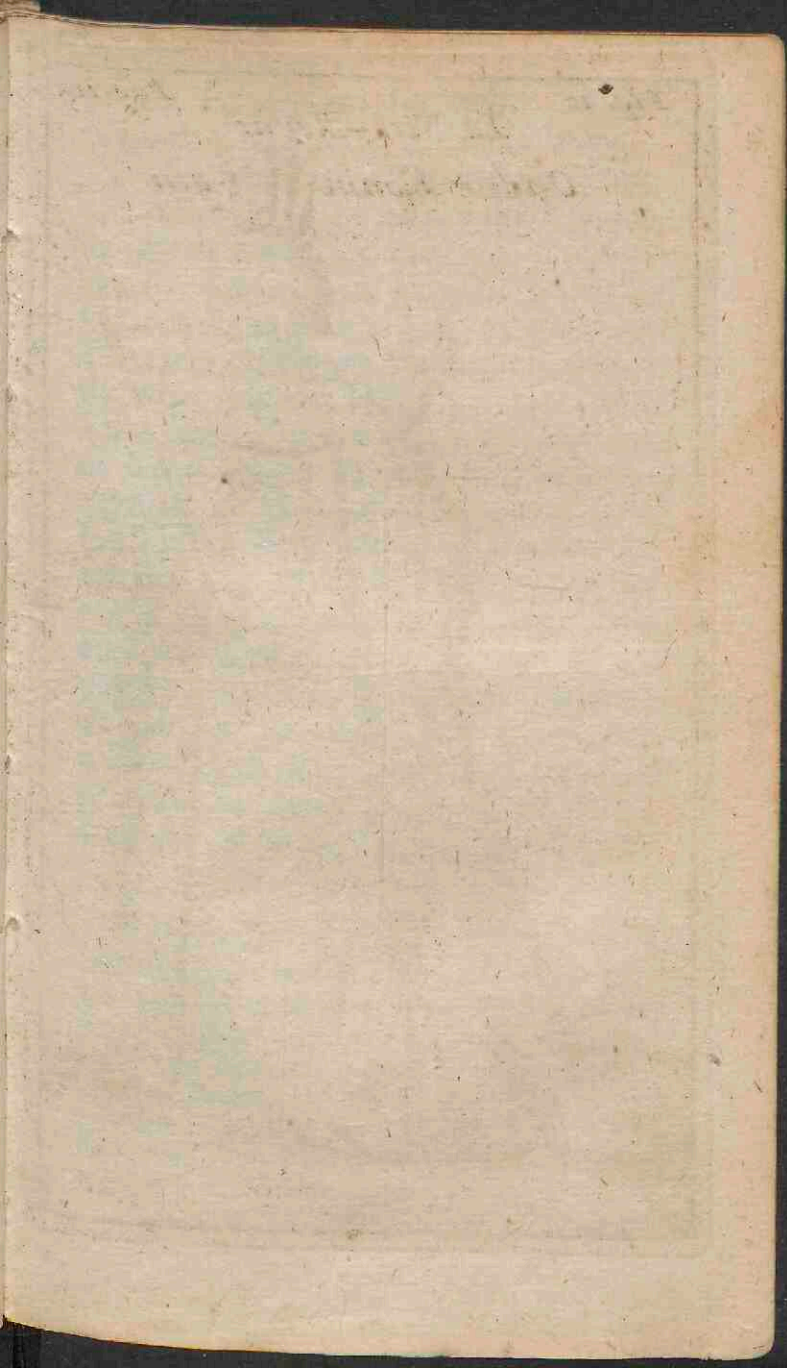
Den Koning van Formosa is gekleed met een lange Zijde rok rijkelijk doorwrogt met Goud en Zilver, altijd openstaande, en onder welke men een kleine Zijde rok ziet, die met een zeer
ko-

* Daar is niemand als de Koning, onderkoning en de Groote Heeren, die een gordel dragen.

kostelijke gordel is gebonden: hy draagt een groote sluyer * met Goud, Zilver, en Zijde geborduurt, welke van de rechter schouder na de linker zijde hangt; zijn muts is van onderen bestikt met een soort van een kroon verciert met groote robijnen en andere kostelyke steenen: van boven is aan deze muts een kleine staart van zeer fijn floers vast gemaakt, welke agteraf hangende langs de aarde sleept: hy draagt geen broek: zijn Kniën zijn naakt, en zijn beenen met Zijde koussen bedekt, die door een menigte linten verciert zijn: zijn schoenen zijn als die der Priesters, behalven dat zy wat netter gewerkt zijn.

Wanneer hy te Paard rijdt, dan draagt hy een kleinder muts en een broek met koussen geheel van een stuk, also doen ook in diergelijke gelegenheid alle Grooten en andere rijke-lieden. Hy heeft om den hals een soort van een hals-band van zijde gemaakt en met diamanten bedekt: zijn hair is kort, en
zijn

* Deze Sluyer is byna gelyk de blauwe koorde van de ridderlijke order des heiligen geestes in Europa: maar de verwe is onbe-
paalt.

La Vice-Reyne
Onder Konin gin

zijn baard [omtrent] een duim lang.

De klederen van de Koningin * zijn niet min pragtig als die van den Koning de gesteentens flikkeren op dezelve van alle kanten; haar hulzel is gemaakt van een zeker stof van zijde, goud en zilver, doorzaayt met Diamanten, die op de wijze van een kroon geschikt zijn. Haar hair is met snoeren van Paerlen of Koraalen gevlogten, en hangt onagtzaamlijk op haar rok: zy heeft een half-band van Paerlen of Diamanten om den hals: haar rok sleept van agteren de lengte van twee of drie ellen, en de mouden zijn zoo wijd en lang, dat zy byna tot op de aarde hangen: de Koninklijke mantel, die zy over dezelve draagt, is op haar schouderen vast gemaakt en sleept een gelijke lengte; haar gordel is van Diamanten en andere

re

* Namentlijk de oudste van de vrouwen des Konings, want zulks is by na altyd die geene, welke hy de eerste getrouwt heeft, ik zegge byna altijd, omdat, indien zy onvrugbaar was, men haar volgens de gewoonte soude doen sterven, en den Koning zoude onder de andere vrouwen die geene verkiezen, welke hy geliefde Koninginne te maaken. Hy heeft gemeenlyk 15. of 20. Vrouwen.

re kostelijke gesteentens; haare Koufsen en Schoenen zijn gelijk als Konings, behalven dat de hielen een weinig hooger zijn. De andere Vrouwen des Konings zijn gekleed gelijk de Vrouwen der Edelen, behoudens eenige Hoofdcierzelen, die haar onderscheiden.

De Soonen des Konings zijn byna gekleed als hun Vader, uytgezonderd dat zy geen onderkleed onder den rok dragen, want zy gaan altijd met de bloote borst, hebbende niet als een halve gordel boven de lende, aan welkers einden een Goude plaat is vast gemaakt, die haar de schaamt-deelen bedekt. Zy hebben het hoofd altijd bloot tot den ouderdom van negen Jaaren, alswanneer zy een kleine muts beginnen te dragen. De Dogters van de Koningin dragen dezelve kleederen als haar Moeder, behalven de mantel, en de gesteentens, maar haar hulzel bestaat alleenlijk in een kleine krans van bloemen of vederen. De Dogters van de andere Vrouwen des Konings zijn ten naasten by gekleed als de Dogters der Edelen.

Den Onder-koning, schoon van zijn
op

Fig. 9

Le Vice Roy

Pag. 46

onder Koning

Koningin

Oppermagt berooft, heeft egter niets verloren van de pragtigheid zyner klederen: zijn muts is niet min kostelijk, nog minder met gesteente bezet als die van den Koning: zijn das, of om beter te seggen, zijn hals-band is van swarte Zijde met Zilver doorwrogt; zijn onderkleed, 't welk zeer kort, en met de huid van een Tijger of Luipard gevoert is, word met een gordel van Diamanten vastgemaakt. Den rok die hy over dezelve draagt is seer lang en van vooren geheel open: zijn Sluijer is gelijk als die van den Koning, en hy heeft een kleine mantel van zwarte en roode zijde op zijn schouders, en draagt gemeenlijk een halve piek in zijn hand.

De klederen van de Vrouw des onderkoning's zijn byna gelijk als die van de Koningin uitgezondert dat zy haar hair niet verciert als met linten en pluimen, en dat haar mantel, hoewel veel breeder en met een kostelijk bont gevoert, zoo lang niet is. Het onderscheid, welk 'er is tusschen de klederen der andere Vrouwen en de kinderen van den onderkoning, en die der vrouwen en kinderen van den Koning, is

zoo weinig aanmerkelijk, dat zulks niet verdient, dat men zig daar mede ophoud. Den *Carilban* of den algemeen opperbevelhebber draagt een muts gelijk als die van den onderkoning, zynde van vooren met Diamanten bezet; maar zy is wat kleinder. Zijn halsband is van zijde zonder Goud of Zilver; hy draagt geen Sluyer, maar hy heeft een kleine zijde mantel op zijn schouderen en een lange rok, die zeer wijd is, en het fatsoen heeft als die van den Groot-Priester, desselfs mouwen hebben in het midden een opening, door welke hy de armen steekt, en het overige hangt tot op de aarde. Zijn Vrouwen en kinderen zijn gekleed als de Vrouwen en Kinderen van den onderkoning hoewel met eenig onderscheid, maar zeer weinig. De klederen der Grooten Heeren, en in 't algemeen van alle de Edelen zijn gezoegzaam gelijkende na die van den onderkoning, ten opzichte van het fatsoen, maar zy hebben zoo veel gesteentens niet, en zy dragen de gordel boven op hun rok. Zy hebben allen een Sluyer die van de regter schouder na de linker zyde hangt.

Hun

Le Carilhan
De Carilhan

La Femme du Carilhan
Carit — hans
Vrouw

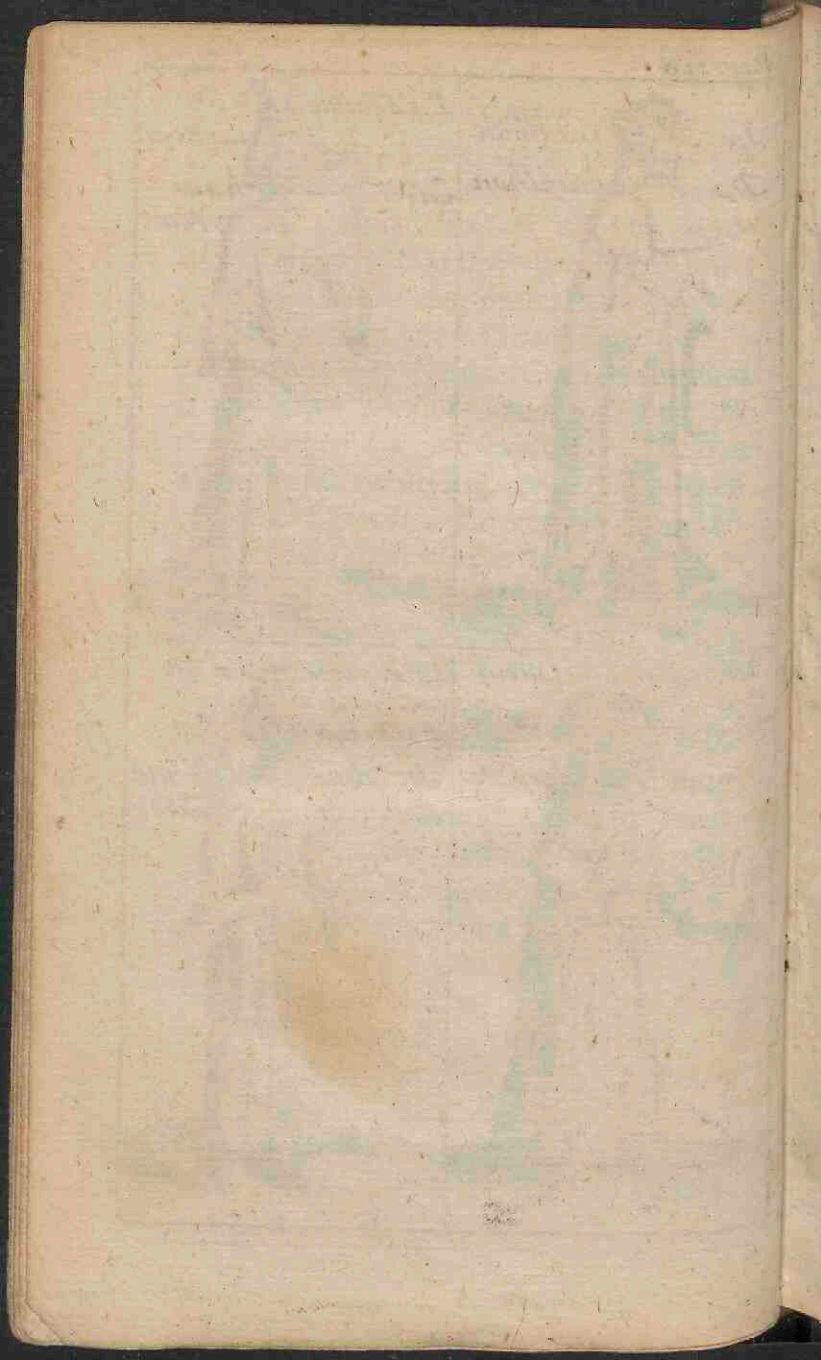

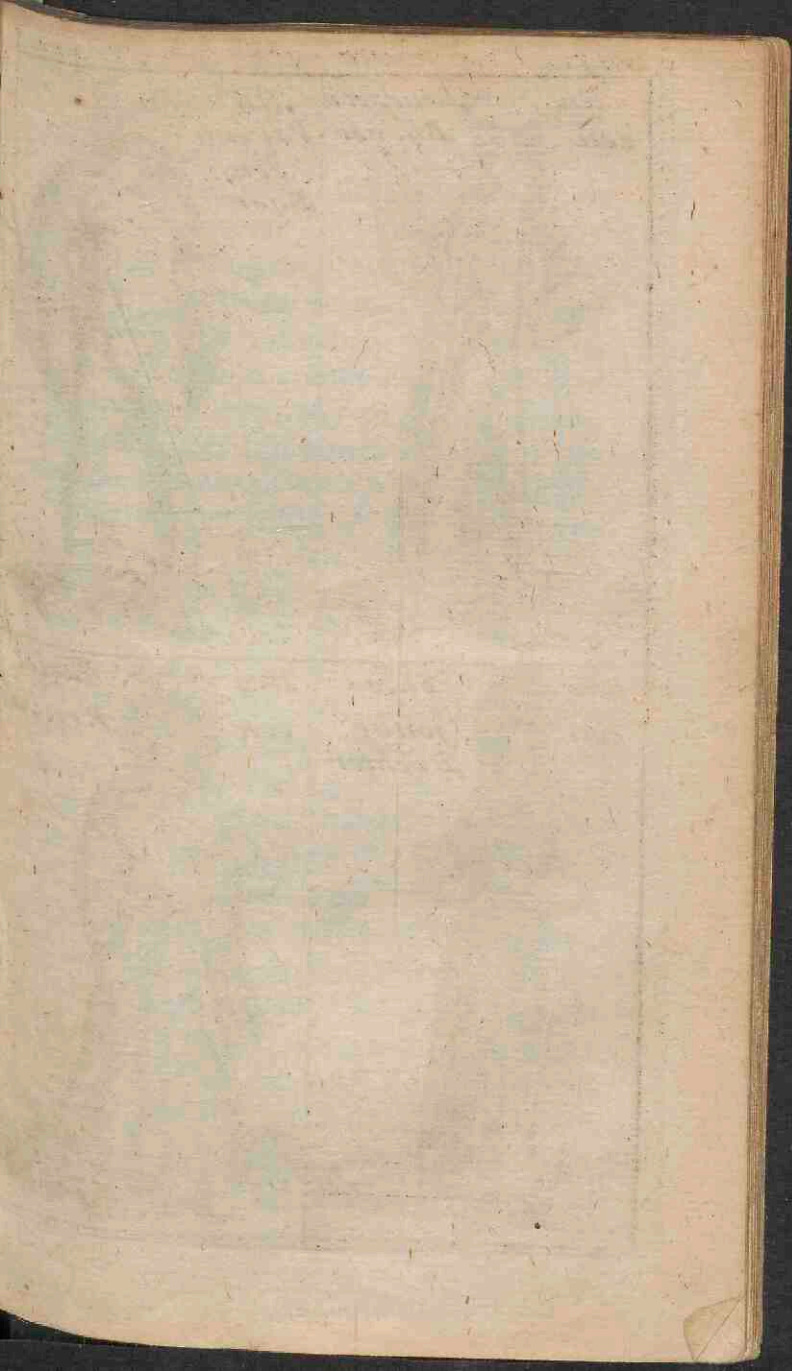
Un Grand Seigneur
een groot Heer

La Femme d'un Grand Seigneur
de Vrouw van
een groot Heer

Un
een
Bougeois
Burger

Un
Paysan
een
Boer

Une
een
Kille
jonge
Dochter

Une
een
Mariee
Bruidegomme

Hun muts is het geene, 't welk hen 't meest onderscheid, want die is byna als die der Borgeren.

Haare Vrouwen dragen kleine mutsjes van verziende bloemen gemaakt, zy hebben twee rokken, van welke de kortste boven is, met een gordel vast gemaakt en niet over de Knien komt. Een reep zeer fijn Neteldoek hangt van boven de muts af tot op haar schouders. Haare Kinderen zijn ten naasteu by gekleed als die van den algemeen Opperbevelhebber.

De Borgers hebben niet meer als een rok, en dragen allen kort hair. Aan het bovenste van haar muts is een soort van Floers, of een koord van zijde of katoen vastgemaakt, welke van agteren tot op de aarde hangt. Zy bewinden ook den hals met een stof van zijde of katoen. Zy dragen geen hemden, uitgezondert des nagts, en zulks nog maar sedert dat de Hollanders haar linden gebragt hebben. Zy gaan met haar lange rok geheel open en zonder gordel, hebbende de borst en dyen naakte, hebbende alleenlijk een goude, zilvere of koperen plaat voor haar teellid. Haare schoenen

nen en kousfen hebben niets ongemeen.

Hunne kinderen hebben een kleine muts op het hoofd, welke zy egter niet eerder dragen als na den ouderdom van negen Jaaren, en een kleine rock met een gordel gebonden, welke hua niet lager komt als tot half wegen de dyen: ook hebben zy schoonen, en 't geheele onderscheid, welk 'er is tuschen de meisjes en jongetjes tot de negen Jaaren, bestaat alleenlijk hier in, dat de meisjes kousfen dragen en de jongetjes niet. Na de negen Jaaren veranderen de meisjes van kleeding, gelijk wy nu gaan zien.

De Borgeressen worden met die van het gemeene volk in vier soorten van kleedingen onderscheiden, te weten van jonge dogters, dogters die verlooft zijn, getrouwde Vrouwen, en van weduwen.

De jonge Dogters ter ouderdom van negen jaaren beginnen het hoeft te versieren met linten, pluimen of versierde bloemen, maar 't zy binnen of buitens huis zy zijn altijd bedekt, zy hebben twee rocken d'eene langer als d'andere met een groene gordel vastgebonden;

den; de bovenste raakt tot de aarde, en is van vooren open, zoo dat de onderste veel korter zijnde als de andere haare knien kunnen gezien worden, derselver Schoenen en kouffen zijn als die van andere vrouwen.

Wanneer zy zig ten huwelijk verbinden, alsdan is haaren opschik buiten gemeen: zy vercierren haar hoofd met bloemen, pluimen en laurier-bladen, die zy seer behendig tusschen 't hair vlegten: de rokken, welken zy d'een over d'andere dragen, zijn beiden even lang, d'onderste is wit en de bovenste zwart, zijde alle beyden met een swarte gordel vastgemaakt. Zy dragen een Sluyer van swarte zijde, welke van de linker schouder na de regter zijde hangt. De zwarte rock is van vooren open: zy beginnen deze kleding te dragen van die tijd af als zy 't met haare minnaars eens zijn, en dragen dezelve tot negen dagen na het vieren haares huwelijks, als wanneer zy zig kleden gelijk de andere getrouwde vrouwen.

Dezelve hebben onder een langerok van vooren open zijnde niet anders als een soort van een kleine Jupon, die niet

tot over de knien komt. Op het hoofd dragen zy een soort van een platte muts, welke het fatsoen van een tafel-bord heeft: haar hair hangt agteloos op haar borst en als zy uitgaan, bedekken zy het aangesigt zoodanig, dat niemand haar kan beschouwen.

De Weduwen dragen een ander soort van mutzen, die tweevoudig zijn, namentlijk van agteren rond gelijk een vrong, en van boven spits.

Haar hair is gevlogten: Sy hebben twee rokken; de kortste en opperste is altijd zwart, maar d'onderste, welke van zoodanige verwe mag zijn als haar behaagt, heeft groote mouwen, die tot op de knien hangen, beiden deze rokken zijn met een gordel vastgemaakt. Onder het gemeene volk en de boeren hebben de mannen niet als de huid van een beer of van eenig ander dier op hare schouders, met een plaat van koper, een schelp, of schorse van een boom voor hunne schaamte. De Kinderen gaan geheel naakt; somtijds dragen zy een reep van eenige grove stoffe of van een beeste-huyt op de wijze van een Sluyer, welke van de regter schouder na de linker zijde hangt. Die

Une

Femme
Mariée

een

getrouw,
de vrouw

Une Nourrice
ou Gardienne
des
Enfans

een voet
of Kinder
bewaarder,
ster

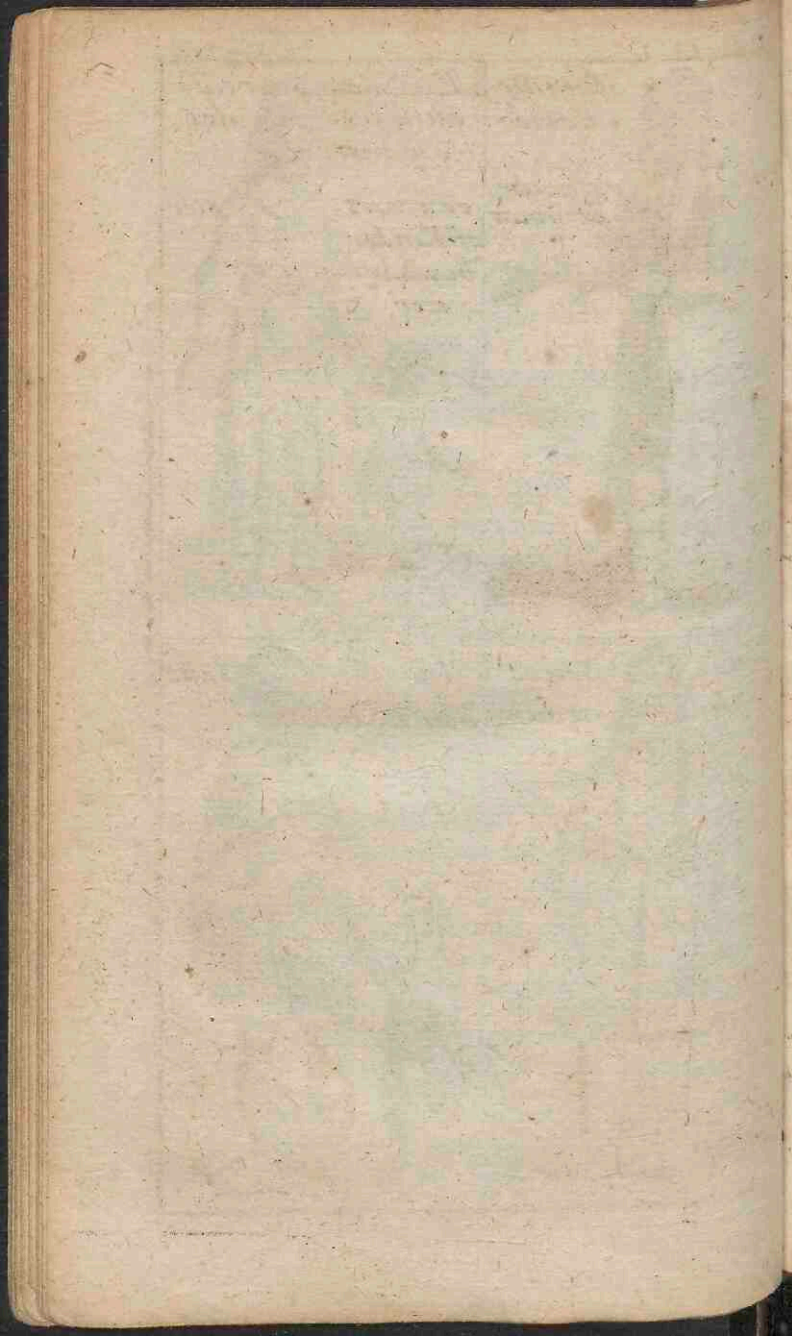
Une
een

Veuve
Weduw

Une Paysanne
een Boerin

Die geenen, welke onder het landvolk 't meest gegoed zijn, dragen benevens haare kinderen een gordel om de lende, aan welke een stuk stof is vastgemaakt, 't geen hen tot half wegen de dyen bedekt.

Derzelver vrouwen zijn even eens gekleed, hebbende alleenlijk een kleine schort, welke van de gordel tot aan de knien komt: 't hair is gebonden en haar hoofd met een stuk grof linden of andere stoffe bedekt; maar haare dogters hebben niet als een reep katoen op de wijze van een fluyer, gelijk de kleine jongetjes, met een stuk stof voor haar schaamdeel; en nog zy nog haare moeders dragen kouffen: haare schoenen zijn gelijk als die van andere vrouwen.

Alle de Vrouwen in 't algemeen hebben een Arm-band om den arm, en de getrouwde dragen behalven den arm-band [ook] een halsband, dit alles is van paerlen 't zy fijn of vals, of van koraal &c. na hare middelen.

Laat ons nu ook iets van de kleding der krijgs-lieden spreken. Den Koning van Formosa heeft zijn lijf-wagten,

almede den onder-koning, alle zeer kostelijk gekleed. De overstens van de lijf-wagten des Konings zijn gekleed als den *Carilhan*, uytgezondert dat zy nog aan hun muts nog elders eenig gesceente hebben: maar zy dragen een sluyer, welke dezen algemeen-opperbevelhebber niet heeft.

De overstens der lijf-wagten des onder-konings hebben klederen gelijk als die der Edelen, maar geen sluyer, en hun muts is kleinder, dog egter na die der lijf-wagten des Konings gelijken-de.

Alle de overstens der andere benden zijn alleenlijk door de verwen onderscheiden, gelijk het aan den Koning of onder-koning behaagt.

De lijfwagten des Konings hebben een ronde muts, die genoezaam na de mutsen der Engelze granadiers gelijk, op het voorste van de muts is het wapen des Konings * afgebeeld, zy dragen kort
hair

* De gestalte van het Schild is als de tand van een Elephant, in 't midden ziet men een Padde, aan de regter zyde een brandende lamp, en aan de linker zyde een slang met een koord aan de staart vastgemaakt.

hair en een lange baard, en hebben een zilvere plaat op de borst, op welke desgelijks des Konings wapen gesneden is; hunne koussen en broek zijn geheel van een stuk, zy dragen boven op hun rok, welke zeer kort is, een zyde gordel met een degen op de linker zijde, als zy de wagt houden, zijn zy gewapent met een hellebaard of spies.

De lijf-wagten des onder-konings dragen een zeer lange en breede muts hebbende gelijk als twee vleugelen aan de zijden, ende een lange rok, die zy onder 't gaan van agtere vastmaaken: hunne koussen en broek zijn desgelijks geheel van een stuk, voor het overige is 'er geen onderscheid tusschen hen en de lijfwagten des Konings. Hunne wapenen zijn den degen, welke zy altijd op de linker zijde hebben, en een korte spies, of boog en pijlen.

De Vaandragers, 't zy ook van wat bende, hebben een muts gelijk als die der groote heeren, want dit is een zeer eerwaardige plaats in Formosa, welke men ook niet kan vullen zonder een Edelman te zijn. Zy dragen een korte rok boven een veel langer. Alle de Sol-

daten hebben in 't algemeen eenerley klederen, te weeten swarte: zy dragen een kleine muts met een soort van een veder-bos bestaande in twee of drie pluimen, en een zeer korte rok, zijnde hunne kouffen en broek geheel van een stuk. Eenige onder hen zijn boogschutters, en dragen een boog en koker vol pijlen: andere zijn gewapent met een lange spies, die zy op hun schouder dragen; en anderen voeren wederom een spies, die veel korter is.

De Trommel-slagers hebben een zeer spitze muts met een kopere plaat van vooren, op welke het wapen * van het Eyland gesneden is. Zy dragen een kleine rok boven een grooter welke zy van agteren omflaan; dezelve zyn allebeiden rood.

Ziet daar, dit dunkt my genoeg te zyn

* Het Schild heeft de gestalte van de tand eenes Elephants, zynde midden door gescheiden. 'T eerste gedeelte vertoont het hoofd van een Os hebbende ter regter zyde de son en vyf sterren, en aan de linker zyde de maan met de vyf andere sterren: dit is het wapen van den Godsdienst. Het tweede deel vertoont een Elephant zonder hoofd en een gebroke boog, 't welk de Vrede betekent.

zijn om zoodanige menschen te voldoen, die na deze soorten van bezonderheden 't meest nieuwsgierig zijn. Hoe dwaas en ongemeen deze verscheidenheid van kleding ook mag schijnen, men moet egter toestemmen dat, indien deze onderscheidenheid van staaten en gelegentheden in Europa konde worden ingevoerd, zulks een zeer gemakkelijk middel zoude zijn om den overdaad te bannen, en gevolglijk den ondergang van veele huisgezinnen te beletten, welke door de begeerte om grooter en magtigter heeren te schynen als zy waarlijk zijn, tot overvloedige onkosten vervallen die veeltijds zot en buytenspoorig zijn, en altijd haare inkomsten overtreffen.

Van de verwe, gestalte, en byzondere hoedanigheden der Formosanen.

ALhoewel dit Eyland in een zeer warm gewest legt, zo zijn egter de inwoonders nog verbrand nog geeligelyk veele zig verbeeld. 't is waar-

heid dat de boeren, dienst-boden, en anderen, die voor de hette der son bloot staan, of genootsaakt zyn in de lugt te arbeiden, het wezen zeer verbrand hebben; maar de lieden van fatsoen en middelen en welvoornamentlijk de vrouwen zyn uyt den aard zeer schoon, en blank: zy bewoonen geduerende de grootste hette zeer koele onderaardsche woningen en hebben in haare tuinen zulke dicht belommerde wandel-laanen, dat de stralen van de son door dezelve niet kunnen dringen: wijders om zig te vermaken 't zy op het veld, of zelfs in de groote tuinen der stad, alwaar zy in de tijd der vrugten zomtjids te zaamen komen, alsdan leggen zy onder hutten, welke zy daar toe doen opregten, en van tijd tot tijd met water begieten, om dezelve altijd koel te houden, zoo dat de warmte hen noit moejelijk valt; endit is de oorzaak waarom zy, schoon in een zeer heet land woonende, egter de hette minder kunnen verdragen als eenig ander volk des werlds. Zy zijn zeer zorgvuldig om zig te wasschen, niet alleen door nettigheid, maar ook om een fraye verw

te behouden, en gebruiken zekere overgehaalde wateren, die alle vlekken van de huid verdrijven, en dezelve zeer blank en schoon houden.

Van overlang is 'er een geschil geweest tusschen de Chinesen en Japonezers ter eenere en de inwoonders van Formosa ter andere zijde: de eerste maken de tanden zwart, en geven voor, dat, de schoonheid in de verscheidenheid der verwen bestaande, een moor zoo veel te schoonder is, na dat hy de huid zwarter en de tanden blanker heeft, en dat zy uyt den aard blank zijnde, om deze reden de zwartste tanden in de grootste agting behoorden te zijn. Maar de Formosanen houdenstaande dat men noit eenige konst moet gebruiken om anders te schijnen als de natuur ons gemaakt heeft: derhalven behouden zy ook, zoo veel in haar magt is, de wittegheid der tanden.

Die geenendan, welke geloofd hebben dat de inwoonders van Formosa geelagtig zijn, moeten zig tegenwoordig van dat misverstand ontlatten, want veel menschen beweeren zelfs dat de vrouwen der Turken en Japonezers de

130 *Beschrijving van*
schoonste * des werelds zijn. De For-
mosanen zijn in 't gemeen van geen
grootegestalte †, en hebben in de dik-
te 't geen hen in de lengte ontbreekt,
maar zy zyn doorgaans sterk en onver-
moeyt. Zy zijn goede Soldaten en stel-
len den Oorlog boven de Vrede. Zy
beminnen hun land en lands-lieden
zodanig dat zy zelfs hun leven tot be-
scherming van die beiden in gevaar stel-
len; maar den haat tegens hunne vyan-
den is zoo groot dat zy alles in 't werk
stellen om zig over dezelve te wreken,
en niet rusten voor dat zy hen het le-
ven benomen hebben. Zy zijn seer be-
hendig en vernuftig, begrijpen seer ligt
al 't geen zy zien doen: zy hebben een
grootte afschrik voor de logen en 't quaat-
spreken ‡, dit is de reden waarom zy
de

* Schoon de vrouwen der *Georgiennes* hen
dit voordeel wilden toestaan, soo is het egter
zeker dat de Engelze vrouwen hen zulx met
zeer goed regt mogen betwisten.

† Dit is zeer tegenstrijdig met 't geen som-
mige Schrijvers verhalen, namentlijk dat sy de
gestalte van een Reus hebben.

‡ Alle die geenen, welke ons eenige be-
schryving van Japon hebben nagelaten, komen
hier

de kooplieden veragten, door dien zeggen zy, dat dezelve geen zwaarigheid maken duizent logens te zeggen om hare koopmanschap te doen gelden en alzoo tot hooger prijs te verkopen.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

Van de Steden, Hoven, Burgten, en bezondere Huizen van Formosa.

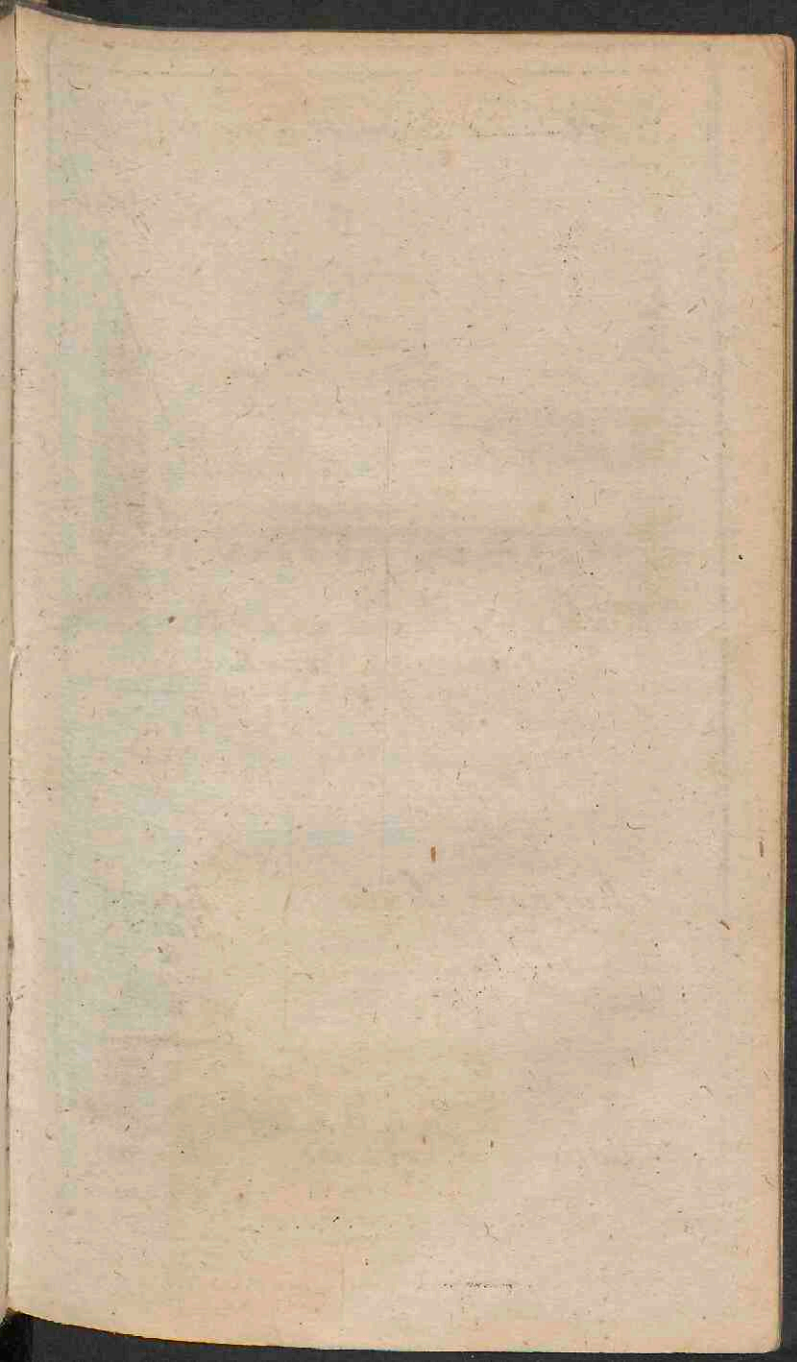
DAar zijn niet meer dan zes steden in het Eyland Formosa, welke verdienen deze naam te dragen, twee der zelve namentlijk Xternetza en Bigno leggen in het groote Eyland. De derde is in groot Peorko en word Chabat genoemd. De vierde legt in een der dieven Eylanden en word Arrion genoemd. De vijfde en zesde te weeten Pineto en Jarabut zijn in het andere dieven

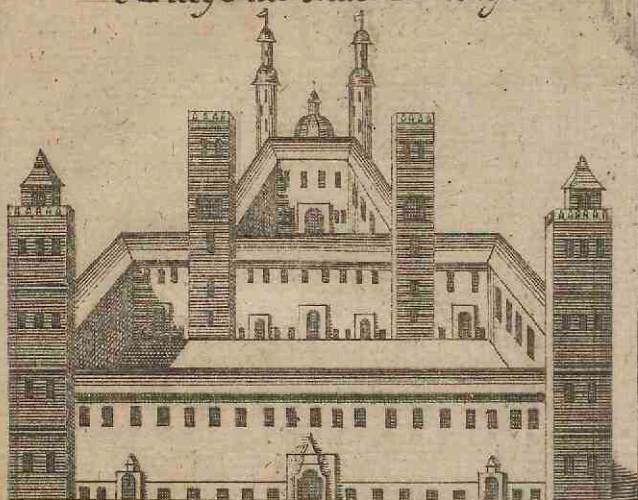
F 6. ven.
hier in overeen, nochtans zeggen zy ook dat dezelve geen swarigheid maken van te liegen wanneer sy met vreemdelingen te doen hebben alhoewel zy van hun een groote opregtigheid des gemoeds afvorderen.

ven Eyland. Want klein Peorko heeft geen Stad.

Gelyk *Xiernetza* de hoofdstad van het Eyland is, alzoo is zy ook de schoonste en grootste van allen, en in een zeer aangename vlakte gelegen. Haare muuren zijn omtrent 20. Elleboogen of 30. voeten hoog, en van boven 8. Elleboogen of 12. voeten breed *. Zy heeft de langte van een dag-reize eenes Elephants, dat is, van 5. a 6. of 15. a 16. Engelze mylen. Men vind aldaar seer veel Wildernissn, Velden, Bergen, Weiden, Boomgaarden &c. maar in het midden zijn de huizen digter by een, en zeer kostelyk. Digt by deze stad legt een Berg, uit welke een menigte schoone bronne van zeer levendig en gezond water komt vloejen. Dezelve is gebouwd langs een rivier of liever langs een groote waterleiding met vis vervult, die aldaar met voordagt gemaakt is, en het geheele Eyland doorstroomt: maar 't geen tot de schoonheid

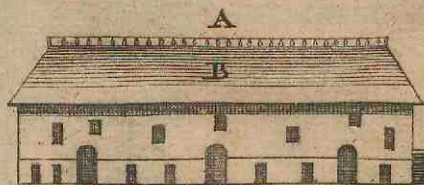
* Zy zyn van zoodanige breete, op dat de Elephanten en Camelen, die de Norimmonos dragen, met gemak daar over zoude konnen voor by den anderen gaan.

Le Palais du Vice-Roy

Burgers Huijs

Maison Bourgeoise

Boere Huijs

Maison de Paysan

heid van deze stad zeer veel doet, is een groot getal van prachtige en groote Paleizen, onder welken die van den Koning, onderkoning, opper-Priester, groot-offeraar, en eenige andere heeren van een ongeloofelijke kosten en grootte zijn. Deze nevensgaande afbeelding zal daar van eenige bevatting kunnen geven. Het Paleis van den onderkoning is geheel van gehouwe steen gebouwt en zeer net gewerkt gelijk ook al het overige van dat gebouw, van welk een goed gedeelte met goud bedekt is: Dit huis alleen begrijpt drie mijlen in den omtrek, en is behalven de tuinen, wandel-laanen, bosschagien &c. welke alle in een muur beslootten zijn, met een breede gracht omringt.

Den opper-priester en groot-offeraar hebben Paleizen, die in vergelyking wel zo schoon zijn als dat van den onderkoning: maar dewijl de kroon niet erflijk is aan het huis des Konings, zoo bekommert zig de Koning niet met nieuwe Paleizen te doen stigten. Desgelijks is het met den algemeen opperbevelhebber en alle beampten, welker

bedieningen met hen iterven. Evenwel laten zy daarom niet zeer schoone huizen te hebben zoo wel als de Edelen en alle andere rijke inwoonders. Daarenboven ziet men binnen *Xternetz* nog 5. Kerken, en 3. groote kloosters, die zeer ruym zijn. In 't algemeen moet worden aangemerkt dat alle deze gebouwen niet zeer hoog zijn ter oorzaak der aardbevingen, die in de Eylan- den van Japon zeer meenigvuldig zijn, maar schoon men in de grootste huizen niet meer als twee verdiepingen heeft, d'eene onder de aarde voor de somer en d'andere met de straat gelijk voor de winter, zoo zijn egter alle de vertrekken zoo wel binnen als buiten van een zeer groote frayigheid en geschiktheid.

De Edelen en rijken bouwen hunne huizen van steen, alle de anderen van timmerwerk. 't Binnenste is altijd met hout beschoten en geschildert, of met schoon verguld porcelein verciert, 't welk zy *Porchellano* noemen. De huizen der stedelingen zijn gemeenlijk lang, maar die der boeren rond: egter vind men op het veld en de dorpen zoo veel lange huysen, als ronde in de steden en

voornamentlijk in de Voorsteden, ziet hier de afbeelding van eenigen.

A. De plaats boven op het dak des huys, alwaar zy de Son, Maan, en de Sterren aanbidden. B. Het dak van het huis. C. D'eerste verdieping gelijk de straat of algemeene weg. D. De verdieping onder de aarde.

Bigno is een schoone stad, maar heeft niets aanmerkens-waardig. Binnen dit zelve Eyland is ook nog een zee-haave zeer breed en volkrijk, welke *Katzey* genoemd word, maar dewijl zy met geen muuren omringt is, zoo word dezelve niet meer als voor een vlek gerekent.

Chabat, *Arrion* en *Pineto* hebben desgelijks niets bezonders, maar in *Jarabut* is iets 't welk eenige aandacht vereischt. behalven haare gelegenheid, die t'eenemaal ongemeen is, als gebouwt zijnde rontom een berg van meer dan 1000 treden hoog, op welkers top het Paleis van den gezag-hebber geplaatst is, die de geheele stad gebied, zoo zietmen daar een springbron, die een Elephant verbeeld, welke op zijn twee agterste pooten slaat en door alle de deelen van 't lighaam water uitwerpt. Dit beeld is van

van steen en hout ende omtrent 30. voeten hoog. De Japonezen geloven dat deze springbron aldaar zedert meer als 11500. Jaaren geweest, en gestigt is door zeker held of halve-god *Arbalo* of omzwerper genoemd, welke verdreven en als balling in *Formasa* gezonden wierd wanneer dit Eyland nog onbewoont was. De geschiedenis voegt 'er by dat dit Eyland hem, na deze springbron gestigt te hebben, van zelfs in overvloed uyt-nemende vrugten, vlees van een zeer goede smaak, en aangename wijnen verschaft; en dat het zelve, zoo haast hy daar van vertrok, ophield iets het minste voort-tebrengen. Ongetwijffelt trok dezen held in het vervolg veel volk daar na toe, want dit Eyland bevolkt zijnde, vonden die geene, die aldaar de eersten aankwamen, deze springbron, hoewel zy droog was, zo schoon dat zy in dezelve door waterleidingen water bragten van den berg, die in het midden van de stad legt. Daar van is het dat de Japonezen in haar kerk van *Amida* het afbeeldzel van den God *Arbalo* met een springbron hebben ten toon gestelt. Maar de ingeboorene van *For-*

mosa geven geen geloof aan deze geschiedenis, alhoewel haar niet onbewust is, wanneer en door wie deze spring-bron kan gestigt zijn, en dat de plaats ende spring-bron nog met 'er daad de naam van *Arbalo* draagt.

Wy zullen hier eenige aanmerkingen maken, die mogelijk eenig licht zullen geven aan dat geene, 't welk in deze geschiedenis waarheid of logen kan wezen.

Eerstelyk moet men weten dat alle die geene, welken de Japonezers *Goden* noemen, als *Amida*, *Nakon*, *Xakha* *Arbalo* &c. niet anders als helden of menschen zyn, die zig of door de heilichheid hunnes levens, of door beroemde daaden aan de nakomelingen beroemt en gedenkwaardig hebben gemaakt, en daar door verdient om na de gewoonte des lands vergood en in de kerk geplaatst te worden, gelyk als den grooten *Arbalo* was, welke de Japonezers als den God des oogstes aanmerken, en welkers afbeeldzel gemeenlyk in de bast van een gerste graan * gelegd is. Sy noemen

* Al het Land-volk heeft een menigte kleine

men hem *Arbalo* of omzwerver, omdat zy zig verbeelden dat hy zonder ophoude velden en boomgaarden loopt, gevende zijnen zegen aan de vrugten der aarde.

't Kan zijn dat *Arbalo* in zijn tijd een groot man was; maar dat hy, aan den Keyzer of den *Dairo*, zijnde den groot Priester of Paus der Japonezen, mishaagt hebbende, uyt zijn land gebannen is; dit is niet moejelijk om te geloven: maar hoe hy van Japon op het Eyland *Formosa* gekomen is, 't welk 200 mylen daar van afgescheiden legt, en doen nog onbewoont en aan de Japonezers onbekent was, dat is iets, 't welk men qualijk kan begrijpen. Laat ons evenwel vooronderstellen dat dezen *Arbalo* van een doorlugtig geslagt zijnde de vryheid gehad heeft van in zijn
bal-

ne afbeeldzels van den *God Arbalo*, die byna onbegrijpelijk zijn, zoo haast als de gerst begint te rypen, zoo nemen zy een graan van de eerste rijpe airen, die zy openen, en in welke zy zorgvuldiglyk een van deze kleine afbeeldzeltjes van *Arbalo* besluiten; en daarna leggen zy het graan wederom in den halm, en doen eenige offerhanden, hoopende daar door een goeden oogst te zullen hebben.

ballingschap zoo veele van zijn bedien-
den met zig te mogen nemen als hem
wilden volgen, en dat veele van zijn
vrienden hem in zijn ongelukkige te-
genspoed niet willende verlaten, den
zelve desgelijks zijn gevolgt. Moge-
lijk dat hy, niet veel onderscheid ma-
kende in welk van zoo woefte Eylanden,
die zig aan zijn verkiezing opdeden,
hy het overige van zijn dagen zoude o-
verbrengen, die allen heeft willen be-
zigtigen om vervolgens dat geene uit
te kiezen, 't welk hem het meeste zou-
de behagen, en dat zijn nieuws-gierig-
heid hem geduriglijk van het eene tot het
andere Eyland doende overgaan (want
zy zijn alle zoo dicht d'een by d'anderen
gelegen, dat'er niet een is 'twelk men niet
gemakkelijk kan ontdekken, indien het
weder maar een weinig helder is) hy ten
laatste tot het gezigt van Formosa kwam
alwaar aangeland zijnde voornam aldaar
zijn verblijf te houden; 't zy dat hy
niets beeter als dit ontdekkende zijn
nieuwsgierigheid aldaar bepaalt vond,
of 't zy dat de gelegentheid hem zeer
aangenaam, ende plaats seer voordee-
lig schein. Laatsteijk kan 't ook zijn
da.

dat hy aldaar deze Spring-bron heeft doen stigten, en dat daar na by den Keizer wederom in genade aangemen, en in Japon gekomen zijnde, het geheugen van een zoo schoon land hem heeft den Keizer doen aanraaden een volk-planting daar na toe te zenden om het zelve te bewoonen. Men moet dan toestaan dat de Formosanen geen geschiedenis zoo oud hebben als dezen, en dat dezelve aalleenlijk in de Jaarboeken van Japon word gevonden. 't Zy dan dat deze gewaande afkomst der Formosanen waar of logen is, zulks kunnen zy jengenwoordig onmogelijk beslegten, nadien zy in de laatste beroerte het voornaamste gedeelte van hunne Papieren, gedenk-schriften, Jaarboeken, en andere stukken hebben verloren, welken veele omstandigheden konden begrypen aangaande 't geene tusschen haar en de Japonezers zedert deze eerste grondlegging is voorgevallen. Wat hier van zy, de geschiedenis van *Arbalo*, soodanig als wy dezelve komen te ontvouwen, is niet ongelooflijk: maar desselfs ouderom zoude zo gemakkelijck niet kunnen bepaalt worden. Be-
hal-

halvende steden, die wy genoemt hebben, en de zee-haven Kadzey, zijn 'er nog drie andere zee-havens, die grooter zijn dan zommige van deze steden, en om geen andere rede onder het getal der vlekken of dorpen worden gerekent, als omdat zy met geen muuren besloten zijn. Deze drie zee-havens zijn *Aok*, *Louctan* en *Voa*. Alhier moet worden aangemerkt dat yder zee-haven, vlek of dorp aan een van deze steden ahangende * of onderhorig is, gelijk 'er vijf van dezelve afhankelijk zyn van de stad *Xterneiza*.

In het Eyland klein *Peorko* is nog stad nog dorp: dit was eertijds het eigendom den Konings, maar na de beroerte kregen de priesters 't zelve in bezitting, ten einde de beesten tot de offerhanden geschikt aldaar zouden gevoed en bewaart worden. Ook is dit kleine Eyland daar toe zeer bequaam, want het heeft overvloedt van Vette
wei-

* Deze ahangendheid heeft geen ander opzigt als in het ligen der schattingen, die de Inwoonders aan den Keyzer en aan den Koning betalen, en in het opschryven der huysgezintrotten de Offerhanden der kinderen.

weiden en de beelten worden aldaar in korten tijd vet. Alle de inwoonders zyn verpligt een derde van haar vee daar na toe te zenden, te wecten, van 3. ossen een, van 3. schapen een, en alzoo van het overige, zoo dat men in deze plaats niet anders ziet als herders, die deze geheiligde kudde bewaren.

Hoe groot en prachtig de Steden van *Formosa* ook zyn mogen, 't is nogtans zeker dat zy by de schoonheid en pragter steden van *Japon* niet zyn te gelyken; wanneer egter de Japonezers tot *Formosa* komen, zoo konnen zy niet nalaten zig over de frayigheid en nettigheid van de huizen der *Formosanen* te verwonderen.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

Van de verscheide gewoontens der Formosanen.

TIs zeeker dat de inwoonders van *Formosa* zoo bedorven niet zyn in hunne zeden als de andere volkeren van

van Asia, ja zelfs als die van Europa: mogelijk is de strengheid, met welke de Wetten der Staat en Gods-dienst worden onderhouden, hier van een der voornaamste oorzaken. Daar zyn volkeren, die met hardigheid willen beheerst zyn, en op welkers ziel de vrees zekerlijk kragt heeft. De instellers der wetten van *Formosa* hebben ongetwijfelt geoordeelt noodzakelijk te zyn, dat het volk van dit Eyland op dusdanigen wijze wierd behandelt, en 't is wel te geloven dat de yzere roede *, welke zy in de hand van den groot-Priester en den oversten der geestelijken gestelt hebben, een teken is, waar door zy aan de nakomelingen haar verstand en oordeel hebben willen betoonen.

De Formosanen hebben in 't algemeen verscheide gewoontens, onder welken al eenige gevonden worden, die ongetwijfelt zeer pryflijk zyn; maar zy zyn ook van veelc anderen verzelt, welken men niet kan nalaten te verfoejen, hoewel mogelijk dezelve, gelijk reeds gezegt heb, een gevolg zyn van

* Siet hier boven het 12. Hoofdstuk van de kleding der Priesters.

van de opmerking, die de wetgevers over den woesten aard van dit volk hebben gemaakt. Zoodaanig is, by voorbeeld, den overtolligen eerbied, die zy voor den Keizer hebben, den welken zy een ontsag toedragen, dat aan niemand als aan *God* alleen * toebehoort. Deze Vorst doet zig waarlijk dienen op een wijze, die zeer bequaam is om zijn onderdaanen een gedagten in te blazen, welke hy wil dat zy van zijn grootsheid hebben. Noit raakt hy met zijn voet de aarde, men zoude zeggen dat

zen,

* Men vind wel vorsten in Europa, die den hoogmoed ruym zoo ver uitstrekken, 't is aan niemand onbekent tot hoe verre de uitsporigheid der Italianen jegens den Paus gaat, welke zy haaren zeer heiligen heer noemen, en die de grootste vorsten tot een eer agten op haare schouderou te dragen, of zyne muilen te mogen kussen. Hy noemd zig wel geen *God*, maar hy doet zig als *God* dienen, en gelooft de eerste plaats naast *God* te bekleden. Zyn magt is onbepaalt; hy heeft de sleutelen des Hemels en der Helle, en den eigendom van alle de ryken des werelds, van welken alle de vorsten der aarde, gelyk als sijn leenhouders, niet anders als het vrugt gebruik genieten.

zy niet waardig was hem te dragen †. Hoe groot de onderwerping en den eerbied ook zy, die zy aan de Son bewijzen, nogtans agten zy deszelfs stralen niet zuiver genoeg om zijn aangezicht te raken, maar dragen een uytnemende zorg om hem voor dezelve te bevryden *. Alleen de Grooten des lands derven hem naderen en niemand anders, ook doen dezen zulks niet als met omzigtigheid en pligtplegingen, die niet weinig helpen om hen in den eerbied en onderwerping te houden, die men van hun vordert. Het Volk † fiet hem

G

noyt

† Ik ken een Vorstin, die in dit zelve niet een stroo breed voor den Keizer van Japon zoude wyken.

* Dit is een verkeerde gedagten: de aantekeningen, op welke ik heb gearbeid, hebben my zulks wel gemelt; maar 't is veel redelijker te geloven dat de Japonezers zoo zeer niet zorgen om 't hoofd van den Keizer voor de stralen van de Zon te bedekken, als om hem te bevrijden van de hetten, die hem zoude konnen moejelijk vallen. Deze week: eid vind men dat geheele Land door.

† Dit moet van de Japonezers verstaan worden; maar als de Formosanen in Japon komen

men

noyt als op de drie grootste hoogtijden des Jaars, maar eer zy hun gezigt op hem derven wenden, moeten zy zich eerst met het aangesigt ter aarde werpen, om hem te aanbidden *.

Zy groeten den Koning met d'eene knie ter aarde te buigen, de handen zaamen te voegen, en het hoofd te neigen.

Zy buigen alleenlijk de regter knie voor hunnen onder-koning, brengen de regter hand aan het hoofd en neigen 't zelve tot de aarde toe. Maar wanneer zy den onder-koning van een vreemd koning ontmoeten, dan buigen zy de linker knie.

Zy doen 't selfde eerbewijs aan den hooge priester als aan den koning en aan den groot-offeraar als aan den onder-koning. Zy groeten de Edelen en

Prie-

men, dan zyn zy verpligt zig na de gewoontens te schicken, die aldaar in gebruik zijn.

* Men moet dit woord niet in zijn kragtigste betekenis verstaan. 't Is genoegzaam bekend dat het de gewoonte der Oosterse volkeren is zig voor haare Opperheeren ter aarde te werpen, zonder dat zy daarom voornemens zijn om haar eenige Gods-dienstige eer te bewyzen.

Priesters met de hand aan het voorhoofd te brengen, en dezelve tot aan de voeten te vernederen en het hoofd te buigen. De goede vrienden kuffen wederzijds de handen, welke zy alzo te saamen voegen. Noyt groet een meerdere den mindere, maar hy geeft alleenlyk door een teken met zyn hoofd te kennen, dat hy de groetenis, die hem gedaan word wel opneemt. De dienaren groeten hunne meesters met de hand aan de mond te brengen, de zelve tot de aarde te buigen, en zig met het aangezigt ter aarde te werpen.

De vrouwen groeten malkanderen, en worden gegroet op dezelve wijze als haare mannen.

Wanneer sommigen des gemeenen volks tegens menschen van fatsoen spreken, zoo doen zy zulks heel gemeenzaam zonder zig van eenige besondere uytdrukkingen te bedienen, gelijk de Chinezen doen, nog met eenige om-spraken, of andere wijze van spreken van die geene verichillende, welke zy met haars gelyken of minderen gebruiken, maar alleenlyk met hen by hun eer-naam te noemen, want schoon zy

met den Keizer zelf spraken, zoo zouden zy, gelijk als met een ygelijk, sig van detweede persoon bedienen, en dit is ook door geheel Japon in 't gebruik. 't is noyt aan een man geoorloft met de vrouw van een ander man te verkeren nog aan een jongman met een dogter eenige zaamspraak te houden, zelfs niet in de tyden van verheuging, wanneer zig een yder in zijn eigen huisgefin vermaakt, de vrouwen met haare mannen, en de kinderen met hun vader en moeder. Indien men een man betrapte met een andere vrouw sprekende, of een dogter met een jongeling, die haar vreemd was, zy zouden bespied en als misdadigen vervolgt worden. Ondersteld eens dat een man zes vrouwen heeft, yder in haar kamer of vertrek in 't bezonder, alwaar zy haar tijd met haare kinderen doorbrengt, welke zy de zorge neemt van te onderwyzen en aan kleine handwerken bezig te houden, nadat zy bequaamheid hebben. Het uur van het middag of avondmaal gekomen zynde, gaat een dienaar haar daar van kennisse geven, en zy begeven zig allen na de plaats, die tot het

ee-

eeten geschikt is. Ziet daar hoe zy hare maaltijd houden. De vloer van de kamer is met een konstig gewerkt tapijt of mat bedekt, op welke men gaat zitten met de beenen kruislings, ten naasten by gelyk de kleermaakers op hun tafel. De man zet zig in het midden van zyn vrouwen; en de oudste onder de kinderen plaatsen zig benevens hunne moeders. De tafel is gemeenlyk van zeer glad hout, of van steen of marmer fray gewerkt en omtrent een halve voet van de aarde verheven. Deze tafel heeft in het midden en rondom gaten van 2. of 3. duymen diep, en 5. a 6. duymen over 't kruys; Deze gaten zyn gevult met een soort van kleine schotels of tafelborden van goud, zilver of koper, die daar in passen en van tijd tot tijd worden verandert. De gaten in het midden dienen om het vlees in te leggen 't welk men altijd aanstucken gesneden opdijt. Zy bedienen zig onder het eeten van twee kleine priemen van goud of zilver, 8. of 9. duymen lang, en zeer spits zijnde, met welke zy het vlees prikken, en alzo aan hun mond brengen; zy hebben 'er in

yder hand een en bedienen zig op een tijd by na van beiden te gelijk. Zy hebben ook messen, van welke zy geen groot gebruik maken: daar word hen by na noyt iets zoo vloeybaar opgedist, 't welk zy met hunne priemkens niet kunnen vatten: en wanneer zulks geschied, dan verstrekken hen hunne vingers in plaats van lepels. De lieden van aanzien bedienen zig egter van zekere schelpen zeer konstig gewerkt; een ygelijk heeft nevens zijn zijde het vas of kroes uyt welke hy drinkt, die gemeenlijk van porcelein is. Hoe ouder deze vaten zijn, hoe meer dezelve gegagt worden, voornamentlyk als zy door eenig vermaard werkmeester gemaakt zijn. Als zy onder het drinken beleeftheid willen plegen, dan veranderen zy van beker, of eer zy drinken of nadat zy gedronken hebben. De maaltijd geëindigt zijnde, zoo gaat de man met zijn vrouwen en kinderen somtijds in zijn tuynen wandelen, waar na een yder wederom na zijn kamer en aan zyn werk keert. Zy hebben de vryheid van d'een d'andere te bezoeken, 't welk de man van tijd tot tijd ook doet, die na zyn
goed-

goed-vinden dan by d'een dan by d'andere gaat. Zy mogen ook tuffen de maaltijden by den anderen komen om vogten te drinken, als Thee, Chila &c. na het avondmaal vermaken zy zig met geringe fpelen als met danffen, zingen &c. tot de derde uure des nagts, dat is te zeggen tot 9. uuren, wanneer zy gewoon zijn te vertrekken alfdanzend de man om die geene te haalen, met welke hy de nagt * wil doorbrengen. Dit leven is zoet en aangenaam genoeg, als de man voorzigtig is; want zoo het gebeurt dat hy voor een van zijn vrouwen meer genegenheid laat blijken als voor de anderen, zoo blijft den egts-yver niet in gebreke van die geenen te doen morren, die zig verfmaad agten. Zy verbinden zig onderling tegens de begunftigde, waar uyt krakceelen, quaadfpreden en verwijten

G 4

spruit,

* Hunne bedfteden zyn niet meer als een halve voet van de aarde verheven: zy zyn met huiden van beeren fomtijds 5. of 6. op mal-kanderen en dekens van zyde of katoen zeer zinnelijk gefpreid. De lieden van middelen gebruiken ook lakens van zyde, katoen, of linden. 't Gemeene volk legt geheel naakt tuffen twee dekens: de armen op hoy, of bladen van bomen.

spruit, 't welk het geheele huishouden overhoop en in oproer brengt. Maar wanneer het opperhoofd omzigtig, wijs, eerlijk en verpligtende is, en zijne gunsten en bywezen gelijkelyk verdeelt, zoo beyveren sig de vrouwen om hem te behagen, en 't geheele huys geniet een diepe vrede en gerustheid. Zoo lang als zulks duurt, dat is te zeggen, zoo lang als de vrouwen redelyk en gehoorzaam zijn, verkrijgen zy alles wat zy van haar man begeren; want de Formosanen beminnen uyt den aard hunne vrouwen. Zy trouwen dezelve zeer jong, van haar tien tot haar vijftien jaar toe, soo dat zy by tijds aan haaren inborst gewennen: yder vrouw heeft de zorg van haar eigen kinderen: als 'er een sterft, zoo heeft die geene welke de man daarna trouwt de last van de kinderen der overledene: indien hy geen andere trouwt, dan moet die geene, welke hy de laatste getrouwt heeft, voor dezelve zorg dragen; zy, welke een man d'eerste heeft getrouwt, geniet de meeste voorregten. Eerstelyk is zy zoo zeer niet onderworpen als de anderen. Zy kan uytgaan zonder van haar

haar man verzelt te zijn, 't welk de anderen niet vermogen te doen. Zy draagt zorge voor alle bijzonderheden van het huys, en een yders noodzakelijkheden. Haar oudste zoon * word noyt geoffert, en indien de man sterft, zo beheert zy 't geheele huisgezin, en alle de vrouwen en kinderen gehoorzaamen haar. Deze gewoonte is ook tot Japon in gebruik met dit onderscheid dat de dogters der japonenzen eenig deel in het goed van haar vader hebben en dat de weduwen mogen hertrouwen: maar in Formosa komen de dogters in geen deeling met haare broeders, en de vrouwen weduw geworden zijnde kunnen geen tweede huwelijk aangaan: men neemt alleenlijk van de nalatenschap des mans een genoegzaam gedeelte tot opvoeding en onderhoud der vrouwen en dogters, welken hy na laat; geenen haar leven lang gedurende, ende dezen tot dat zy zijn uitgehuwt.

De onvrugtbaarheid is in de vrouw
G 5 een

* Indien de eerste vrouw geen zoontjes heeft, zo vervalt het voorregt van niet geoffert te worden op de oudste zoon van de 2. of 3. vrouw.

een misdad, die met de dood gestraft word: een man die na een redelijk verloop van tijd geen kinderen van zijn vrouw heeft, kan haar het hoofd afsnyden en een andere trouwen. Indien hy meer vrouwen heeft, en zijn eerste vrouw hem geen zoonen baart, zoo kan hy haar desgelijks handelen.

De oudste zoon van de eerste vrouw is de voornaame erfgenaam van zijns vaders goederen, de helft komt hem na regten toe, en de weder helft word onder alle zijne broeders verdeelt, indien hy niet als susters had, zoo zoude aan hem de geheele erfenis toebehooren.

Een man komende te sterven zonder zoonen van zijn eerste vrouw natelaten; indien hy eenige erflijke bediening of ampt heeft, zo vervalt het zelve met de helft zijner goederen aan den Koning, die daar over na zijn goedvinden schikt, zo dat den Koning de plaats vervult van de outste soen der eerste vrouwen zijner onderdaanen, die het ongeluk hebben van dezelve te ontberen.

Indien de outste soen of een zijn broeders

ders by des vaders leven een vrouw neemt zoo blijven zy allen by malkanderen, tot dat na de dood van 't opperhoofd des huisgezins de goederen verdeelt zijnde een yder zijn deel neemt 't welk hem toekomt, en wonen gaat daar 't hem goed-dunkt.

De Formosanen onthalen malkanderen dikmaals, maar zulks geschied voornamentlijk op de plegtige hoogtijden, tusschen den eersten en laatsten dag, gedurende welke zy de gewoonte hebben van haare bloedmagen en vrienden te nodigen en dezelve na hun vermogen te onthaalen.

Zy dulden in de geheele uitgestrektheid van 't koningrijk geen arme bedelaar's: in yder landstreek of regtsgebiet is een gemeen huis, in 't welk alle de armen ten kosten der inwoonders van die landstreek worden onderhouden: die kunnen werken, worden na hun bequaamheid te werk gesteld, en die ziek of te oud zijn, worden eveneens als de anderen onthaalt. Dit soort van huizen word in de taal van 't land, *Caa men Pagot ack Chabiscollinos*, genoemd, 't welk zoo veel betekent als *Gods-huys*

voor de Armen. Indien 't gebeurd dat eenig vremdeling van eylande van japon komende zich van geld ontbloot vind, zoo geeft men hem in alle de steden en dorpen, welken hy doorreyft, al 't geene hy nodig heeft ten kosten van 't algemeen gedurende al den tijd, die hy in het land blijft.

Ook ontbreken 'er geen herbergen en andere openbaare huizen, daar de mannen gaan drinken, eeten, rooken, en spelen; maar de vrouwen gaan noyt in dezelve. De japonezen waren eertijds zeer beleeft tegens de vremdelingen, maar zedert de gruwelijke moord, die zy inden Jaare 1616. * aan de Christenen deden, hebben zy tegen dezelve zodanigen tegenheid opgevat, dat zy in 't algemeen alle vremdelingen haten, en dezelve by hen niet kunnen verdragen: maar als zoodanigen worden de zulken niet gehouden, die in een der eylanden gebooren zijn, welke onder het keyzer-rijk behooren, hoeverre zy ook daar van zijn afgescheyden. De Formosanen als aan dezelve wetten onderworpen hebben desgelijks

* Ziet hier agter het 33. Hoofdstuk.

dezelfde haat tegens de Christenen, en by na dezelfde tegenheid tegens alle vremdelingen.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

Van eenige andere bygelovige gewoontens des gemeenen volks van Formosa.

DE inwoonders van Formosa zijn aan geen zaak des werlds meer gebonden als aan de kennisse van het toekomende: niets komt hen over, wat het ook zy, of zy trekken daar uit een goed of quaad voorteken: voor al geven zy op hunne droomen bezonderlyk agt, welke zy aanmerken als geheime en ontwifelbaare waarschouwinge van al 't geen hen moet overkomen. Indien iemand droomt dat hy in 't gezelschap van veele vrouwen op een groot gastaal geweest is, zulks is een teeken dat een groot getal van zyne vyanden hem zoeken te hinderen, en dit is een waarschouwing, welke den hemel hem geeft, van zig op zijn hoede te houden.

den. Wanneer een ander droomt dat hy van een leeuw, slang, of eenig ander beest is gebeten, zoo moet hy zig wagen voor zekere vyand, die hem eenige quaade trek tragt te spelen. Zo hy droomt dat hy eenig wild beest gedood heeft, dan gelooft hy verlost te zijn van alle gevaar tot aan de naastvolgende ongelukkige droom, die hy zal komen te droomen. Als hy zig in den slaap verbeeld iemand van zijn verstorven bloedmagen of goede vrienden te zien, 't zelve is een teeken dat den God tegens hem vergramt is, en dan moet hy zyn toevlugt tot de Priesters nemen, welke noit nalaten hem in deze gedagten te versterken en daar door te verpligten aan hen geld te geven om voor denzelven te bidden. Indien een mensch in zijn droom luyzen of mieren op zijn lighaam meent te voelen, zoo verbeeld hy zig vastelijk dat de ziel van iemand zyner bloedmagen in het lighaam van eenig beest word opgehouden om boete te doen en dat hy geld nodig heeft; zijnde wederom een nieuwe gelegenheid om tot de priesters zyn toevlugt te nemen en aan hen geld te geven, voor 't welke zy
hun

hunne gebeden verdubbelen. Als yemand in zijn droom by een ander mans vrouw legt, dan vreeft hy dat hem een van de zijne word misbruikt, en zulks is oorzaak dat hy haar allen van na by bespied. Ziet daar een staaltje van de overtollige ligtgelovigheid dezer volkeren omtrent de droomen. Dog zy hebben nog veel andere voortekens van hun aanstaande geluk of ongeluk. Zy letten op de eerste gedagten des morgens na hun ontwaken, en van wat soort het eerste beest is, 't welk zy op den dag zien &c. Indien deze zaaken op hunne gedagten werken zo twijflen zy geenzins of dezelve hebben op hun eenig opzigt; maar indien deze voorwerpen geen of weinig indruk op hun gemoed maken, zijn zy daar over niet bekommert.

Eertijds waaren onder hen zeke-
re waarzeggers, welke voorgaven al-
lerley soorten van voor tekenen dui-
delijk te kunnen uitleggen, en zulks
voor zeer weinig geld deden: maarna-
dien zy zig byna altijd bedrogen von-
den, en dat by gevolge 't volk zig mis-
leid zag, zo klaagde 't zelve daar over
aan.

aan de priesters die zoo schoonen gelegenheid vindende om zig nog meer noodzakelijk te maken, dezelve voor den onder-koning beklagden; en hen als schuldigen aan zeer groote misdaden vervolgden: waar over zy allen ter dood verwezen zyn. Sedert die tijd hebben de priesters het regt van droomen en voortekenen uytteleggen aan zig alleen toege-eigent; maar zy doen zulks zo behendig en geven altijd zulke twijfelagtige antwoorden, dat men hen, wat zaaken zy ook zeggen, noyt van logen taal kan overtuigen: zo dat, 't sy zy zeggen dat den God op iemand wel te vreden, of vergramt is, of dat eenige zielen van zijn bloedmagen geld nodig hebben, of wanneer dezen mensch op dit zelve oogenblik gelooft daar van eenig voortekenen te hebben, zy hem verzekeren dat de zielen in sterren zijn verandert, het gemeene volk aan alle deze zottigheden zoodanig gelooft, dat het noyt nalaat aan de priesters kennis te geven van alle hunne droomen en voortekens, die zy den geheelen dag hebben: en hier door zijn de priesters in geen kleine bezigheid, voornamentlijk

wan-

wanneer zy met vrouwen te doen hebben; maar de inkomst is daar van alteenmerkelyk om't onderhouden van zulke goede gewoontens te verwaarlozen. Ik zal hier by deze gelegentheid een kleine geschiedenis verhaalen, welke zal doen zien tot hoe verre hunne arglistigheid en onbeschaamtheid zig uytstrekt, en op wat wijze zy deze arme onwetende aldus bedriegen, en hunne ligtgelovigheid misbruiken om ten na-deele van derzelve huisgezinnen geld uit hunne beurzen te trekken.

Een zekere rijken land-man, die geweldig aan dit soort van bygeloof verknogt was, na dat hy gedurende eenige jaren met den priester van zyn landstreek had geraadpleegt, en gezien dat alle zijne droomen noit eenige andere zaak betekenden als eenige dringende noodzakelykheid voor de zielen zyner bloedvrienden, van zoo groote en vrugtelooze onkosten vermoeit, en de getrouwigheid des priesters mistrouwende, meende dat hy hem reeds gelds genoeg had afgehaald om alle de zielen van het Eyland uit de straffe des anderen levens te verlossen; derhalven

neemt

neemt hy voor deszelfs antwoorden wat nader te onderzoeken; en hem, indien hy konde, te agterhalen. Op een dag des morgens in zijn tuyn zijnde had hy een school zingende vogelen gezien, die weggevlogen waren, zoo haast hy was verschenen; dit voortteeken hem ontrustende gaat hy den priester vinden, welke hy gewoon was raad te vragen, aan wie hy zoo haast het voorval der vogelen niet had verteld en gevraagt wat zulks mogt beduiden, of hy antwoorde hem in dezer voegen. Indien de vogelen eenige tijd in uw tuyn gebleven waren, dewijl gy daar tegenwoordig was, zulks zoude willen zeggen dat de zielen van uwe gestorven bloedmagen in sterren zouden verandert zijn, maar het vaardig vertrek der vogelen beteekent dat zy nog iets van nooden hebben, en indien gy hen dit beschikt zoo verzeker ik u dat gy ze deze nacht zult kunnen zien ten hemel varen. Wat gebreekt haar dan nog? vraagt den rijken boer-man, gy moet mijn zegt den priester zodanigen hoop goud, rijs, &c. geven, en indien gy vorders nieuwsgierig zijt om de uitwerking

king

king van uwe mildadigheid te zien, zo hebt gy u dezen avond niet meer als twee uuren op het dak van uw huys te onthouden, en gy zult zien dat de sterren zig van zelfs bewegen. De eersten, welken gy zult zien van plaats veranderen, dezelve zijn die geenen, die door de vogelen van uw tuyn be- teekent zijn, maar ik heb zulks dik- mael zien geschieden zegt onzen man, ik twijffel daar niet aan antwoord de priester, want noit is' er een dag of nacht op welke dit niet geschied, dewijl'er alle oogenblikken zielen worden gevon- den, die dit geluk verdienen, maar zy veranderen aldus niet van plaats als na dat zy op nieuws een gedaante ontfan- gen, en een plaats gevonden hebben, alwaar zy haar genoegen vinden. Den boerman niet tegenstaande de weinige genegentheid, die hy had van iets meer te geven, liet egter niet na aan den priester op te brengen 't geen hy be- geerde; en zig verbeeldende dat'er in deze beweging der sterren eenige waar- heid konde zijn, op welke hy tot nog toe niet zeer veel agt geslagen had, klom op het dak van zyn huys op het
zelve

zelve uur dat de priester hem gesteld had, 't was een heldere lugt, en hy zag inderdaad zeer veel sterren, die hem terstond d'eene ter regter d'andere ter linker zyde schenen van plaats te veranderen: maar aldaar byna den geheelen nacht gebleven hebbende, zoo bemerkte hy niet alleen dat de sterren, die hem geschenen hadden van plaats te veranderen, veel meer in getal waren als de vogelen, welken hy in zijn tuyn gezien had maar in plaats van zig elders te plaatzen verdwenen, dit deed hem vermoeden dat deze beweging wel van een heel andere oorzaak konde voortkomen: zo dat hy deze naspeuring gedurende een geheele week vernieuwt hebbende, en ziende dat'er zig meer sterren beweegden, als'er in het geheele Eyland gedurende meer dan een jaar menschen konden gestorven zijn, in zijn vermoede gesterkt wierd, en den priester ging vinden om hem zulks mede te deelen en te zien wat hy hem daar op zoude antwoorden; maar den priester ziende dat hy het bedrog ontdekt had, bragt hem by den groot offeraar, die hen alle beiden voor den opper-
prie-

priester liet geleiden, dewelke hunne wederzydze klagten gehoord hebbende den eene verwees tot een gedurige gevangenis, om dat hy het geheim van de verandering der zielen in sterren had ontheiligt, met dezelve te willen doen begrijpen van een mensch, die onbequaem was om zulks te bevatten; en den boerman tot de dood, om dat hy nalatig was geweest in de onderwerping en eerbied, die men aan een priester schuldig is. Waar uit men gemaklyk kan oordeelen tot hoe verre het geweld gaat, 't welk deze priesters over die arme blinden oeffenen, die geen vryheid hebben van hare twijfelinge te verklaren, veel min van zig te beklagen over zaken, die zy zekerlyk weten vals te zijn.

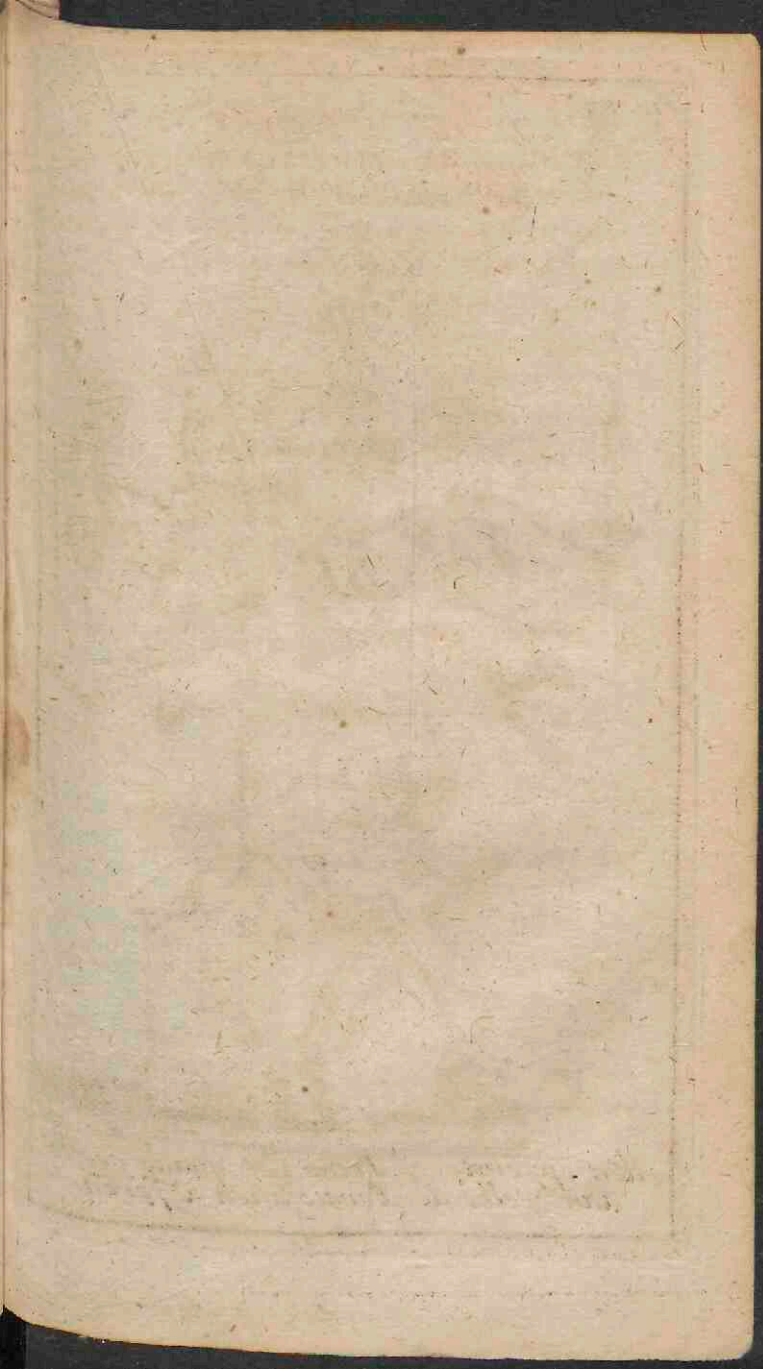
Daar is nog een oneindigheid van andere voortteekens, op welke de Formosanen zeer veel agt geven, als het geluid van de stem eenes honds, wanneer hy bast of huild: het gekakel van een hen of haan; den tijd van het gezyfel der slangen: den tijd op welke de beeren niet uit de bosschen komen, of dat de arende zig op de toorns,
huy-

huyzen of boomen nederzeeten : en duizend andere diergelyke zaken , aan alle welken zy goede of quade bereekeningen toeschrijven. Maar 't is genoeg van deze belaggelyke naspeuringen gesproken.

Ik kan egter dit hoofdstuk niet eindigen zonder van nog een andere gewoonte te melden , welke des te bedroefder is , om dat , schoon wy dezelve niet anders kunnen beschouwen als een poel van godloosheid , zulks egter niet belet dat dit onder hen * niet alleen geoorlofd en goedgekeurt is , maar zelfs door het beste en voornaamste gedeelte der inwoonders van het Eyland word waargenomen ; dit is een Godsdienschtig eerbewijs ; welke zy aan den Duyvel opdragen. 't Is waarheid , en ik heb dit reeds hier voor † gezegd , dat

* Hun wet spreekt hier van geenzins , in tegendeel verbied zy hen aan anderen te offeren als aan den God , Zon , Maan en de tien Sterren ; maar 't is een vervloekte gewoonte , welke ter oorzaak van hare onwetenheid ingevoerd is , en die de Priesters toelaten om dat zy ongerwijfeld daar van eenig voordeel trekken.

† Namentlyk op het einde van het vijfde Hoofdstuk.

Le Chef ou Prince des
mauvais Esprits auquel
les Formosans sacrifient

den opperste of Prins der quade geeſte
aan welke de Formoſanen Offeren

dat zy aan geen andere duyvels als de logt en dwaalgeesten gelooven, welken zy voorgeven dat de lugt vervullen en zielen der boozen zijn, aan wien zy offerhanden op-offeren, oordeelende dat zy daar door hunne straffen verzagten en dezelve beletten hen quaad te doen. Ondertuffchen bekennen zy dat deeze geesten quaad, en vyanden van den God en de menschen zijn; maar zy verbeelden zig zoo vast, dat alle de gemeene en bezondere ongemakken, als daar zijn de stormwinden, aardbevingen, pestilentien, hongersnood, brand, Ziektens &c. door deze rampzalige geesten worden veroorzaakt, dat zy op de minste ramp, schade, droefheid of toeval na zekere bergen loopen, alwaar ter eere van den Duyvel of opperste der quade geesten altaren zijn opgeregt, op welke men een yslijk beeld ziet staan, waar voor zy allerley soorten van beesten, ja zelfs wel kinderen * offeren, wanneer het quaad hen

* Dit is wel uitdrukkelyk regens hun wet, door welk den Propheet Psalmanazaar haar van

hen daar toe dringt; en zy zig verbeelden dat het bloed van deze onnozele slagtoffers dezelve vaardiger kan verzoenen.

van wegen den God verbied aan anderen als aan hem kinderen te offeren. Ziet het vierde Hoofdstuk.

AGTIENDE HOOFDSTUK.

Van de Taal der Formosanen.

DE taal, welke tot Formosa gesproken word, is dezelfde als die van Japon, met dit onderscheid nogtans dat de Japonezen de keel-letters niet uitspreken gelyk de Formosanen doen; en in zekere uitdrukkingen nog verheffing nog buiging des stems hebben: by voorbeeld de Formosanen onderscheiden de voorleden tijd van de tegenwoordige door het verheffen van stem, en de toekomstige door dezelve te verlagen. Deze buiging des stems in een of meer lettergrepen van een zelfde woord maakt by na al het onderscheid van de tyden der werkwoorden.

Alphabet De La Langue Des Formosans
 Alphabet van de Taal der Formosanen

Nom	Valeur			Figure			Nom
A ^m	A	a	a ^o	⌘	⌘	⌘	⌘
Me ^m	M	m	m	⌘	⌘	⌘	⌘
Ne ⁿ	N	n	n	⌘	⌘	⌘	⌘
Taph	T	th	t	⌘	⌘	⌘	⌘
La ^m do	L	ll	l	⌘	⌘	⌘	⌘
Sa ^m do	S	ch	s	⌘	⌘	⌘	⌘
Vomera	V	w	v	⌘	⌘	⌘	⌘
Bagdo	B	b	b	⌘	⌘	⌘	⌘
Hamno	H	kh	h	⌘	⌘	⌘	⌘
Pedlo	P	pp	p	⌘	⌘	⌘	⌘
Kaphi	K	k	κ	⌘	⌘	⌘	⌘
O ^m da	O	o	ω	⌘	⌘	⌘	⌘
Ilda	I	y	i	⌘	⌘	⌘	⌘
Xatara	X	xh	x	⌘	⌘	⌘	⌘
Dam	D	th	d	⌘	⌘	⌘	⌘
Zamphi	Z	tf	z	⌘	⌘	⌘	⌘
Ephi	E	ε	η	⌘	⌘	⌘	⌘
Fandem	F	ph	f	⌘	⌘	⌘	⌘
Raw	R	rh	r	⌘	⌘	⌘	⌘
Gomera	G	g	j	⌘	⌘	⌘	⌘

den. Zy hebben drie geslagten, welke door drie leden worden onderscheiden: alle levende Schepselen zijn van 't mannelyke of vrouwelyke geslagt, en alle levenlooze dingen van geen van beiden. Hare naam-woorden hebben alle de buigingen gelykluidende, en alleenlyk een enkel en een meerder getal. Alzoo ik niet voornemens ben alhier een spraak konst te maken, zoo zal ik my genoeg met in 't algemeen te zeggen, dat deze taal bequaam genoeg, zeer rijk en zeer zoet luidende, maar moejelyk van uitspraak is. Indien men vraagt, van waar zy afkomstig is; zoo zal ik antwoorden, dat'er geen taal is als die van Japon, met welke zy eenige overeenkomst heeft: Egter vinden men een meenigte van woorden, welke van verscheide andere talen schijnen af te dalen, met alleenlyk of de beteekening of de uitgang te veranderen.

Het schijnd wel dat de Japonenzen, die volgens het gemeenzaamste gevoelen van China afkomstig zijn, van waar hare voorouders zijn uitgebannen, ten minsten de taal van haar land behoorden

den behouden te hebben; maar de voornaamste Schrijvers willen ons doen gelooven, dat een groot getal Chinezen tot straffe over eenige wederspanningheid tegens den Vorst door hare medeborgers waarlyk verbannen zynde op de Eylanden van Japon, welke doen ter tijd nog onbewoond waren, zoodanigen haat tegens haar Vaderland opnamen, dat zy niet alleen besloten andere gewoontens aan te nemen en zig door wetten te bestieren, die geheel strijdig waren tegens die van dat volk, uit 't welk zy uitgingen, maar zelfs haar aangebore taal te vergeten om een andere uit te vinden, die van de Chinezen niet konde verstaan worden; welken zy t'eenemael wilden vergeten, en met haar nooit eenige de minste ommegang of gemeenschap hebben: Op wat reden dit vermoeden ook kan worden gevestigd, men heeft egter moeite te begrijpen dat een geheel volk tot het einde van zoodanigen onderneeming zoude kunnen komen, en een zoo groote verandering geschieden, zonder dat'er ten minsten eenig teeken in de woorden of in den omtrek der spreekwijzen zoude door-

doorschijnen: want men vind in de geheele weerd geen twee talen meer tegens den anderen gekant, als die der Chinezen en Japonezen. Wat hier van zy de Formosanen hebben de taal met hun uit Japon overgebracht, en dezelve zonder eenige verandering behouden; daar de Japonezen in tegendeel haar taal alle dagen veranderen, de woorden verkorten en aannemen, en dit is oorzaak van die groote verscheidendheid, welke men tegenwoordig tusschen de taal van Japon en die van Formosa vind.

De Japonezers schreven eertijds zeer kleine letteren; maar zedert dat zy met de Formosanen ommegang gehad hebben, zijn zy hare wijze van schrijven nagevolgt als veel fraijer en bequamer zijnde, zoo dat men heden in Japon zeer weinig menschen ziet, die zig van de letteren der Chinezen bedienen.

Deze manier van schrijven hebben de Formosanen van haren Propheet Psalmanazaar geleerd, die met hun nieuwe wetten te geven, ter zelve tijd haar ook nieuwe letteren voorschreef, welke zy ongetwijfelt met alzooveel onderwerping, maar met minder tegen-

heid ontvingen, als die onmenselyke en wreede wet, die haar door hem wierd opgelegd, namentlyk het bevel van haar eigen kinderen op te offeren.

Haar A. B. bestaet uit niet meer dan zo letteren, die men van de regter na de linker zyde leeft, gelyk het hebreuws. Het nevensgaande afbeeldsel vertoond desselfs gedaante en kragt: Om aan den nieuwsgierigen lezer eenige bevatting van deze taal te geven; zoo hebben wy alhier eenige gemeene woorden geplaatst, benevens het gebed des Heeren, het geloof der Apostelen en de tien Geboden *Gods*, al het welke in Italiaanse letteren geschreven, en van woord tot woord vertaald is.

Den Keyzer en Oppersten Overheer.	<i>Baghatbaan Cheverreal.</i>
Den Koning.	<i>Bagalo of Angon.</i>
Den Onderkoning.	<i>Bagalendro of Bagalender.</i>
De Edelen.	<i>Os Tanos.</i>
De Bevelhebbers der plaatzen.	<i>Os Tanos foulletos.</i>
De Burgers.	<i>Poulinos.</i>
De Boeren.	<i>Barhan.</i>

De Soldaten.	<i>Plessios.</i>
Een Man	<i>Banajo.</i>
Een Vrouw	<i>Bajané.</i>
Een Zoon	<i>Bot.</i>
Een Dogter	<i>Boti.</i>
Een Vader	<i>Pornio.</i>
Een Moeder	<i>Pornin.</i>
Een Broeder	<i>Geovreo.</i>
Een Zuster.	<i>Favrain.</i>
Een Bloedvriend.	<i>Arvauros.</i>
Een Eyland.	<i>Avia.</i>
Een Stad.	<i>Tillo.</i>
Een Dorp.	<i>Casseo.</i>
Den Hemel.	<i>Ornhio.</i>
De Aarde.	<i>Badi.</i>
De Zee.	<i>Anso.</i>
Het Water.	<i>Ouillo.</i>

HET GEBED DES HEEREN.

VOMERA KORIAKIA.

Onzen Vader, die in den Hemel is,
Amy Pornio, dan chin Ornhio viey,
uwe naam worde geheiligt, uw K. Ryke
sai lori Gnayjorhe, say Bagalin
toekome, uwe wille geschiede gelyk
eyfodere, sai domien jorhe apo
H 3 in

in den Hemel alzo ook op d'Aarde ,
chin Orhnia kay chin Badi ,

ons dagelijks brood geeft ons
amy nadakchion Khatfada toyé ant

heden , en vergeeft ons onze schulden
nadayi , kay radonaye ant amy sochin ,

gelyk ook wy vergevê onze schuldenaren
apo ant radonem amy sochiakhin ,

leid ons niet in verzoeking , maar
bagne ant kau chin malaboski , ali

verloft ons van den booze , want
abinaye ant tuen oi Broskaey , kens

uw is het K. Rijk , en de kragt , en
sai vie ai Bagalin , kay oi Barbantiaan , kay

de heerlykheid in alle Eeuwigheid
oi Fary chinania sendabey

Amen.

Amien.

HET CHRISTELYK GELOOF.

AI KRISTIAN NOSKIAYEE.

Ik geloof in God den Vader Almagtige
Jerb noskion chin Pagot Pornio Barbanian

Schepper des Hemels en der Aarde,
Chorhe tuen Orhnio kay tuen Badi,

en in Jesum Christum zijn welbe-
kay chin Jeso Christo ande ebdou-

minden Zoon onzen Heere : die
lamin bot amy Koriam : dan

ontfangen is van den Heiligen Geest,
vienen jorch tuen gnay Piches,

geboren uit den Maget Maria :
ziesken tuen Bati Maria :

geleden heeft onder Pontio Pilato,
lakchen bard Pontio Pilato,

is gekruist , gestorven ende
jorch carokhen , bosken kay

begraven , nedergedaalt ter
badakhen , mal-fion chin

helle: ten derden dage wederom op-
xana-khie charby nade janda-

gewekt van den doode: opgevaren
fien tuen Bosken: kanfien

ten Hemel , zittende ter regter-
chin Orbnio , xaken chin testar-

hand van God zijn Almagtige
elab tuen Pagot ande Barhanian

Vader: welke zal komen oordeelen
Pornio: dan foder banaar

levenden en dooden. Ik geloof
tonien kay bosken. Ferb noskion

in den Heiligen Geest. Ik geloof
chin Gnay Piches. Ferb noskion

een Heilige algemeine Christelyke
Gnay Ardanay Kristian

Kerk , gemeenschap der Heiligen ,
Chslae , Ardaan tuen Gnayii ,
ver-

vergeving der zonden: weder opstan-
radonayun tuen sochin: janda-

dinge des vlees, en een eeuwig
siond tuen krikin, kay chalminajey

leven. Amen.

ledum. Amien.

DE TIEN GEBODEN DES HEEREN.
OS KON BELOSTOSTUEN PAGOT.

Hoort ô Israel! Ik ben de Heere
Gistaye ô Israel! jerb vie oi Korian

uwen God.

sai Pagot.

I.

Gy zult geen andere Goden voor my
kau apin. Pagot. oyo jernk

hebben.

zexe.

II.

Gy zult u geen Beeld, nog gelykenis-
sen kau Tandaton, kas adaro-bse-

K ff

se:

se maken van dingen , die in
koy gnadey tuen oios , day chin

den Hemel zijn , of op de Aarde , of
Orhno vien , ey chin adi , ey

onder de Aarde , nog van dingen , die
mal adi , kau tuen oios , day

in de wateren onder de Aarde zijn.
chin ouillo mal badi vien ,

Gy zult die niet aanbidden , nog
~~————~~ oion kan eyvomere , kan

haar dienen : want Ik de Heere
oion conraye : kens jerk oi Korian

uwe God ben yverig , en Ik
sai Pagot vie spadou kay Jerh

bezoek de misdaden des Vaders
lournou os sochin tuen Pornio

aan de kinderen tot in 't derde en
janda los botos pei chin charby kay

vierde geslagt , den geener die
kiorbi Grebiachim , dos oios , das
my

my haaten, en Ik doe barmhertigheid.
jenrh videgan, kay jerh gnadou teltulda

aan duyzende der geener, die my
chin janate dos oios, dos jenrh.

liefhebben en mijne geboden
chataan kay mios belofstos.

onderhouden.
nautuolaan.

III.

Gy zult de naame des Heere uwes
--- oi lory tuen Korian sai.

Gods niet ydelyk gebruiken: want
Pagot kau beiray chexneer: kens

de Heere zal niet onschuldig houden,
oi Korian --- kan azaton avitere,

die zijn naam ydelyk gebruikt.
dan ande lory beiray chexneer.

IV.

Gedenkt des Sabbatdags, dien zult gy
Vetmen uen Chenaber, ai --- ferz

Heiligen. Zes dagen zult gy arbeiden
Mandaar. dekie nados ——— farbey

en al uw werk doen : maar
kay ania sai farbout gnadey : ali

den zevenden dag is de Sabbath
oi. meniobi nade vie. ai Chenaber

des Heere , op dien dag zult gy geen
zuen Korian, chin ai naide ——— kau.

werk doen , gy , nog uw zoon , nog
farbout gnadey, sen, kau sai bot, kau

uw dogter , nog uw dienstknecht , nog
sai boti, kau sai sger-bot, kau

uw dienst-maagt , nog den vremdeling
sai sger-boti, kau oi jansiero

die in uwe poorten is : want in
dan chin sai brachos vier : kens chin.

zes dagen heeft de Heere d'Hemel
dekie nados ——— oi, Korian Orhnio

en d'Aarde gemaakt , de Zee , en
kay Badi. charheye, Anso, kay
 alles.

alles wat daar in is, ende hy
ania dai oio chin viey, kay oi

ruste den zeventfen dag: daarom
stedello ai meniobe nade: kenzoy

zegende de Heere den Sabbathdag,
Ikeneaye oi Korian ai Chenaber,

en Heiligde denzelven.
kay Gnayfrataye oion.

V.

Eert uwen Vader en uwen Moeder,
Eywomere sai Pornio kay sai Porniin,

op dat uwe dagen verlenget worden
ido soios nados jorhen areo

in den Lande, dat u de Heere uwe
chin oi Badi, dnayfen oi Korian sai

God geeft.
Pagot toye.

VI.

Gy zult niet doodslaan.
kan anakboume.

H. 7.

VII.

VII.

Gy zult niet Echtbreken.

— kan Verfierie.

VIII.

Gy zult niet stelen.

— kan lokieyr.

IX.

Gy zult geen valsche getuigenisse
— — kan stel modiouspreken tegens uwen naasten
demech nadaan sai geoureo.

X.

Gy zult niet begeren het Huys van
— — — — kan voliamene ai kaa tuenuwen naasten : gy zult niet begeren
sai geoureo : — — — — kan voliamenehet wijf van uwen naasten , nog
ey bajane tuen sai geoureo , kanzijn dienst-knecht , nog zijn dienst-
ande zger-bot , kan ande zger-
maagt ,

maagt, nog zijn Os, nog zyn
boti, kan ande macho, kan ande

Ezel, nog iets, dat hem
signou, kan ichnay, dnay oyon

toebehoort.
tavede.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

Van de vrije konsten en handwerken.

ALhoewel de japonezen in de wetenschap der konsten veel minder als de Europeers gevordert zijn: egter kan men ten haaren voordeele zeggen dat zy in alle wetenschappen, die'er mogen wezen, boven alle Oosterse volkeren uitmunten. De Jesuiten en andere Bezendingen, die geheel Indie doorloopen hebben, verheffen het verstand en de behendigheid der Chinesen zeer hoog; maar ik geloof niet dat men zig t'eenemaal aan haar moet gedragen: want het is zeker dat de japonezen in scherpzinnigheid en vernuftigheid des geestes

geestes dezelve zeer verre te bovengaan. veelen onder haar, en voornamentlyk de Kloosterbroeders verslijten haar geheele leven in de boek-oeffening. 't Is waarheid dat alle haare wetenschappen na voordeelen van haare opvoeding rieken en benevelt zijn door de duifternis, in welke zy worden geboren: maar men kan uit haare verborge vragen, zeldzame spreekwijzen, duistere spreuken en andere dobbelzinnigheden van dien aard, aan welke zy zig geheel overgeven, genoegzaam bemerken dat zy tot alles zouden bequaam zijn; indien zy 't behulp en de kennisse der Europeers hadden, en door den glans der goddelyke openbaring verligt waren.

Alle haare boeken der godgeleerdheid begrijpen niet anders, als een verklaring der punten haarer gods-dienst, en een bewering van haare afgodery. Indien zy in haare overwegingen en openbaare redeneringen zig eenige redenen laten ontslippen, die na de wijsbegeerte smaken, zoo haalen zy dezelve alleenlyk uit een verzameling, welke zy gemaakt hebben, van de ge-
voo-

voelens der oudste wijsgeren, die haar bekent zijn en haare bygeloovigheden begunstigen.

De *Bonzes* zijn geenfins zo naauw aan het waarnemen van haaren godsdienst, en 't onderzoek haarer wijsbegeerte en godgeleerdheid gebonden; dat zy zig ook niet tot andere wetenschappen overgeven: als namentlyk de wis-konst, genees-konst, Regtsgelcertheid, &c. waarlyk veele van haare huizen zijn enkele oefenplaatzen, daar men de jeugt in alle wetenschappen onderwijst. Het onderscheid, welk'er ten dezen opzigt tusschen de Japonezen en Formosanen is, bestaat hier in, dat de *Bonzes* van Japon zommige zaaken, als by voorbeeld de Griekze taal, niet als onder haare medebroeders oefenen, en dat tot Formosa een ygelyk, die maar gelds genoeg heeft, om de *Bonzes* te betalen, in haare schoolen wel word ontfangen om al 't geen te leeren, dat aldaar word geleeraart: Dit is de oorzaak, dat de Kloosters van Formosa groote inkomsten hebben, naardien alle Vorsten, groote Heeren, en andere rijke lieden hunne kinderen daar

na

na toe zenden en aan dezelve groote geschenken geven.

Wat de geschreve Wetten belangt, die hebben zy zeer weinig: want geen anderen volgende als de zulken, die door het ligt der natuur ingeplant, of door hunne overheden ingesteld zijn; zo verstrekt de wil der Vorsten hen tot een Wet: noit is'er eenig verschil, twist, oneenigheid, of regts-geding, hoedanig 't zelve ook mag wezen; 't welk niet terstond een einde neemt, zoo haast als den Vorst heeft gesproken: Maar alzo deze magt der Vorsten wel quaade gevolgen konde hebben in een Land, alwaar zy zo veel in getal zijn, heeft de wijsheid van *Meryaandanao*, gelijk wy reeds gezien hebben *, daar voor gezorgt, met het gezag der Koningen en Onderkoningen te bepalen, en te beletten dat zy het volk geen slaven maakten: Mogelyk was zijn oogmerk van zig zelve [daar door] des te meer te doen vreezen en eerbieden, gelovende dat hy, om zig van een Kroon te verzekeren, die zo onregtmatig had bemagtigt, een aanvang moest maken met

* Te weten in het derde Hoofdstuk.

met zig door de geheele uitgestrektheid van zijn keyzer-rijk voor den eenige volslagen opper-Vorst te doen erkennen.

De geneesheeren en wondheelders van Formosa zijn zeer onwetende, gansch niet behendig, en weinig ervaren, dog egter in't algemeen zeer gëeerd.

De Zang-konst is aldaar niet bekend; egter zingen en gebruiken zy speeltuigen, gelyk wy hier na zien zullen. Maar zy zijn groote Digters, voornamentlyk de *Bonzes*, die niet alleen lofzangen, maar ook geheele redenvoeringen in vaerse maken. Zy gebruiken een groote kortheid in hunne schriften, en bevlytigen zig veel zaaken in weinig woorden uit te drukken; zo dat zy dikmaals omstandigheden nalaten, die ons in een geschiedenis zeer wezentlyk zouden schijnen.

't Is verwonderlyk te zien, wanneer zy aan eenig Vorst schrijven, in hoe weinig woorden zy de zaak, die verhandeld word, uitdrukken, hoewel zy noit iets nalaten 't geen tot opheldering der zaake cenigzins kan dienen.

Zommigen onder hen maken veel werks

werks van de wellprekentheid, en de *Bonzes* bedienen zig daar van met zeer veel konst in hunne redenvoeringen, niets van dat geene vergetende, 't welk kan dienen om het harte hunner toehoorders te bewegen, en dezelve van de waarheid der zaake, die zy haar verkondigen, te overtuigen.

't Ontbreekt de Formosanen aan geen zeer bequame Schilders; alhoewel zy de regels der teeken-konst nog zo verre niet uitgebreid hebben als de Europeers; egter maken hunne graveerders en wapensnijders zeer fraije werken.

Hun Porceleine aardwerk is waarlyk het schoonste van geheel Oosten, en indien zy kennisse hadden van de manier, op welke onze werk-baazen zekere konst-werken maken, die hen gebragt worden, en tot verwondering strekken, ongetwijffelt zouden zy in korten tijd zoo konstig zijn als wy zelfs.

Tot nog toe weten zy niet hoe wy de kaarzen en 't was-licht maken, zy branden niet als oly; de Boeren op het land gebruiken toortzen van pijn-boomen, strooy, of cenige andere stoffe,
die

die van zelfs brand of in den oly geweekt word.

Zy hebben van de Hollanders een soort van papier, byna gelyk als het onze maar veel fijnder, van zyde leeren maken. Te voren schreven zy niet als op kopere plaatjes of perkement.

Ik heb in het 12de Hoofdstuk, alwaar alle de verscheide kleedingen der Formosanen beschreven heb, gezegt dat hunne schoenen gelyk als de pantoffelen gemaakt zijn, ik zal'er hier byvoegen dat zy niet wetende het leder te bereiden gelyk men in Europa doet, en 't geen hen gebragt word te duur zijnde om van een yder gebruikt te worden, de schoenen des gemeene volks van de bast der boomen maken, namentlyk het onderste of de sool, want het bovenste is van leder der wilde beesten, 't welk zy bereiden zo goed als zy kunnen.

Het glas-blazen is niet alleen in Formosa, maar ook in geheel het Ooste nog onbekend. Wannecr de japonezers voor de eerste maal spiegels zagen, waren zy'er zo op verzot, dat zy aan een bootsgezelschap voor een klein spiegeltje van vier stuivers

stuivers een halve Copan* gaven: maar zedert dat de Schepen aldaar meermaals geweest zijn, is deze koopmanschap veel vermindert, dog egter kan men daar mede op 100 nog 200 guldens winnen.

Sommige groote Heeren hebben glazen in haare huizen; maar zulks is zeer zeldzaam: men bedient'er zig gemeenlyk van een zeer fijn gewaft zyde stof, of van hun zyde papier.

Zy maken werken met de naalde, die zo ten opzichte van de aardigheid des werks, als de verscheidenheid, en mengeling der verwen onnavolglyk zijn: maar zy munten in geen konst meer uit als in het zuiveren der metalen. Zy hebben die van allerley soort, en weten dezelve zo konstlyk te vermengen, dat zy daar in de Europeers verre te boven gaan. In het volgende Hoofdstuk zullen wy zien tot hoedanige fijnigheid en hardigheid zy het yzer en staal bewerken. Haare akkerlieden zijn bequaam genoeg om het land na de hoedanigheid van de grond te bebouwen,

* Dit is een goud stuk gelds wegende vier oancen. Ziet hier agter het 29 Hoofdstuk.

wen : maar zy zijn een weinig traag 't welk in de warme Landen een gebrek is. Men behoeft niet te twijffelen of de japonezers, die door den ommeegang, welke zy met de Hollanders hebben, alle dagen iets nieuws leenen, zouden in de konsten zeer veel vorderen, indien zy niet zo zeer met veragting waren ingenomen tegens alle menschen, die met het werk haarer handen de kost winnen. Ik kan de reden hier van niet bevroeden; maar indien, de tegenheid, die zy, volgens hun zeggen, gemeenlyk voor allerley kooplieden en handelaars hebben, van de uitnemende afkeer voortkomt, die zy de logen toedragen, om dat dezelve hen schijnt van dit beroep onafscheidelyk te zijn, zoo mag men gelooven dat zy om dezelve reden ook de werklieden veragten, alzo dezen om haar werk te doen gelden zig desgelyks niet geheel van liegen kunnen onthouden. Men moest om van hunne gewoontens regt te oordeelen den aard en de gesteltheit dezer volkeren veel dieper kennen, als ik doe; hy, die zy de stoffe van dit werk beschikt heeft, schoon een japonees

Beschrijving van
nees zijnde, is al te jong * uit zijn land
gegaan, en ter gunste van zijn land-
aard nog te veel voor ingenomen, om
deswegens een opregte verklaring uit
hem te willen trekken.

* Namentlyk ter ouderdom van 19 jaren.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

*Van de wapenen, die tot Japon en
Formosa 't meest in gebruik zijn.*

't **I**S aan niemand onbekend, dat de
japonezers andere wapenen ge-
bruiken als de Europëers. Indien zy mus-
quetten en snaphanen hebben, zoo zyn
dezelven onder hen nog zeer zeldzaam.
De Jesuiten en Hollanders hebben'er
eenige gebragt, die zy als iets wonders
in hunne pronkkamers bewaren en aan
die geenen, die hen komen bezoeken
laten zien. Ziet hier de wapenen en
oorlogs-rustingen, van welke zy zig be-
dienen.

In het naderen tot de muuren van
een Stad, wanneer zy in dezelve een
gat

gat willen maken, gebruiken zy een gevaarte, 't welk Sy *Trankos* noemen, en genoegzaam na de stormbokken * der ouden gelykt. Hunne *Fachos* zijn een soort van Bomben van zeker zeer hart hout gemaakt en met scherpe staalpenne omzet, tusschen welken zy pek, herst, en andere brandende stoffen, die zy aansteken, vast hegten. Zy werpen dezelve door middel van een houtte werktuig met yzer beslagen, 't welk byna als een voet-boog gemaakt *Keray* genoemd, en door de kragt der armen gespannen word. Deze *Fachos* komen met zulke kragt daar uit, dat de staalpenne, die rondom dezelve zijn, telkens

I

kens

* Dit was een Oorlogs gevaarte, 't welk zy gebruikten om de muuren van een Stad te beuken. Het was een hout van een ongelooftlike groote dikte, gelykende na de mast van een Schip, welkers uiterste met een yzer spits afgaande en na een ramskop zweemden; De punt was gewapend. Deze balk op het midden evenwigtig en in zware touwen hangende wierd door een groot getal van mannen met geweld gints en herrewaarts gedreven. Ziet van desselvs gebruik Jeseplus Joodze oorlogen het 3 Boek 35 Hoofdstuk, en Julius Cæsar in zijn aantekeningen op het 2 Boek.

kens met gemak 3 a 4 menschen te gelijk kunnen doorsnijden.

In de veldslagen gebruyken zy fabels, pieken, werpspiesen, boogen en pijlen: zy zijn in het behandelen van deze lasten zo afgeregt, dat geen Européer met een snaphaan netter kan schieten: zelfs kunnen zy 10 pijlen lossen binnen zo veel tijds als men nodig heeft om twee schooten met een vuur-roer te doen: hunne fabels worden in 't algemeen door geheel Oosten geacht: zy zijn zoo wel getempert, dat 'er zeer veele gevonden worden, die met eene slag een groote boom, of een staaf yzer van twee duimen in 't vierkant kunnen doorsnyden, zonder egter de snee eenigzinds te verstoppen.

Zy hebben de gewoonte van hunne pooken met een zekere vermengeling van vergiftigde metalen te smeden, waar door de wonden, hoe ligt ze ook mogen wezen, altijd doodelijk zijn, indien men niet terstond al het vlees, 't welk rondom de wond is, uitsnijt, of zelfs het geheele lid, dat gequest is, afzet. Alle de yzers van hunne pieken, werp-spiezen en pijlen worden van 't zelve metaal gemaakt.

De

Deze gewoonte word by de Euro-
peers niet zonder reden gedoemt; maar
ik weet niet of de Oosterie volkeren niet
met al zo veel regt haar Kanon, Mor-
tieren, Handgranaten, Bomben, Vuur-
ovens, Onder-gravingen, Branders,
helse * brand tuigen, en 100. andere
duyvelse vonden, die den oorlog toe-
laat, en de menschelijkheid verdoemt,
zouden mogen laken. De Japonezers
oordelen dat 'er niet aangelegen is op
wat wijze met zig van zijne vyanden
ondoet, en dat de zekerste en vaardig-
ste dood in deze gelegtheden de bet-
ten is, hoe meer dooden, hoe minder
vyanden, zeggenzy, en te eerder ziet
men het einde van den Oorlog.

Wat hier vanzy, de Indiaanse krijgs-
lieden plagten eertijds geen Wapenen
te gebruiken, als die in Japon gemaakt
waren; maar tegenwoordig heeft den

* Aldus noemde men zekere Schepen met
konstig vuurwerk gevult, hoedanig door de En-
gelze in den Jaare 1692. en 1695. na verschei-
de Kusten van Vrankrijk gezonde wierden; en
die zekerlijk in weinig tijds geheele steden t'ee-
nemaal in asse zoude gelegt hebben, indien men
ze nabehooren had weten te gebruiken.

Keiser den uitvoer daar van op straffe des doods verboden, zodat men 'er zelf in Formosa niet derft brengen. Niet te min heeft den Koning een voorraadhuis, 't welk daar van wel voorzien is, en ook wel word onderhouden; en niet tegenstaande het verbod laat men niet na van heimelijk een groote meenigte daar van na China en elders te vervocren, dewijl men dezelve tot *Lucon* en *Goa* in 't openbaar verkoopt.

Ook hebben de slingers tot Japon in groot gebruik geweest, maar tegenwoordig bedient men zig van dezelve zeer zelden.

XXI. HOOFDSTUK.

Van de Speeltuygen der Zangkonst, die tot Japon en Formosa 't meest in gebruik zijn.

DE Zangkonst heeft in het geheele Oosten byna altijd onbekent geweest. Egter heeft men 'er van alle tijden speeltuygen gezien, die na onze trommen, keteltrommen, trompetten, groot

te en kleine fluiten, luyten en harpen, genoegzaam geleeken. Maar sedert de Europeërs aldaar geweest zijn, en dat de Jesuiten en andere bezendingen zig aldaar hebben gevestigd, zoo zijn de Indianen, Chinezen, en in 't algemeen alle de Oosterse volkeren in verwondering opgetogen geweest, wanneer zy 't gespeel van hunne Kerken, Choorzangen, Orgels, Violons, Claveffingels, en andere speeltuigen, die zy in den Godsdienst hebben ingevoerd, quamen te hooren. Zy hebben daar in zo veel behagen gehad, en zig zodanig aan deze konst overgegeven, dat zy in veele oorden van Azia onze beste speel-lieden zeer nabykomen. Zy bedienen zig daar van op hunne hoogtijden, huwelyken en offerhanden; en wel voornamentlijk wanneer zy kinderen * offeren. De Formosanen evenwel hebben zig nog niet geheel, daar aan overgegeven, maar hunne oude wijze van

* Men vind tot Japon ook een gezindheid, by welke gelyk als tot Formosa kinderen worden geoffert; maar zy heeft zeer weinig ahang, ook word'er na mate zo een groot getal niet als tot Formosa geoffert.

zingen en spelen behouden, indien zulks andersins na waarheid een wijze of maat houding kan genoemd worden, want behalven cenige bezondere gebeden, die hunne Priesters zingen, kreunt het volk zig weinig, of hunne stemmen daar mede overeenkomt, en een yder zingt op zodanigen toon als hem behaagt, 't welk hen zo belaglyk niet schijnd als wy ons komen te verbeelden, om dat zy zulks niet beter weten te doen, en daar aan gewent zijn: in tegendeel alle deze verscheide stemmen, en niet overeenkomende toonen schijnen hen van een verwonderlyke gelykluidenheid te zijn. Hunne speeltuigen hebben geen beter overeenkomst als de stemmen: in de Kerke gebruiken zy gemeenelyk een trommelslager en trommel voor de Bas. Den Trompet, de Claveffingel, de luit, en de groote en kleine fluit: want de Harp aangaande, noit word'er op dezelve in de Kerken gespeelt.

De Ketel-trommen zijn tot Formosa in geen gebruik, als in tijden van oorlog, en als zy vaardig staan om slag te leveren: maar dezelve zijn zo groot, dat

het Eyland Formosa. 199
dat zy genoodzaakt zijn, die op den
rug van een Elephant te zetten.

XXII. HOOFDSTUK.

*Van de wijze op welke de kinderen
tot Formosa worden opgevoed.*

IK heb hier voor reeds gezegt dat y-
der vrouw in een huisgezin't op-
zigt over haar eige kinderen heeft, dog
zulks belet egter niet dat de Edelen en
rijke lieden haare bedienden hebben,
die hun in deze bezigheid verligten. Zy
dragen groote zorg voor de opvoeding
van haare kinderen, en zo wel de moe-
ders als de voedsters en andere dienst-
boden waken met alle vlijt voor derzel-
ver noodzakelykheden. De kinderen
worden met zeer ligte en dunne klee-
deren van zyde of catoen gedekt en
noit in luijers gewonden, gelyk men
in Europa doet. De boeren verzuimen
zelfs hen te dekken, en zo ras als zy
twee jaaren oud zijn, laten zy ze ge-
heel naakt over't veld en in de bosschen
loopen. Met den ouderdom van drie
I 4 jaaren

jaaren beginnen zy te leeren lezen ; en men vind'er zeer veel die op hun vijf jaaren lezen en zeer wel schrijven konnen. Hunne kinderen uit den aard verstandig en vernuftig zijnde leere ligtelijk al 't gene men haar wil onderwijfen. Van hunne vijf tot agt jaren worden hun de beginzelen der Godsdiensst en zede-kunde geleeraart ; als mede hoe zy zig in gezelschappen moeten gedragen. Zo ras als den ouderdom van agt jaren bereikt hebben , zenden men hen na de scholen of oefenplaatfen der Bonzes , dog nooit vroeger , om dat zy oordeelen dat de kinderen voor deze tijd het oordeel niet rijp genoeg hebben om te konnen begrijpen 't geen men haar wil onderwijzen : ondertusfchen vind men 'er wel , die dezelve voor de zeve jaren na byzondere Scholen zenden. Zo de moeders sorgvuldig zijn in hun alles te beschikken 't geen zy mogen noodig hebben , de Vaders zijn niet min vlijtig om te belletten dat zy hunne tijd niet verwaarloozen. Zy onderzoeken dikmaals hoe verre zy gevordert zijn ; maar nooit zullen zy ze slaan , ten ware zulks gebeur-

beurde, om hen van eenig aanmerkelijk gebrek, tot het welke zy ze geneigt zien, te verbeteren; want de Formosanen en in 't algemeen alle Japonefers uit den aard trots, vermetel, en hardnekkig zijnde kunnen niet dulden zig qualijk te zien handelen; 't geschied zelfs dikmaals dat dienftboden, die onschuldig geslagen of al te streng gestraft worden, hunne meesters ombrengen. Zo haast dan als de kinderen hunne oefeningen verzuymen, wel verre van de zelve te slaan of te dreigen, vermanen zy hen met zoetheit van hun pligt, berispen ze over hunne gebreken, en zy doen hun best om deselven door allerley soorten van redenen te overtuigen van zig te beteren, nu met hen 't voorbeeld hunner medegezellen voor oogen te stellen, die veel wijser en verstandiger zijn als zy, en dan met hen door beloften en belooningen aan te moedigen wanneer zy weldoen, zodat, na mate dat zy in jaren groejen, ook de reden zig sterk maakt, en hen ongevoelig aanzet om de gebreken uit hun zelve te verlaten en de deugd te omhelzen. Deervarentheid heeft doen

zien, dat deze wijze van opvoeden veel-
tijds de zekersten is: 't is ook een ge-
wisse waarheid dat men tot Formosa
gemeenlijk kinderen van zes tot negen
jaren ziet, die zoo veel zedigheid in
hunne redenen, en beleeftheid, in alle
manieren als volwassene mannen be-
toonon, en dit is zeker verwonderlijk,
en men zoude moeite hebben om zulks
te gelooven, indien het berigt van ver-
scheiden reizigers ons 't selve niet be-
vestigde.

XXIII. HOOFDSTUK.

*Van de Koopmanschappen, die men
tot Formosa vind, en van die gee-
me, welken aldaar ontbreken.*

DE grooten overvloed van gouden
zilver, die men aldaar vind, is
de eenigste oorzaak van hunne groote
inkomsten: want in *Gad-Avia* of *Kabof-
ki* zijn vier mijnen, twee die goud, en
twee die roodkoper geven. In groot
Peorko is eene Goud en eene Zilver-mijn:
in een der twee dieven Eilanden vind
men

men twee Zilver, en in het andere een Goud-mijn. Alhoewel het metaal, 't geen men uyt deze laatste haalt, door geheel Japon en elders niet veel geagt word, omdat het geen zuiver Goud is, zulks belet egter niet dat 't zelve tot Formosa zeer gezogt word, omdat het tot zommige gebruiken veel bequaamer is als 't zuiverite Goud: Zo dat men, zonder van deze laatste te spreken, in Formosa zes zeer overvloedige Goud en Zilver mijnen heeft, te weten van elks drie: dezelve behoorden certijds aan den hedendaagfen Onderkoning, maar tegenwoordig hebben den Keyzer en den Koning yder een derde van al 't geen men daar uyt haalt. 't Overige behoort aan die geene, welke laten arbeiden, waar van zy de arbeiders moeten betalen, die zy te werk stellen. De Formosanen agten het Zilver in vergelijking als het Goud, 't zy omdat zy ter oorzaake van zijn wittigheid der verwe daar van veel schoonder vinden, of omdat, de Goud-mijnen veel overvloediger zijnde als de Zilver-mijnen, 't Goud aldaar veel gemeender.

Zy hebben geen mijnen van yzer of

staal, maar de Japonezers, die 'er hebben, brengen hen zulks; dit is de reden, waarom het yzer, staal, en geelkoper, 't welk men tot hen brengt, meer geagt word als het Goud en Zilver. Want wat het rood-koper aangaat, hun mijn van *Peorko* verschaft hen zulks genoeg om 't zelve gemeen te doen zijn. Al den huisraad, die zy gebruiken is gemeenlijk van Goud of Zilver, en hun aardewerk van porcelein. De Kerken zo in de steden als op het land zijn voor het meeste gedeelte met goud bedekt, maar sedert de Hollanders hun yzer gebragt hebben om Goud daar voor te ruilen, hebben zy 't zelve minder verwaarlooft.

Zy hebben nog lood nog tin, maar krijgen zulks van de naburige Eylanden, alwaar zeer overvloedige mijnen van die stoffen worden gevonden.

Niets is 'er gemeender als de zijde en 't katoen, waar van zy zeer schoone werken maken, in welke met zeer veel konst en aardigheid Goud en Zilver vermengt word. Zy hebben een soort van katoen, dat in de gedaante van kleine zakjes op de boomen groeit, dit

is het fijnste en word meest gezogt, daar dat soort, 't welk van kleine boomkens gelijk als de distels voortkomt, in teegendeel veel groover valt. De grootste en gemeenzaamste bezigheid der vrouwen bestaat in dit katoen te bewerken, waar van zy lijnwaad, tapijten en oneindige andere werken van een verwonderlijke fijnigheid en fraajigheid maken. Men vind 'er werkbazen, die daar van ook een soort van fluweel en en trijp maken, 't welk zeer geacht word. Men maakt 'er geenerley werk van wolle, minder van wegen deszelfs slegte hoedanigheid, als wel ter oorzaak dat zy die niet weten te bereiden: maar zy hebben lakenen, serges, en ratijnen, dewelke zy van de Hollanders in overvloed trekken. Zy maken ook stoffen van katoen en hair: en vermits 'er in het geheele Eyland nog vlas nog hennip groeit, zo hebben zy geen ander lijnwaad, als het geen hen uit Europa word toegebracht.

XXIV. HOOFDSTUK.

*Van de bezondere soorten van dieren
dezes Eylands.*

TIs zeker dat 'er tot Formosa by na allerley soorten van dieren gevonden worden, die men in Europa ziet, maar aldaar zijn zeer veel anderen, die ons onbekent zijn, of welker soort zig in Europa niet vermenigvuldigt; want als men 'er eenige ziet, zo komen zy uyt dit land of andere oorden van Asia of Africa, alwaar zy geteelt worden: zodanige zijn de Elephanten, Rinocerossen, Kamelen, die alle onder de huiselijke dieren, en by hen zeer tam zijn van een groot gebruyk worden gerekent. Onder de wilde dieren vind men aldaar Leeuwen, Beeren, Luypaarden, Tijgers, wilde Stieren, Aapen en Crocodillen; dog men ziet 'er zo min als elders na mijn gedachten, nog Draaken, nog Eenhoorns, nog Griffioenen, deze dieren zyn enkele hersen-spoken gelijk den Phenix, en worden nergens gevonden als in het
brein

brein der geenen, die dezelve verfiert hebben. Maar behalven deze bovengemelde en eenige uitnemende Viffen, vind men 'er ook flangen, die zoo gemeenfaam zijn, dat zy zig om het lighaam van een menfch wringen, zonder hem eenigzins te befchadigen, alhoewel 'er ook nog een ander foort is, en deze zijn zeer gevaarlijk, inzonderheid als men dezelve tergt. In hunne huizen voeden zy padden alleenlijk om ze alhet vergif af te halen, dat daar van getrokken kan worden, defgelijks ook wefeltjes, die de muyzen [vangen en] eeten gelijk de Katten, en ook Schildpadden in hunne tuynen. Zy hebben nog een ander dier zijnde byna als een Eghdiffe en by hen *Varchiero* genoemd, 't welk zo veel als vervolger der vliegen betekent: deffelfs huyt is glad en helder gelijk als glas, hebbende duizent verfcheide verwen na de verfcheide geftelteniffen of bewegingen des lighaams. Maar 't is verwonderlijk om te zien met wat behendigheit en lichtigheit hy de vliegen vervolgt en verraft, aan wat kant hy dezelve ziet 't zy op de tafel, op het vlees, of op de dranken

ken, zijn slag mist zeer zelden: deze dieren zijn door geheel Japon zeer gemeen, en ik heb ook hooren zeggen dat 'ervan gelijke in America gevonden worden.

XXV. HOOFDSTUK.

Van de Aardvrugten.

IN het Eyland van Formosa groeit nog gerst nog tarwe, de reden hiervan is, omdat, de Zon aldaar te heet en het aardrijk droog en zandagtig zynde, de granen verbrand zyn, eer zy tot hunne volkome rijpheid kunnen komen, maar tot vergoeding van dit gebreck brengt het aardrijk een groote menigte wortels voort, van welke men zeer goed brood maakt; voornamentlyk zyn 'er twee soorten, die tot dit gebruyk dienen, welke zy *Chiok* en *Magnok* * noemen: deze twee wortels worden gezayt gelijk de raapen, en hunne volko-

* Die wortel, van welke men in America het brood van Cassaver maakt, word ook *Magnok* genoemd, en is van dezelve soort.

komen rijpheid hebbende zyn zy dikker als de dyen. De verzaameling geschiet daar van twee en somtijds driemaal in 't jaar wanneer 't een goede zomer is. Zo haast als men dezelve geplukt heeft, worden zy aan stukken gesneden omze in de zon te doen drogen, waar na men daar van zeer gemakkelijk meel maakt. Dit meel word met melk, water, suyker en speceryen gemengt, daarna word het tot een koek gemaakt en in den oven gebakken: dit brood is zo wit als sneeuw en van dat soort, 't welk de ingeboorene des Lands *Khatzadio* noemen. Somtijds maken sy brood van tarwe, die hun van buyten word toegebracht, maar het valt zo duur, dat het gemeene volk 't zelve niet kan eeten. Zy hebben nog een ander soort van brood gemaakt van rijs met Saffraan gekookt, 't welk *Kdelkb* genoemd word en cenige overeenkomst met de Engelse *Podding* heeft, maar dit brood houd zig zo wel niet als het eerste.

De rijs, gelyk wy reeds elders * gezegt hebben, is aldaar t'allergemeenste

zy

* Te weten in het eerste Hoofdstuk.

zy groeit'er zeer dik, en desselfs inzameling geschied tweemaal in 't jaar. Men gebruikt daar toe nog zeifens nog fikkels, maar een werktuig hebbende het fatzoen van een mes met 't welk de rijs halm voor halm omtrent een hand breed onder de aaren word afgesneden. Zy dragen hunne oogst ongedorft na huys, hangen dezelve aan schoven op, om ze des te rasser te doen droogen, en wanneer zy eenige rijs noodig hebben, zo wrijven zy alleenlyk de aaren om het graan daar uit te haalen.

Men vind ook eenige landstrecken, die druif voortbrengen, waar van men zelfs wijn maakt: maar het is weinig en niet goet, 't geen men daar van trekt, zoo dat alle wijnen en andere dranken van Europa, die aldaar gedronken worden, hen door de Hollanders toekomen, die ze hen ten duurste verkoopen. De dranken van dat land bestaan in den *Ar-magnok*, *Pontet*, *Charpok*, *Chilak*, *Coffy* en *Thee*. Wy zullen deze dranken den een na den anderen beschrijven.

De *Ar-magnok* is een gezonde en zeer aangename drank: ziet hier hoe
dezel-

dezelve gemaakt word. Zy bereiden een zeker gedeelte rijs, 't welk zy in fontein-water doen koken, tot dat het dik genoeg is, om ballen zo groot als een vuist daar van te kunnen maken, die zy in de zon laten droogen: daarna worden dezelve nog eens in diergelijk fontein-water gekookt, zo lang tot datze genoegzaam verbrijffelt zijn: vervolgens giet men dit water in groote aarde vaten, in welke het staat te gisten; in deze vaten word dit water zo sterk, ja zelfs sterker als het Engelze bier, en hoe langer men 't zelve bewaart, hoe sterker het word: in deze drank weeken zy brood van *magnok*, 't welk'er een zeer aangename smaak aan geeft; en dit is de reden waarom zy dit vogt *Ar-magnok* noemen, als of men zeide den makker van de *Magnok*.

De *Pomet* is een vogt, die uit zekere boomen vloeit, en op zekere daar toe bequame tijden afgetapt word, men doet'er suiker in, en als deze vogt eenige tijd bewaart is, smaakt zy byna eveneens als ons spelde-bier.

De *Charpok* heeft zijn naam van de vrugt van zekere boom en van de vogt,
die

die men daar uit tapt : deze boom gelijk na de Noote-boom , maar haar vrugt heeft dit bezonders , dat hy zig in plaats van aan de takken te hangen , aan dewelke hy vast is regt ophoud , en schoon zeer zwaar zijnde , egter zig gedurig hooger schijnt te willen verheffen. Deze vrugt heeft byna de gedaante en groote der Kauwoorden : wanneer hy rijp is , word den boom door en door geboort om daar uit een water te doen vloejen , 't welk van zig zelve zo sterk is , dat het onvergelykelyk meer dronken kan maken als de allersterkste dranken van Europa , te weten indien de vrugt zelfs daar onder geperst wierd.

De *Chilak* word gemaakt van een stof als de gebrande *Coffy* , en van gelyke in water gekookt , maar men drinkt het altijd kout , daar de *Coffy* in tegendeel heet gedronken word.

Zy gebruiken de *Thee* en *Coffy* gelyk als in Europa : maar zonder suiker.

De Formosanen hebben nog andere dranken , die niet zo sterk en zeer lieflyk zijn , by voorbeeld de *Bullan* , deze word van appelen of peeren , gelyk de appel of peere-drink gemaakt , of van
Oran-

Orange-appelen en Citroenen gelyk de Limonade, of ook wel van andere vrugten. De dagelykſe drank des gemeene volks is water of melk.

Men vind tot Formosa allerley ſoorten van vrugten in overvloed, als appelen, peeren, pruimen van allerley ſoort, kersen, nooten, &c. Meloenen by uitnemenheid, Vijgen, Orange-appelen, Citroenen, &c. de Suyker waſt 'er op verſcheide plaatzen, en 't land geeft ook Specerijen in meenigte, als Peper, Kaneel, Nagelen, Nootenmuskaden, Kokus-nooten, &c.

De boomen geven haare vrugten tweemaal des jaars, en de Vygeboomen drie en ſomtjids viermaal; maar alle deze vrugten zijn in 't algemeen onvergelykelyk ſchoonder en beter van ſmaak als in Europa. Het aardrijk ſchijnt een bezondere kragt te hebben om de vrugten tot haare volkome rijpheid te brengen. Men heeft waarlijk wel eenige plaatzen in Europa, ja zelfs in Engeland, alwaar zekere boomen gevonden worden, die een vogt van zig geven, van welke men een ſoort van wijn maakt, die gedronken kan worden; maar

maar laat men die booren zo veel als men wil, en in wat tijd des jaars 't ook zijn mag, 't is zeker dat'er in de tijd van een jaar niet het iode deel zoo veel van 't geen men tot Formosa in een maand daar uittapt, zal uitvloejen, en dan scheelt het nog veel, dat het geen men daar van trekt zo goed niet is.

XXVI. HOOFDSTUK.

Van de spijszen, die de Formosanen doorgaans het meeste eeten.

BEhalven het brood en de vrugten, die wy gemeld hebben, mogen zy veelerhande soorten van dieren eeten; want schoon het *Metempsychoseon* of de verhuizinge der zielen het heersende en byna algemeene gevoelen des Lands is, egter besluiten zy daar uit geenzins, gelyk het meeste gedeelte der andere Oosterse volkeren, dat het verboden is van eenig dier te eeten. Het getal der geene, van welke de wet hen het gebruik ontzegt, is verre beneden dat geene, waar van zy hen het eeten

toe

toelaat; want behalven Ossen, Kalveren, Schaapen, Lammeren, Hoenderen, en Tortelduiven, vermogen zy allerley soorten van dieren te nuttigen, alsmede allerley gevogelte en wild, uitgenomen het Hart en den das: desgelijks alle soorten van Zee en Rivier vis zonder cenig onderscheid. Het vlees van 't wild en 't gevogelte eeten zy gemeenlijk raauw, of indien 't zelve gebraden word, zulks is zo weinig dat zy het qualyk de tijd geven om doorwarm te kunnen worden. Maar 't geen aan de Europeers ongetwijfelt vreemt zal schijnen, is hier in bestaande dat zy Slangen eeten en dezelve voor een lekker beetje houden: 't is wel waar dat zy, eer ze toebereid worden, zorge dragen van ze al het vergif af te nemen, door dezelve zo lang met rijzen te slaan, tot dat zy bemerken dat al het vergif na het hoofd gestegen is, 't welk zy als dan vaardig afhakken, zo dat men daarna niets te schroomen heeft. Vorders indien het Slange vlees goed is, zo moet men zig niet verwonderen dat menschen, die de stoutigheid gehad hebben daar van eenmaal te proeyen, zig ver-

vol-

volgens gewent hebben daar van te eeten, hebbende 't zelve na hun smaak gevonden en niet het minste ongemak gevoelt. Dog men kan aangaande hunne gewoonte van menschen vlees te eeten niet zonder schrik hooren spreken. De lighaamen der geenen, die door het geregt ter dood gebragt zyn, worden te koop gestelt, en die zig dan willen dienen, kunnen er na hun goedvinden van kooppen. Zy ecten 't zelve meest altijd geheel raauw en zonder eenige andere saus als een weinig peper en zout. Ik weet niet hoe dat een zodanige gewoonte zig onder menschen heeft kunnen indringen. Waarlijk men moet bekennen dat de rede aan vreemde strydigheden onderworpen is, want het is onbegrijpelijk dat een mensch uyt de aard zoude kunnen tragten zijns gelijk te eeten; maar indien het waar is dat de gewoonte een tweede natuur is, en de manieren by zig zelve aangenomen en met welke men zig van de kindsheid af vereenigt heeft, hoe onmenschelijk en buitensporig zy ook aan anderen mogen schijnen, voor regtmatig, eerlijk en geoorloft doorgaan, zo oordeel ik dat men

men meer medelyden met den Japone-
zer * moest gehad hebben, dewelke
tot Londen aangezet zijnde om van 't
vlees eenes gehangene te eeten, ten
einde hy waer maakte, 't geen hy ver-
teld had, daar van met'er daad gegeten
heeft, en dat men geen reden had van
hem qualyk te handelen, gelyk men
deed, want zy, die hem daar toe aan-
gezet en gebragt hebben alleenlyk om
hunne nieuwsgierigheid te voldoen, heb-
ben hier in meer misdaan, als hy. De
Christelyke liefde wilde dat men agt
gave op de zwakheid van een jonge
plant van 8 of 10 maanden, die nog
geheel vervult was van de voordeelen
zyner opvoeding: en het is verwon-
derlyk dat'er onder de Christenen, aan
welke Paulus beveelt in het geloove te
verdragen † menschen gevonden wor-
den, die cenigfins verligt zijnde om-
K trent

* Namentlyk die my de aantekeningen van
dit werk behandelt heeft, iemand qualyk ne-
mende dat hy van het vlees van een gehange
vrouwspersoon gegeten en zig daar op beroemd
had, gaf hem verscheide slagen.

† In zijn brief aan die van Rome op het 14
Hoofdstuk.

trent dit geval zo vooringenomen zijn geweest, dat zy niet getchroomt hebben staande te houden, dat hy daarom alleen de dood verdiende.

XXVII. HOOFDSTUK.

Van de ziekten, die de Formosanen eygen zyn en de hulpmiddelen die zy daar toe gebruiken.

DE grootste en gevaarlijkste ziekte, met welke de Inwoonders van Formosa somtijds bezogt worden, is de pest. Dezelve word van hen aangeen naturelyke oorzaak toegeschreven, maar zy geloven dat de Zon, Maan en de sterren met den anderen overeenstemmen om hen dit onheil tot straffe van hunne misdaden toe te zenden, of dat de quade geesten, die vermaak scheppen in hen quaad te doen, deze ziekte veroorzaken, en om deze reden nemen zy hun toevlugt veel eer tot de Offerhanden als tot de geneesmiddelen. Doch dit ongemak komt hen niet dikmaals over,
want

want het is reeds meer dan 170 jaaren geleden, dat zy daar door niet zyn aangetaft. Zo haalt dit quaad zig begint te openbaren, verlaaten zy allen hunne huizen en gaan op de toppen der hoogste bergen wonen, welke op een andere tijd verlaten zyn, ter oorzake van de te groote fynigheid des logts, die zy alsdan voor zeer gezond houden. Vervolgens zoeken zy na een levendige waterbron, van welke zy zo veel drinken als hen mogelijk is, niet anders eeten- de als kruiden en vrugten: zo lang als dit quaad duurt, onderhouden zy deze manier van leven, en keren niet weder na hunne huizen als na dat de logt t'eenemaal gezuuyvert is.

De Formosanen zijn zeer matig, en dit is een der voornaamste zaken, die hunne gezondheid 't meeste bevordert, maar zy gelooven dat den Tabak het heilzaamste hulpmiddel is, dat men kan gebruiken, om allerley soort van ziekte te verhoeden. Zy zeggen dat ze de kragt heeft om het hoofd en geheele lighaam van alle quade vogtigheden te zuiveren, en daarom maken zy van dezelfde een groot gebruik. 't Gemeene

volk komt in de uuren van verlustiging tezamen om te praten en te rooken, daar na drinken zy eenige drank, 't welk niet anders is als *Thee* of *Chilak*, beiden vogten zijnde die niet het minste quaad kunnen veroorzaken, hoe veel men daar van ook mag drinken; deze matigheid maakt dat'er de menschen, om in 't algemeen te spreken, doorgaans veel langer leven als in Europa, en aan veelerley ziekten niet onderworpen zyn. 't Is een misflag te gelooven dat een goede logt de eenige oorzaak is, die onze gezondheid kan doen standhouden: de ervarentheid heeft meenigryziger overtuigt, dat het niet zo zeer door de verandering des logts is toegekomen, dat hun gezondheid zig ontsteld heeft bevonden, als wel door zig te buiten te gaan in het gebruik van vlees, dranken, of vrugten, aan welke hunne magen nog niet gewent waren.

De kinder-pokjes zijn tot Formosa zeer gemeen; 't geschied zeer zelden dat iemand die ontgaat, maar men word door dezelve meest altijd voordien ouderdom van drie jaren aangerand,

rand, en egter ziet men byna noit dat eenig kind daar aan sterft. Na dat de kinder-pokjes weg zijn, volgt daar op gemeenlyk een zekere roodheid, die zig over het geheele lighaam verspreid, die door de inwoonders *Schiptio* genoemd word, en met een inwendige hette verzelt gaat: deze ziekte is veel gevaarlyker als de kinder-pokjes; en de kinderen, die daar door aangetast worden, loopen groot gevaar van sterven. Men draagt ook voor alles een bijzondere zorg van hen op een plaats te leggen, alwaar de logt zeer zuiver en droog is. Deze soorten van qualen, welke alle kinderen onderhevig zijn, duuren niet langer als drie of vier weeken.

Het kolijk een andere gemeene ziekte onder de Formosanen is somtijds zo geweldig, dat velen zig liever willen dooden of doen dooden, als langer de smerten lyden, die deze quaal hen veroorzaakt. Zelfs meinen zy aan een mensch, die daar door aangetast word en zeer veel uitstaat, een grooten dienst te doen met hem 't leven te bene-
men.

Desgelyks loopen de vrouwen in het

kinder-baren grooter gevaar als in Europa: de oorzaak hier van is om dat zy, zo haast als zig gevoelen zwanger te zijn, geenerhande oeffening doen, noit uit haar kamer gaan, en gedurig aan haar werk gehegt blyven. Hier door komt het dat'er een groot getal in het kraambed sterven, en die geene, welke daar uit ontkomen, wreede smerten lyden. Men ziet'er zelfs die drie weeken of een maand in hare ween zitten, eer dat zy kunnen verlossen.

De bleeke verwe is aan de dogters van Formosa ook zeer gemeen: zy vestigt zig voornamentlyk op de zulken, die tot haar 18 of 20 jaaren komende nog niet getrouwt zijn. Deze ziekte van hen *Chatarsko* genoemd, maakt die geene, die daar door worden aangerand, zwaarmoedig, beneemt haar den eetlust, bederft al haar bloed, en maakt haar byna onbequaam om iets te doen.

Men weet niet dat aldaar eenige venus-ziekte bekend is, mogelyk komt dit hier van daan om dat'er de meerderheid der vrouwen is toegelaten, en het overspel zeer streng gestraft word.

XXVIII. HOOFDSTUK.

Van het gewigt en de maten.

EEr de Hollanders tot Formosa geweest hadden, wist men'er niet van eenigerhande Koopmanschap te wegen: men oordeelde by giffing op het gezicht wegens de meenigte en waardy, van 't geen men wilde verkoopen of koopen. Zelfs had de taal geen uitdrukzelen om te tellen. De kennisse der getallen was hen onbekent, zy deden zig niet verstaan als door verscheidene teekenen, die zy met hunne vingeren en andere deelen des lighaams maakten; maar door dien de Hollanders zig na deze manieren van tellen niet konden voegen, zo beweegden zy hen niet alleen tot het uitdrukken hunner getallen door woorden en merkteekens, maar ook tot het gebruik der gewigten en maten, die zy hen gaven, na dat zy ze hadden doen begrijpen, dat zy daar door groote voordeelen zouden trekken. Aldus bestaat hun pond in 16 oncen gelyk in Holland, en byna door geheel Europa.

Wat de maten aangaat, de inwoonders van Formosa volgen daar in nog hun goed-dunken; d'eene gebruikt een grooter en de andere een kleinder maat; en de prijs is doorgaans gesteld na de over-een-komst der groote van de maat.

Zy bedienen zig zelden van fijne schalen, maar zy hebben een zeker gewigt gelykende na dat geen 't welk de vleeshouwers gebruiken om het vlees te wegen, en dit is van allerley zwaarte.

Ziet daar hoe zy van een tot duizent tellen.

Een.	<i>Tauf.</i>
Twee.	<i>Bogio.</i>
Drie.	<i>Charbe.</i>
Vier.	<i>Kiorb.</i>
Vijf.	<i>Nokin.</i>
Zes.	<i>Dekie.</i>
Zeven.	<i>Meni.</i>
Agt.	<i>Themio.</i>
Nege.	<i>Sonio.</i>
Tien.	<i>Kon.</i>
Elf.	<i>Amkon of Taufkon.</i>
Twaalf.	<i>Bogiokon.</i>
Dertien.	<i>Charbekon.</i>

Kiorb.

Veertien.	Kiorbkon.
Vijftien.	Nokiekon.
Zestien.	Dekiekon.
Zeventien.	Menikon.
Agtien.	Thenikon.
Negentien.	Soniokon.
Twintig.	Borbny.
Een en twintig.	Borbny-Tauf of Borbny-am.
Twée en twintig.	Borbny Bogio.
Drie en twintig &c.	Borbny Charhe &c.
Dertig.	Chorbny.
Veertig.	Kiorbny.
Vijftig.	Nokiorbny.
Seftig.	Dekiorbny.
Zeventig.	Meniorbny.
Tagtig.	Theniorbny.
't Negentig.	Soniorbny.
Hondert.	Ptommsomm.
Twée hondert.	Bogio. Ptommsomm.
Drie hondert.	Charhe Ptommsomm.
	&c.
Duyzent.	Janate.

XXIX. HOOFDSTUK.

Van de verscheide geld-munten, die men tot Formosa en in geheel Japon vind.

DE Japonezen hebben drie soorten van munten, een goude, zilvere en kopere. De Formosanen hebben nog een vierde soort, te weten een staale.

Het goude stuk gelds * *Rochmoo* genoemd is van de hoogste waarde en in Japon geslagen: 't zelve doet 8 *Copans*. De *Copan* † is een goud stuk, waardig zijnde 7 *Taillos*, en een *Taillo* * is een zilver stuk, 't welk omtrent 58 stuivers Hollands of een kroon Engels geld doet. De roode kopere munt is de minste in waardy, gelyk die kleine stukjes zyn, welke zy *Caxa* noemen: dezelve zyn niet

* Dit stuk geld weegt 8 ponden, en is in Japon niet meer als omtrent 14 Engelse ponden Sterlings of 154 Hollandse guldens waardig.

† Een *Copan* weegt een pond, en doet 35 Engelse Schellingen of 10 Hollandse guldens.

* Een *Taillo* weegt vier oncen.

niet meer als twee stuivers waardig. Zy hebben ook halve *Caxæ*, en vierdens van *Caxæ*: deze laatste munt is niet bekend als tot Japon.

In het Eyland van Formosa is den *Rockmoo* desgelyks 8 *Copans* waardig; maar yder *Copan* doet niet meer als 6 *Tailles* en een *Taillo* maar 40 stuyvers. Dit is niet om dat de stukken goud of zilver gelds tot Formosa minder wegen als tot Japon, maar om dat het goud en zilver aldaar overvloediger is: op dezen voet blykt dat een once goude tot Japon niet meer waardig is als 25 of 26 stuyvers, en een once zilvers 15 stuyvers, en dat tot Formosa een once goude niet meer doet als 15 stuivers, en een once zilvers 10 stuyvers.

De stale munt der Formosanen word *Colan* genoemt, en doet zo veel als een *Taillo*, dog is egter zo groot niet. Zy hebben ook een yzere munt *Riaon* genoemt, van welke ook halven en vierdens zijn. Deze *Riaon* doet 15 stuyvers. Men ziet'er ook een andere kleine munt van koper, die zy *Capchan* noemen, doende omtrent 7 Engelze *Fartings* of 2 France stuyvers, dezelve word van

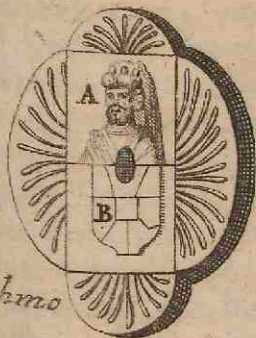
*Verklaring van yder stuk gelds, waar
 van de afbeelding hier tegens
 over staat.*

A. De *Rochmoo* wegende 8 ponden gouds. Dit stuk vertoont aan d'eene zyde het hoofd des Keyzers; onder staat desselfs wapen. Aan de andere zyde van het stuk B. ziet men het wapen des Konings, die in dat gewest heerst, daar het stuk geslagen is.

C. Een halve *Rochmoo* hebbende dezelfde gedaante.

D. Een *Copan*, wegende een pond gouds. Van d'eene zyde ziet men desgelyks het hoofd des Keyzers, en onder het zelve dat van den Koning, hun beider wapens staan aan de andere zyde, de halve *Copans* zijn in 't midden doorboort.

E. Een *Taillo*. Dit is een stuk zilver wegende 4 oncen, op d'eene zyde is een degen afgebeeld. De waarde van het stuk staat op d'andere zyde F. in oude japonezer letteren getekent. De

Rochmo

Copan

Taillo

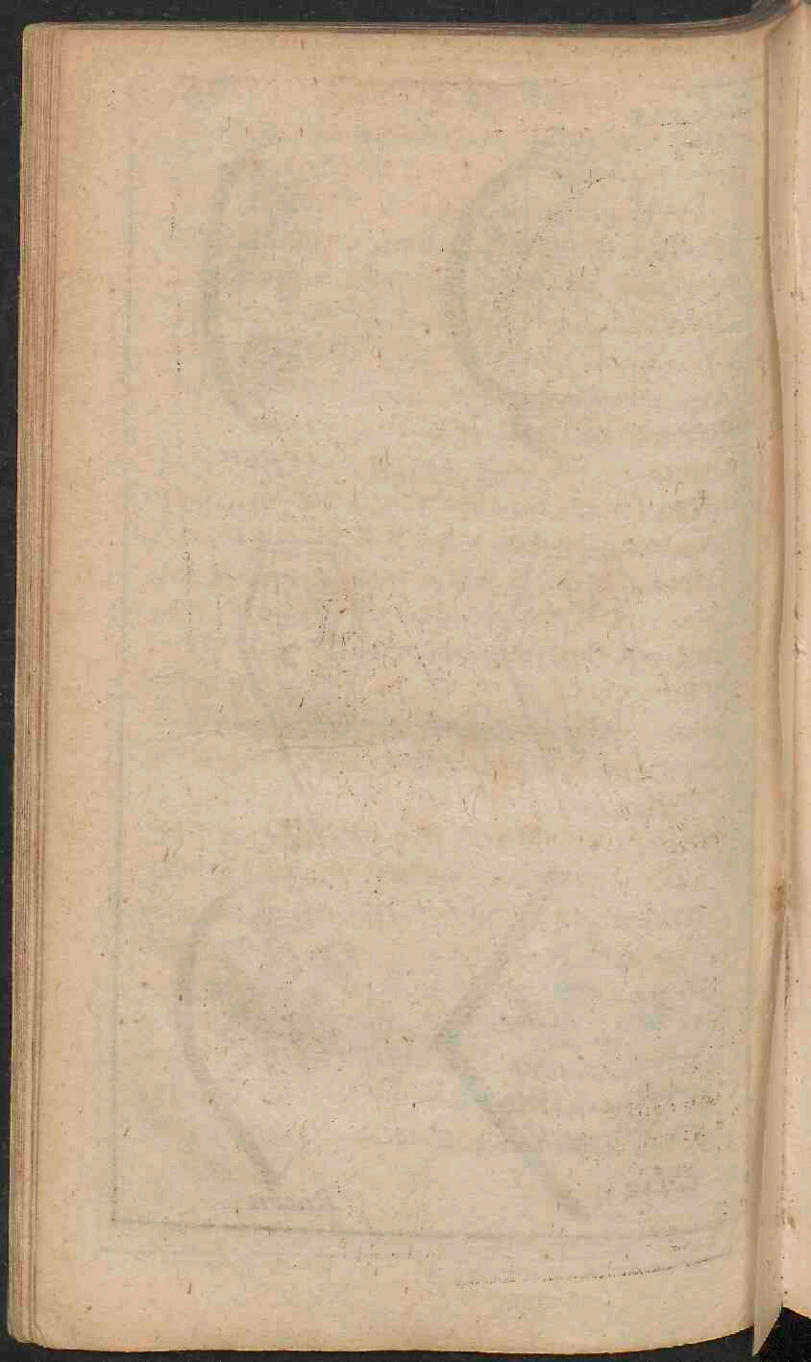
Taillo

Colan

Riaon

Caxa zijn rond, vierkant, of driehoekig: men slaat 'er geen als in Japon.

De staale munt *Colan* genaamt is aan het Eyland van Formosa alleen eygen, yder stuk weegt 1½ once en is vierkant. Op d'eene zyde *G* staat het wapen der Godsdienst met dit opschrift in Formosaanse letteren, *Eert God*, aan de andere zijde *H.* staat het Wapen des Konings.

De *Riaon* een yfere munt van dezelve groote als de *Colan* heeft het zelfde opschrift, maar is byna rond. De *Kapchau*, die byna van dezelve waarde als de *Caxa* van Japon en desgelijks rond is, heeft geenerley opschrift.

XXX. HOOFDSTUK.

Van de inkomsten des Konings, Onder-konings, Carilban, of Groot Opper-bevelhebber en eenige andere Grooten, die tot aanmerkelijke Ampten of waardigheden verheven zyn.

DEn Koning, behalven het derde deel van al het goud en zilver, K 7' 't welk

't welk uyt de mynen gehaalt word, en den Onder-koning moet bezorgen aan hem te doen betalen, ontfangt van den Keyzer van Japon 400000 *Copans* *, waarop hy verpligt is 1500. Soldaten in het Eyland te onderhouden, behalven zijn lijfwagten ende kosten van zijn onderhouding, &c.

Den Onder-koning heeft zijn inkomsten op de mynen, en ongelden der koopmanschappen, die uytgaan en inkomen 't welk niet vast is, somtijds ontfangt hy meer, somtijds minder: men rekent dat hy gemeenlijk 168800. *Copans* aan inkomen heeft, waar van hy verpligt is te geven.

Aan den Groot Priester, *Copans* f 50000

Aan 7. Offeraars, yder 1100.

Copans f 7700

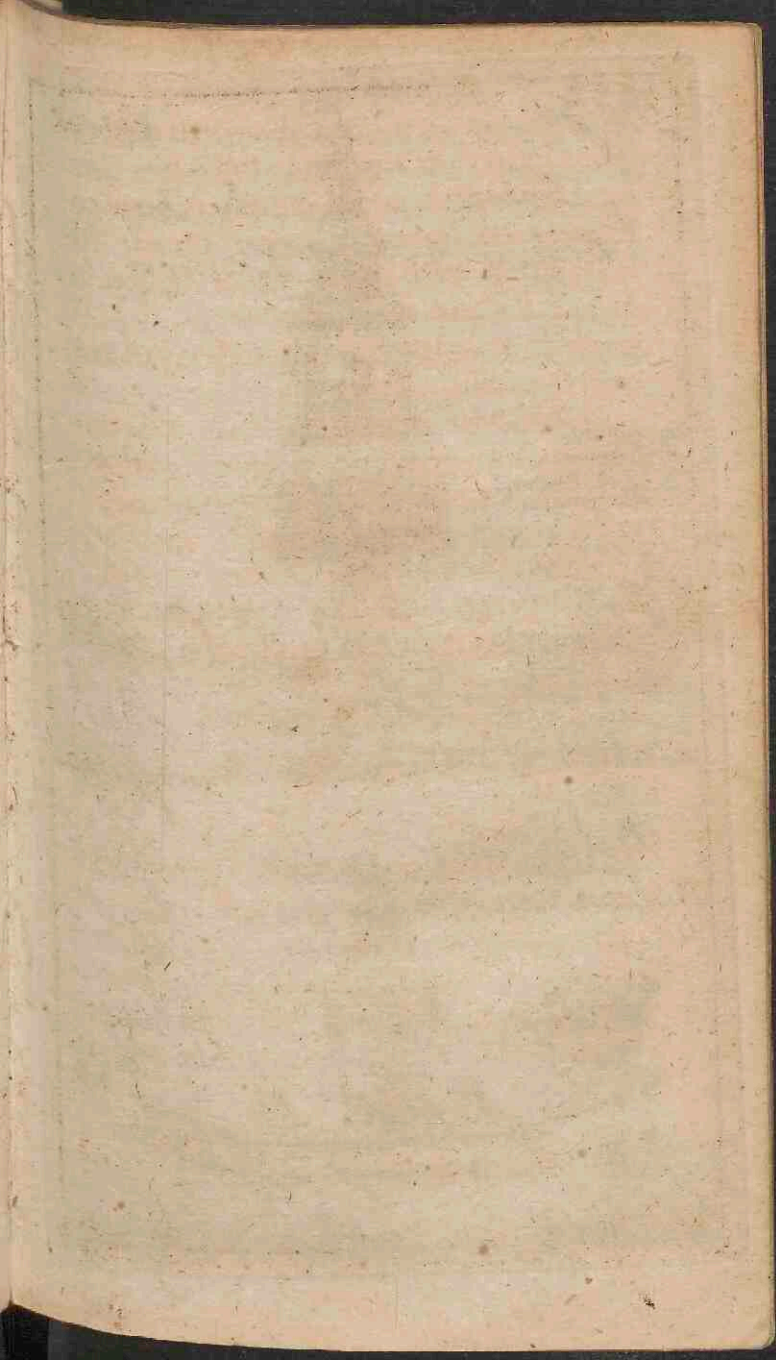
Aan 4. Gezag-hebbers der 4. Eylanden, yder 900. *Copans* f 3600

Aan 6. Gezag-hebbers der steden yder 500. *Copans* f 3000

Aan 16. Gezag-hebbers der Burgten en Vlekken f 4000

Zo dat den Onder-koning weinig minder

* 400000. ponden Sterlings, of 4400000. Hollandse guldens.

Balcon du Roy
Balcon des Konings

Balcon d'un Grand Seigneur
Balcon van een groot Heer

der als 100000. *Copans* overig heeft, waar van hy nog zijn lijfwagten, beampten en andere dienaaren, die het Staatsgebied nodig heeft, als gevolmagtige, boogschutters, &c. moet betalen.

Den Carilhan of groot opperbevelhebber van Formosa heett 70000. *Copans* in 't Jaar.

XXXI. HOOFDSTUK.

Van de Zeezaken van Formosa en de rystuygen, van welke men zig bedient in het reyzen over Land.

BEhalven de Oorlog-schepen en anderen die tot lange ryzen geschikt zyn, van welke het onnodig is te spreken, hebben zy zekere Vaartuygen ten naaften by gemaakt als de halve Galeyen welke de Formosanen *Balcons* en die van Siam *Balons* noemen. De afbeelding, die men hier nevens gestelt heeft, kan daar van een genoegsaame regtmattige bevatting geven. Maar hunne bezonderste Vaartuygen zyn die *Arca-*
Caf-

Casseos, van welke wy hier voor * gesproken en tegelijk de verklaring en afbeelding gegeven hebben; derhalven zenden wy den Leser derrewaarts te rug. Alleenlijk zullen wy hier byvoegen dat deze schepen alsmede de *Balcons* onder zig niet verschillen als in groote en kostelijkheid volgens den staat en rijkdom dergeenen, aan welke zy toebehooren. De schikking, die zy in de Zeehavens zo tot aanbouw als onderhoud en toerusting hunner Schepen onderhouden, is van een te grooten omslag, dat ik my zoude onderwinden alhier daar van te spreken, en onzen Japonezer is in deze zaaken niet genoeg ervaren om my daar van zodanigen onderregtinge te geven, als ik zoude noodig hebben.

Zy hebben geen koetzen, maar haar *Norimmonnos* is een zeer zagt en gemakkelijk rystuig en door geheel Japon in gebruik. Wy hebben daar van desgelijks in den aanvang † van dit werk de afbeelding en beschrijving ter neder gestelt, derhalven zullen wy dien aan-

gaan-

* Namentlyk op het eynde van het tweede Hoofdstuk.

† Te weten in het 2. Hoofdstuk.

gaande niets meer zeggen, als mede niet van de Paarden, Kamelen, en Elephanten, die zy gebruiken, alzo wy daar over niet bezonders te zeggen hebben.

XXXII. HOOFDSTUK.

Van de toerusting en 't heerlyk gevolg des Onder-konings en des grooten Opper-bevelhebbers, ten tyde als zy den Keyzer gaan begroeten.

GElyk alle Koningen en Onderkoningen onder de gehoorzaamheid van den Keyzer van Japon staande niet alle even magtig zijn, alzo hebben zy ook geen inkomsten als na de overeenkomste hunner grootheid en aangelegentheid des Lands, 't welk hen onderworpen is. Zo dat, dewyl zy verplicht zijn om van tijd tot tijd den Keyzer te gaan zien, ten einde hem rekenfchap van hunne verrigting te doen, de onkosten van hunne reys, gevolg, en toerusting ook verscheiden zijn na dat zy
veel

veel of weinig inkomsten hebben, alhoewel 'er onder hen geen yverzucht ontbreekt om zo groots te verschynen, als een yder mogelijk is. Den Koning van Formosa in rijkdommen geenzints de minste des Keyzer-rijks zijnde, zoude buiten twijfel in deze gelegenheid een zeer grootse toerusting hebben, indien hy gelijk de anderen verpligt was zijn Hof te gaan maken: maar den Keyzer, die 'er aangelegen legt, dat hy zig niet verre buiten zyn staaten begeeft, ontslaat hem daar van, en 't is den Onder-koning verzelt met den Carilhan, die zig van deze verpligting quijten. Zy gaan gemeenlijk tweemaal des jaars, en doen gevolglijk een net verslag van alles dat ledert hun laatste zeize in het Eyland is voorgevallen. Den Onder-koning spreekt in zijn eygen naam en den Carilhan in de naam en van wegen den Koning.

Den Koning heeft de gewoonte van den Onder-koning tot aan de haven van *Kadzey* te verzellen, alwaar hy zig benevens den Carilhan of Groot-Opperbevelhebber op zijn *Balcon* te sloop begeeft. Deze *Balcon* is, gelijk reeds

geleget heb, zeer kostelijk en word door 36 anderen voor den Adelen de beamp-ten van hunne Hofstoet gevolgt, behalven alle deze *Balcons* zyn 'er nog 80. *Arca-Casseos*, in welke de lijfwagten des Onder-konings, de bedienden, de *Norimmonnos* of *Palanquins*, de Elephan-ten en andere toerustinge gescheept zyn. Zo ras als zy het Eyland *Nippon* * in 't gezicht krijgen, nemen de *Arca-Casseos* de voortogt, op dat zy de *Norimmonnos* ontscheepen en vaardig maken zouden om den onder-koning te ontfangen zo haast als hy voet aan land zet. De *Balcons* des onderkonings en der heeren, die hem volgen, naderen zeer langzaam maar in een zeer nette schikking tot aan de Zeehaven, alwaar zy moeten ontscheepen.

Alle de *Norimmonnos* zyn verscheyde in grootte, volgens den staat der geener aan welke zy toebehooren. Die van den onderkoning is 8. a 9. voeten hoog en 12. lang, van binnen met Goud-laken en Zyde bekleed, van buyten met suyver Goud bedekt, en word door twee Ele-

* Ziet de aantekening op het vierde Hoofdstuk.

Elephanten kostelijk toegerust gedragen. In dezelve is den Onder-koning verzelt met den Carilhan en 8. a 10. van hunne Vrouwen: zy gaat in het midden van alle de andere *Norimmonos*, die alleenlyk van geschildert hout gemaakt en op sommige plaatzen verguld zijn, hebbende omtrent 6. a 7. voeten in de hoogte en 9 a 10. in de langte, in dezen worden de heeren van het gevolg des Onder-konings, en die geene geplaatst, welke den Keyzer te gemoet heeft gezonden, om den onder-koning op zijn aankomst te ontfangen. Hy gaat met groote pragt in het Hof des Keyzers, die hem met groote teekenen van vriendschap ontfangt, en veelvoudige eerbewijzen doet genieten: gedurende een maand verblijft, die tot *Nippon* is, draagt men zorg van hem zo op de jagt als in openbare schouwspelen en andere tijdkortingen van dat Land wel te vermaaken. Hy word alle dage een uur ter gehoor des Keyzers toegelaten, zo om van Staatszaken te spreken, als om zig met den anderen gemeenzaam te onderhouden. Na de laatste gehoorgeving geeft den Keyzer hem cenige
ge-

geschenken, enzend hem met dezelfde
eerbewijzen, die hy op zijn aankomst
ontfangen heeft, wederom te rug. Want
schoon hy maar alleen de eernaam van
onderkoning heeft, egter doet men hem
een veel heerlyker onthaal als aan eenig
onder-koning des Keyzer Rijks. Den
Koning van Formosa verzuimt ook niet
van hem tot *Kadzey* in 't gemoedt te
gaan, om denzelve over zyn gelukkige
wederkomst te verwelkomen.

XXXIII. HOOFDSTUK.

*Van de droevige gevolgen der Jesuit-
ze bezendingen in Japon, sedert
den Jaare 1549. tot den Jaare
1616. en de voornaamste redenen,
door welke de Japonezers genood-
saakt zyn geworden, om dezelve
en alle de Christenen uyt hun Land
uytterroeyen, en hen het weder in-
komen op straffe des doods te ver-
bieden.*

GEliik ik niet voornemens ben van
Japon te spreken, als voor zoo
ver-

verre ik zulks tot opheldering der zaaken, die het Eyland van Formosa raken, noodzakelijk oordeel, alzo zal ik ook niet ondernemen de geschiedenis van alle de verscheide uitkomsten die in alle de Koninkrijken en Staaten, dit groote gebied uytmakende, ter oorzaak der Christelyke Godsdienst door de Jesuiten en andere bezendingen in het zelve opgeregt voorgevallen zyn, in 't bozonder te melden: ook ben ik deswegens van elders niet genoeg onderregt; maar ik kan in 't algemeen zeggen als een vaste waarheid zijnde, dat niet tegenstaande die meenigvoude en byna onoverwinnelijcke veranderingen en moeijelikheden, die zig tegens hunne voornemens gekant hadden, zy egter niet nalieten van den Jaare 1549. toen Francois Xavier den grooten Apostel* van Indie met zijn verzellende Jesuiten de eerstemaal tot *Cangoxima* † aanquam,

* Een eernaam, welke die der Roomsche Kerke aan dezen Jesuit geven.

† Dit is een Stad en Zeehaven van het Eyland Japon. Men heeft alhier het gemeentzaamste gevoelen gevolgt, alhoewel 'er veele verzekeren dat Francois Xavier noyt ergens is
ge

tot den Jaare 1616., als wanneer wederom die verandering gebeurde, een zo aanmerkelijke voortgang te doen, dat meer als een derde gedeelte der Keyzerryks en den Keyzer *Tampousamma* selfs het Christelijke geloof omhelst hadden.

Onder alle de hulpmiddelen, die de Christelyke godsdienst in Japon hielpen grondvesten, is na mijn oordeel niet zo zeer een der voornaamste geweest die zagte, aangenaame en zicrovende wijze, met welke de Jesuiten de geheimen daar van voorstelden, zig bevytigende om dezelve met de reden overeenkomende te doen schijnen, als wel die verfoejelijke vermenging, die zy van hunne Godsdienst en geestelijke levens-wyze met sommige gebruiken en gewoontens in den Godsdienst der Japonezers aangenomen, maakten. In hunne eerste

geweest als tot *Bungo* in het Eyland van *Ximo* van waar heymelyk na *China* overgaan wilden, hy in het Eyland van *Sancian* stierf, en aldaar begraven wierd, zo dat het alles 't geen de Jesuiten verhaalen aangaande een reis, die hy na *Jedo* de hoofdstad van Japon deed om den Keyzer te gaan zien, denwelke hy niet konde spreken, ter oorzaake dat hy na de baden gegaan was, 't eenemaal verdigt is,

ste predication beyverden zy zig om te toonen dat 'er niet meer als een God is, Schepper en bestierder van alle zienlyke en onzienlyke dingen, eeuwig en onbegrijpelijk zijnde, dat dit oneindig wezen den mensch had geschapen, en hem 't gebruik van alle dingen, die op aarde zijn, gegeven, nevens de hoop van op zekere bestemde tijd tot een eeuwige gelukzaligheid te zullen komen, dat tot een eenig teken van zijn afhankelijkheid en de onderwerping, die hy aan hem als aan zijn oppersten Heer en Meester schuldig was, denzelven God van den mensch alleenlijk had afgefordert aan de vrugt van zekeren boom, welke hem wierd aangewezen, niet te zullen raken, hebbende vorders de vryheid om van alle de andere boomen, die in eenaangenaamen lusthof, in welke geplaatst was overvloediglijk stonden te mogen eeten, dat den mensch aan God niet gehoorzaamt, en zig daar door voor zijn oogen onaangenaam gemaakt hebbende met alle zyne nakomelingen tot alle ongemakken, die dit leven vervellen, en vervolgens tot de eeuwige straffe was veroordeelt: dat niet te min
deze

deze zelve God tegens de menschen met medelijden geraakt zynde een groot Propheet en Held, met naame Jesus Christus een Zoone Gods, door een wonder-werk uyt een maagt Maria genaamt, geboren, verwekt, en denzelven met zyn goddelijke kragt vervult had om aan de menschen zynen wil te openbaaren en hen de vergiffenis hunner misdaden te verkondigen, mits dat zy in dit leven daar van berouw zouden toonen; hen aldus wederom in de voorregten herstellende, van welke zy door hunne zonden vervallen waaren: dat deze groote man zyn zending bevestigt had, niet alleen door de heiligheid zijns levens, maar door een groot getal wonderdaaden; na welken God, wiens oneindige regtvaardigheid niet als door een oneindige straffe konde voldaan worden, waar toe den mensch onbekwaam was, hem tot een eenige offerhande voor ons, en om onze zonden door zyn dood te verzoenen, geschikt hebbende, toestond dat hy de straffe des Kruyles ondergaan zoude. Dat dezen grooten held zig daar aan gewilliglyk had onderworpen om door zyn lijden voor ons de Za-

L

lig-

ligheid te verdienen, dat deze heylige en onnozele offerhanden Gode aangenaam, deszelfs regtvaardigheid daar mede vernoegt, en ter liefde van hem aan alle menschen de vergeving der zonden toegestaan was; op zodanige voorwaarde als Christus in zijn Euangelien had ter nedergestelt: na welke wy ook gehouden waaren ons te schikken. Dat God na dit alles hem had verheerlykt, met denzelve door zyn almagt uytden doorde op te wekken en na lighaam en ziel boven alle de hemelen in het Paradysoptenemen, alwaar wy dien Heyland eens zien, en nevens hem een oneindige en onbegrijpelijke heerlijkheid genieten moeten.

Dit alles niet strijdig zijnde tegens de bevattingen, die de Japonezers van hunnen God hadden, zo schenen zy niet vreemt van daar aan geloof te geven: zy waaren zelfs ingenomen met de overeenkomst, die zy tusschen Jesus Christus en veele van hunne gewaande helden vonden, alzo derzelve geheugenis onder hen in eerbied is, omdat zy, na zig door duyzent schoone daaden uytmuntende gemaakt te hebben, einde-lyk

lyk zeer wrede pijnen uitstonden, of het overige hunner daagen in een zeer gestrengte levens wyze doorbragten, om hunne landgenoten van de straffen des anderen waerelds te verlossen. Zodat, wanneer de bezendingen tot hen quamen te zeggen dat 'er niet meer als een God was en zyn Zoon den grooten held, en Propheet Jesus Christus, welke verdiende aanbeden te worden, zy het wegnemen der afgoden uit hunne kerken gemakkelijk toestemden, om aldaar in derzelve plaatsen te stellen de beelden van den nieuwen Propheet, Maria deszelfs moeder, en der heilige mannen, die zyne leerlingen geweest waren en hun bloed gestort hadden tot bevestiging der wonder-werken, welke zy door geschriften hadden nagelaten.

De Japonezers vonden derhalven geen zwarigheid om zig tot de verwerping hunner afgodente laten bewegen. Dewijl die geene, welke men hen gaf van dezelve stoffe waaren als de hunne: de verscheidenheid van het getal of der gedaante was by hen van kleyn belang, en of schoon sommige zig daar tegens

wilden kanten, de grootsten hoop haalden 't over, en het gemeene volk was niet lang zonder zig daar aan te gewennen.

De Jesuiten vernoegden zig in 't begin met deze algemeene bevattingen; maar zy bemoeiden zig nog niet met van de drie eenheid, de vleeswording, en de transsubstantiatie of het mis-offer te spreken. Zy doopten in de naame des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes, als een plegtigheid zynde, door welke zy zeiden te willen doen verstaan, dat een mensch tot het ligchaam der kerke was toegelaten: dat door den Vader den Almagtige God Vader en Heer van alles; door de Zoon Jesus Christus den grooten Propheet deszelfs Zoon, die voor ons gestorven was; en door den Heyligen Geest de kragt Gods, die in Jesu Christo gewerkt had, moest verstaan worden. Zy bedienden ook het zegel des Nagtmaals, 't welk zy verzekerden niet anders te zijn als een geheugenisse van de dood Jesu Christi. Zo dat zy, aan de eene kant de wezentlijkste geheymen der godsdienst verbergende, en aan de andere

dere zyde de spoorloosheden des roomze geloofs ontveinzende; welke niet nalieten de christelyke godsdienst onder de Japonezerste zien doorbreken, maar zy gebruikten daar toe, alleenlijk middelen, die volgens hun oordeel aan dit volk de voordeeligste moesten schijnen, en hen dezelve boven alle anderen doen stellen. Waarlijk deze godsdienst scheen hen zo redelyk dat de doordringenste en meest verligte verstanden onder hen die zonder tegenstand omhelsden, zo dat zy de godsdienst van Staat wierd. Ziet daarvoor een gedeelte wat het meest geholpen heeft om het christendom in Japon op te regten: maar wy zullen vervolgens gaan zien, welke de oorzaken van haare omkering geweest zijn.

De quaade staatkunde der Jesuiten was alte strijdig tegens de eenvoudigheid des Euangeliums, om het een met het andere te kunnen staande houden; De bezendingen merkten wel haast de noodzakelykheid, die 'er was, om [van toon] te veranderen, en nieuwe stellingen te voegen by die geene, welke zy reeds hadden gepredikt: Zy hadden zig geveleid die ongevoeliglyk te

246 *Beschrijving van*

zullen kunnen inboezemen, en dat men zig door de noodzakelyke gevolgen getrokken uyt de gronden, die zy reeds gelegd hadden, gedrongen zoude vinden dezelve aan te nemen. Maar zy oordcelden dat zy zo schielyk niet moesten wagen daar van te spreken, en wagten tot hunnen aanhang zig versterkt had. Zo ras dan als zy geloofden sterk genoeg te zijn om zig tegens de ongelukkigste voorvallen staande te houden, en zich ondersteunt vonden door menschen, die magt, gezag, en aanzien hadden, begonnen zy nieuwe geloofs-punten te prediken, en nieuwe wyzen van kerk zeeden in te voeren, welke de nieuwe bekeerden deden mompelen, en aan die genen, die nog heydeneu waren, en wel voornamentlyk aan de *Bonzes* rede geven hen als bedriegers aantezien. Derhalven, schoon zy, die zig aan de kant der Jesuiten gevoegt hebbende aangelegentheid hadden in hen te beschermen, in de openbaare en bezondere twistredenen zich beyverden en een yder aanhang maakte, begonnen egter de verstandigsten aan de opregtigheid der nieuwe leeraaren.

ren te twifelen. Ziet daar het begin van den ondergang der chriſtelyke godſdienſt in Japon en de eerſte oorzaak van de groote omkering, die daarna voorviel.

De tweede oorzaak was den haat en tegenheid, die de heydenen en bezonderlyk de *Bonzes* tegens de Jeſuiten quamen op te vatten, om dat zy zig niet vernoegden met de vryheid van hunne leer voor het volk te mogen prediken; maar boven dat zig de eenigſte bezitters maakten van de goede gunſten der koningen, vorſten, en allerley aanzienlyke luyden, die het chriſtendom omhelſt hadden, en van dezelve ten hunne nadeele ontelbaare ſommen na zig trokken: en waarlyk den yver van deze nieuwe chriſtenen was zo groot, of liever de onverzadelyke hebluſt dezer heidendaagſe apoſtelen ging zo verre, dat 'er zeer veele menichen gevonden wierden, die hunne kinderen ontferden om de gemeenſchappen der Jeſuiten te verryken. De heydenen hadden voor deze manier van doen zoo groote tegenheid, dat zy beſloten alles in't werk te ſtellen om hen te verſtoten en v'eene-

248 *Beschrijving van*
maal uyt hun landt te verdrijven.

Niets was bequaamer om het besluyt dat de *Bonzes* en andere heidenen tegens de Jesuiten gemaakt hadden, wel te doen gelukken, als de ontdekking van een zaamentweering, die zy gelmeed hadden, om de keyzerlijke kroon van Japon op het hoofd van den koning van Spanje te doen overgaan. Veel menschen hebben verzekerd dat zy waarlyk geschriften hebben overgezonden, die de grond en gelegenheid van verscheide hunner zee-havens, en eenige hunner voornaamste steden, sterktens, en burgtten vertoonden, en op welke wijs dezelve met voordeel konden beleegert worden.

De Jesuiten stemmen wel toe, dat de groote uitgestrektheid der staaten, die zo in de ooster als wester-Indien onder de magt des konings van Spagnie zijn, aan de Japonezers altijd zeer veel ongerustheid heeft veroorzaakt, dewijl zy zig verbeeldende waren, dat deze vorst niets meer behartigde als hunne godsdienst te verstootten, en hen uyt hun land te verdrijven.

Maar zy lochenen oit zodanige schriften

ten

geene, welke in 't vervolg de laatste slag gaf tot de omkering der christenkerke van Japon. Egter niet tegenstaande de bitterheid der heydenen lieten zy niet na zig uyt dit gevaar te redden, ja zelfs wierden zy daar door stoutter als te voren. Want het geluk hebbende van den Keyzer te overreden om zig te doen christenen, meenden zy vorders bedekt te zyn voor alle gevaar. Zy verkregen niet alleen een algemeene toelating in alle de plaatzen des keyzer-rijks, daar zy zig wilden vast stellen, maar zelfs ook allerley soort van bescherming en gunst. Door een zo gelukkige voortgang opgeblasen zynde, werd onder de gunst van de keyzerlyke oppermagt het momaanzigt afgeligt; zy predikten openbaarlijk hunne stellingen van de transsubstantiatie, de offerhande der misse, het vagevuur, de aanroepinge der heiligen, en de aanbiddinge der heylige overblijffels, beelden, &c. als zaaken zynde, die men onder bedreyging van de eeuwige verdoemenis moest geloven; geenzins vergetende hun gebruyk te maken van de vergevingen en aflaten, gebroederschap

pen.

pen en vergaderingen op te regten, en alle andere vonden, daarmede zy zig in Europa zo wel bevinden om alle de rijkdommen des lands tot zig te kunnen trekken. Een gedrag zo strijdig tegens de oude armoede eenvoudigheid en veragting van cygen voordeel, waar mede hunne voorzaaten in Japon komende zig vercierden, opende wel aan veele de oogen, maar men durft niet spreken. Zy bezaten het oor van den Keyzer en hadden zig ontfaggelijk gemaakt. Derhalven moesten zy zelfs aan hun verderf arbeyden en God liet zulks toe om te doen zien dat, wanneer het zijn belangen en het arbeyden aan zijn werk is rakende, alle waereldze en menschelyke wijsheid verre geweert moet zijn en plaats maken voor de eenvoudigheid met welke hy wil dat de verkondiging van zijn woord verzelt gaat, en waarop hy zijn zegen uytstort in zodanige tijden en omstandigheden, die hy weet met zijn heerlijkheid best overeen te komen.

De gunst des keyzers was geenzins een zaak op welke de Jesuiten zig voor altijd konden verlaten. De vorsten

zijn menschen en by gevolg zo wel als anderen aan de verandering onderworpen; ten andere konde hy ook sterven, en deze eenige aanmerking moest hen verplicht hebben om op het toekomende te denken. De klagten en mompelingen, die de *Bonzes* tegens hen deden, waren hen niet onbekent, 't ontbrak aan geen verspieders, die hen alles overbragten wat 'er gezegt en tegens hunne voorspoed gelmeed wierd. Zy verstonden daar van zo veel, dat zy op 't laatst begonden te vrezen, dat ook de heydenen op haar beurt tegens hen zoude zaamenzweren, en in weinig dagen komen te verderven de vrugt van zoo veele jaaren, moeyten en arbeyd. Na veele geheime raadsplegingen en byeenkomsten over de zijde, die zy in gevaarlijke tijds-gelegentheden als dezen, welke de stoffe van hunne beraadslagingen waaren, te kiezen hadden, beslooten zy met den anderen na midelen omtezien om hunne wederpartijders te verzwakken. Zy vonden 'er geen zekerder om daar in wel te slagen, en zig te gelijk van hunne vreezen te verlossen, als den Keyzer te noodzaaken.

ken om onder zijn heydenſe onderdaanen een bloedſtorting te doen, en een groot getal derzelve te verdelgen, op dat die geene, die nog mogten overig blijven, meer te vrefen waren, ziet hier hoe zy dit werk aanvingen.

Zy verſierden brieven, door welke bleek, dat men hen verwittigde, hoe de heydenen voorgenomen hadden alle de chriſtenen des lands omtebrengeſon-der zelts de perzoon des keyzers te zullen ſpaaren, aan wie zy deze brieven ver-
toonden, en hem verzekerden van elders onderregt te zyn, dat dit befluyt geheel in ſtaat was om ter uitvoering geſtelt te konnen worden, indien hy niet terſtond bevelen gaf om zulks te verydelen. Den Keyzer, die zig geheel op hen vertrouwde en in alle gewichtige zaaken teenemaal op hunne raadgevingen was ruſtende, vroeg hen wat hem hier in te doen ſtond. Zy gaven hem daar op tot antwoord, dat'er maar een eenig middel was om gezamentlijk hen en de chriſtelijke godsdienſt van het gevaar te bevrijden, met 't welke zy alle gedreygt waren, te weten, dat hy in alle de chriſten kerken

geheime bevelen moest geven, ten einde dat alle christenen door 't geheele keyzer-rijk op zekere uure des nagts de wapenen opnemen, en alle de heidenen, die in hunne handen vielen doodden zouden. Zy voegden daar by dat men in diergelijke gelegentheden zijn standvastigheid en moed toonen, en wanneer het de heerlijkheid Gods en de voorspoed der kerke aanging, het bloed der vyanden in 't minst niet sparen moest; dat deze daad hem een eeuwige roem zoude doen verwerven, en de nakomelingschap hem als een, die het heidendom uyt zijne staaten uitgroeit en den godsdienst, welkers heiligheid hem reeds bekend was, in dezelve herstelt had, voor altijd zouden loven: dat hy voor het overige zig op God moest verlaaten, die geenzins nalaten zoude een zo heerlijke onderneming te zegenen. Vorders vertoonden zy hem nog meer diergelijke redenen met zo grooten yver en verzekerdheid, en met uytduckingen die zo krachtig waren, dat den Keyzer zig niet konde onthouden van toetestaan 't geen zy begeerden. Hy teekende derhalven de
doo

doodelijke bevelen, die op eene nagt in den boezem van byna de helft zijner onderdaanen den doodsteek brengen moesten. Daar zijn 'er zelf die voorgeven dat de Jesuiten zoodanig verzekert waren dat den Keyzer alle hunne daaden zoude voorgoed keuren, dat zy zelfs in zyne naam en buyten zijn weeten bevelen gaven. Wat hier van zy, 't is zeker dat alle de kerken in de naam des keyzers bevelen ontvingen, om alle de christenen op zo een nagt en zoodanigen uur vaardig en in de wapenen te houden, en alle de heidenen die zy konden magtig worden, te dooden.

Alhoewel dit duyvelze voornemen met alle bedenkelijke geheimhoudinge belegt wierd, egter konden die geene, welke de aanleiders daarvan waren, alle zaaken zo geheim niet houden, dat de heidenen daar van niet tijds genoeg kennisse hadden om zig tot tegenweer te bereiden, en het onweer, dat hen dreigde, te ontwijken. Want 't zy dat dezulken van onder de christenen, die hun vader of moeder, of eenige nabestaande bloedmagen en vrienden

had-

256 *Beschrijving van*

hadden, welke in het gevaar waaren ingewikkelt, met een natuurlijk en regvaardig medelijden geraakt zijnde hen 't zelve ontdekten, opdat zy zig voor het algemeene bederf konden behoeden; 't sy dat anderen door den gruwel van een zo wreede onderneming afschrikt, het natuurlijk gevoelen tegens de voorspoed der godsdienst stellende, de heydense koningen en vorsten wel te pas van het nakende ongeluk verwittigden; zy voegden zig te zaamen en besloten dat zy in die nagt, welke voor die geene gaan zoude, die de christenen bestemt hadden, alle de christenen zonder een cenige te verschoonen zouden uytroeijen; 't welk zonder onderscheid van ouderdom of kunne wierd uytgevoert: en zig van den Keyzer *Tampoussamma* verzekert hebbende verdreven zy denzelven uyt het land, en dwongen hem voor altijd in ballingschap te leven. Vijf van de koningen en onderkoningen, die de christelijke godsdienst omhelst, en dezelve in hun gebied beschermt hadden wierden tot een eeuwige gevangenis gedoemt, alwaar zy van hartzeer stierven. De slagting was

was algemeen *, men bragt niet alleen alle de Jesuiten en andere bezendingen omhals, maar ook alle de Japonezer christenen, sommige wierden opgehangen, andere verdronken, eenige onthalt, en veele stonden allerlei soorten van straffen uyt, die een vergramt, en uyt den aard wraakgierig volk bequaam is om te bedenken. Echter waren 'er eenigen, die de woede der gener die hen zогten, ontquamen en langen tijd verscholen bleven; maar na de eerste hette der vervolging, en na dat 'er een nieuwe Keyzer verkoren was, eenige Jesuiten en andere monniken zig verstitout hebbende uyt hunne schuyelhoeken te komen wierden terstond ontdekt, inde gevangnisse geleyd, en stierven onder het pijnigen.

Na dat den Keyzer van Japon Formosa bemagtigt had, deed hy in dat Eyland een naauw onderzoek na de christenen doen; maar schoon de Jesuiten en andere Priesters aldaer met dezelfde strengheid gestraft wierden als in Japon, dat is te zeggen, dat sommi-

* Men zegt dat 'er meer als 500000. menschen sneuvelden.

mige levendig verbrand, eenige gekruisfigt, en anderen by de voeten opgehangen wierden tot dat zy gestorven waren, egter gebruikte men meer zachtigheid voor de ingeborene des lands, die christenen geworden waren: men gaf hen de keur om van hunne godsdienst afstappen, of voor altijd de plaats hunner geboorte te verlaten, te geen veele liever wilden doen, als de nieuwe godsdienst, die zy omhelst hadden, te verlochenen.

Den Keyzer *Tampousamma*, die zig na *Goa* * begeben had stierf aldaar: zijn lighaam wierd in de kerk der Jesuiten heerlijk begraven, en aldaar tot zijner gedagtenis een grafstede opgericht, op welke men dit opschrift leest:
hier

* Een Stad van het Koninkryk *Decan*, in een half Eyland van Indie aan deze zijde van de Rivier *Ganges*, in den jaare 1610. op de Indianen door *Alfonfus Albuquerque* voor den Koning van *Portugaal* veroverd, die van dezelve zedert die tyd meester is geweest. Deze Stad legt op 16 graden noorder breete. De Jesuiten zyn daar zo wel gevestigd, dat zy in dezelve vijf schoone huizen hebben. Aldaar is ook een stoel der inquisitie, de gestrengste die er in de wereld is.

hier legt den Keyzer Tampoufamma, die ter oorzaak van het Evangelium door zyn eigen Onderdaanen uyt zyn staaten verdreven en als een Martelaar der Christelyke Godsdienst gestorven is *.

Sedert die tijd is de christelyke naam door het geheele keyzer-ryk van Japon zo haatelijk geworden, dat alle die geene, welke belijdenis van deze godsdienst doen, in de gedagten der Japonezen voor verraders, bedriegers, eerlooze, en met een woord voor de smoodste van alle menschen doorgaan. Zo dat het grootste scheldwoord, dat men tegens een vremdeling kan uitspreken, is hem een Christen of Jesuit te noemen. Zo het gebeurt dat men 'er van dit soort iemand vind, zo roept het volk terstont dat men hem kruysigt, dat men hem kruysigt. Eindelijk men maakt wetten † tegens de christenen die ter aankomste van alle de keyzers tot de kroon vernieuwt worden: men verbied hen op lijfstraffe in het land te
ko-

* Men derft niet vastverzekeran dat dit de eygen woorden van het griffchrift zyn; maar 't is daar van ten naastenby de zin.

† Siet op het begin van 3. Hoofdstuk.

komen : men stelt in alle steden gemagtigheden om de vreemdelingen te ondervragen en beproeven of zy christenen zijn of niet, met hen voortestellen van over een Christi Kruysbeeld met voeten te gaan, 't welk nog huysdienten dage in gebruik is. Dit verhaal vande zaamenzwering der Jesuiten tegens de inwoonders van Japon word onder hen voor zo vasten waarheid gehouden, als het verraad des buskruids * in Engeland.

XXXIV.

* Dit stuk, 't welk aan de Jesuiten en Roomse Catholyken van Engeland toegeschreven word, is by na aan niemand onbekend, deze in hoope van hare Godsdienst in dit Koninkrijk te gemakkelyker te zullen herstellen, namen een besluit van den Koning de Bisschoppen, de Raden, en den geheelen Adeldom van het Koninkrijk op eenen dag te willen doen sneuvelen. Ten dezen einde hadden zy gehuurt de kelders, die onder de Zaalen van Westmunster zijn, de plaats alwaar het Parlement haare Vergaderingen houdt: zy hadden dezelve met kruit doen vullen, en zy waren om het vuur daar in te steken niets meer verwagende als den dag, op welke den Koning zig in het Hoogerhuys moest laten vinden. Dat is te zeggen, dat zy door middel van de-
ze

XXXIV. HOOFDSTUK.

Van de aankomst der Hollanders in Japon na de slagting der Christenen, en van de middelen, die zy aangewend hebben om 'er zig vast te maken, of ten minste de vryheid te hebben om aldaar te mogen handelen.

DE Hollanders de schrikkelyke slagting verstaan hebbende, die omtrent de christenen in Japon geschied was, en wetende dat de Japonezen zig niet t'eenemaal van den handel konden onthouden, namen deze gelegenheid waar om hen zodanig een voor te stellen, welke zy geloofden dat hen voordelig zoude moeten schijnen. Zy rusteden een vloot toe, geladen met alleley koopmanschappen, die zy de zeldzaam-

ze mijn konden berekenen meer als duyzent menschen in een oogenblik te zullen doen omkomen; want alle de leden van het Lagerhuys zouden van gelyken in dit ongeluk zijn bedraait geweest.

zaamste en meest gezogte van dat land oordeelden. Zo ras zy aan het Eyland *Nippon* gekomen waren, begaven de gemagtigde des keyzers zig aan hun boord, en vroegen wie zy waren, en van waar zy kwamen: zy gaven tot antwoord dat zy hollanders waren; maar alzoo de gemagtigden op hunne godsdienst aandrongen en hen voor christenen schenen te houden, vonden zy zig een weinig verlegen om op hunne vragen te antwoorden. Zy veinsden dan het woord Christen niet te verstaan, tot hen zeggende, dat, zo zy door dit woord menschen verstonden, die de beeltenis van een gekruyzt mensch aanbaden, zig een God maakten van een stuk broods, 't welk zy opaten, en duyzent andere diergerlyke ongerijmtheden meer geloofden, zy niet alleen van die menschen niet waren, maar dat zy van dezelve altijd gehaat en vervolgt wierden, ter oorzake zy hunne leer en geloof verfoeiden; dat, hen aangaande, zy van geboorte en godsdienst hollanders waren. De gemagtigde hun verslag aan den Keyzer gedaan hebbende, beval hy

hy dat'er eenige der voornaamste van hen tot hem zouden gebragt worden: derhalven wierden die geenen afgezonden, welke zy oordeelden de bequaamste te zijn om een zo gewigtige zaak te behandelen, hen eenige geschenken voor den keyzer medegevende. Wanneer de gezanten aangekomen en ter gehoor geleid waren, hebben zy den keyzer twee groote welgemaakte vuurroers en een slaande uur-werk met een morgen wekker aangeboden. Deze geringe giften behaagden aan den keyzer by uitnementheid, voornamentlyk de twee vuur-roers, die hy zeer prees en in zijn tegenwoordigheid deed laden en lossen. Vervolgens wierd hen de vryheid des koophandels, welke zy begeerden, toegestaan, dewijl hy dagt dat zijne onderdanen daar uit een merkelyk voordeel zouden trekken.

Na dat de Hollanders met de Japanzers eenige jaaren gehandelt hadden, zonden zy een aanzienlijk gezandschap aan den Keyzer om hem te verzoeken van hen te willen vergunnen op zodanigen plaats, als hy zoude goed vinden, een pakhuis te mogen doen bouwen,

wen, om hunne koopmanschappen daar in op te leggen; vertoonende dat dezelve door de menigvuldige overvoeringen, welke men doen moest, niet alleen bedierven, maar daar door ook dierder wierden, en het derhalven alzo zeer tot voordeel der onderdaanen van zijn Majesteit als de hunne strekte, dat de koopmanschappen in een bequaame plaats gelegd wierden, om aldaar geplaatst en in staat gebracht te worden van ze te kunnen opveilen. De Keyzer stond hen toe 't geen zy begeerden: maar in plaats van een pakhuys bouwden zy een sterkte met goede muuren en zeer diepe grachten voorzien. Ondertusschen hadden de inwoonders nooit vermoeden van eenig quaadt voornemen, tot dat, weinig tijd na de voltoijng van het werk, op de aankomst van een vloot hunne onderneming ontdekt werd door een toeval, 't geen ik zal gaan verhaalen. Niets ontbrak 'er aan hunne sterkte als kanon, wapenen, buskruid en andere oorlogsbehoefden; zy hadden in hunne schepen een groote menigte daar van medegebragt; men had geen andere zwaarigheid

heid als om 't zelve, zonder dat zulks gemerkt wierd, in de sterkte te doen komen. Alles was in kassen besloten, welke zy ontscheepten, gelijk zy andere pakken met koopmanschappen zouden gedaan hebben; maar ten allen ongelukke braker een wagen, op welke eenige van deze kassen geladen waren, waar van 'er eene was die zig opende, zo dat de wapenen, die daar in waren, gezien wierden van alle, die daar tegenwoordig waren. De beampten des Keyzers hadden daar van wel haast kennisse, derhalven begaven zy zig met alle spoed na de sterkte, alwaar zy alle de kassen onderzogten, en dezelve met wapenen en andere oorlogs-voorraad gevult vindende gaven zy van dit alles berigt aan den Keyzer; en deden hem verstaan dat waarlijk de Hollanders enig nieuw bedrog waren smeddende: derhalven heeft den Keyzer terstond 10. of 12. benden Soldaaten na hen afgevaardigt, die 'er zo veel van doodfloegen als zy konden vinden; maar het meeste gedeelte had zig reeds in hunne Schepen weggemaakt. Al het geene men in de sterkte vond, wierd

ten voordeele van den Keyzer aange-
 flagen, de sterkte geslegt, en aldus de
 koophandel gedurende eenige tijd afge-
 broken: egter deden zy daar na weder-
 om zulke schoone beloften, gelijk wy
 hier voor * reeds hebben aangemerkt,
 dat zy verlof kregen van tot Formosa te
 mogen komen, 't welk nu reeds on-
 onder het gebied van Japon hoorde. Een-
 nige tijd daar na heeft den Koning van
Nangezaque † zijn gezag ter gunste van
 hen gebruikt hebbende, verkregen dat
 zy de vryheid zouden genieten van in
 zijn Eyland *Ximo*, 't welk niet verre
 van *Niphon* legt te mogen komen, en
 den Keyzer heeft hen zulks op de vol-
 gende voorwaarden vergunt. Eerste-
 lijk dat zy over het kruysbeeld zouden
 gaan. Ten tweede dat de gemagtig-
 den zig op hunne aankomst zouden ver-
 zekeren van hun canon, wapenen,
 kruid en lood, masten, zeilen, tou-
 wen en andere scheeps gereedschappen,
 't welke alles in een pakhuys zoude be-
 waart worden zo lang als zy in het land
 zou-

* Te weten op het 2de Hoofdstuk.

† Ziet aangaande de gelegenheid van dit
 Eyland en deze Stad het 2de Hoofdstuk.

zouden blijven. Ten derden dat hen eenige soldaten overal, daar zy wilden gaan, zouden verzellen om op hunnen handel te letten en hun gedrag te verantwoorden. Ten vierden dat zy niet langer zouden mogen blijven als het den Keyzer behaagde, en zo haast als men hen bevelen zond om te vertrekken, zy terstond zoude moeten t'zeil gaan. Onder deze voorwaarden, die nog heden met'er daad onderhouden worden, blijven de hollanders in hunne handel tot Japon volharden. Men zegt dat zy die geene zijn, welke bedagt hebben aan den Keyzer te doen zeggen, dat het regte middel om de christenen, van welke hy reden had zig te beklagen, van de hollanders of andere Europëers, die niet van dezelve godsdienst waren, te onderscheiden, bestond in alle vreemdelingen het beeld van een gekruyste Christus voor te houden, en hen over het zelve met votten te doen gaan. Ik weet niet waarom men deze vond aan de hollanders wil toeschrijven. Was deze zaak zoo moejelyk te verzinnen om te gelooven dat zulks in het verstand der japonnezers

niet konde komen? Wat hier van zy, de hollanders, zegt men, maken geen zwarigheid van over het kruys-beeld te gaan, zo dikmaal als men hen zulks vergt. Dit voorondersteld zijnde, gelijk het t'eenemaal waarschijnlijk is, zo doen zy dit niet door een veragting tot de christelyke godsdienst, en men kan wel oordeelen dat'er geen redenen ontbreken om hun gedrag te regtvaardigen. Eenige Jesuiten van Portugaal zedert die tijd zig verftout hebbende in Japon te komen in hoope van niet bekend te zullen zijn, of dat men hen niet met zig voor hollanders uit te geven niet zoude moeilijk vallen, hadden naauwlyks voet aan land gezet, of men hield hen een kruysbeeld voor om over het zelve met voeten te gaan. Zy waren daar door zo ontzet, dat zy aanstonds bekend en ten getalle van 46 * gekruyzt wierden. De Jesuiten hebben dezelve onder het getal hunner martelaren gesteld.

XXXV.

* Vier of vyf waren Jesuiten, die overige matroozen of soldaten.

XXXV. HOOFDSTUK.

Van de middelen die de Jezuïten tegenwoordig gebruiken om tot Japon en Formosa te komen en aldaar onbekend te kunnen leven.

DE Jezuïten en andere bezendelingen, die zonder ophouden wederom na een land, van 't welke zy zig byna de meesters gemaakt hadden, verlangen, en hunne schoone vastigheden, die zy aldaar verloren hebben, aanzien als een goed, van 't welke men hen onregtmatiglijk berooft heeft, zijn nog altijd na een gunstige gelegenheid wagtende om wederom daar in te komen; maar die tijd is nog niet gekomen, en zy zijn zo verre van te derven wagen aldaar enige nieuwe kweekelingen te maken, dat zy zig op duizent verscheide wijzen vermommen, ten einde zy nog voor christenen, nog voor vreemdelingen moge bekend worden.

Om in hunne vermommingsen te be-

ter te gelukken gaan zy eerst na Goa *, alwaar een beroemde hooge school hebben, in welke zy de oosterze taalen leeren. Na zig in de Japoneze taal zo verre geoeffent te hebben, dat zy die zo gemakkelyk als een inboorling des lands konnen spreken, nemen zy de japoneze kleeding aan, oefenen zig in de gewoontens, schikken zig na hunne zeden, en vervolgens verflouten zy zig in een der Eylanden onder het gebied van dit groote keyzerrijk hoorende te komen. Zo haast zy daar aangekomen zijn, zeggen zy uit een der landstrecken van dat staats gebied te zijn, 't welk het verst afgelegen is van dat geene, alwaar zy zig alsdan bevinden. De inwoonders geven aan hen zo veel te ligter geloof, om dat zy hen gekleed ziende, en hoorende spreken als zy zelfs, zig niet bekommern met hen te mistrouwen; aldus begeven zy zig stoutelyk in eenige Stad, stellen zig aldaar onbeschaamd ter neder, en hun eerste zorg is te maken dat zy zig voor de minste agterdocht bedekt houden, die

* Ziet aangaande de gelegenheid van deze Stad het 33ste Hoofdstuk.

die men van hen zoude mogen opvatten, indien zy leuy en ledig leefden; derhalven verkiezen zy altijd eenig beroep, of begeven zig tot eenige koophandel, als of zy waarlijk zulks noodig hadden om te kunnen bestaan. Zommige worden koopluuyden, andere ambagtslieden of kramers van aardigheden. Eenige worden school of leermeesters om de kinderen de taalen en andere wetenschappen te leeraren, welke de ouders willen dat hunne kinderen leeren. Aldus speelt yder zijn spel, en verbergt zig ten besten hy kan, om voor geen vreemdeling bekent te worden en de proef van het kruysbeeld te ontgaan: op deze wijze blijven zy in veiligheid binnen alle de steden van Japon gedurende den tijd van vier jaren, 't welke gemeenlijk de tijd is, die hunne bezending duurt; waar na zy wederom tot de hunne keeren, en voor andere plaats maken, die gezonden worden om hen in hunne vermommingen, als in bezigheden, te verligten. Zy hebben een zeker woord * om zig te doen kennen, en door middel van

M 4

't welk

* Te weten *Abo*, 't welk snel beteekent.

't welk zy by den anderen komen, wanneer dat'er zig verscheiden in een en dezelfde Stad bevinden; maar men kan niet zeer ligt zekerlijk weten met wat inzicht dit volk zulke verre en gevaarlyke reizen onderneemt: 't is meer dan al te waarschijnlijk dat alleen de eerzugt, voordeel, nieuwsgierigheid, opgeblazentheid, &c. hen tot deze roekelooze ondernemingen aanzet. Indien men in Europa een breeder kennisse had van die dingen, welke in dit land geschieden, men zoude veriteld staan over de onbeschaamtheid, met welke men hen op hunne wederkomst hoort spreken, dat zy in die vier jaren tijds van hunne bezending een groot getal menschen tot het christen geloof bekeert hebben, den eene 20 den andere 30 zommige 50. Men hoort binnen Rome anders niet als deze bezendingen hunne talrijke bekeeringen overal verbreiden. Zedert de tijd dat deze gewaande apostelen telkens nieuwe naamen op hunne naamrollen gevoegt hebben, zoude de helft van dat land wel christens moeten zyn; maar 't is zeker dat zy van zo veel gewaande nieuwe bekeerden niet spreken
als

als om het gemeene volk daar door in slaap te wiegen en hunne waaragtige voornemens te verbergen. Het zoude niet mogelijk zijn dat een zo groot getal christenen het onderzoek van zoo veel verspieters ontgaan kan, die dagelijks hun werk maken van dezelve te ontdekken.

'T is waar dat'er omtrent 10 of 12 jaren geleden eenige Jesuiten en andere Priesters een getal heydenen hadden overreddet om zig te doen christenen, maar zy wierden wel haast bekend en ten vuure veroordeeld, behalven diegenen, die door de vreeze der pijnen hunne godsdienst afzwoeren. Zy vergeten wel te Rome op diergelijke ongelukkige tegenspoeden te stoffen. Hunne vertellingen zijn niet opgevult als met wonderen die zy beschouwt, en ontdekkingen, die zy in verscheide oorden, daar zy geweest zijn, gedaan hebben, met de eer en roem, die zy verkregen hebben door ontelbare ongemakken, die zy te boven gekomen zijn, met het voordeel dat de kerk daar door geniet, met de gevaaren, die zy geloopt hebben, voor welke zy zig vrijwillig

wilg blootitelden, en waar uit de goddelijke voorzienigheid hen altijd gered heeft, als vaten zijnde van zijn verkiezing, en werktuigen, die hy geschikt heeft om zijn heerlijkheid te bevorderen, en met duizent andere ongerijmtheden meer. Met een woord 't blijkt klaar dat de Jesuiten in dit land een onverbeterlijke schade aan de christelyke godsdienst gedaan hebben, met een weg te willen inslaan, die t'eenemaal strijdig is tegens die geene, welke Jesus Christus aan zijne Discipulen heeft geleeraart. De christelyke godsdienst is een leere des vredes, dezelve kan nog door list, nog door geweld worden voortgeplant. De overtuiging en de heiligheid des levens zijn de eenige wapenen, die men gebruiken moet om ze te vesten. Indien de bezendingen zig vergenoegt hadden met het Euangelium in zijn zuiverheid en eenvoudigheid te prediken, en zig eendragtiglijk beyvert hadden om hunne nieuwe bekeerden in die gedagte van liefde, opregtigheid, zagtmoedigheid, onbegeerlykheid, en veragting des werelds te onderhouden, waar mede zy

op

op hunne eerste aankomst tot Japon be-
gaaf schenen, 't is waarschijnlijk dat
dit schoone gewest van Asia tegenwoor-
dig door het ligt des Euangeliums zou-
de beschenen worden: maar zy hebben
door hunne veinzerijen en quaade staat-
kunde aan deinwoonders van dit land
een zoo kwaden indruk van het chris-
tendom gegeven, dat het tegenwoor-
dig na alle schijn onmogelyk zoude we-
zen hen van hunne vooroordeelen te
genezen, ten ware God ter gunste van
hen een wonder wilde doen met hen
uit hunne onwetenheid en afgodery te
trekken. Dit is een werk van zijn ge-
nade, 't welk hy zal volbrengen wan-
neer de tijd hunner verlossinge zal ge-
komen zijn, en zo haast hy zulks zal
goedvinden.

XXXVI. HOOFDSTUK.

Verhaal der reyzen van d' Hr. Psalmanaasar geboortig van Formosa door verscheide Landen van Europa, en van de vervolging, die hy tot Avignon heeft geleden.

OMtrent den jaare zestien hondert vier en 'negentig is zeker Jesuit van Avignon *, genaamt de Vader van Rodez †, geboortig uyt een
aan

* Een Stad in Provence, welke den aller Christelyksten Koning door staat-kunde of oogluiking onder de magt van den Paus laat, benevens het geheele Graafschap Venaisin, waar van hy en zijn voorzaten zedert den jaare 1348. de inkomsten getrokken hebben ter zake van een gewaande verkooping door Jeanne Koninginne van Napels, en Gravinne van Provence aan Paus Clemens de zesde gedaan: alnoewel deze verkooping voor nul verklaard is, en dat dezelve Landen wederom met de Kroon van Vrankrijk zijn vereenigt, als blykt by een vonnis van den 26 July 1663.

† Daar is een andere vader Alexander van Rodez geweest, die na 't grootste gedeelte
zijns

aanzienlijk geslagt, na de taal der Japonezers in de hooge school van Goa volkomen geleert te hebben, in het Eyland van Formosa aangekomen om aldaar een begin van zijn bezending te maken. Deze Jesuit zig bequaamer vindenden om het ampt van leermeester, als eenig ander beroep waartenemen, deed op zyn aankomst behendiglijk een gerugt verspreiden, dat hy uyt een rijk Stambuis van dat land gesproten was, dat, de goederen zijns vaders onder vier vrouwen en 13 zoonen, die hy had nagelaten, zonder de dogters te rekenen, verdeelt zijnde, zijn aandeel, als dat van de jongste wezende, zogerings was geweest, dat hy zig gedrongen vond op zijn 20. jaaren de plaats van zijn geboorte te verlaten, om een andere te zoeken, alwaar hy zyn levensmiddelen konde winnen: dat, zijn vader hem de latijnze taal hebbende doen leeren, hy dezelve op verscheyde plaatsen

M 7

zen

zijns levens in China en Indie doorgebracht te hebben, eindelyk, na men zegt, nu omtrent 20 jaren geleden tot Spahan gestorven is. Maar dezen, van welken wy spreken is op huyden tot Avignon nog in 't leven.

zen aan anderen had onderwezen, en dat hy met dit voornemen tot Formosa gekomen was, in hoope van aldaar gelegenheid te zullen vinden om zijn beroep, tot het welke hy zig begeeven had, te kunnen oefenen. Dit gerugt by geval tot de ooren van een zeer rijk en magtig man, die in dit Eyland woonde, gekomen zijnde, deed dezelve na hem zoeken; en na verscheyde vragen en antwoorden van wederzijden gedaan, verbeelde zig deze man dat hy niet min gewillig was, als hy hem bequaam schein, derhalven neemt den Formosaan een besluit van hem in huys te nemen, om aan zijn oudste zoon die hy had, met naame Psalmanaazaar, * toen 15 a 16. Jaaren oud zijnde, de latijnse taal te leeraren, aan denwelke hy bevalde oefening der griekze taal, waar mede hy op die tijd bezig was, voor een

* Dit is de naam van hunne grootsten Propheet, welke overeenkomt met de doopnaam der Christenen. Men heeft tot nog toe zyn toenaam niet kunnen weten, hy verbergt dezelve om redenen, die aan eerlyke lieden geuoegen geven, en welke men geoordeelt heeft niet gemeen te moeten maken.

een wijl te verlaten, hem vertonende dat hy altijd genoegzaame gelegenheid zoude hebben om dezelve in hunne hooge schoolen † te leeren; maar dat hy altijd deze niet zoude vinden, welke zig nu voor de latijnze taal opdeed, en dat hy by gevolg daar van zijn voordeel moest trekken. De zoon gehoorzaamde terstond aan de bevelen van zijn vader, en den Jesuit van Rodez, die zig *Amozanna* * liet noemen, schen over dit voorval zeer verheugt. Hem wierd behalven zijn kost en kleederen 17. Copans, die omtrent 68. Fransche kroonen bedraagen, in 't Jaar aangeboden, 't welk hy terstond aannam, en aldus wierd dezen handel geslooten. Hy komt dan wonen in het huys, 't welke de vader van onze Psalmanaazar binnen Xternetza, de Hoofdstad van dit

† De Formosanen hebben een meenigte Griekze boeken: zy oeffenen zig in deze taal; maar zy verwaarloozen de latijnze, met dezelve niet in 't openbaar te leeraren. Ziet het 19. Hoofdstuk.

* Deze naam beteekent zo veel als zoon en navolger van Amoz, dit is een der Propheten of halve Goden, die in dat Land zeer geeert worden.

dit Eyland, toehoorde, alwaar hy den tijd van vier jaaren woonde, gedurende welke hy in allen opzigten zig zoolwel droeg, dat byde vader en zoon alle bedenkelijke redenen hadden om vergenoegt te zijn. Hy verzelde zijn leerling overal, ja zelfs tot aan de deur van de kerk maar ging 'er noyt in: waar over hy van zijn leerling op zekeren tijd gevraagd zijnde, of hy niet nieuwsgierig was om de offerhande der Formosanen te zien, tot antwoord gaf, dat hy van een godsdienst zijnde verschillig van die geene, welke in het Eyland was opgeregt, zwaarigheid maakte om hunne offerhanden by te wonen, en niet begerig was om de plegtigheden derzelven te zien, maar daarom zig weder na huis begaf om aldaar God op zijne wijze te eeren *. Egter toonde hy veel yver om zijn leerling in al dat 'er van de plegtigheid der Formosaanze godsdienst was te onderregten, ja met zo grooten ernst, als of hy zelfs van dit geloof was geweest, tot hem niet een woord

* Dit is een spreekwijs die de Japonezers gebruiken om het woord aubidden uit te drukken.

woord van het Christendom sprekendes
maar zig alleenlijk bemoejende met hem
de latijnze taal te leeraren, en in alle
de regels van een zedekundige opvoe-
ding te onderwijzen. Eindelijk in alle
zijne redenen, en door alle zijne daa-
den schein hy van een zo groote vroom-
igheid, opregtigheid, en eerbaarheid
te wezen, dat dezen jongeling hem als
zijn eyge vader beminde.

Na verloop van vier jaaren den va-
der van Rodez de brieven ontfangen
hebbende, die hem wederom in zijn
land riepen, verzogt sijn leerling aan
zijn vader te willen doen weten het
voornemen, 't welk hy had, van te
vertrekken, en hem van zijnen 't we-
gen te verzoeken, dat hy de goedheid
wilde hebben van hem zijn oorlof te
geven, en het loon te betalen, gelijk zy
met den andere waren overeengekomen.
Psalmanaazaar had zo veel agting en
vriendschap voor zijn meester opgevat,
dat de gedagte van zijn vertrek hem een
doodelijke droetheid veroorzaakte: het
verborge geheim van zijn bezending
hem onbekent zijnde deed hy alle po-
gingen om zijn meester te verpligten
van

van hem niet te verlaten. Maar hy verklaarde hem t'eenemaal van voornemen om te vertrekken, en deed den jongeling verstaan, dat hy een besluit genomen had om door de geheele wereld te rijden, en wel voornamentlijk door die landen, welke door de christenen bewoont wierden, dit gedeelte des aardrijks boven alle andere verheffende.

Zijn besluit strekte den jongeling tot verwondering derhalven liet hy niet na hem half-lagchende te vragen, of hy dwaas was van zig te willen wagen om onder de christenen te gaan, die nimmer zouden verzuimen hem uyt haat tot zijn godsdienst te doen sterven, gelijk de Formosanen hun het leven benomen uit een afgrijze, die zy voor de hunne hadden; maar mijn Heer *Amozanna* hem zeer ernstig verzekert hebbende dat zulks geenzins was te vrezen, dat de christenen zeer eerlijke lieden waren, en zo verre van tegens de vreemdelingen eenige wreedheid te plegen, dat zy in tegendeel dezelve met alle mogelijke beleeftheid en edelmoe- digheid onthaalden: getuigen zijn die
gec.

geene, zegt den jongeling, hem in zijn reden storende, welke certijds Japon besmet hebben: gy hebt geen regtmattige gedagte van de christenen, gaf hy tot antwoord. Indien gy dezelve zo wel, als ik kende, gyzoud over hen een regtmattiger oordeel strijken, geloofst dog niet dat die geene, die eertijds de Eylanden van Japon bewoonde ware christenen geweest zijn, schoon zy zig daar voor uitgaven. Ik heb, vervolgde hy met een groot getal japonnezers gesproken, die tot de christenen gereist hebben, en zig van dezelve by uitnemenheid bedanken: zy zijn verrukt over de schoonheid van hun land, over de goedheid, zagtmoedigheid, en beleeftheid van hunnen imborst: zy zijn van dezelve zo vriendelyk ontfangen, dat, na alle de fraijgheden beschouwt te hebben, met welke de konst en natuur yder om strijd dit gedeelte des aardrijks versiert hebben, wanneer zy wederom tot de hunne wilden wederkeeren, de christenen hen voor hun vertrek met geschenken begiftigden, en zy prijzen nog tegenwoordig de rijkdommen die zy uit dat Land gebragt heb-

hebben. Daarenboven is dit land overvloedig in dingen, die by ons zeer zeldzaam en kostelyk zijn: zonder van een oneindig getal anderen te spreken, die in Japon, of Formosa noit gezien of bekend zijn geweest. Ten laatste verzekerde hy hem, dat hy geen ander voornemen had als ten hoogste drie of vier jaren met deze reizen door te brengen, dat hy eerstelyk na China zoude gaan, vervolgens in de Indien, van waar hy na eenig verblijf zoude oversteken na Africa, en van daar † na Europa, alwaar hy moest bezigtigen Spagnie, Vrankrijk, Duissland, Italie, Holland, &c. De minste dezer landen, zeyde hy tot den jongeling, is onvergelykelyk schoonder, rijker, aangenaamer, en hondertmaal meer in waarde als het Eyland Formosa en geheel Japon te zaame. Hier voegde hy by, dat na in de vermaarste plaatzen des bekende weerelds geweest te hebben, zoo om de zeldzaamheid der natuur, als om de konsten en wetenschappen, die aldaar bloejen, te onderzoeken, hy in
zijn

† De schikking van deze reize is veranderd; gelyk men in het vervolg zien zal.

zijn land zoude wederkeeren, beladen met rijkdommen, en vol van ondervindingen; daar na, vervolgde hy, zal ik niets meer te doen hebben als my te vermaken, en ik zal het overige van mijn leven in de vreugde, en het vermaak van goede gezelschappen doorbrengen. Alle menschen van verstand zullen mijn bywezen zoeken, en versteld staan van my de wonderen te hooren verhalen, die ik in de vreemde landen zal hebben opgemerkt, en zig verwonderen over de ongelooflijke verscheidenheid hunner gewoontens, wetten, en staatkunde zo in vrede als oorlog, over de wonderlijke vorderingen die zy in de konsten gedaan hebben, boven 't geene by ons bekend is, over hunne koophandel, en ten laatsten over alle de goede en quaade voorvallen, die my op mijne reizen zullen ontmoet zijn. Dit alles zal oorzaak wezen van my vermaard te maken, en my buiten alle twijfelde agting van alle eerlijke lieden doen verkrygen.

Hy vergezelschapte alle deze redenen met omstandigheden en uitdrukkingen, die zo aanlokkende waren, dat Psal-

ma-

manaazaar terstond wel merkte dat hy hem wilde verplichten om hem te volgen: maar toen niet meer als 19. jaaren oud zijnde, liet de nieuwsgierigheid hem niet toe veel aanmerkingen op de gevolgen van een zodanige onderneming te maken, zo dat het den Jesuit niet swaar viel hem tot dat einde te brengen, 't welk hy begeerde.

Waarlijk die levendige en aangename beschrijvingen maakten een zodanige indruk op zijn geest, dat hy reeds beslooten hebbende zo schoone landen te bezien, in allen ernst tot hem zeyde, dat, indien 'er geen gevaar in stak, en zy na verloop van vier of vijf jaaren in Japon konden wederkeren, hy een groote begeerte zoude hebben om met hem te reizen. Maar *Amozanna* zijn voornemen ontveinzende scheen zo verre van dat geene voorgoed te keuren, 't welk zijn leerling tot hem zeide, dat hy met een gemaakte gramschap uitschreeuwde, 't behage God noyt dat ik onderneeme u uyt het huis van uw vader te trekken! indien hy wist dat ik een diergelijk voornemen had, wat zoude ik anders te verwagten hebben als de dood?
ach

ach ik bid u vervolgde hy, spreekt my daar van niet meer. Ondertuffchen had hy hem Europa door zulke ziel verrukkende fchoone plaatfen doen befchouwen, en zijn befchrijvingen hadden hem daar van een zo aangenaame bevatting doen ontfangen, dat die gemaakte weigering, wel verre van hem in zijn nieuwfgierigheid te ftuiten, niet anders deden als hem te meer gaande maken; zo dat hy niet ophield van hem moejelijk te vallen ten einde hy daar in toeftemde, dat hy hem in zijne reizen vergezelschapte; hem zeer ernstig belovende dat hy hem een onfchendelijk ftilzwijgen, en alle dingen zo geheim zoude houden, dat wie het ook zy hun voornemen niet zoude merken. Maar niet tegenftaande alle deze beloften bleef *Amozanna* in het veinfen volharden en om hem meer aantezetten in zijn weigeren hardnekkig, en fcheen zijn begeertens te veragten, overwelke hy by zig zelve verheugt was. Pfalmanaazaar ziende dat zijn meester altijd op de vreeze van het gevaar aandrong, waarvoor hy zig zoude bloodftellen, indien hy in dat geene toeftemde, 't welk hy van hem

hem begeerde, begaf zig tot het doen van nieuwe betuigingen zijner getrouwigheid en stilzwijgen, hem verzekerende dat hy een verpligting van hem zoude ontfangen, die hy gedurende zijn leven nooit zoude vergeten, en andere diergelijke zaaken meer. Eindelijk na een lange redenwisseling over de ongemakken aan welken een zodanige onderneming was onderworpen, en over de gevaaren die hy op een zo langdurige en moeijelijke reis noodzakelijk moest lopen, de jesuit ziende dat zijn leerling nergens door wierd afgeschrikt, maar in tegendeel des te meer genegentheid scheen te hebben, veintt voor zijn moeijelijk vallen te wijken: en zegt tegens hem dat altijd groote gedagten van zijn opregtigheid gehad hebbende zig zelve vleide, dat hy eenige eerbied en genegentheid voor hem had, (gelijk den jongeling mer 'er daad hem volmaaktelijk eerde en beminde) dat hy hem geen groter blijken van het vertrouwen, 't welk hy op hem had, konde geven, als met zijn leven in gevaar te stellen om hem te vergenoegen, dat deze aanmerking alleen hem moest verplig-

pligten om hem getrouw te zijn, en dat, nadien hy een zo groote begeerte had om met hem te reizen, hy hem wel wilde voldoen, maar dat hy alle bedenkelijke voorzorgen moest gebruiken, op dat 'er niets gebeurde, 't welk eenig vermoede van hun voornemen konde geven. Deze vlugt, welke zy bepeinsden, was alde vrugt die den Jesuit van zijne bezending hoopte te trekken: het was voor hem een meesterstuk, en hy twijfelde niet of men zou zulks in Europa als een onwederprekelijke blijke van zijn yver voor de Christelijke godsdienst en de eere van zijn gebroederschap aanzien.

Zo haast als hun besluit genomen was, begonnen zy te zaame vryer te handelen, niet anders als op middelen denkende, die de zekerste en bequaamste waren om hunne vlugt gemakkelijk te maken, en hun van een somme gelds tot onderhoud te verzorgen. Ten welken opzigte, als zy eens op een dag over dit onderwerp te zaamen spraken, den meester tot zijn leerling zeyde, uw vader is rijk en heeft een menigte gemunt en ongemunt goud: endewijl wy

voornemens zijn een reis te ondernemen die ons noodzakelijk tot groot kosten zal verplichten, zo zoude het goed zyn dat wy ons van een goede somme konden voorzien tot behulp van onze onkosten; maar opdat wy in een zo stouthartige zaak niet verrast worden, moeten wy wagten met onze slag waartemenen tot dat wy teenemaal op ons verrek slaan. Alsdan zullen wy, dewijl het nagt is, ons verzekeren van alles dat wy kunnen bekomen, en ons met onze kleine roef in allen haast na de bygelegenste haven begeven, alwaar wy een Schip vaardig moeten hebben, dat alleenlijk na ons wagt.

Alle zaaken dus vastgesteld zijnde, zo ras als de bestemde tijd gekomen was, namen zy eenige kleederen, zonder welke zy zig op de reys niet konden behelpen, en droegen 25. ponden gewigt aan Goud * met zig, zijnde een

* Een pond gouds is in Formosa van geen groote waarde, dewijl men het gebragt heeft op 11. Hollandse guldens of 20. Engellische schellingen. Maar alzo aan de Japonezers niet onbekent is, dat dit Metaal in Europa zeldzaam

een gedeelte in geld, een gedeelte in
hulfraad, te weeten, een Kochmoo,
drie Copans, en 14. ponden gewigis
van potten, schotelten, en andere gou-
de huiscieraden, behalven omtrent 600.
Kroonen, zo in Zilver als Staal gemunt
geld.

Zy met deze schat voorzien zijnde
gingen uyt den huis latende alde waereld
in een diepe slaap, en quamen omtrent
middernagt aan de have van Kadzey
zijnde van Xternetza omtrent drie duit-
se of negen engelse mijlen. Alwaar een
Balcon * op hen was wagtende: dit
was een van die geene, van welke Pfalma-
naazaar gewoon was zig te bedienen,
als zijn vader hem om zijn zaaken na
een der nabygelege Eylanden zond. Hy
beval aan den Stuurman hem na Lu-
con

N 2

zaam word gehouden, laaten zy den uytvoer
daar van niet toe, zonder groote rollen te be-
talen. Onze Reizigers, die bynagt uyt het
Land gingen betaalden niets daar van, zo dat
het Goud en Zilver, 't welk zy met zig droe-
gen, hen verstrekte in plaats van omtrent
1750. ponden sterling, of 19250. Hollaadse
guldens.

* Een soort van een kleyne Galey: ziet het
31. Hoofdstuk.

con * te voeren, veynzende aldaar eenige zaaken van gewigt te moeten verrigten, om welke zijn vader hem haastig deed vertrekken. Lucon is het voornaamste van alle de Eylanden welke de Portugiesen Manilles, ende Spaanses Philippines noemen. 't Selve legt van Kadzey omtrent 100. mijlen: aldaar bleven zy 8. of 10. dagen, gedurende welke tijd zy hun Stuurman benevens de Bootsgezellen altijd by zich hielden, uyt vreeze dat zy zoude wederkeeren en hunnen meester van de plaats verwittigen, in welke zy waren. Vervolgens scheepte zy zig in een schip, 't welk na Goa † ging. Deze tusschenwyte is omtrent van 1000. mijlen; zy waren 4 of 5. maanden op weg om die afteleggen. Den vader van Rodez die al het goud en zilver bewaarde, 't welk zy

* In het Latyn Luconia genoemd. Dit Eyland legt tusschen de 12 en 20. graden noorderbreete: 't zelve heeft 100. mylen inde lengte en zo veel inde breete, en by gevolg 400. in den omtrek. De hoofdstad word Lucon, of Luffon, en in 't latijn Luffonia genoemd, de zelve heeft ook de naam van Manille.

† Ziet aangaande de gelegenheid van deze Stad het 33. Hoofdstuk.

zy met zig genomen hadden, bezuinigde het na zijn goed-dunken, en zijn leerling liet de zorg daar van aan hem bevolen. Tot Goa gekomen zijnde, zegt hy tegens hem, dat hy, nadien het noodfakelijk was hun geld te sparen ter oorzaak der ziekten en andere droevige toevallen, die hen op de reis mochten overkomen oordeelde niet qualijk te zullen doen dat zy hun verblijf in een Gasthuys gingen nemen, 't welke de christenen hadden doen stigten, om de vreemdelingen in te ontfangen. Den Heer Psalmanaazaar weet niet, of dit niet in een der huizen der Jesuiten geweest is, in het welke hy hem bragt, en 't geen hy tegens hem zeyde dit vermaarde gasthuys te wezen, waar van alle reyzigers spreken. De reden, die hem daar na heeft doen vermoeden, dat dit huis, alwaar zy geweest hadden, aan de Jesuiten toebehoort, is dezen, omdat hem in gedagte komt, dat men hem aldaar heeft doen zien het lighaam van Francois Xavier, 't welk aldaar als iets kostelijks bewaart, en ter eerbied der gelovigen word ten toon gestelt, benevens de begraafplaats van den Key-

zer Tampoulamma en eenige andere vorsten van japon, die christenen geworden zijnde in den oproer gedood, of verbannen zijn. Wat hier van zy, het goed onthaal, 't welk zy ontfingen, en de wijze, op welke zy in dit huis getoest wierden, overtuigde hem ten deele van 't geene hy zijn Meester tot Formosa had hooren zeggen aan gaande de edelmoedigheid en beleeftheid der christenen. Gy ziet, zeide den vader van Rodez, deze menschen, tegens welke wy by ons zo vergramt zijn, en die wy met vervloekingen beladen, door dien wy van onze kindsheid af gewoon zijn te hooren zeggen dat zy allen eerloofen, en schelmen zijn, met wat goedheid, met wat zachtmoedigheid, met wat liefde zy ons ontfangen, alhoewel hen niet onbewust is hoe zeer zy van ons gehaat zijn: egter wel verre van zig op ons te wreken over het quaad, 't geen wy aan hunne medebroederen doen lyden, als wy dezelven ergens betrappen, zo bevljtigen zy zig in tegendeel om ons wel te doen zy verzorgen ons, 't geen wy nodig hebben en dat alles zonder hoope van voor-

voordeel, want wy konnen hier twee of drie Maanden blijven, indien wy willen, zonder dat men ons iets het minste zal afvorderen. Ach! men heeft my wel gezegt dat de christenen zodanige niet waren, als zy ons worden afgeschildert. Deze reden ondersteunt door de daaden, welke Psalmanaazaar niet konde ontkennen, verwonderde hem boven mate, hy trok daar uit een gelukkige voorspelling, en bedankte zig zelve over het ondernemen van een reis, welkers beginzelen scheenen hem zeer veel vergenoeging te beloven. Ten einde van een zesmaandig verblijf tot Goa, begaven zy zig in een Schip, 't welk na Spagnie voer. De reys was langdurig: zy waren 9. of 10. maanden op zee, gedurende dewelke hen niets bezonders te beurt viel. Eindelijk quamen zy te Gibralter *, alwaar de verandering des logts, of veel liever der spijzen aan d'Heer Psalmanaazaar een ziekte veroorzaakte, die hem verpligte vijf weken in deze plaats te blijven. Ge-
du-

N. 4

* Een Stad in Andaloufie leggende in een engte of straat van dezelve naam omtrent 18. mylen van Cadiks.

durende deze tijd ging den Jesuit van Rodez in de stad wandelen, en quam van tijd tot tijd aan zijn leerling verflag doen, van 't geene hy aanmerkenswaardig gezien had. Zo haast hy zag wat beter begon te bevoelen, vroeg hy hem, of hy niet oordeelde gevoegelyker te zijn dat zy hunne Japonezer klederen verlieten, tegens hem zeggende, dat schoon men hem verzekert had dat de vreemdelingen door geheel Europa altijd wel ontfangen wierden, hy echter vreesde dat de Japonezers met zoo goeden oog niet wierden aangezien als de anderen, vooral onder het gemeene volk, ter oorzaake dat zy de geheele wereld door de naam hebben van de christenen te haaten, en dezelve onder hen niet te dulden; maar hem niet geneigt ziende om hem daar in natevolgen, zo zegt hy tegens den jongeling, dat hy daar in doen zoude na zijn welgevalle, dat hy, wat hem aanging, zig reeds van een kleed voorzien had. Waarlijk hy was verwondert van hem des anderendags met een zwarte tabbert gekleed te zien, en een soort van een mantel, of kappe, welke hy daar na
be-

bevonden heeft dat de Jezuïten op het land dragen. Maar hy liet niet de minste begerte blyken om zyn voorbeeld natevolgen, gelijk hy waarlijk zig daar over geenzins bekommerde, meer zyn hebbende in de kleeding aan welke hy van zyn kindsheid af gewent was, en die hy niet verlaten heeft als wanneer de noodzakelijkheid hem daar toe drong, gelijk wy zulks in het vervolg zien zullen. Zo ras hy teenemaal herftelt was gingen zy van daar t'zeil na Toulon *, een zeehave van Vrankrijk, alwaar aangekomen zijnde, een der dingen, over welke hy zig het meest verwonderde, was aldaar te zien verscheidene soorten van monniken in klederen, die zo vreemd en zo ongemeen waren, dat hy aan zyn meester vroeg, wat soort van volk dat was, hy veinzende dit niet te weten (want noit verftond eenig mensch de konst van veinzen beter) zegt tegens hem, gy doet my vragen als of ik een inboorling dezes lands was, wat wilt gy dat ik u ant-

N 5. woor-

* Een Stad in Provence gelegen aan de Middellandse Zee omtrent 10. mylen van Marseille.

woorde? mogelijk zijn dit vreemdelingen gelijk als wy, die hier komen om hunne koophandel te drijven, en alleenlyk maar weinig dagen hier verblyvende, even als gy, de kleding hunnes lands niet willen verlaten. Want, voegde hy 'er by, ik geloof dat alhier een levendige zeehave en een Stad van groote koophandel is, indien men daar van kan oordeelen volgens het groot getal Schepen, die wy aldaar gezien hebben. In het reizen over *Marjeille**, *Aix* †, &c. merkte *Pfalmanaazar* dat 'er op de wegen een menigte kruisfen stonden, 't welk hem tegens zyn meester deed zeggen, dat 'er zekerlijk in dit land wel veel Rovers moesten zijn; dewijl men aldaar zo veel kruysfen zag. Maar den vader van Rodez antwoorde hem met dezelve ontveinzing, dat mogelijk dit de reden daar van niet was en het wel konde zijn dat men dezelve al dus in menigte tentoonstelde, meer om de

* Een andere Zeehave aan de Midde-Landse Zee gelegen, alwaar het tuyghuys is der Fransche Galeyen.

† De Hoofd-stad van Provence omtrent 5 mylen van *Marjeille* gelegen.

de quaad-doenders afteschrikken, door de vreeze der straffe, welke de vertoning dezer voorwerpen alleen bequaam was hen inteblyzen, als wel door noodzakelykheid om dezelve te straffen.

Eyndelyk quamen zy tot *Avignon* in het klooster der Jesuiten. De verwondering van den Japonezer was aldaar buyten gemeen, wanneer hy zag dat den deurwagter van dit huys zig ter neder wierp aan de voeten van zyn medelandsman, denzelven met een andere naam, als hy tot nog toe gevoert had, noemde, en hem in zyn taal aansprak: doen begon hy eerst te vermoeden dat hy een Christen was; maar als hy zag dat alle de Vaders van het klooster hem over zyn gelukkige wederkomst quamen omhelzen en begroeten, als hy bemerkte dat alle de bloed-magen en vrienden van dezen Jesuit, en alle de aanzienlykste lieden van de Stad hem quamen bezoeken, zo was het hem onmogelyk langer te kunnen zwijgen: waarlyk hy was zo verbaast, en zo veel zaaken vertoonde zig in menigte aan zyn ontstelde herzenen, dat hy hem hondert vragen te gelijk deed, zonder hem

300. *Beschrijving van*
hem tijd te geven van te kunnen ant-
woorden. Hy vroeg hem terstond of
hy ooit te vooren in deze Stad had ge-
weest, hoe het konde wezen dat zo veel
menschen hem met tekenen van een zo
grootte vreugde ontfingen, of hy een
Christen was of niet, hoe en om wel-
ke reden hy zig voor hem zo lang ont-
veinst had, ja zelfs nadat zy van Japon
waren vertrokken, met wat inzicht hy
een zoodanige list gebruykt had om
hem uit zyn land te trekken, en hoe
hy voornemens was met hem te hande-
len: Den vader van Rodez bekende o-
pentlijk tegens hem dat hy een Chris-
ten was, en geboortig van dat land:
maar dat hy door de ondervinding wel
haast overtuigt zoude zyn wegens de
waarheid van al dat geene, 't welk hy
tegens hem in Formosa gezegt had, zo
aangaande de schoonheid en rijkdom
van het land, in welk hy hem gebragt
had, als wegens de goedaardigheid der
inwoonders. 't Is waar, voegde hy
'er by, dat ik u uyt het huis van uw
vader heb getrokken; maar gy weet
wel dat ik daar in niet anders heb ge-
daan, als toetestemmen in dat geene,
't welk.

't welk gy zo vuriglyk van my begeerde: middelerwijl twijfel ik niet of gy zult te vrede zyn met de aanbiedingen die ik ue. zal doen. Indien gy u wilt laten onderwijzen in de gronden van onzen godsdienst, zal ik myn best doen om u alles te doen weten, 't geen daar in begrepen is, en zo ik gelukkig genoeg ben van u te overtuigen om dezelve te omhelzen; zijt verzekert dat ik alle middelen zal aanwenden om u alhier zo deftig te doen leven als gy tot uwent zoude hebben kunnen doen: of indien gy voornemens zijt wederom in uw land te keeren, zullen wy u alles bezorgen 't geen tot uwe reis zal nodig zijn. Deze laatste aanbieding geschiede niet als by wyze van pligtpleging, 't vervolg zal doen zien hoe verre zijn gedagten waren van hem dit voordeel te verschaffen: hy wist wel dat hy met hem wederom na Formosa te zenden van de eer en roem zoude verfteken zyn, die hy van zyn bekeering hoopte te trekken. Deze rede gaf veel nadenken aan den Japonezer. Wanneer hy ernstig dagt op zyn staat, en het gevaar, voor 't welke hy meende bloot te staan, zo

ge.

gevoelde hy zig met zodanige schrik ingenomen, dat hy niet wist wat hem te zeggen of te doen stond: hy verviel in een zwaarmoedigheid, waar uyt hy moeyte had wederom te bekomen, en die hy geloofde hem de dood te zullen veroorzaaken.

Na verscheide overwegingen neemt hy eyndelyk voor alle deze goede vaders met schoone woorden te betalen, en zig zelve beleefdelyk tegens hen te dragen, vermits hy in vreeze was van zig op zodanige wijze te zien handelen als de christenen in zyn land te beurt valt: hy heeft my bekent dat deze gedagten hem veeltijds deden zidderen. Om dan by hen gezeggelyker te schynen, en hunne genegenheid te winnen deed hy op zyn beurt aan de vader van Rodez deze voorstel: indien Gyl., zegt hy, my t'eeniger tyd van de waarheid uwer godsdienst en van de valsheid der myne kond overtuigen, ben ik bereid my te doen christenen; maar indien het gebeurt dat uwe redenen of bewyzen my niet kunnen overreden, neemt dan niet qualyk dat ik u bid my de middelen te verzorgen om wederom in mijn vaderland.

land te keeren. Den vader van Rodez was verheugt hem in deze gesteltheit te zien, en bedagt zig geen oogenblik om hem deze voorstelling toe te staan, hoopende dat hy niet lang zoude wagen zonder zig over te geven. Maar om meerder roem te hebben liet hy een gerugt uytgaan, dat hy de zoon van een Koning zynde hem tot in Europa gevolgt was met voornemen om een Christen te worden. Ik kan deze omstandigheid niet ophelderen, alzo de Heer *Pfalmanaazar* zyn waare naam en de staat van zyn vader altyd verborgen heeft. 'T is waarschiynelyk, en men heeft uyt al 'tgeen hem in zyn omme-gang ontvallen is niet anders geoordeelt, als dat hy uyt een rijk en aanzienlyk Stamhuis in Formosa gesproten is. Wat hier van zy, daar waren niet meer als drie middelen, door welke de Jesuiten konden hoopen hem te bekeeren, te weeten door bondige en klaarblykende bewijsredenen, door schoone beloften, of door kragt en geweld.

Ten opzigte der bewijzen, zy konden hem noyt een eenige te voorschyn brengen, die de minste indruk op zyn geest

geest maakte, in tegendeel beweerde hy tegens hen dat hunne godsdienst veel meer ongerijmheden in zig besloot als de zijne. By voorbeeld hy vertoonde hen de stelling der transsubstantiatie tegens welke hyhondert tegenwerpingen maakte, van welke deze de voornaamste zijn.

I. Het getuygenisse der uiterlijke zinnen, die ons alle zeggen dat het zegel des nagtmaals niet dan brood is, want indien ik bewijs, zeide hy tot hen, dat het getuigenisse der zinnen bequaam, en genoegzaam is om ons van de waarheid der zake te overtuigen, zo kan ik niet geloven dat het wezen des broods verandert word, gelijk gyl zegt, in het wezen van het lighamelijke vlees Christi, omdat de uiterlijke zinnen my zeggen dat zulks onwaar is: vorders houd ik staande dat gyl het getuigenisse der zinnen niet kond verwerpen, dewijl al de zekerheid van uwen godsdienst alleenlijk op het getuigenis der zinnen is gegrondvest. Want hebt gyl vervolgd hy, my de wonderdaaden van Jesu Christi niet bygebragt tot bevestiging van zijne leere? maar wie heeft
de

de Apostelen en eerste gelovigen vande waarheid dezer wonderen verzekert, indien zy dezelve niet gezien of gehoord hebben? en wie verzekert u tegenwoordig dat hun verhaal waarheid is, ten zy gyl. dezelve leest of hoort lezen in de schriften, die zy hebben nagelaten? indien dan het getuigenisse der zinnen niet genoegzaam is om een waarheid te verzekeren, zo is al de klaarheid des christendoms genomen van het bewijs der wonderen, die het zelve bevestigen, omgekeert en vernietigt: en indien gyl. voorgeeft dat de zinnen kunnen oordelen over de waarheid der wonderdaaden Jesu Christi, waarom zouden zy het zelfde niet kunnen doen wegens de waarheid van zyne leere.

II. Hy hield ook staande dat de transsubstantiatie ongerijmt was, omdat een zelfde lighaam op een zelve tijd niet in verscheide plaatsen konde zyn. Dat volgens hun gevoelen het lighaam Christi op duyzent plaatsen te gelijk lighamelijk tegenwoordig was, dat is in alle gewesten des werelds alwaar dit zegel teken geviert word, hoe verre zy ook van den anderen mogen gelegen zyn.

De

De bezondering, die zy hem maakten, dat een zelfde lighaam niet meer konde beslaan als eene plaats *omschryfelijk* maar dat het verscheide, *bepaaldelijk*, konde innemen, schein hem be- laggelijk en ongehoort. Dit zyn spreek- wijzen, zeide hy tot hen, die niets be- teekenen, en waarmede gyl. u behelpt om de kragt van mijn tegenwerping te verydelen; want ik houde staande dat het even onmogelijk is dat een zelfde lighaam op verscheide plaatsen te gelijk lighamelijk kan tegenwoordig zijn, selts niet op die wijze als gyl. zulks verstaat door uwe spreekwijs van bepaaldelijk, andersins zoude een zelfde lighaam op de eene plaats kunnen dood zijn, de- wijl het in een andere plaats nog leef- de, dat een tegenstrijdigheid in zich bevat.

III. Hy wierp hen tegen, dat wan- neer Jesus Christus dit zegel teken in- stellende zegt: *doet dit tot myner gedag- renisse*, den zelven voor onderstelde dat hy van hen afgescheiden zoude zijn, wanneer zy dit teeken wederom zoude vieren. Want het is zo weinig de ge- woonte, als het onnodig is, iets te doen
om

om de gedagten van zeker vriend wederom in zijn geheugen te brengen, wanneer hy tegenwoordig is; maar wel als hy afwezig is. Derhalven toonden de woorden van Jesu Christi, *doet dit tot myner gedagtenis*, klaarlijk, dat hy in dit zegel teken niet lighaamlijk tegenwoordig is. Hy voegde hier by dat deze leere der transsubstantiatie niet konde waaragtig zijn, omdat dezelve voor onderstelde, dat het geene zy toevallen des broods noemde bestond zonder het wezen des broods, en dat het wezen van het vlees Christi met 'er daad tegenwoordig was zonder de toevallen die aan het vlees eigen zyn. 'i Een en het ander schein hem onmogelijk, en hy betuigde dat hy niet konde begrijpen hoe de witte verwe kan bestaan zonder iets het welke wit is, nog hoe 'er eenige wezentlijkheid van vlees kan zijn zonder dat het zelve of gezien of getast of gesmaakt word: en hy bespottede alle die gewaande wonderdaaden, met welke zy hem zeyde dat dit geheim verzelt gaat, als zaken zijnde van welke men niet konde oordeelen, omdat zy enkele inbeeldingen waren.

ren die onder de uyerlijke zinnen niet konde vallen, en dat 'er aan de andere zyde zo veel tegenstrydigheden in de Almagt van God niet kondengevonden worden.

Ziet daar een gedeelte der tegenwerpen, die hy hen tegens de transsubstantiatie maakte: hy had 'er geen minder tegens de andere hoofpunten van hunne leer, die ik hier niet zal ter neder zetten uyt vreeze van den lezer te verdrieten; maar het is zeker dat hy door hunne antwoorden geenzins voldaan was: en schoon zy al hunne kragten te werk stelden, om hem eenigzins van de valsheid der godsdienst, in welke hy geboren was, te overtuigen, egter bleef hy nog te vaster aan de zelve gehegt, met hen telkens te zeggen dat hun geloof veel ongerijmder was als het zynne.

De Jesuiten ziende dat alle hunne redenen hem niet beweegden, zochten hem te winnen door dingen, tot welke zy geloofde dat hy gevoelig was. Zy deden hem de schoonste beloften en de verpligtenste voorstellingen, die zy konden bedenken. Zy overladen hem met

met vleyeryen, met een woord zy stelde alles in 't werk om hem omtezetten en onder hunnen aanhang te trekken. Maar hy kende de dobbelzinnigheid van hun hart altewel, en had hun bedrog genoeg beproeft om zig door hunne aankozelen niet te laten bedriegen. Hy verweet hen niet alleen de geycinftheit van den vader van Rodez in Japon maar daarenboven dat zy na zyn aankomst tot *Avignon* onbeschaamdelyk hun woord braken, 't welk zy hem gegeven hadden van hem de vryheid zynet gewiffie te laten behouden, en wederom na zyn vaderland te zullen zenden, als hy zulks begeerde, derhalven dat hy zig op hunne beloften niet derfde vertrouwen. Waarlyk het aan geboren verlangen, en de hoop die hy had van zyn vaderland wederom te zien, gevoegt by de vrees van nog lange tyd zo verre van de zynen afgefcheiden te zyn en te woonen onder vreemdelingen, deugnieten en geveinfden, deden hem met veragting alle hunne aanbiedingen verwerpen. Daar waren nu reede zes of zeven maanden verlopen, dat d'Heer *Pfalmanaazar* by de Jefuiten was geweest:

wceit: hy wierd aldaar zodanig vervolgt, dat hy, omzig voor een gedeelte van hunne moejelykheden te ontlafte veynsde hunne openbaare lessen te willen hooren, 't welk zy hem met vreugde toefstonden; maar daar door zig niet minder geplaagt ziende met hunne dringende aanradingen wierd hy voornemens van woonstede te veranderen. Hy verliet dan hun klooster, en begaf zig ter woon in een gemeen mans huys, alwaar hy na zyn goed-dunken leefde.

De Jesuiten, die nog een goed gedeelte van zyn geld in hunne handen hadden, zig verbeelde dat hy het zelve niet zoude willen verliezen, lieten hem niet alleen toe zyn genoeg te nemen, maar gaven hem zelf vryheid om door *Provence* te reyzen; 't welk hy gedurende de tyd van byna zes maanden deed, gaande van Stad tot Stad, zoekende aldus de bitterheid van het verdriet, dat hem verteerde, te verzagten. Het Eeuw-Jaar was middelerwyl aanstaande. De Jesuiten, die zig altyd vleyden, dat zy dit hardnekkige verstand met de tyd wel zouden buygen, namen een besluit om hem op een gediensstige wyzen te ge-

gewinnen, hem voor te stellen of hy in het gezelf hap van 17 of 18. jongelingen een reys na Rome wilde doen, die daar na toe gingen om de plegtigheden te zien, die men aldaar in de opening van het Eeuw-Jaar gebruykt. Zy verbeelden zig dat de heerlykheid, geschiktheid, pragt der ommegangen, rykdom der Priesterlyke klederen, toetstel der Kerken en Altaren, de grootsheid van den Paus, zyne Cardinalen, en andere Kerkelyke opperhoofden, ten laatste dat alle deze spitsvondige vertoningen hem een hooge gedagten van de godsdienst zouden geven, en mogelyk een eerbied inblazen voor zaken die hy tot nog toe niet konde bevatten, en met welke zy hoopten dat hy zig zoude gemeen maaken.

D'Heer *Pfalmanazaar* was niet moeilyk deze reys te zullen doen, zy, die hy moest verzellen, stelden zig toe als Pelgrims, dewyl zy voorgenomen hadden die reys te voet afteleggen, om de afaaten te verwerven, die de Paus in een diergelyke gelegenheid toestaat. Onzen Japonezer maakte geen swarigheid om te voet te gaan, maar hy wil-

wilde zyn klederen niet verlaaten, zoo dat hy binnen Rome quam in de kleding der Japonczers. De Jesuiten hadden hem brieven van voorfchryving gegeven door middel van welken hy wel ontfangen en by hunne medebroeders zeer eerlyk onthaelt wierd, die niet in gebreke bleven hem aantemoedigen om de chriſtelyke godsdienst vaardiglyk te omhelzen; maar hy zeyde om zich van hen te ontslaan, dat hy na *Avignon* moest wederkeren, en aldaar door de zelve persoon zoude gedoopt worden, die hem uyt zyn Vaderland gevoert had. Hy en zyn medegezellen dezer reyze bleven omtrent een maand binnen Rome: zy zagen aldaar niet alleen de plegtigheden van het Eeuw-Jaar, maar ook alle de zeldzaamheeden van deze pragtige ſtad, de kerken, paleyzen, tûynen en alle die hovaardige overblyfzelen der oudheid, die de nieuwſgierigheid van alle vreemdelingen tot zig trekt. Zy waren tot *Lorette* *, maar
 d'Heer

* Een Stad in het Landschap van *Ancona*, zynde een gebied vanden Kerkelyken ſtaat dicht by de mond vande rivier *Misone* op de Golf van Venetie.

d'Heer *Pfalmanaazar* wilde in deze vermaarde Kapel niet gaan, die gezecht word de kamer * te zyn, in welke de heilige Maget den Zaligmaker des werelds heeft ontfangen, omdat hy dezelve moest doorgaan kruypende op zyn kniën.

Als hy wederom tot *Avignon* was aangekomen, toonde de Jesuiten hem veel meer beleeftheid als oyt, en deden verscheide vragen over 't geene hy schoon en zeldzaam te Rome had gezien, en wat hem van de plegtigheden van het Eeuw-Jaar dagt. Hy gaf hen ten antwoord, dat zeer wel voldaan was wegens al het geene had gezien, en niets konde voegen by de grootsheid hunner

O

ner

* Deze kamer volgens de beschryving, die de Roomse Kerkgenoten daar van doen, moet door de Engelen van Nazareth tot Dalmatie, van daar tot Venetie, vervolgens in het Bisdum van Recanaten in het veld van een Juffer *Lorette* genaamt zyn overgebracht. waar van zy de naam gekregen heeft, en ten laatste van daar nog twee mylen verder, alwaar zy tegenwoordig in een deftige Kerk is besloten, en verrykt door de godvrugtige en overgelovige mildadigheden van een meenigte van Koningen, Vorsten, Heeren en anderen.

ner hoogtyden; maar hy voegde ter
zelver tijd daar by, dat buyten gemeen
verwondert was dat zy den godsdienst der
heydenen veroordeelden ter oorzaak
van het groot getal der plegtigheden,
met welke zy belaft is, als of de hun-
ne voor het minst niet met alzooveel
moeylykheden verzeld ging, waar op
zy tegens hem wederomzeyden, dat zy
tegens de plegtigheden der heydenen
niets vonden te zeggen, als dat zy ont-
bloot waren van alle eygenschap of gee-
stelyke betekenis, in tegendeel van die
der christenen, welke niet waren in-
gestelt, als opdat zy tot middelen zou-
de dienen om het harte gemakkelyker
tot God op te heffen, en tot grooter
godsvrugt te verwekken. Den Japo-
nezer was met dit antwoord niet vol-
daan, omdat hy oordeelde dat de pleg-
tigheden van de gods-dienst der het-
denen zekerlyk het zelve inzicht hebben.
Hy wilde hen niets zeggen. Zo dat
zijn stilzwijgen hen deed geloven dat
hy begon behagen te scheppen in het
geene zy tot hem zeide. Maar het was
wel verre van daar; de vrees, die hy
had van hen tegens hem te vergram-
men,

men, was de eenige oorzaak van zijn stilzwijgen: 't was om deze reden, dat hy hen niet wilde doen weeten, hoe zeer hy ge-ergert was over de hoegmoedige pragt der Pausen, die zig Stedehouders van God, en opregte navolgers der Apostelen noemen, en welke men by uitnemenheid voor heilighoud, over de algemeene ongebondenheid der geestelijkheid en monnikken, over de uitsporigheden des gemeene volks, over de onbeschaamtheid der hoeren, en ten laatsten over de onstrafbaarheid der verfoeylijkste misdaden, welke zo gemeen en openbaar zijn, dat de vreemdelingen zulks, zo haast zy aankomen, bemerken. Waarlijk zeide hy in zig zelve, indien deze menschen geloofden, dat de godsdienst, die zy belijden, de eenige waaragtige is, zy zouden desselfs bevelen beter onderhouden, en te vrede zijnde met het voldoen van hunne pligt, zouden zig zo zeer niet bevljtigen, om dezelve de zwakken en onwetende optedringen; behalven dat waren zijn gedagten met zo veel gewaande wonderdaaden opgevult, die men hem gezegt had dagelijks door de

overblijfselen der heiligen te gebeuren, dat hy niet een eenige van dezelve hebbende konden zien, geloofde dat niet alleen alles, wat men hem dies aangaande gezegt had, vals was, maar dat ook die geene, welke aan Jesu Christo wierden toegeeigent, van denzelven aart waren. Zo dat zyn reis na Rome, wel verre van hem aantemoedigen om een Christen te worden, niet diende als om hem daar van des te meer aftetrekken.

Ondertusschen de Jesuiten ziende dat hy van den eenen dag tot den anderen uytstelde zig over de verandering, die zy van hem verhoopte, te verklaren, begonnen hem heviger aanteranden en te vervolgen als zy tot nog toe gedaan hadden; wy hebben lange tijd gewagt, zeiden zy tegens hem op zekere dag, en zelts gehoopt, dat wy het genoeg zouden hebben van u in de schoot der algemeene kerke te ontfangen, wy hebben ons bediend van alle redenen, die de bequaamste waren om u van de waarheid onzer godsdienst te overtuigen; maar dewijl gy uwe oogen voor het licht niet wilt openen, en dat gy in uwe hardnekkigheid tot nog toe blijft vol-

harden, zo word het tijd u te doen weeten, dat wy uwe uitstellen niet langer kunnen verdragen. Wy hebben de vaders inquisiteurs verzogt u niet te willen moeylijk vallen op het onderwerp van uwe godsdienst, dewelke, gelijk gy weet, in geen christen landen geduld word. Zy hebben u ten onzen opzigte al de tijd gegeven, die gy kond wenschen om u te doen onderwijzen. Zy hebben zig zelve geveit gelijk wy, dat gy eindelijk het jok Jesu Christi zoud ondergaan, als het eenige zijnde, 't welk u voor eeuwig kan gelukkig maken; maar dewijl gy alles verstaad hebt, wat wy tot nog toe gedaan hebben om u een goed te verzorgen, welkers waarde gy nog niet kent, zo zijn zy voornemens middelen van geweld te gebruiken, en u te doen gevoelen, dat men onder ons niet ongestraft met God en zijne dienaaren mag spotten.

Waarlyk agt dagen daarna deed men hem brieven zien van den groot Inquisiteur, in dewelke bevelen waren van hem in de Inquisitie te stellen, ten ware dat hy zig deed chrittenen. 't Zy

of deze brieven verdigt waren of niet, den Japonezer weet daar van niets; maar het is zeker dat de inquisiteurs hem de- zelve vertoonden, en ter zelve tijd zeiden, dat zy, indien hy binnen tien da- gen niet van godsdienst veranderde, verplicht zoude zyn hem in de gevange- nis van het heylige hof te doen bren- gen. De Jesuiten waren by deze schoo- ne pligtpleging tegenwoordig, en na- zig met den anderen beraaden te heb- ben, verlengden zy den tyd en gaven hem 14 dagen, op dat hy te meer ge- legentheid zoude hebben om zig te be- denken over het geene hem te doen stont de reden, om welke zy hem die veer- tien dagen vergunden, was deze, om dat den 15 van de aanstaande maand Augustus de hoogtijd was van de He- melvaart van de Maget Maria, en zy groote begeerte hadden dat hy op een zo plegtige dag zyn godsdienst afwoer en gedoopt wierd.

In dit uytterste wist hy niet wat zyde te kiezen, nu stond hy gered om zig te onderwerpen, dan zyn standvastig- heid en moed herroepende veragte hy hunne dreygementen, en bereyde zig om

om veel eer de wreedste dood te ondergaan, als iets tegens zijn gewiffie te zullen doen. Egter scheen hy met een genoegzame bezadigtheid alles aantehoren wat zy tegens hem zeiden, hen byna niets antwoordende. Zijn stilzwijgen deed hen goede hoop krijgen, derhalven begonnen zy de geheimen van hun godsdienst voor hem opentlijker te verklaren, 't geen zy tot hier toe niet anders als door gelijkenisse * hadden gedaan. Zy lieten hem noit toe de heilige Schriftuur te lezen; maar zy beschikten hem in overvloed zodanig boeken, die van de werken en gewaande wonderen hunner heiligen handelden. Gedurende de vier of vijf eerste dagen van de veertien, die men hem had toegestaan, hoorde hy met een uiterlijke onderwerping na alle de bewijzen, door welke de vaders inquisiteurs met de uiterste klaarheid de vastigheid van hunne

O 4 ne

* By voorbeeld zy vergeleken de drieenheid by een stuk stof, het welke drie vrouwen hebbende egter niet naliet met den anderen een eenig en zelfde stuk stof uyt te maken. Door dit eene staaltje kan men gemakkelijk van de regtmaticheid hunner andere gelykenissen oordelen.

ne leer hem waande te doen begrijpen. Deze goede vaders antwoorden op zijn tegenwerpingen door de stel regulen der schoolen, welkers spreekwijzen voor hem onbekent en onbegrijpelijk waren. Hy stemde alles toe en was gelijk als bereid om te zeggen dat hy overtuigt was: niet te min zig verftoutende, tegens hen te zeggen dat hy hunne antwoorden niet verftond, en hunne redeneringen voor hem al te duifter waaren, zo sprak de vader van *Rodez* hem aldus aan. Mijne Heer, dewijl gy niet verftaat 't geen de eerwaarde vaders tot u zeggen, zal ik u 't zelve in uwe eigen taal uitleggen; maar in plaats van dat ziet daar wat hy tegens hem in 't Japonees zeide. Mijne lieve Zoon gy ziet dat de vaders inquisiteurs groote begeerte hebben om u in handen van de inquisitie te ftellen, 't welk het grootste ongeluk zoud zijn, dat u kan overkomen; ik raad u veel liever toetftaan dat gy alles, wat zy u zeggen, zeer wel verftaat, dan langer in die hardnekkigheid te volharden. Hunne redenen zijn zeer regtmatig en op onwedersprekelyke beginzelen gegrondvest; maar gy kond.

kond de kragt der zelve nog niet gevoelen. Derhalven bid ik u stoutelyk te zeggen dat gy door de kragt van hunne redenen overtuigt zyt, dat de christelijke godsdienst de eenige ware godsdienst is, en dat gy niets zo zeer begeert als dezelve te omhelzen. De schrik hem op dit oogenblik bevangende hebben de, zoo neemt hy het woord, en zegt in het latijn, ik begrijp het tegenwoordig zeer wel laten wy tot een ander punt overgaan.

Ondertusschen stelde hy zijn vertrouwen op God, en hoopte altijd middel te zullen vinden om hunne handen te ontkomen ende de vlugt te nemen. Na verloop van 10 dagen al de klederen, die hy had, en de kostelikheden, die hem nog waren overgebleven verkogt hebbende*, poogde hy uit de Stad te
O 5, ko-

* Volgens de rekening, die den Vader van Rodez aan de Japonezer tot Avignon deed, vertoonde hy hem dat 'er niet meer overig was, als de waarde van 250. pistoletten in goed, zoo als hetzelfde door een goudsmid was geschat: deze goederen bestonden in twee gouderingen, een klein lampet met de schotel van goud, en een copan, 't welk de Jesuiten bewaart hebben.

322. *Beschrijving van*

komen, en om niet het minste vermoede te geven van het voornemen, 't welk hy bepeinsde, neemt hy drie of vier schoheren met zig, veinzende een wandeling te willen doen aan de overzijde van de Rhône; maar hy wierd in de poort door de schildwagt tegengehouden, aan welke hy was afgebeeld; (want de inquisiteurs hadden zorge gedragen van hem voortekomen, en zoodanige strenge bevelen te geven, dat zy zig verbeeldten dat hy hen noit konde ontsnappen, schoon zulks mogt pogen te ondernemen) egter wanhoopte hy niet van in zijn voornemen te zullen slagen; hy ging weder inde Stad, zonder zig te beklagen, en eenig misnoegen te toonen over het geweld dat men hem aandeed: hy keerde wederom na zijn kamer tot omtrent zeven uure des avonds wanneer, by een Jood van zijn kennisse gegaan zijnde, hy zijn Japonezer kleedren verruilde, die hy tot nog toe gedragen had, en zig als een Abt verkleed

ben. hem in verscheide reizen van deze som-
190. pistolen of daaromtrent gegeven hebben-
de, de 60. pistolen, die nog overig waren zyn
in hante handen gebleven.

kleed hebbende, dat is te zeggen, na dat hy een zwart kleed, een klein besje, en een pruik had aangenomen, bezogt hy door een andere poort te willen uitgaan; maar hy was door de geheele Stad zo wel bekend, dat niet tegenstaande zijn voormomming, den soldaat, die op schildwagt stond, hemkende en tegen hield. Dit tweede ongeluk ontstelde hem op dat oogenblik, maar een weinig tot zig zelve gekomen zijnde, en denkende dat het geld zomtjids de grootste verhinderinge deed te boven komen, liet hy dit kostelijk metaal in de oogen van den soldaat blinken, want het goud doet de schildwagten slapen en maakt zig een weg door de rotsen en ongangbaarste plaatsen. Hy bood hem dan een pistool aan (en hy zoud 'er hem wel twintig geven hebben.) Den soldaat stond hierover geenzins in twijfel, nam de pistool aan, en liet hem doorgaan. Aldus heeft de voorzienigheid Gods hem uit de handen der schemze Jesuiten en onbarmhartige inquisiteurs verlost, onder welke hy noyt rust zoude gehad hebben, voor dat hy hun goddiens-

324. *Beschrijving van*
omhelst en zig na hunne gewoontens
geschikt had.

XXXVII. HOOFDSTUK.

*Van't geen d' Heer Psalmanaazaar
wedervarenis, sedert zyn vertrek
uyt Avignon, tot dat hy in Hol-
land is aangekomen.*

Aldus uyt *Avignon* ontkomen zyn-
de, nam hy zyn weg over *pont*
St. Esprit 1, en langs de *Rhône* opwaarts
gaande, trok hy door *Valence* 2, *Ro-*
mans 3, *Grenoble* 4, alwaar hy in het
doortrekken het groote Klooster der
Carthuizers 1, bezag, en vervolgens
zig

1. Een stad in het *Languedok* aldus genaamt
ter oorzaak van haar brugge, die voor een der
schoonste van *Europa* word gehouden.

2. Een stad in het *Dauphiné*.

3. Een stad in het *Dauphiné*.

4. De Hoofdstad van het *Dauphiné* gele-
gen op de rivier *Ifere*.

1. Dit is een klooster van Monniken, die
men de *Carthuysers* noemt. Deze plaats is
alleen vermaart om zyn eenzaamheid, die ver-
schrikkelijk is.

zig met alle mogelijken haast na *Lion* 2
begaf. Zijn voornemen was de reis na
Holland voort te zetten, verhoopende
aldaar gelegentheid te zullen vinden om
wederom na zijn land te keeren. Het
verlangen, in welk hy was en de vrees
van wederom in handen der Jesuiten te
vallen deden hem zijn weg verhaasten,
zo dat hy nergens eenig verblyf hield
en geen rust had voor dat hy zig in een
plaats bevond, daar de Jesuiten niet
meer waren te vrezen. Van *Lion* nam
hy zijn reys over *Bourg* 3. in *Bresse*, o-
ver *Salins* * *Bezancon* 1. *Besfort* 2. en al-
dus quam hy te *Brisac* 3. Ein-

2. De Hoofdstad van het *Lionnoys*, gele-
gen omtrent de plaats alwaar de *Rhône* en *Sa-*
one zig vereenigen.

3. De Hoofdstad van *Bresse* leggende op de
rivier *Reiffouse*.

* Een kleine stad van het Fransch *Comté*
op de rivier *Forica* gelegen omtrent zes my-
len van *Bezancon*.

1. Een stad van het Graaffschap *Bourgogne*
op de Rivier de *Doux*.

2. Een kleine stad in Duytsland op de Ri-
vier *Doux* binnen het landtschap *Suntgau* in
der *Elfas*.

3. De Hoofdstad van *Brisgau* in *Suabe* op
den *Rhyn* tusschen *Bazel* en *Straatsburg*, leg-
gens

Eyndelijk zijn reis over *Selestat* 4. nemende trok hy door *Haguenau* 5. en *Landau* 6. alwaar hy eenig verblijf hield, voorts door *Worms* 7, *Mentz* 8, en *Co-blents* 9, tot dat hy ten laatste tot *Andernach* 10, aanquam; alhier wierd hy door de soldaaten van den keurvorst van *Ceulen* aangevat en met geweld onder

gende omtrent negen a tien mylen van deze beyde steden.

4. Een stad van het Prevoostschap van *Haguenau* in der *Elfas* aan de Rivier de *ille*.

5. Een stad in der *Elfas* op de Rivier de *Motter* omtrent vier mylen van *Straatsburg*.

6. Een stad in der *Elfas* beslooten in het *Palatinat* van den *Rhyn* op de Rivier de *Queich* omtrent vijf mylen van *Philipsburg*.

7. Een stad in *Duytland* op den *Rhyn* omtrent tien mylen van *Mentz*.

8. Een stad van de Keurvorstelyke *Kreyts* van den *Rhyn* in *Duytland*; zynde de Hoofdstad van een aardsbisdrom van die naam, en gelegen op den *Rhyn* tegens over de mond van de Rivier de *Main* omtrent zeven mylen van *Frankfort*.

9. Een stad van de Keurvorstelyke *Kreyts* van den *Rhyn* toebehorende aan den Keurvorst van *Trier*; gelegen ter plaatse daar den *Rhyn* en de *Mais* zig vereenigen.

10. Een kleine stad van *Duytland* gelegen in het *Bisdrom* van *Ceulen*.

der het krijg volk opgeleiven, want men had bevel gegeven alle vreemdelingen aantehouden, om eenige nieuwe benden te vullen, die den keurvorst wilde opregten. Van de zelve lagen drie vaandelen tot *Andernach*, drie tot *Lintz* 11. en zes tot *Bonn* 12. 't welk de plaats van de byeenkomst was. Zo haast zy daar alle vergadert waren, verhaalt den hoofdman van het vaandel, onder het welke d'Heer *Salmanauzaar*, gestelt was, aan den bevelhebber dat hy een soldaat had, die geboortig van het Eyland *Formosa*, een onderdaan van den Keyzer van *Japon*, en van godsdienst een heiden was, dat hy van Europa zoo veel schoone zaaken gehoort hebbende een zolange, gevaarlijke reis had ondernomen, alleenlijk om zijn nieuwsgierigheid te voldoen. Den Bevelhebber, die een *savoyard* * en van die

11. Een Stad van het Bisdom van Ceulen, gelegen op den Rhyn.

12. Een Stad van het Bisdom van Ceulen, gelegen op den Rhyn omtrent vier mylen van Ceulen.

*. Zyn naam was d'Heer Chevalier de St. Maurice.

die yverige catholiken was, maakte swarigheid om een heiden in den dienst van de keurvorst te houden. Na hem wel ondervraagt te hebben gaf hy bevel om hem in het klooster der Jesuiten te brengen, ten einde hy aldaar mogt worden onderwezen. Op het hooren van deze naam der Jesuiten begon onzen Japonezer reeds te beven: hy vreesde terstond dat zy eenige kennes hadden van zijn vlugt uit *Avignon*, en hy verbeeldde zig vastelijk dat hy ging veroordeelt worden om op nieuws een vervolging uittestaan, die hem in plaats van straffe verstrekte. Na eenige overwegingen wilde den Bevelhebber de eer hebben van iets geholpen te hebben tot de bekeering van een afgodist, hy geleide hem zelf by de jesuiten, dewelke tot zijn geluk van hem niet hadden hooren spreken. Na de eerste ondervragingen over het oogmerk van zijn reis, begonnen zy hem duizent schoone zaken op te halen, en hun godsdienst te verhef- fen, na maate dat zy de zijne voor be- lagchelijk uytkreeten. Hy was door zijn eigen ondervinding overtuigt, dat hunne bewijsredenen te zwak waaren, om

om hunne gevoelens van eenig mensch die een weinig verstand heeft, te doen toestemmen, en hy oordeelde dat zy nog minder vat hadden op een Jood, Turk of Heyden als op eenig ander mensch: hy wist van ouds de redenen, die zy in diergelijke gelegtheden gewoon zyn te gebruiken, hebbende zyn geheugenisse nog vers van de twistredenen waar uyt zig maar even te voeren gered had, zo dat hy zig zo wel bereid vond om met hen in gesprek te treden, dat hy hen bewees dat 'er duizentmaal meer ongerymtheden in hunne godsdienst als in de zijne waren: en hy sprak tot hen met zodanige vrymoedigheid en ligtigheid, dat den Bevelhebber geheel verbaast uytriep, *hy is 't niet, die spreekt, maar 't is de Duyvel, die in hem is, die spreekt door zyn mond.* Maar een vandeze Jesuiten hem aan een kant getrokken hebbende zcide tot hem dat hy wel ongelukkig was van in zyn afgodery te willen volharden, en dat hy hem in tegendeel, indien het christen geloof wilde aannemen, aanmerkelycke voordeelen by den keurvorst konde doen erlangen; maar hy gaf hem

ten

ten antwoord, dat hy hem voor al van de waarheid zyner godsdienst moest overtuygen, of dat hy anderziints voorgenomen had liever alles te verdragen als van de zyne afteftappen. Den Bevelhebber wierd daar over zo vergramt dat hy hem dreygde in een donker gat te zullen doen smyten, alwaar hy hem zo lang op water en brood zoude doen vasten, tot dat hy van gevoelen was verandert. Zyn Hoofdman een eerlyker man zijnde dan zy allen, overdenkende dat men hem door geweld (tot den dienst) verpligt had, wilde niet dulden dat hem eenig quaad gedaan wierd. Hy verzogt den Bevelhebber dat hy hem wilde laten gaan, en een vrygely-brief geven, het welk nog die zelve dag gedaan wierd.

Hy nam dan zyn zwarte klederen wederom, vertrok uyt *Bon*, en vervolgde zyn reis tot *Cenlen* * alwaar hy wederom

* Een stad van de Keurvorstelyke kreyts van den Rhyn, zynde de Hoofdstad van het aartsbisdom van die naam, gelegen op den Rhyn tuschen *Bon* en *Dusseldorp*, omtrent vier mylen van de eene en zeven mylen van de andere plaats.

om door den schuldwagt wierd aangehouden, die hem tot den Hoofdman van de wagt deed brengen, aan welke hy zyn verlof brief van *Bon* vertoonde: den inhoud van deze verlof-brief behelst de onder anderen dat men hem ter oorzaak van zyn godsdienst had ontslagen. *Of deze menschen gekken zyn, zegt dezen Hoofdman van de wagt tot hem, voor my, ik ben zulks niet, schoon gy een heiden zyt, gy kunt in het leger alzo goede diensten doen als de beste Christen.* Ziet daar dan hem voor de tweedemaal opgeschreven. Den Bevelhebber van deze bende was d'Heer *Buchwald*, zyn Hoofdman, die daar na overste wierd, was d'Heer *Warensdorff*: Zy waren alle beyde lutherianen. Den onderbevelhebber, die *Vandeuil* genoemd wierd, was catholyk, en verscheide gesaghebbers van de benden calvinisten, zynde alle in dienst van den Prins van *Mekkenburg*; maar deze bende was voor eenige jaaren in hollandse soldy. Den Bevelhebber en Hoofdman lieten na eenige predikanten van hunne gezintheit zoeken, van welken den eene tot *Ceulen*, en den ander op een dorp een

een uur wegs van daar was, en twee andere namen hun dienst waar onder de benden der Brandenburgers. Onzen Japonezer was een geheel en dag met deze vier heeren bezig; maar hunne *Consubstantiatie* ergerde hem alzo veel als de *transsubstantiatie* der Roomsegezinden. Dezelve schein hem aan zo veel ongerymheden onderworpen als de leere des Pausdoms, eerstelijk omdat zy het getuigenisse der uiterlyke zinnen verwierp, en bygevolg het grootste bewys der christelijke godsdienst omverstiet, te weeten de wonderdaaden, die dezelve bevestigen, welker waarheid tekenemaal afhangt van het getuigenisse der zinnen van die geene, die dezelve gezien hebben. Ten tweede de leere der Lutherianen, zo wel als die der Roomse Kerke, onderstelt dat het lighaam Christi, die tegenwoordig verheerlykt en onsterfelyk in den Hemel is, niet te min lighaamelyk in het Nagtmaal, en op alle plaatsen, daar dit verbonds-zegel bediend word, te gelyk tegenwoordig is; 't welke strydig is tegens de bevatting, die wy van een lighaam gelyk het onze hebben, en desgelyks tegens dat

dat van Jesu Christi, schoon hy verheerlykt is: want indien het lighaam Jesu Christi hoedanigheden bezat, die van de onze verschillen, en welke de onze niet zoude kunnen aannemen, wanneer zy verheerlijkt zullen zyn, of dat het lighaam Jesu Christi eigenschappen had, die niet als aan de geesten eygen zyn, zo zoude hy geen lighaam hebben aangenomen overeenkomende met het onze, 't welk tegens de heilige schriftuur aanloopt.

Behalven de ongerymtheden, die aan de Roomse en Luterse kerken beiden gemeen zyn, zo heeft deze laatste, gelijk ook de andere, zommige misgrepen, die hen alleen eigen zijn: want eerstelijk leraart zy, dat deze woorden, *dit is myn lighaam*, letterlyk moeten verstaan worden, zonder dat nogtans het wezen des broods word vernietigt; zodat, volgens den uitleg der lutherianen, de zin der woorden van onzen heer deze is *Dit wesen des broods is met'er daad myn vlees*, het welk een strydigheid in de spreekwyzen is; want het is onmogelyk dat het zelve wezen op een en dezelfde tijd te gelyk kan brood en vlees zyn.

zyn. Ten tweede beweren zy dat het brood des Nagtmaals het teken of zegel van het lighaam Christi is, en dat het op dezelve tijd met 'er daad zyn lighaam is: zijnde een tweede tegenstrydigheid, namentlijk dat een en dezelve zaak op een en dezelve tijd tegelijk het teken en de beteekende zaak is, of dat een en dezelve zaak het teken van zig zelve is. Ten derde verzekeren zy dat het lighaam Christi levendig in het Nagtmaal is (want zy verwerpen de offerhande der *Misse*, in welke het lighaam Christi telkens geslagt en tot een offerhande word opgeoffert voor de zonden der levende en der dooden) en dat het vereenigt is met de godheid, zonder dat zy nogtans het zelve tot een onderwerp hunner aanbiddinge willen gehouden hebben, ten ware zulks geschiede in het ontfangen van het Zegel.

Ziet daar onder anderen de tegenwerpingen die hy tegens de lutherianen maakte; door welke de predikanten van deze gezintheid wel zagen dat 'er weinig hoop was om hem door redenen te overtuigen, ten einde hy zig aan

aan hunne leere van het Nagtmaal onderwierp. Derhalven nam hem de predicator, die op het dorp woonde, van 't welk wy zo even gesproken hebben, met zig na zijn huis, alwaar hy hem den tijd van veertien dagen hield. Zyn Hoofdman mede van hun gezelschap zijnde vervoegden zy zig te zaamen om hem door schoone beloften tot het omhelzen van hunne godsdienst te verplichten; maar hy bleef onbuigbaar, en verzekerde hen dat zy op hem door dufdanige middelen niets zouden winnen: derhalven zonden zy hem wederom na zijn bezetting, alwaar den onderbevelhebber, die Rooms Catholijk was, hem nam en eerst tot de Capucijnen en vervolgens tot de Jesuiten bragt; maar alle hunne poginge waren vergeefs. Ten laatste wierd hy door de gezaghebbers van de bende, die alle Calvinisten waren, tot de Predikant van hun Kerk gebragt, deze terstont met hem overeenkomende wegens de ongerijmtheden, aan welke de leere der Roomsgezinden en Lutheranen onderworpen is, na alle deze steene des aanstoofs, die hem ophielden, geweert te hebben, o-

ver.

vertuigde hem over de meeste punten, die hy betwiste, zodanig, dat hy in zig zelve geheel verftelt zijnde van dat hy byna niets meer konde tegenwerpen, zig op het punt zag van een Christen te worden; maar de Ichikking van hunne twittreden de stoffe der genade en voorbeschikking tot het einde overgelaten hebbende, zo haast als den Predikant, die een weinig te stijfhoofdig in zijn gevoelens was, hem de leere der onveranderlijke eeuwige verkiezing had voorgesteld, en dat hy zig bevestigigt had dezelve door de heilige Schriftuur te bewijzen, zo wierd hy daar van zodanig geergert, dat hy wederom op nieuws begon te twijtelen over de waarheid der zaken, van welke hy zig reeds verklaard had overtuigt te zijn. Derhalven zegt hy tegens hem dat, indien het een volflage noodzakelijkheid was een zodanige voorbeschikking te geloven, hy geen vaster bewijs had dat hy verworpen was, als de tegenheid die hy gevoelde om deze leer te omhelzen, en hy voegde 'er by dat, deze volflage eeuwige verkiezing vooronderstelt zijnde, het alsdan zeker was, dat hy noyt

noyt zoude verdoemt worden, omdat hy een godsdienst aanhing, in welke God hem had doen geboren worden; maar ter oorzake van het onveranderlijk en eeuwig besluit, door het welke hy reeds verworpen was.

Den predicant zig door zijn tegenwerpingen een weinig belemmert vindende, opwelke egter zo gemakkelijk was te antwoorden, gaf hem om zich uit die zaak te redden tot antwoord, dat hy een hardnekkige was. Ondertusschen vertrök deze bende van Ceulena s'Hertogenbos* in Holland, alwaar verscheide predicanten der Calvinisten zig beyverde om onzen Japonezer te zien, en tegens hem te twistredenen, meer uit nieuwsgierigheid, als uyt eenig voornemen van aan zijn bekering te arbeiden. Hy stelde hen gedurig dezelve bewijstredenen voor, niet een mensch vindende, die hem een voldoende antwoord konde geven.

P bosch

* Een stad der Nederlanden, zynde de hoofdstad der Meyery van die naam, gelegen in Hollands Brabant, ter plaatse daar de rivier de Aa en den Dommel zig vereenige.

bosch ging hy na Sluys *, alwaar hy drie maanden en een half bleef, gedurende welke tijd hy nog verscheide aanvallen tegenstond, van welke hy alzo weinig voldaan was als te voren. Myn Heer den Brigadier Lauder, toen ter tijd Bevelhebber van deze plaats, hebbende op zekere dag den predikant van de Franse Kerk, d'Hr. D. *** genaamt verzocht om by hem te middagmalen, zegt tegen denzelve, dat 'er onder de bezettingen een Soldaat was, die een Japonezer en heiden van geboorte zijnde genoegzaam onderwezen was in de verscheide gezinthen, die de Christen kerke verdeelden, om een geschild tegens de bequaamste personen te derven opvatten over de moeilijkste punten van den godsdienst: dat hem derhalven een schoone gelegenheid opdeed om zijn verstand en yver te doen blijken. Den Predicant ging des anderen daags den Japonezer vinden om hem een openbaare twistreden voortestellen. Zy quamen wegens de tijd en plaats met den

* Een kleine dog zeer sterke stad in Hollands Vlaanderen omtrent drie mylen van Brugge, alwaar een kleyne Zeehaven is.

den anderen overeen, en zy beloofden onderling malkanderen dat den overwonnene zig aan de zijde van den winnaar zoude voegen en zijn godsdienst omhelzen.

Den bestemde dag gekomen zijnde bevond zig een groot getal menschen op deze byeenkomst. Onzen Japonezer begon terstond en in zo weynig woorden als hem mogelijk was de godsdienst van zijn land te verklaren, alsmede de wijze op welke zy hun God aanbid- den, en al het geene eenigfins de eer- bied betreft, die zy hem bewijzen. Wan- neer hy van de offerhande der kinderen quam te spreken, viel d'Heer D. *** hem in zijn reden zeggende, moet gy niet bekennen dat gy wel een wreed en onmedogend god diend, die zoodanige slagtoffers afvordert? Waarlijk dit kan wel zodanig schijnen antwoorde den Ja- ponezer; maar mag deze wreedheid in vergelijking komen by die van uwen God, dewelke gy dient? Want indien gij. onzen God wreed noemt, omdat hy zommige zijner schepselen van een tijdelijk leven berooft, om hen voor eeuwig gelukkig te maken, met wat

naam zal ik die geene noemen, welke de verworpe schepzelen enkelijk wegrukt om hen ten hoogste ongeluk te merken, en die tot de eeuwige straffe veroordeelt, zelfs voor dat zy in wezen zijn; en dat zonder eenig opzigt te hebben op het goed of quaad, 't welk zy zouden kunnen doen, alleenlijk om de gestrengheid te toonen in het straffen van een ongehoorzaamheid, welke het hem behaagt aan de geheele nakomelingschap van den mensch toeterekenen. Deze antwoord, welke d'Heer D*** niet was verwagtede, ontzette hem. Hy gaf niet anders ten antwoord als dat het een stoffe was die zijn verstand te boven ging, en dat hy zig eerst moest laten onderwyzen eer zig in liet daar over te spreken: zodat den Japonezer verzogt zijnde met de verklaring van zijn geloof voorttegaan, onder anderen ook verhaalde dat den God hen dikmaals verscheen dan onder de gedaante van een Os of Elephant en dan onder die van een Leeuw of Beer, na dat hy vergramt, of door de aange naamheid hunner offerhanden verzoent was; maar dat zy hem onder deze verschei-

scheide gedaantens dienden. ô God! welke blindheid is deze, riep den Predikant uit! is het mogelijk dat die God, welke gijl. zegt Almachtig, oneindig, onafmetelijk eeuwig &c. te zijn, zig zodanig wil vernederen, dat hy de gedaantens van zulke dieren aanneemt? Ik weet niet of zulks beneden de waardigheid van den God is, antwoorde den Japonezer hier op; maar ik weet wel dat ik, om de mogelijkheid daar van te bewijzen my alleen maar heb te bedienen van de voorbeelden, die in uwe heilige schriftuur, zijnde de grond van uwe godsdienst, verhaalt worden. Geloofst gijl: niet dat den heiligen geest oneindig, onafmetelijk, eeuwig, met een woord dat hy God is? Heeft hy zig egter aan de menschen niet vertoont onder de gedaante van een duif, welke veel minder aanmerkelijk is als die van een Elephant of Os? Waar op d'Heer D***. niet anders antwoorde als door uitroepingen over het onderscheid van deze dieren, zonder eenige reden van deze ongelijkheid te geven. Verscheide van die geenen, die aldaar tegenwoordig waaren, moejelijk zijnde van hem een goede zaak

zo qualijk te zien verweren, poogden vergeefs iets te zeggen, hy belaste hen te twijgen, en wilde noyt dulden dat 'er iemand sprak als hy alleen. Den Japonezer hoorde hem zeer geduldig; maar zijn geheele redenering behelsde niet anders als opwekkingen om de Christelijke nedrigheid en eenvoudigheid wel te beleeven, hoewel hy waarlyk zelf weinig daar van voorzien was; aldus deed deze zamenpraak niet het minste voordeel op het verstand van onze Japonezer, en ten waare de goddelijke voorzienigheid hem een *Ananias* * verwekt had. *Om hem de schillen van de oogen te doen vallen, en tot een leidfman te strekken op een weg met zoo veel doornagtige geschillen bezayt, de stelling der Christelyke godsdienst, zo als dezelve hem tot nog toe was voorgestelt, scheen hem nog zo ongerymt, dat hy veel hardnekkiger dan oyt by zyn afgodistery zoude gebleven hebben; want hy betuigt als nog met 'er daad dat deze verschrikkelyke besluiten der onveranderlijke verkiezing en verwerping*

* De Handelingen der Apostelen op het 2° Hoofdstuk het 18. vers.

ping hem God als een wreede en onverbiddelyke geweldenaar hadden doen beschouwen, die geen grooter vermaak had als zyn schepzelen eeuwiglyk te zien pynigen. Deze bevatting schein hem zo verschrikkelijk en strijdig tegens de algemeene grondregel van alle godsdiensten; dezer waereld, welker naaste uyt-eynde de straffe van het quaad en de vergelding der deugd is, dat hy zig verwonderde dat menschen met reden begaaf zig hebben kunnen begeven om een leere aantenemen, die zo redenloos en zo weinig overeenkomende is met de bevatting, die zy willen dat men van God heeft, als zynde een oneindig goet en barmhertig wezen.

Den Heer *Innes* zynde een schots Predikant zig tot Sluys bevindende hoorde van onzen Japonezer spreken; zyn wervaren hem nieuwgierigh gemaakt hebbende, zag hy hem, ondervroeg hem, en was daar van wel voldaan. Hy had in het vervolg nog meer behagen in hem, kreeg medelijden met zyn staat, en beklaagde hem van dat hy hem zo vast aan zyn goddienst gehegt, en zo verre van het Christendom afgeschei-

den zag; maar merkende dat hy een zuyver gemakkelyk, doordringend en onderscheiden verstand had, en bequaam was om een goed gebruik van zyn ingeschapen rede te maken, zo ondernam dezen Heer hem de Christelyke godsdienst uytteleggen op een wijze, die eenvoudig en ontbloot was van alle die wonderbaarlyke stellingen der *transsubstantiatie*, *Consubstantiatie*, en *onveranderlyke eeuwige verkiezing*, die aan de Apostelen en hunne eerste leerlingen nooit zyn bekend geweest. Den Japonezer hoorde hem met zo veel vermaak, dat alle deze moejelykheden in weinig werken verdwenen, zyne twyfelingen wierden opgeheldert, en zyn gemoed was zo voldaan, dat hy niet konnende de kragt der waarheid en de aanlokkelykheid van de genade wederstaan, besloot zyn bekeering niet langer uyttestellen, en zig zelve schikte om den doop te ontfangen. Myn Heer *Innes* bediende ze aan hem; den bevelhebber van de plaats myn Heer den Brigadier *Lander* was zyn Peeter en noemde hem *Georges*. Men verkreeg van den Bevelhebber zyn verlofbrief, en mijn Heer *Innes*

oor-

oordeelende dat, indien dezen jongeling
zig aan de boekoefening overgaf, hy
aan de kerk t'eeniger tijd zeer goede
diensten zoude kunnen doen, gaf hem
de raad van na Engeland te vertrekken,
alwaar hy sedert 7. of 8. maanden is
onder de bescherming van myn heer den
Bisschop van Londen, de hem verplicht
heeft zonder tyd verzuym na de hooge
school van Oxford te gaan, om aldaar
zijn loop in de godgeleertheid te begin-
nen. Maar eer wy een eynde maken,
hebben wy geoordeelt aan den lezer
niet onaangenaam te zullen zijn, dat
men hem kennisse geve van de ontwer-
ping die deze nieuwe plant zig zelve
van de christelijke godsdienst gemaakt
heeft, over dat geene 't welk hy des-
wegens van de zamenspraken heeft ont-
houden, die hy met zyn geestelyke va-
der myn heer *l'Abbe* gehad heeft. Men
zal daar in veel zaaken vinden, die meer
opzigt op de kerkelyke tugt als op de
leer hebben; maar ik heb daar in niets
willen veranderen, men zal daar door
over de zuiverheid van zyn verstand en
de regtmatigheid van zyn bevatting kon-
nen oordeelen. Deze zaamenstelling

word vertoont op de wyze der Land-
 meters, te weeten door bepalingen,
 grondregels, stellingen en voorstellin-
 gen. Dezelve is twee ledig, de eerste ver-
 vat de beginzelen der Christelyke gods-
 dienst in 't algemeen, de tweede be-
 grypt die geene, welke meest eygen
 zyn aan de Engelse kerk, en waar door
 dezelve van andere vergaderingen, 't
 zy onregtzinnige of scheurmakers word
 onderscheiden.

XXXVIII. HOOFDSTUK.

*Oorzaaken der bekeering van den Hr.
 George Psalmanaazar.*

E E R S T E L I D.

*Stelling van de Christelyke godsdienst
 in 't algemeen.*

B E P A L I N G E N.

I. **D**oor het woord GOD versta ik een
 oneindig, ongeschape, eeu-
 wig, onbegrypelyk, almachtig onzien-
 lyk,

lyk, &c. wezen, 't welke in zig zelve alle bedenkelyke volmaaktheden bezit.

II. Een zaak word gezegt uyt een volflage noodzakelykheid te bestaan, wanneer zonder dezelve niets kan bestaan.

III. Men zegt dat een zaak ter eere Gods geschapen is, wanneer dezelve volgens zyn aard en kracht een of meer van desselfs eigenschappen vertoont.

IV. Door wonderdaden versta ik zekere klaare en baarblykelyke uytwerkingen, die de kragten der natuurlyke oorzake overtreffen, en geschikt zyn tot bevestiging der waarheit van een welgestelde godsdienst.

V. De Heilige Schriftuur is een buitengemeene openbaring van de wille Gods, tot kennisse van welke den mensch door zyne natuurlyke bequaamheden noyt zoude kunnen komen

VI. De godsdienst bestaat in den eerbied, die wy aan God schuldig zyn, en door hem van ons word afgefordert,

VII. Door schepzelen van de zelve soort versta ik in 't algemeen alle die

348. *ving Beschrijvan*
geene, die of vernuftig, of gevoelelyk,
of redelyk zyn.

G R O N D R E G E L S.

I. 't Geen niet is, kan aan eenige zaak
het wezen niet geven.

II. Alle schepzelen zyn niet met e-
vengelyke volmaaktheden begaaft.

III. Twee tegenstrydige voorstellin-
gen kunnen geensins allebeiden waar-
heid zyn.

IV. Twee zaken, die zig door twee
of meer tegenstrydige voorstellinge uit-
drukken kunnen geenzins allebeyden
waarheid zyn.

V. Daar zyn verscheide onderschei-
de godsdiensten in de waereld.

VI. Alle godsdiensten begrypen een
zeker getal voorstellingen, die of alle
valsch, of alle waar, of voor een ge-
deelte valsch, en voor een gedeelte waar
zyn.

VII. Indien wy de bequaamheid niet
hadden van te denken, zo zoude de
heerlykheid Gods voor ons een onbe-
kende zaak zyn.

VIII. Hoe sterker een bequaamheid
in

ons is, hoe klaarder wy de eigenschappen van een zaak zien, die wy begrypen, wanneer dezelve het voorwerp van deze bequaamheid is.

S T E L L I N G E N.

I. Dat de heerlykheid Gods, het gemeene best, en 't voordeel van ygelyk mensch in 't bezonder de voornaamste eyndens zyn van alle waaragtige godsdienst.

II. Dat het nodig is dat een mensch iets, of in 't geheel niets gelooft.

III. Dat 'er niets moet geloofd worden zonder een genoegzaame overtuiging.

IV. Dat zaaken, die dezelve trap, of evengelyke trappen van klaarheid hebben, van ons dezelve, of een evengelyke trap van toestemming afvorderen.

V O O R S T E L L I N G E N.

I. Daar is een God.

II. Dezelve heeft alle dingen tot zyn heerlykheid geschapen.

III. Hoe meer wy een voorwerp kennen, hoe meer, natuurlijker wyze gesproken, de beschouwing van dit onderwerp in ons liefde of haat verwekt.

IV. Alle onderscheide godsdiensten der waereld komen voort van liefde of haat tegens het onderwerp van onze aanbidding, of van de verscheide trappen dezer genegentheden.

V. Men moet aan God geen eerbied bewyzen, die hem niet aangenaam is.

VI. Alle de godsdiensten der waereld te zaamen genomen behagen geenzins aan God.

VII. Daar is niet meer als eenegodsdienst onderscheidentlyk op zig zelve aangemerkt, die aan God aangenaam is.

VIII. Den mensch in zyn natuurlyke staat zynde kan deze godsdienst niet ontdekken.

IX. Daar zyn zekere middelen om de waare godsdienst van alle valsche te onderscheiden.

X. De goddelyke openbaring is t'eenaemaal noodzaakelyk.

XI. Het hangt van Gods wijsheid af dat alle schepzeien van een zelve soort
zig

zig t'zaamen voegen en overeenstemmen om de heerlykheid Gods op een wyze te openbaren: en dit is zelfs een zaak, die van den aard dezer schepzelen niet kan worden afgescheiden.

XII. God kan zig aan de menschen meer of minder openbaren na zyn enkelwelbehagen.

XIII. Hoe algemeender de klaarheid van een goddelyke openbaring is, hoe volmaakter en algemeender de Godsdienst zelfs is

XIV. God heeft geen voornemen gehad om alle soorten van menschen een godsdienst te doen omhelzen, die geen trappen van klaarheid zoude hebben overeenkomende met deze algemeenschap.

XV. Hoe deze klaarheid algemeender is, hoe die openbaring volmaakter is.

XVI. Een openbaring en by gevolge de godsdienst, die zy grondvest, moet voor de allergemeenste bekend zyn, wanneer dezelve baarblykelykheid zo klaar is, dat men dezelve niet in twyfel kan trekken, by aldien men alleenlyk eenige zaak gelooft; en als de bewysredenen, die zy gebruikt om de menschen te

352 *Beschryving van*
te verplichten tot de toestemming van 't
geene zy leeraart, na de gemakkelykste
bevattinge geschikt zyn.

Deze algemeene gronden door d' *Hr.*
Innes aan onzen Japonezer zo by monde
als in geschrift verklaart zynde, om-
helsde hy dezelve niet alleen met alle
bedenkelyke vergenoeging; maar hy
betuigde dat hy daar van alde kragt vol-
maaktelyk begreep, en van gevoelen was
dat 'er niet een mensch in de waereld is,
die zonder vooroordeel en door deze
gronden alle Godsdiensten, die in de
wereld zyn, onderzoekende niet over-
eenstemt dat nog Joodendom, nog hei-
dendom, nog het Turkdom zig de
naam der waare godsdienst niet kunnen
toeigenen, en dat het Christendom
alleen het regt heeft van zig deze hoe-
danigheid aantematigen, omdat zy al-
leen de heiligheid, klaarheid en de rede
ten deel heeft.

Wy hebben hier boven de belemme-
ring aangewezen, in welke onzen Ja-
ponezer zig bevond, ziende de verschei-
de gemeenschappen, die de Christen-
kerke verdeelen, niet wetende tot wel-
ke gemeenschap hy zig zoude voegen.

Da.

De Hollandze predikanten deden hem verstaan dat het Bisschoppelyk gezag niet overeenkomstig was met de Geestelyke zin van het Euangelium, nog met het gebruik der eerste kerke: in tegendeel poogde den heer *Innes* uyt al zyn magt aan hem te toonen, dat deze wyze van regeren de oudste was, en van alle oude tyden gebruykelyk. Om hem deszelfs noodzaakelykheid te beter te doen begrypen bediende hy zig van dezelfde wyze, die hy gebruik had om hem de waarheid der Christelyke godsdienst in 't algemeen te vertooncn. Ziet hier wat onzen nieuwe bekeerde daar van heeft onthouden, 't welk ik woord voor woord uyt zyn aantekeningen heb getrokken.

T W E E D E L I D.

Gronden die alleenlyk aan de Engelse Kerk eygen zyn.

B E P A L I N G E N.

I. **D**oor een zekere staat van menschen verita ik eenige personen

nen in een gemeente verkozen, die in het bezit zyn van een magt of voorregt, 't welk aan yder lid in het bezonder van deze gemeente niet mag worden gemeen gemaakt.

II. Door een instelling versta ik een magt door een of meer anderen aangenomen, om de heilige zegelen en andere heilige instellingen te bedienen, overeenkomende met de instellinge Jesu Christi.

III. Door een kerk versta ik een gezelschap van menschen, die de Christelyke leer geloven en belijden, en de magt hebben om de heilige zegelen en andere instellingen te bedienen, overeenkomende met de instellinge van onzen Heere Jesu Christi.

S T E L L I N G E N .

I Een gezelschap word geoordeelt een magt te hebben, wanneer een of meer persoonen van dit geselschap daar mede bekleed zyn, alhoewel yder lid in 't bezonder zig zulks niet kan toeëigenen.

• II. Het geen een geselschap door een en.

enkele noodzakelykheid in tijden van beroering verpligt is te doen, zulks moet niet tot een voorbeeld voor het zelve of eenig andere getrokken worden, wanneer zy wederom zonder eenig beletzel komen tot het genot van hunne magten en vooregten; en in dit eerste geval zelfs maakt de noodzakelykheid een zaak niet wettig; maar alleen verschonelyk; en dezelve verliest haar naam, wanneer de ongeregeltheiden, tot welke zy gelegentheid gegeven heeft, kunnen teregtgebragt worden.

III. In zaaken van bewijs, is de vooronderstelling, van dat het tegendeel waar kan zijn, niet genoegzaam om de waarheid van het geene verleden is te vernietigen, dat is te zeggen, dat niemand kan zeggen, dat een zaak zodanig niet is, om dat zy anders zoude hebben kunnen zijn.

G R O N D R E G E L S.

I. Men moet in de Christelyke godsdienst niets geloven, als het geen op een zekere overtuiging is gegrondvest.

II.

II. De Christenen als zodanige aangemerkt moeten niets aannemen, 't welk op hun geloof niet is gegrondvest.

III. Een mensch of een getal van menschen, zouden aan een ander mensch of aan een ander getal van menschen niet iets kunnen geven, 't welk zy zelfs niet hebben, en 't geen niet in hun magt is.

V O O R S T E L L I N G E N.

I. Daar is op de waereld een Christelyke Kerk geweest sedert den tijd Jesu Christi en zyner Apostelen.

II. De Kerk heeft geen macht, als die zy van onzen Zaligmaker en zijne Apostelen heeft ontfangen.

III. De Apostelen waren bekleed met een magt, die niet mededeelzaam was aan alle Christenen in 't algemeen.

IV. Alle de Christenen in 't algemeen ten tyde der Apostelen of der eerste kerken hadden de magt niet van de zegelen te bedienen, en het Euangelium te verkondigen.

V. Die geenen, die zelfs deze magt niet

niet hadden, konden in geen staat zijn om die aan andere mede te deelen.

VI. Deze magt heeft dan altijd gehuivest onder zekere staat van menschen aan welke onzen Heer of zyne Apostelen dezelve hadden medegedeelt.

VII. Deze magt is door deze staat van menschen ongeschonden en zonder ophouden tot ons overgebracht, van de eerste tijden der Christen kerke af (tot nu toe.)

VIII. Die maken geen kerk uyt die zig zelve van dit gezelschap, of van deze Christelyke gemeentens afzonderen, in welke de magt van de zegelen en andere heilige instellingen te bedienen alleenlijk geplaatst is, ten ware dit geselschap of deze gemeentens de leer in hare grondleggende hoofdzaken hadden bedorven.

IX. Niemand moet zig met een gezelschap in gemeenschap inlaten, het welke de magt niet heeft om de zegelen en andere heilige instellingen te bedienen.

X. Niemand moet zig deze macht aanmaatigen, indien hy dezelve niet ontfangen heeft van die geene, welke
de

de magt hebben van hem dezelve te geven.

XI. Hy, die deze magt door dit middel ontfangt, moet volkomen verzekert, en genoegzaam overtuigt zyn, dat die geene, van welke hy dezelve ontfangt, met 'er daad de magt hebben van hem zulks te geven; want een enkele waarschijnlijkheid kan noit een mensch regtvaardigen van deze macht met geweld aangenomen te hebben.

XII. Niemand kan daar van volkomen verzekert zyn, ten zy hy ter zelve tijd genoegzaam overtuigt is, dat die geenen, welke hem dezelve geven, onder het getal van deze staat der menschen zyn, aan welke de Apostelen deze magt hebben medegedeelt, opdat dezelve ongeschonde en zonder ophouden tot ons zoude worden overgebracht, sedert de eerste tijden der Christen kerke.

XIII. Daar is geen ander middel om hier van verzekert te zyn, als van onze tijd tot die der Apostelen of der eerste kerke opteklimmen.

XIV. Zy, die deze baarblykelykheid niet kunnen voortbrengen, zouden van

van deze staat van menschen niet konnen zyn, aan welke de Apostelen deze magt hebbe medegedeelt, op dat dezelve zoude behouden en ongeschonden en zonder ophouden tot ons overgebracht worden, sedert de eerste tijden der Christen kerke.

XV. De Engelse kerk kan deze baarblykelykheid voortbrengen, en gevolgelyk is zy onder het getal van die staat der menschen, aan welke de Apostelen deze magt hebben mede gedeelt, opdat zy ongeschonde en zonder ophouden tot ons zoude worden overgebracht, sedert de eerste tijden der Christen Kerke.

Ziet daar de voorstellingen, die d'Hr. *Innes* aan onzen Japonezer gaf rakende de regering der Engelse Kerke: welke hy hem de een na den andere wijdlopig verklaarde, en door welcher middel hy hem van al de swarigheden genas rakende de verscheide gemeenschappen, die in de Christen kerke wierden gevonden; zodat, na dezelve ernstig onderzocht en met die geene vergeleken te hebben, die de heeren Predikanten van Sluys en andere plaatzen, daar hy ge-
weest

weest was, hem hadden bygebragt, hy
 zig zelveten voordeele van de Bilschop-
 pelyke regering verklaarde, en de ge-
 meenschap der Engelse Kerke omhelf-
 de, als die geene zijnde, welke hem
 het meefte overeenkomstig fcheen met
 de intellingen der Apostelen, en de ge-
 woontens by de eerfte Christenen aan-
 genomen. *Ik weet zeer wel*, zeide hy
 my op zekere dag over dit onderwerp
 sprekende, *dat 'er niet een eenige waar-
 heid is, hoe klaar en baarblykelijk dezelve
 mag wezen, dat men geen menschen vind,
 die tegenwerpen tegens dezelve kunnen sme-
 den; zulks heeft altijd geweest, en het zal
 altijd zoo wezen, zoo lang als 'er menschen
 op de waereld zyn zullen: maar ik oordeel
 dat een yder verplicht is het ligt van zyn ver-
 stand te volgen, na mate dat het god gelieft
 heeft hem zulks te verlenen, zonder iemand
 te veroordeelen.* Na het vertoonen der al-
 gemeene beginzelen, die tot een grond-
 gedient hebben tot de bekeering van on-
 zen Japonezer, zal het niet onaange-
 naam zyn ter zelve tijd te weten, op
 hoedanige wijze hy de bewijze begre-
 pen heeft, die hem ten voordeele der
 Christelyke godsdienst bygebragt zyn. *Ik*

Ik zal dezelve woord voor woord, en in die zelve schikking, als hy die zelfs geplaatst heeft, alhier ter nederstellen. Derhalven moet men in alhet overige van dit werk zig verbeelden dat het de Hr: *Palmanazaar* zelfs is die hier spreekt, zonder dat wy hem iets van het onze verleent hebben als de stijl en spreekwyzen der Franse taal, in welke hy zig met geen genoegzame ligtigheid heeft kunnen doen verstaan.

XXXIX. HOOFDSTUK.

Vervolg van de oorzaaken der bekeering van d'Hr. Georges Psalmanazaar.

EERSTE LID.

VAN HET BESTAAN GODS.

Het is zeker dat het bestaan Gods de grond van alle Godsdienst is. Al de zorg die men heeft om te onderzoeken welke eerbied de regtmatigste en Gode het meest aangenaam is, en alle

Q

alle de geschillen, die de menschen over dit onderwerp verdeelen, zouden vrugtelooos zyn, indien wy voor alle zaken niet verzekert waren dat 'er een God is.

Het grootste gedeelte des menschenlyke geslachts, zo wel van heidenen als anderen, itemmen alle deze waarheid toe, dat 'er een opperste wezen is, die alle dingen bestiert. Dit is God; maar dewijl 'er nog meer dan te veel menschen gevonden worden, die daar aan twifelen, of die betoonen daar aan te twifelen, zo is het niet noodeloos aantoonen, door welke bewijsredenen men deze waarheid als de grond van alle godsdiensten kan beveiligen voor de aanvallen der geenen, die het gebruik van hunne rede verwaarlozende zig zoeken te verblinden omtrent een zaak die zo klaar en baarblykelyk is.

Een groot getal geletterde godsgelcerden arbeiden om te toonen welke de bequaamste middelen zyn om tot de kennis van God te komen. Eenige gelooven dat deze kennis ons ingeschapen, en in de harten van alle menschen door den geene ingedrukt is, die dezelve geschapen heeft. Anderen willen integendeel

deel dat zulks niet kan zyn, en dat de menschen tot deze kennisse niet komen als door een goddelyke openbaring, of door overlevering. Zonder in het onderzoek van deze verscheide gevoelens te treden, oordeel ik dat alleen het gebruik van onze rede geholpen door het licht der natuur ons kan brengen tot de kennisse van het bestaan Gods, 't welk ik aldus ga bewyzen.

EERSTE BEWYSREDEN.

Aldat is moet nootzakelyk door zig zelve zyn, of zyn wezen van iemand anders ontfangen hebben. Het geen uyt zig zelve bestaat is ongeschapen, onafhange, eeuwig. 't is God. Het geen door een ander bestaat kan niet anders zyn als het maakzel van een oorzaak, die te vooren in wezen was: dit is het geen men de tweede oorzaak noemt. Dewyl dan alle tweede oorzaken door eenige anderen voortgebragt zyn, die haar het wezen geven, 't welk zy te vooren niet hadden, zoo volgt daar uyt noodzakelyk, dat of dit maakzel eeuwig en oneindig is, of dat de

Q 2

uyt

uytgewrogte dingen zomtjids hare oorzaken voortbrengen, en dat zy zonder ophouden de een den andere, gelyk als door een gedurigen omkring zig zelve wederom te voorſchijn brengen; of daar moet een eerſte oorzaak zyn, die door zig zelve beſtaat, en waar van alle andere oorzaken afkomſtig zyn. Dit is God.

Men bewijſt dat 'er geen oneindige voorplanting der oorzaaken kan zyn, omdat de oorzaak, die op nieuws een andere oorzaak voortbrengt, een beginzel moet hebben in zyn werking, de welke binnen zekere bepaalde tyd moet geſchieden, maar deze bepaalde tyd is niet overeenkomſtig met den aard der eeuwigheid; derhalven kan 'er geen voortplanting van eeuwigte oorzaaken zyn.

Alzo weinig kan men zig een kringſ wyze voortplanting verbeelden, door welke het laaſte uytwerkzel zyn eerſte oorzaak voortbrengt; want een en deſelve zaak zoude de oorzaak van zyn oorzaak, en alzo eerder en laater, na zyn oorzaak en voor zig zelve zyn, het geene tegenſtrijdig en onmogelyk is;

is; men moet dan toestemmen dat 'er een eerste oorzaak is, die uyt zig zelfs bestaat, alle dingen heeft geschapen &c. Dit is God.

TWEEDE BEWYSREDEN.

Ik ben bewust dat 'er tegenwoordig iets in de waereld is: want ik ben by myn zelven overtuigt, dat ik denk, begrijp, en twijfel. In iet, dat niet is, kunnen deze eigenschappen niet vallen; waar door ik verzekert ben dat 'er een wezen is, het welke denkt, verstaat, en twyfelt, en daar uyt trek ik deze twee gevolgen.

Eerstelyk, dat 'er eenige zaak van alle eeuwigheid geweest is. Want of daar is altyd iets geweest, het geen een eeuwig wezen stelt, of daar is een tijd geweest, in welke niets was, en dan zouden alle zaaken tot een niet gebleven hebben. Want men vind geen zekerder grondregel als dezen, dat niet niets kan voortbrengen en dat alwat wezen ontfangen heeft voortgebracht is door een zaak die was; indien 'er derhalven een tijd geweest was, in welke niets

Q 3 be-

bestond, zo zoude al het gene tegenwoordig is, noit kunnen zyn voortgebracht. Ten anderen. Dewyl het zeker is dat 'er in de waereld een wezen is het welke denkt, kent, en verstaat; zo blykt het klaar dat 'er van alle eeuwigheid een wezen geweest is, het welke denkt, kent, en verstaat. Want het is niet minder onmogelyk dat een wezen berooft zynde van verstant een verstandig wezen als dat niet iets voortbrengt: en indien 'er een tijd geweest was, in welke geen verstandig wezen was, zo zoude een zodanig wezen noyt hebben kunnen beginnen te zyn, omdat niets zulks niet kan voortbrengen. Indien 'er dan een zodanig wezen is, zo moet hy, die aan het zelve het wezen gegeven heeft, zelfs van alle eeuwigheid bestaan.

Op gelyke wyzen kan men het bestaan van alle de eygenschappen en volmaaktheden Gods bewijzen. Want indien wy bevinden dat 'er een maght, wijsheid, en goedheid in de waereld is, zo moeten dezelve (deugden) uyt een goddelyke en eeuwige bronader voortvloejen: zo dat deze zaken konnende zelfs de oorzaken van haar bestaan niet
zijn,

zijn en 't niet aan een ander noit eenige volmaaktheid konnende geven, die het zelf niet heeft, zo volgt daar uyt noodzakelyk dat dit eeuwige wezen ook moet eeuwig, almagtig, alwys, algoed, de eerste oorzaak, en het oorspronkelyke van alle volmaaktheden zyn, die geweest hebben, nog zyn, en oit wezen zullen.

T W E E D E L I D.

Van de eygenschappen Gods in 't algemeen.

ALhoewel wy het goddelyk wezen als eenig in zig zelve, met alle mogelyke volmaaktheden bekleed begripen, egter kunnen dezelve eigenschappen d'een van d'andere onderscheiden worden; en verscheide naamen ontfangen volgens de verscheide voorwerpen door welke God ons dezelve openbaart niet dat 'er eenige wezentlyke verscheidenheid in de natuur of de volmaaktheden Gods is, maar alleenlyk in onze wijze van dezelve te verstaan. Want de zwakheid van ons verstand ons niet

toelatende dezelve alle met een eenige opslag te beschouwen, zo zyn wy verplicht ons die onderscheidentlyken door vergelyking met de verscheide voorwerpen, welke ons dezelve doen begrypen, te verbeelden. De eigenschappen Gods moeten geenzins vermengt worden met de uytwerkingen die zy veroorzaken: deze twee zaken zyn ten hoogste verscheiden. Want, by voorbeeld, de regtvaardigheid moet onderscheide worden van de straffe, de goedheid van de genade, &c. als uytwerkzels van haare oorzaken. Dit vooronderstelt zijnde, zullen wy de eigenschappen Gods aanmerken als tweederley zynde, van God aangemerkt als een eenvoudig wezen, en ten dezen opzichte heeft hy de Eenheid de onbelighaamdheid de eeuwigheid, en onmetelykheid tot zyn eigenschappen: of als een levent wezen, en aldus bezit hy het verstaan en willen. De eigenschappen, die van de wille afhangen, kunnen wederom optweederley wyze worden aangemerkt of als zoodanige geneygheden, gelyk wy in ons zelve gevoelen, aldus zyn liefde, haat, granschap, begeerten, vreug-

vreugde, droefheid, &c. eigenschappen Gods: of als deugden, zodanige zyn de regtvaardigheid, goedheid langmoedigheid gestrengheid, &c. by dewelke wy, als hoedanigheden uyt alle deze andere eigenschappen spruytende, nog voegen zyn heerlykheid en eeuwigge gelukzaligheid.

D E R D E L I D.

Van de eygenschappen Gods in 't bezonder.

HEt voornaamste van Gods eigenschappen, aangemerks als een eenvoudig wezen, is zyn eenheid. God is een, ondeilbaar in zyn wezen, afgezonderd en onderscheiden van alle zienlyk en onzienlyke dingen. Derhalven, de goddelyke natuur zig niet konnende vermenigvuldigen, en meer Godheden voortbrengen, gelyk de mensche-lyke natuur, die meer menschen voortbrengt, moet men besluiten dat God in en door zig zelve een is, dat hy alleen God is, en dat 'er geen ander goddelyk zyn kan dan hy (alleen).

De tweede eigenschap van God, aan-

370 *Beschrijving van*
gemerkt als een eenvoudig wezen, is dat hy een geest, en de zuiverste van alle geesten is, een wezen, het welke ontbloot is van alle stoffelykheid, dat is te zeggen, een onlighamelyk, onstoffelyk, onzichtbaar wezen, welkers wezentlykste daad het denken is. God is dan een zelfstandigheid, die denkt.

De derde eigenschap is de eeuwigheid, welke niet anders is als een geduurzaamheid, die begin nog eynde heeft. Wanneer wy zeggen dat God eeuwig is, zo wel ten opzichte van het voorledene als ten opzichte van het navolgende, zo verstaan wy daar door dat hy onveranderlyk is, bevryd van alle onstandvastigheid en verandering.

De vierde eigenschap is zyn onmetelykheid, door welke hy alles beslaat en alles doorboort. God is onmetelyk, dat is te zeggen dat geen bepaalde uytgesterktheid hem kan besluiten, en dat hy in alle plaatzen en alle tussienwyrens die men zig kan verbeelden, tegenwoordig is.

De eigenschappen Gods, aangemerkt als een levend wezen, zyn dezen: Eerstelyk, zyn leven, 't welke da

de grond is van alle zyn andere eygen-
schappen en haare werkingen, en zon-
der het welke hy niet zoude kunnen
beslaan, nog werken als een verstandig
wezen, en geen de minste gelukzalig-
heid bezitten; maar God is niet alleen
levendig, hy is de bronader des levens,
en die geene, welke alles het leven
geeft.

Ten tweede, zyn verstand, 't geen
wy kunnen onderscheiden in zyn ken-
nisse en wijsheid. Zyn kennisse heeft
tot voorwerp alle zaaken, die geweest
hebben, zyn, en wezen zullen, al het
geene mogelijk en onmogelyk is. Als
wy derhalven van de wetenschap Gods
spreken, zo verstaan wy (daar door)
dat God zig zelve kent en alle zyne on-
eindige volmaaktheden, dat hy al die
dingen kent die in hem zelve van hem
zelve en buyten hem zelve zijn; in hem
zelve, als zijn besluiten, van hem zel-
ve, als zijn uitwendige werkingen, na-
mentlyk de scheppinge, onderhouding
de verlossinge, &c. buiten hem zelve,
als de zonden van alle menschen. De
wijsheid, door welke hy de middelen
behoort, die hy weet de bequaamste te

zijn om tot eenig einde te komen. Dit einde is, of ondergeschikt als de verlossing der menschen, dewelke hy vervult heeft door de vleeswording en de dood van zijn Zoon; of uiteindig, als de bekendmaking van zijn heerlijkheid, tot dewelke alle de andere dingen haar opzigt hebben.

Ten derden, zijn goddelyke wil, die aangemerkt kan worden als een vermogen of als een daad van zodanige of zodanige zaak om regtmatige, goede, en wijze eindens te willen. Zodanige zijn de besluiten Gods, doorwelke hy zig in hem zelve schikt om tot zekere eyndens te komen door zodanige middelen, die met zyn heerlijkheit het meest overeenstemmen. Deze besluiten zijn of volslagen, als die der scheppinge en het zenden van zijn Zoon in de wereld; of voorwaardig als de Zaligheid der menschen, na mate van hun geloof en berouw.

In de goddelyke wil kunnen wy twee soorten van eigenschappen aanmerken, de eerste die wy begrijpen op de wijze der neigingen, die wy in ons zelve gevoelen, en de andere als zedelyke deugden,

den, die onze neigingen bestieren. De liefde in God is, volgens onze wyze van bevatten, een genegenheid, door welke God behagen heeft in het geene goed is: Deze liefde in Godt besluyt in zig de genade, de ontferming, &c.

De haat is altijd die neiging, die wy weeten dat tegen de liefde gekant is, en door welke God een gruwel heeft van alles dat quaad is.

De gramfchap heeft zeer veel overeenkomst met den haat: in ons, is dezelve een neiging door welke wy ons verweideren van alles dat ons mishaaft of ons eenig quaad kan veroorzaken; maar in God is zy niet anders als het voornemen om de boozen te straffen.

De regtvaardigheid Gods komt volmaaktelijk met zijn heiligheid overeen. Het is die volmaaktheid, door welke hy altijd wil en doet het geen goed, heilig, regtvaardig, en redelijk is: men noemt dezelve de algemeene regtvaardigheid Gods. Zyn bezondere regtvaardigheid is de toediening, die hy aan een ygelyk doet, van het geen hem regtmatig en noodzakelijk is, namentlyk de vergelding der goeden en de straffe

der boozen. Deze regtvaardigheid Gods word gematigt door zijn goedertierenheid, en lankmoedigheid, welke volmaaktheden zijn, die den loop van zijne wraake tegens de zonden der menschen ophouden. De almachtigheid Gods is die volmaaktheid, door welke hy alle dingen in 't algemeen, hoedanig dezelve zyn mogen, kan verrigten, want niets wederstaat hem; *en alles wat hy wil volbrengt hy op dat oogenblik als hem zulks behaagt **, uytgezondert zaaken, die tegenstrijdigheid in zig vervatten: zulke kan God niet doen; niet door gebrek van magt, maar ter oorzake van de onlydelijkheid der zaake zelfs; gelijk wanneer wy zeggen dat God niet liegen kan, dat hy zig zelve niet kan verlochenen, dat hy niet kan maken dat het geen geweest is nooyt heeft geweest, het geene is, niet is, een ligchaam een geest zy, &c.

De heerlijkheid Gods is de uitmuntentheid van zijn goddelyke natnur, door welke hy oneindig boven alle schepzelen is.

Zyn gelukzaligheid is dat geen, het welke

*Psalm. 115.

welke uyt zyn goddelyke volmaaktheden spruit, welker beschouwinge hem niet als ten hoogste gelukkig kan maken.

Maar van alle deze onderscheidentheden, die in de goddelyke eigenschappen zyn, sprekende, moet men zig gedurig herinneren dat dezelve niet zodanig zijn als wy die gewoon zyn te begripen, dewijl God in zig zelve een zeer eenvoudig wezen zijnde, alle zijn eigenschappen desgelijks met hem maar een en de zelve zaak zijn, en dat alle zijnewerkingen *met eenzo volmaakte overeenstemming voortkomen dat zyne volmaaktheden in zyn goddelyk wezen uytblinken.*

V I E R D E L I D.

Dat God alle dingen door zyn wijsheid en magt bestiert.

HEt wezen Gods bewezen hebben de, moeten wy aantoonen dat hy het alleen is, die de waereld met al het geen daar in is door zyn almagt en oneindige wijsheid bestiert, het geen door de volgende aanmerkingen klaar zal blyken.

Eerste

Eerftelyk dat alle dingen in de waereld zig na haare eindens tot welke zy gemaakt zyn, door middelen gefchikt en overeerkomende met haar aard uytftrekken; het welk niet konde uytgevoert worden zonder een reden, wijsheid, en voorwetendheid, die aan God alleen eigen is.

Ten anderen, dat, gelyk de fchepzelen dikmaal zelfs de eindens niet weten tot welke zy zijn en werken, dezelve een wijs en verftandig leidman nodig hebben, om ze na haare noodzakelijkheden te beftieren, en in deze verwonderlijke ondergefchiktheid te onderhouden, aan welke wy die onderworpen zien.

Waarlijk welk een fchikking zien wy niet in het bepaalde einde aller fchepzelen! De planten en kruiden voeden de beesten, en deze zelfs zijn tot het gebruik der menschen, gelyk de mensch voor god gefchapen is. Maar welke wonderheden vind men in het gebouw van deze zeldzaame vereeniging van lighaam en ziel, en in alle de verfcheidde werkingen van zijne deelen! welk een overeenkomst hebben de leden onderz

derling met den andere niet? met wat overeenstemming loopen zy niet te zaa- men ten beste van dit, konttige en ver- wonderlyke beweegbeeld? kunnen wy onze oogen wel opendoen zonder een meenigte bewijzen te beschouwen zo in als buyten ons zelve, die ons met de uitterste klaarheid overtuigen vande bezondere zorg, die God voor ons draagt? 't is voor ons dat de hoofdstof- fen, gemaakt zijn. Konnen wy wel een oogenblik bestaan zonder de logt, die wy inhalen? onderhoud ons de aar- de niet, en brengt zy niet alle noodza- kelijkheden voort om ons te voeden, te kleden, en te beschermen voor de moei- lijkheden des tijds, en de gestrenghe- den des weders? De zee geeft ons aller- ley soorten van visschen, en opent ons een doorgang in alle de plaatzen des we- rels, hoeverre dezelve van ons mogen zyn afgescheiden, om met alle mensche koophandel te kunnen drijven. De zon schijnt niet voor zig zelve, hy is ge- schapen om ons te ligten, en om de vrugten des aardrijks, van welke wy het gebruik hebben, te doen rypen; maar met welk een nette schikking doet dit.

dit groote ligt zedert zo veel eeuwen zyn loop. Wat zullen wy van de maan, en sterren, en van alle de andere schoonheden der natuur zeggen? en indien de heidenen, die alleenlijk door het licht der rede bescheenen zyn door de aanmerking van zoo veel wonderheden overtuigt hebben geweest *van het zyn van een eenigen God, oorzaak, en bestierder van alle deze dingen* * hoe is het mogelijk, dat 'er onder de Christenen, die met het ligt van een goddelijke openbaring begaaft zyn, nog menschen gevonden worden, die nog twijfelen of deze, zo roemrughtige, welgeschikte en verwonderlyke werkingen niet de uytwerkzels van 't geval of de noodzakelykheid zyn.

Hoe weinig aanmerkelijk het getal dezer vrywillige blinden ook zyn mag men vind' er altijd nog meer dan te veel derhalven zal ik niet nalaten by de bewyzen, die ik heb bygebragt, dit volgende te voegen. eerstelyk het algemeen

* Daar moet noodzakelyk een God zyn door welke dit alles beheerst en bestiert word, zegt Cicero in zyn 2, boek van de natuur der Goden.

meen toestemmen van alle volkeren, die alle daar in overeenkomen, dat 'er een opperste wezen is, die de waereld gemaakt heeft, en dezelve bestiert. Want de menschen, niet tegenstaande den hoogmoed, die hen is aangeboren, hebben liever hout, steen, sterren, en dieren willen aanbidden, als zonder God, en zonder godsdienst te zijn.

Ten anderen, het wroegen der gewisse, dat nimmer nalaat de menschen hunne misdaden heimelijk te verwijten, zelfs wanneer zy zig het allerveiligst voor de menschelijke regtspleging geloven te zijn; het welke klaarlyk toont dat 'er een opperste en onzienlijke regter is, die op zekere tijd een ygelijk na zijn werken zal vergelden: zodat de menschen, schoon zy in zig zelve geen bevatting van eenige Godheid hadden, een rede hebben, door dewelke zy gevolgen kunnen trekken van de beginzelen die het ligt der natuur hen leeraart, en zig aldus van het bestaan Gods overtuigen (zelfs zonder het behulp van een openbaring, dewelke altijd voorondersteld dat 'er een God is, die daar van den maker is) en onder-

dervinden dat den meester en onderhouder van alle dingen is, welke zy beschouwen.

V Y F D E L I D.

Van de evdendens, welke God zig in het scheppen van de waereld voorgestelt heeft.

WY kunnen ons niet verbeelden dat God zig in de scheppinge der waereld een ander einde heeft voorgestelt als de bekendmaking van zijn heerlijkheid. Indien dan alle schepselen tot heerlijkheid Gods zyn gemaakt, zijn zy allen niet verpligt zo veel in haare magt is te arbeiden om God te verheerlijken? hier om zegd David * *dat de Hemelen Gods heerlijkheid vertellen*; want de aanmerking van haare nette schikking en deftigheid brengen ons noodzakelyk tot de kennisse des geene, die dezelve gemaakt heeft; maar den mensch, die de volmaakste van alle zienlyke schepselen is, vind zig zoo veel te meer verpligt om Gods wonderen te ver-

* Psalm 19.

verbreiden, als zijn bequaamheid om zulks te doen grooter, en hy boven alles ten dien einde bijzonderlyk geschapen is. Waarlijk de zieleloze dieren, of die van reden en verstand ontbloot zijn, kunnen haaren Schepper niet verheffen. 't Is de pligt van den mensch, voor wie dezelve gemaakt zyn haar sijn tong te verlenen, en alle plaatzen, daar hy zig bevind te doen wedergalmen van de lotgevingen, die hy aan de kragt, wysheid, en goedheid Gods verschuldigt is, als welke van alle kanten in 't werk der scheppinge uitschittert. God heeft hem met zo veel bequaamheden niet begiftigt, als op dat hy dezelve zoude aanwenden om hem te verheerlijken. Waarom heeft hy oogen, als om de wonderen van zyn God te beschouwen? en waarom heeft hy een tong, als om de goedheid van zyn schepper te verbreiden.

't Sy dan dat wy het eynde aanmerken waar toe God den mensch heeft geschapen, of de groote weldaaden die hy van hem heeft ontfangen, hy kan zig niet onthouden van te bekennen dat hy in een naauwe verpligting is om hem

te dienen, beminnen, en met al zyn vermogen en geheele kragten te eeren, en hem gedurende zyn leven te danken voor alle de weldaden met welke hy hem overstroomt heeft.

Z E S D E L I D.

Van de noodzaakelykheid eener godlyke openbaring.

GOd een zeer eenvoudig en volmaakt wezen zijnde, was het noodzakelyk dat de menschen hem ook een zeer eenvoudige en volmaakte eer beweezen. Dit konden zy van zig zelve niet doen; het was in den staat der verdorventheid, in welke zy gebooren worden, en door de verscheide gematigtheden, zinnelykheden, neygingen verscheide verdeling der begaaftheden van lighaam en ziel, en door die verscheidenheid der vooroordeelen, die hen beheerschen, t'eenemaal onmogelyk geweest dat zy met den anderen in de wijze van God te eeren en te dienen zouden hebben overeengekomen. indien zulks volkomen van hun keur had afgehangen

gen. Want om kort te gaan, laat ons voor een oogenblik eens vooronderstellen, dat alle menschen gezamentlyk zoude hebben kunnen overeenkomen wegens een zeker eerbewijs, door, 't welke zy op een eenparige wijze hunne onderwerping aan God zouden hebben bewezen, zouden zy niet altijd in twijfel gebleven hebben, of deze dienst voor zijne oogen wel aangenaam was geweest? hoe danige offerhande en slagtoffer wy aan God doen mogen, alle dingen hehooren hem toe: en schoon wy hem onze lighaamen en onze zielen ten offer opdroegen, wy zouden hem niets aanbieden als 't geen het zyne is, en wy niet als van zyn mildadige goedheit hebben ontfangen. Dit bekende *Socrates* een weinig voor zijn dood. *Ik heb al den tijd mijnes levens gearbeid, zeyde hy, ik heb alles gedaan wat ik gekonnen heb om God te behagen, evenwel ben ik nog in twijfel, of ik wel een aangenaam voorwerp ben in zyne oogen.* *. Waar uyt ik besluit dat de menschen zig zo gemakkelyk konnende bedriegen inde verscheide kennissen, die zy van God hebben,

* *Regis Cursus Philosoph.*

ben, en uyt hunnen aard aan de gevoelelijke en lichaamelijke dingen zo vast verknogt zynde, van zig zelve nooit een Godsdienst zoude omhelst hebben, die overeenkomstig was de grootsheid en deftigheid van hem, die hengeschapen heeft.

Derhalven was het t'eedemaal noodzakelyk, dat God zig op een gans-bezondere wijze aan hen deed kennen om zynen wille en de wijze, op welke hy wilde geëert en gediend zyn hen te openbaaren.

Daarom heeft God zig niet vergenoegt met ons door de bekendmaking van zyn magt in het werk der scheppinge te leeraaren wat hy is, hy heeft daarenboven in den beginne zig aan de menschen op verscheide andere wijzen willen ontdekken, hy heeft zyn geheiligde mond geopent om onstot een leeraar te verstreken. God, zegt Paulus *, heeft veelmaals en op verscheide wijzen tot onze vaderen gesproken, en in deze laatste dagen tot ons door zynen Zoon. Zijn goedheid heeft hem niet alleen beweegt om

* In zyn brief aan den Hebreëen op het eerste Hoofdstuk.

om zig aan zijne ſchepzelen te doen kennen; maar hy heeft hen ook een wet gegeven, die alle de pligten vervat, welke het hem behaagt heeft hen opte leggen, zo tegens hem als tegens hun zelve; en aan welkers onderhouding hy de opperſte en eeuwige gelukzaligheid heeft vaſt gemaakt: zodat alle menſchen gehouden zyn zig na deze goddelyke wet te ſchikken, indien zy de genade en voordeelen willen deſlagtig worden, welke God aan die genen beſtooft, die hem liefhebben en gehoorzamen, en de oneindige ſtraffen en pijnen ontgaan, die hy voor de zulken beſtoeft, die hem vergrammen, en zyn bevelen veragten. In deze wet vind men de eenige en waare godsdienſt door welke God wil gediend en geëert zyn, en dit is het geene wy godsdienſt noemen.

Maar nadien de menſchen traag en weinig geſchikt zyn om de zaken te gelooven, die van God komen, opdat zy niet de minſte rede zouden hebben om aan de waarheid van een goddelyke openbaring te twiſfelen, en de zulken niet voor bedriegers zouden houden,

die hen de wille Gods moeten verkondigen, zo was het noodzakelijk dat de waarheid van deze openbaring bevestigt wierd door een baarblykelykheid, en zodanige wonder-daden, die alle menschelyke magt verre te boven gingen. En dit word waarlyk in de Christelyke godsdienst gevonden, dewelke door buytengemeene teekenen en wonderlyke werken is bevestigt geweest op die zelve tijd, als zy geopenbaart is geworden; maar dewyl 'er behendige en listige menschen gevonden worden, die door zekere konst en buytengemeene gauwigheid, of zelfs door behulp van quaade geesten gekonnen hebben, en nog konnen, zaken verrigten, die wonderlyk schijnen, zo zullen wy eens onderzoeken door wat middel men de ware wonderdaaden van de valsche kan onderscheiden, en by gevolg de menschen, die van God gezonden zyn, van de Bedriegers, en afgezondenen des duivels.

Z E V E N D E L I D.

*Van de Godsdienst in 't algemeen, en
van de middelen door welke men
de waare wonderdaden kan onder-
scheiden.*

GOd, gelijk wy reeds gezegt heb-
ben, een zeer volmaakt wezen
zijnde, kan zig zelve niet tegenspre-
ken, nog twee tegenstrijdige goddien-
sten opregten. Schoon 'er dan zo veel
verscheide godsdiensten in de waereld
zijn, die d'een d'ander over en weder
verdoemen, zo is het egter zeker dat
'er niet meer als eene waare godsdienst
kan zijn, die van God zelve is ingestelt,
en dat alle de anderen niet als mensche-
lijke vonden zijn vol van bespottingen,
bedriegerijen, en logenen. De zwa-
righeid bestaat alleen in te weten, door
welke middelen men de waare godsdienst
kan onderscheiden.

De middelen zijn twee, het onder-
zoek der bewijzen, die de godsdienst
grondvesten, en het voorwerp der godf-
dienst zelfs. Wy hebben reeds aange-

merkt dat het voornaamste bewijs van de waarheid eener godsdienst getrokken word uyt de wonderdaden, die tot dezelfde bevestiging geschieden, of geschied zijn; maar opdat wy door de eenzaamheid dezer bewijzen niet bedrogen worden, zo moet men zien op wat wijze de waare wonderdaden van de betoveringen en bedriegeryen, van welke de Duyvel zig bedient, om de menschen te verleiden, kunnen worden onderscheiden. Een wonderdaad moet om geloof te verdienen drie noodzakelijke hoedanigheden hebben. Eerstelyk, die dezelve doet moet het voornemen daar van hebben, en te vooren weten dat hy die moet doen. Tentweede, moeten wy ten hoogste verzekert zyn dat de wonderdaad waarlijk geschied is. Tende derde, moet het een verwonderenswaardig werk zyn, het welke de zinnen verrukt, en het bereik van alle naturelyke zaaken verre overtreft. Het welk wederom op tweederley wijzen kan worden nagespeurt. Eerstelyk als de wonderdaad zo verre boven de kragt der nature verheven is, dat dezelve t'eenemaal onmogelyk schijnt anders als door een god-

goddelijke magt te kunnen geschieden, als by voorbeeld een doode wederom te doen leven. Ten andere, als de wonderdaat den gemeenen loop der tweede oorzaaken niet te buiten gaande, door de wijze op welke zy geschied, geheel boven naturelyk schijnt, gelijk als de genezing der zieken door het uitspreken van een enig woord, zonder dat 'er eenige toediening van geneesmiddelen is voorafgegaan.

Wat het voorwerp der godsdienst belangt, zulks moet zijn tot de heerlijkheid Gods, het gemeene nut, en heil van een ygelijk mensch in 't bezonder. Maar dewijl alle de godsdiensten der waereld zig beroemen of kunnen beroemen, deze drie zaaken tot voorwerp te hebben, zo moet de reden ons tot een leidfman dienen in het onderzoek, dat wy daar van kunnen doen. Dezelve zal ongerijmheden, met welke de leere, de bevelen, en de plegtigheden der valfche godsdiensten zijn opgevult, klaarlijk ontdekken. Zy zal ons leeraren dat God noit zijn magt kan oefenen, nog wonderdaden verrigten, om daar door een valfche godsdienst te bekragtigen, de

logen te beveltigen, of een bedrieger te regtvaardigen: en dat, indien hy zomtijds toelaat dat eenige volkeren verleid, en geslagten bedrogen worden, zulks geschied of om haar hoogmoed en hardnekkigheid te straffen, of om andere redenen, welke het ons niet geoorloft is te doorgrondē. Wanneer ik dan een godsdienst ontdek, die de bewijzen en het onderwerp heeft, waar van wy zo even hebben gesproken, alsdan ben ik verzekert dat deze godsdienst van God zelfs geopenbaart is, ik omhels dezelve met overtuiging, en ik ben verplicht alle de oogenblikken mijnes levens de goddelijke goedertierenheid te bedenken, dat zy my dezelve heeft doen kennen.

A G T S T E L I D.

Van de Christelyke godsdienst in 't algemeen, en bijzonderlijk vande wonderen, die tot deszelfs bevestiging geschied zijn.

HEt zoude een werk van veel te langen nasleep, en zelfs geheel
no

nodeloos zijn, alle de godsdiensten der waereld te doorlopen, om te doen zien dat 'er geenerley andere als de Christelyk word gevonden, die op onweder-sprekelijke beginzelen is gegrondvest, en alleen de heiligheid tot een hoek en grondsteen heeft. Ik zal my alleenlyk inlaten om te toonen, dat de bewyzen, opwelke het Christendom steunt, en die ik alhier zal gaan ter nederstellen, de zekerste, en klaarste zyn, die een mensch met reden begaaft in zaake van godsdienst zoude mogen wenschen te vinden. 'T is alleen op de overtuigende kragt dezer bewyzen, gevoegt by de heiligheid der zeden, en de leeringen Jesu Christi, dat ik my bepaald heb om een Christen te worden: en ik hoop dat den lezer daar uyt eenig voordeel zal kunnen trekken. Want indien hy zelf een Christen is, zal de aanmerking dezer bewyzen dienen om hem in zyn geloof te versterken, en te gelijk hem verpligten om God meer en meer te loven, van dat hy hem tot de kennisse der waarheid heeft geroepen: indien hy een Jood Turk of Heiden zynde, nadat hy deze bewyzen onderzocht, en met

die, welke in zyn godsdienst begrepen zyn, vergeleken heeft, daar van zonder eenzydigheid wil oordelen, zal hy niet lang vertoeven te merken aan welke zy de het voordeel is; 't zy dat hy wil letten op de zuiverheid der leere, op de heiligheid der godsdienst, of op de billikheid der geboden. Dewijl dan de wonderdaaden de beste en kragtigste bewijzen zyn van de waarheid eener godsdienst, laat ons zien of die geene, welke Jesus Christus in Judea gedaan heeft, niet alle de teekenen van waare wonderdaaden hebben. Ik zeg dat de wonderen van Jesus Christus zekerlyk de drie hoedanigheden bezitten, die wy hebben aangemerkt noodzakelyk te zyn om voor waare wonderen gehouden te kunnen worden.

Eerstelyk wist Christus te vooren dat hy de wonderwerken moest doen, die hy gedaan heeft, zelfs zekere plaatsen om die daar, meer als elders te verrigten verkiezende.

Ten tweede, zyn deze wonderdaaden door Jesus Christus waarlyk gedaan; want de Christenen melden zulks niet alleen, maar de Jooden bekennen dit, de

de Turken stemmen daar in toe, en verscheide heidenen, welker namen wy hier na verhalen zullen, kunnen zig niet onthouden dezelve in hunne schriften aanteroeren.

Ten derde, de wonderen Jesu Christi hebben de zinnen opgetogen, en de kragten der natuur overtroffen. Hy heeft de dooden weder opgewekt, de blinden ziende, de doove hoorende, de kranken gezond gemaakt, de duyvelen uyt de lighaamen der bezetenen verdreven, en dat alles op het eerste woord, dat uyt zijn geheiligde mond uitging, en zonder dat'er eenige toediening van geneesmiddelen noodzakelijk was; 't welke alles ik door de navolgende aanmerkingen hoope te bewyzen.

1. De wonderdaaden Jesu Christi zijns zonder getal geweest. *Hy trok door alle de steden en dorpen van Judea, genezende alle die met ziekten bevangen waren, en bezwerende alle quaade geesten. (a)* Want de heilige schryvers zeggen, dat hy nog een groot getal wonderen gedaan heeft, behalven die geene van welke zy spreken. (b)

R 5

2. Des

(a) Hand. 10. v. 37. (b) Eu Joh. 20. v.

2. Deze wonderen verheffen zig boven alle Schepselen, en hy heeft aldus doen zien dat hy over dezelve een volkome en onbepaalde magt had. *Hy stilde de onweders en stormwinden: (a) hy veranderde het water in wijn: (b) hy vermenvuldigde de spijzen, zo dat eenige weinige brooden en visschen genoeg waren om 5000. menschen te verzadigen. (c)* 3. De magt Jesu Christi om deze wonderen te doen was niet voor een weinig tijds, maar altyd durende. De opgewekte lichamen hebben langen tijd na hunne opstanding gelceft, de herstelde blinden hun gezigt behouden, en de melaatsen zijn gereinigt, zondet dat zy oit weder melaats zyn geworden. 4. Alle deze wonderen zijn geen minder werken van zijn liefde als mogentheid geweest. 5. Hy heeft de grootste wonderen met geen meer moeite als de minste gedaan, met alleenlijk een woord te spreken. Lazarus reeds vier dagedood zynde komt uyt het graf, op het zelve oogenblik als hy hem zulks gebod, met alleenlijk te zeg-

30. 2 31. v. 25. (a) Math: 8. v. 24. (b) Eu. Joh. cap. 2. (c) Eu. Joh. cap. 6.

zeggen, *Lazarus komt uyt.* (a) Hy vatte enkelijk het dogtertje van een der Oversten uyt de Sinagoge het welke gestorven was by de hand, en zo haast als hy tot haar gezegt had, *gy dogterke staati op* (b) gehoorzaamt zy, en bevindt zelve vol leven en in volkome gezondheid. De zieken, die verre van hem waren, wierden niet minder op dat zelve oogenblik, als hy sprak, genezen, als of hy dicht by hen geweest was. Een rijk man, die hem was komen vinden om zyn zoons genezing van hem af te bidden, bevond dat zyn zoon op dezelve uure, als hy tot hem gezegt had *uw zoon leeft* (c) hersteld was. Dezelve zaak gebeurde ook aan de knecht van den hoofdman over hondert, zo haast als hy gezegt had, *u geschiede gelijk gy gelooft hebt* (d). Zelfs die geen en, welke alleenlijk zyn kleederen aanraakten, hebben hun gezondheid gevonden. De vrouw met het bloed-vloejen gequelt had zo haast van onder de menigte, die hem volgde, de zoom van zyn kleed

R 6. niet

(a) Eu. Joh. cap. II. (b) Math. 9. en Marc. 5. (c) Eu. Joh. 7. v. 46. (d) Math. 8. en Luc. 7.

niet aangeraakt, of hy verklaarde dat een krugt van hem was uytgegaan (a) op dat de genezing van deze vrouw aan allen, die daar tegenwoordig waren, bekend zijnde, zy God daar over zouden verheerlijken. 6. Alle deze wonderen zijn geschied zonder eenige andere stoffen van elders daar toe te gebruiken, of indien hy zig van eenige zaak heeft bedient, zulks was altijd zodanig, dat het geenzins bequaam was om diergelijke werkingen te doen, gelijk wanneer hy den blinden genas, door een weinig slyk met zijn speekzel te mengen, en hem tot de bron van Siloe te zenden (b). 7. Jesus Christus heeft deze magt niet alleen voor zig zelve gehad; maar hy heeft ook de magt gehad van dezelve aan zijne Apostelen mede te deelen, dewelke in zijne naam zo veel en meer wonderen gedaan hebben als hy zelfs. Den heiligen Petrus geneest een kreupelen met hem in de naame Jesu te bevelen dat hy zonde opstaan en wandelen (c). Dit wonder

(a) Math. 9. v. 20. en Luc. 8. v. 46. (b)
Eu. Joh. cap. 9. v. 6. en 7.

(c) Hand. 3.

der wierd bekend door geheel *Jeruzalem* zelfs de oversten der Sinagogen konden dit niet lochenen, schoon zy de grootste vyanden Jesu Christi en zijner Apostelen waren. Zy hebben ook dooden opgewekt: als *Tabitha* door *Petrus* (a) en *Eutyches* door *Paulus* (b) de zweet en gordeldoeken (c), die deze heilige mannen hadden aangeraakt, op de zieken en bezetenen gelegd zijnde verdreven de duivelen en herstelden de krankten. Zelfs de schaduwel van *Petrus* (d) wanneer hy door de straten van *Jeruzalem* ging, deede de zelve wonderen. Waarlijk een der grootste wonderdaden, die *Christus* gedaan heeft, en een der uitstekenste bewijzen van zijn zending, is geweest deze verwonderlijke mededeelzaamheid, welke hy van zijn magt over alle schepselen niet allcen aan zijn Apostelen heeft bewezen, maar zelfs aan die geene, die in hem geloofden en zyne heilige naam aanriepen (e). Dit voorregt is zondanig de kragten der nature te boven-
gaan.

R 7

(a) Hand. 9. v. 36. (b) Hand. 2. v. 10.

(c) Hand. 19. v. 12.

(d) Hand. 5. v. 15.

(e) Eu. Joh. 14. v. 12.

gaande, dat niemand van de uitvinders der valsche godsdiensten dezer waereld zig oyt van zodanig magt heeft der ven beroemen; maar de Apostelen, na dat zy hun bezendig van Jesus Christus hunnen meester hadden ontfangen, om het Euangelium tot alle volkeren te gaan verkondigen, deden wonderen zo wel te Jerusaleem en door geheel Judea, als in Samarie, Phenicie, het Eyland Cyprus, tot Antiochie, tot Ephese, en in alle andere landen, steden, en vlekken, die zy doortrokken, om aldaar het Christelyk geloof te planten (a). God bevestigde overal het woord zijner genade, met (om zo te spreken) aan de stem zijner dienaren te gehoorzamen, welker roem zig zo verre uytbreide, en welker leer een zodanige voortgang had, dat 'er in de verafgelegenste landen volkeren gevonden wierden, die aan hun woord geloofden. Paulus zegt ons van zyn tyd dat van Jerusaleem af tot aan de Landpalen van Illirie toe het Euangelium door hem met verscheide teekenen en wonderen was gepredikt (b). De Jooden, Heidenen, Grieken, Romeynen, volkeren en menschen,

(a) Marc. 16. v. 20. (b) Rom. 15, v. 19.

sehen, die de afgezonderite landen be-
woonden, hebben aan de waarheid ge-
tuigenisse gegeven, en verklaart dat
zy getuigen geweest waren van de won-
deren, die God onder hen heeft uyt-
gewrogt door den dienst zyner Aposte-
len; zodat denzelven Paulus ons verze-
kert, dat haare stem overal gehoort, en haar
woord uytgegaan is tot aan de uysterste einden
der waereld (a). 8. Deze gaat der won-
derdaden is aan het leven der Aposte-
len alleen niet valt geweest maar zy heeft
zig tot drie eerste eeuwen der kerke uit-
gestrekt, als blykt uyt de schriften van
den heilige *Irenaeus*, *Origines*, *Tertullianus* en
andere leeraren, dewelke zeggen dat 'er
een oneindig getal wonderen by hunne
tijden geschied zyn, tot getuigenisse van
welker waarheid zy de heidenen zelfs roe-
pen, die dezelve gezien hebben. *Eusebius*,
de heilige *Ciriles* en *Augustinus* spreken van
die geene, die in de vierde eeuw geschied
zyn, waar over den lezer de werken die
deze geleerde mannen hebben nagela-
zen, kan nazien. 9. Deze wonderen
worden niet alleen door de Christenen
maar door de heidenen zelfs getuigt.

Mar-

(a) Rom. 10. v. 18.

Marcus Aurelius verzekert den Roomſen Raad door zijne brieven, dat in de vermaarde ſlag, welke de *Marcomannen* *, veel te verheven aan de Romeinen zijnde, overwonnen wierden, het leger eenige dagen lang een groot gebrek van water geleden hebbende, de Chriſtenen door hunne gebeden een zagte en verquikkende regen verwierven, gedurende dat de Barbaren met een verſchrikkelijke hagelbuy, en een vreeſelijken donder getroffen wierden. Den digter *Claudianus* † meld dit wonder als een zaak zo zeker en zo bekent in zyn tyd, dat ik my niet heb kunnen onthouden zyn eigen woorden alhier in te laſſen.

- - - *Chaldaeae uago ſeu Carmina ritu Armauere Deos, ſeu quod reor omne Tonantis obſequium Marci mores potuere mereri.* Deze zelve ‡ digter ſpreekt nog van een ander wonder, door welk *Theodoſius* de beſluiten der beroerte van *Eugenius* en *Arbogaeſtes* vrydelde, in deze woorden *O nimium dilecte Deo, Cui fundit ab ara* Ro-

* Oude volkeren van Duitsland. Dezelve bewoonden het eygentlyke *Boheme*.

† *In ſexto Conſulatu honorii.* ‡ *In tertia Conſulatu honorii.*

Rolus armatus hyemes, en miluat Acher,
 & *conjurati veniunt ad Classica venti.* Por-
 phyrus bekent dat 'er in de graffteden
 der Christen Martelaars verwonderlyke
 zaaken geschied zijn *, en dat de go-
 den der heidenen al haar magt verloren,
 na dat de naame Jesu Christi was aan-
 geroepen geweest †. De godspraak van
 Apollo verklaarde dat zekere menschen
 (hier door wierden de Christenen ver-
 staan) hem deden zwijgen, en oorzaak
 waren dat hy in het toekomende niets
 meer konde voorzegggen †. Die van
Delphos bekende dat hy niet meereenig
 antwoord konde geven: omdat het lig-
 haam van den Martelaar *Babylas* dicht by
 zijn altaar begraven was ‡. Eyndelyk
 deze zaak, dat in de eerste eeuwen der
 kerke de godspraken der heidenen stom
 en doof wierden, is zo vast en zeker,
 dat *Plutarchus* (a) een boek geschreven
 heett, in 't welke hy de redenen van
 dit stilzwijgen onderzoekt.

Men ziet dan wel dat de kragt der
 be-

* Hier. adv. vigilant. c. 4. † Euseb. lib. 5.
 præp. euang. † Euf. de vita Const. † Chry-
 sost. orat. 2. in Babylas. (a) genaamt het ge-
 brek der godspraken.

bewijzen, die wy uyt de wonderen Jesu Christi trekken, voornamentlijk in deze drie hoofdzaken bestaan.

1. Dat vooronderstelt zijnde, dat deze wonderen zodanig geschied zyn, als zy hier vooren verhaalt worden, men aldan geensins kan twijfelen dat zy ware wonderen geweest zijn, en zelfs zodanige, dat zy niet als door een goddelijke kracht hebben kunnen geschieden.

2. Dat wy genoegzame bewyzen hebben, dat dezelve waarlijk door Jesum Christum, zyn Apostelen, en andere leerlingen, aan welke hy die verleent heeft, geschied zijn.

3. Dat deze wonderen geschied zijn tot bevestiging van de waarheid der Christelyke godsdienst.

Alhoewel de aanmerkingen, die wy reeds gemaakt hebben, meer als genoegzaam zijn om de waarheid van deze drie voorstellingen te bevestigen, echter zal ik niet nalaten nog eenige anderen daar by te voegen.

Onze eerste voorstelling is dan, dat de wonderen, die wy voorgeven door Jesum Christum en zyn Apostelen gedaan

daan te zijn, waare wonderen zyn geweest, en zodanige, die niet als door een goddelyke macht konden geschieden, het welke ik aldus zal bewyzen.

Omdat, indien zy niet door een goddelyke magt geschied zyn, noodzakelyk volgen moet, dat zy gewrogt zyn of door de uytwerking van eenige verborge wetenschap, in welke Jesus onderwezen was; of door eenige list of loosheid alleenlyk van hem en de zynen gekent; of door behulp van eenige goede of kwaade geesten. 1. Zulks is niet geschied door de kragt van eenige verborge wetenschap, omdat het t'eene maal onmogelyk is dat menschen dooden kunnen opwekken door de uytwerking van eenige wetenschap hoedanig dezelve mag wezen, namenlyk een wetenschap, tot welke den mensch bequaam is. Deze waarheid is zo tatte-lyk, dat, gelyk het belagchelyk zoude zyn daar tegens te willen inkomen, het also niet min noodeloos zoude wezen my deswegens om zulks te bewijzen nog meerder uyttebreiden. 2. Zulks is niet door eenige list of loosheid geschied. Want by voordeeld, *Lazarus* was reeds vier-

vier dagen in het grat; 't is wel waarschijnlijk dat al die geene die hem hadden zien sterven, daar tegenwoordig waaren, als Jesus Christus hem opwekte. Deze menschen waren wel verzekert dat hy gestorven was, dewijl zy zelfs niet twijfelde dat het lighaam reeds niet al bedorven was, en eenige kwade reuk van zig gaf. Onder de anschouwers van dit wonder waren ook wel verstandige en geleerde menschen, die zeer bequaam waren om het bedrog te ontdekken, en door hunne neiging en haat gedreven wierden om de perzoon en de werken Jesu Christi te smaden. Indien 'er eenig bedrog was geweest, zo zouden verscheide menschen hun deel daar aan moeten gehad hebben, en zoude onder zo veel menschen die aangelegentheid hadden om het bedrog te ontdekken, niemand gevonden zijn geweest, die daar van niet iets zoude gemerkt en geopenbaart hebben? Zulks gaat alle menschelijk geloof te boven. 3. De wonderen Jesus Christi hebben niet kunnen geschied zijn door de hulpe van eenige geesten; want dat zoude niet kunnen wezen als door goede

de of kwade geesten, Engelen, of Dui-
velen. Wy hebben reeds aangetoont
dat de wonderen Jesu Christi de magt
van alle scheptelen zo wel van Engelen
als menschen hebben te boven gegaan:
maar als zy door den dienst der Enge-
len gedaan waren, de waarheid van
Christi zendinge was daarom niet min
overtuigende, dan of zy door een magt
geschied waren, die in hem zelve huif-
vest en onafscheidelijk van zyn natuur
is. Want de Engelen zijn dienaaren
des allerhoogsten en doen noyt iets dan
zynen wille. Wijders zoude het onge-
rijmt, ja wat zeg ik? het zoude een
schrikkelyke lastering zyn te zeggen,
dat God den dienst der Engelen gebruikt
had, om een mensch behulpzaam te zyn
in het bedriegen van 't geheele men-
schelyke geslagt. Een zodanige boos-
heid past niet als aan de Duyvelen; ook
is dit de laatste uytvlugt der godlozen
en vrygeesten, dewelke op de wijze der
Pharizeen, die Jesum Christum beschul-
digden, dat hy de Duyvelen door den over-
ste der Duyvelen uyt dreef (a) zeggen dat
alle de wonderen Jesu Christi niet als alle
uyt-

(a) Math. 12. v. 24.

vier dagen in het grat; 't is wel waarschijnlijk dat al die geene die hem hadden zien sterven, daar tegenwoordig waaren, als Jesus Christus hem opwekte. Deze menschen waren wel verzekert dat hy gestorven was, dewijl zy zelfs niet twijfelde dat het lighaam reeds niet al bedorven was, en eenige kwade reuk van zig gaf. Onder de aanbouwers van dit wonder waren ook wel verstandige en geleerde menschen, die zeer bequaam waren om het bedrog te ontdekken, en door hunne neiging en haat gedreven wierden om de perzoon en de werken Jesu Christi te smaden. Indien 'er eenig bedrog was geweest, zo zouden verscheide menschen hun deel daar aan moeten gehad hebben, en zoude onder zo veel menschen die aangelegentheid hadden om het bedrog te ontdekken, niemand gevonden zijn geweest, die daar van niet iets zoude gemerkt en geopenbaart hebben? Zulks gaat alle menschelijk geloof te boven. 3. De wonderen Jesus Christi hebben niet kunnen geschied zijn door de hulpe van eenige geesten; want dat zoude niet kunnen wezen als door goede

de of kwade geesten, Engelen, of Dui-
velen. Wy hebben reeds aangetoont
dat de wonderen Jesu Christi de magt
van alle schepielen zo wel van Engelen
als menschen hebben te boven gegaan:
maar als zy door den dienst der Enge-
len gedaan waren, de waarheid van
Christi zendinge was daarom niet min
overtuigende, dan of zy door een magt
geschied waren, die in hem zelve huis-
vest en onafscheidelijk van zyn natuur
is. Want de Engelen zijn dienaaren
des allerhoogsten en doen noyt iets dan
zynen wille. Wijders zoude het onge-
rijmt, ja wat zeg ik? het zoude een
schrikkelyke lastering zyn te zeggen,
dat God den dienst der Engelen gebruikt
had, om een mensch behulpzaam te zyn
in het bedriegen van 't geheele men-
schelyke geslagt. Een zodanige boos-
heid past niet als aan de Duyvelen; ook
is dit de laatste uytvlugt der godlozen
en vrygeesten, dewelke op de wijze der
Pharizeen, die Jesum Christum beschul-
digden, dat hy de Duyvelen door den over-
ste der Duyvelen uyt-dreef (a) zeggen dat
alle de wonderen Jesu Christi niet als alle
uyt-

(a) Math. 12. v. 24.

uytwerkingen der tooverkonst geweest zyn. Maar heeft men oyt wel hooren zeggen dat eenige toovenaar, zelfs onder die van *Pharao*, die de wonderdaaden van *Mozes* (a) zo wel wisten nabootsen, de dooden opgewekt heeft? en indien *Jesus Christus* tot de kwade geesten zyn toevlugt gehad heeft om werken te doen, die trekten om een leer te grondvesten, dewelke haar rijk vernietigde, kunnen wy desgelijks tegens deze ongoddelijke menschen niet zeggen, gelyk *Jesus Christus* eertijds aan de *Jooden* deed, *Een ryk, dat verdeelt en tegen zig zelve gewapent is, kan niet bestaan, indien dan de Satan tegens zig zelven woed, hoe zal zijn rijk kunnen bestaan?* (b) hy, die zig stelt tegens den voortgang, welke de *Duyvelen* op de ziele der menschen doen, en die dezelve uyt de lighaamen, welke zy hadden ingenomen verjaagt, kan met haar niet als een vriend handelen, maar moet zekerlyk als haar vyand gehouden worden; want de *Duyvel* komt geen ander te hulp om tegens zig zelve te arbeyden, zyn ondernemingen te verydelen, en

(a) *Exod.* 7. (b) *Math.* 12.

en zyn rijk te vernielen: daar het immers klaarlyk blykt dat dit het oogmerk Jesu Christi was, dewijl hy zo veel goeds aan de menschen deed, en dat hy al die geene verlostte, die met kwade geesten bevangen waren; (a) De wonderen Jesu Christi zijn dan geen uytwerkingen van eenige toverkonst, nog ook van eenige handeling met de kwaade geesten geweest. Want gelijk hy zelts zegt niet alleen kan de duyvel niet uit een plaats verdreven worden als door de sterkte van zyn vyand; maar zelts moet deze sterkte de zyne overtreffen. een mensch kan in het huis van een sterk gewapende niet ingaan, en aldaar zyne goederen verwoesten, ten zy hy zig eerst van hem verzekert, en hem bindt, en alsdan verdelgt hy alles wat 'er in huis word gevonden (b). Dat is te zeggen dat de Duyvel het lighaam van een mensch bezittende aldaar zo lang blyft, tot dat hy, die door zig zelve magtig is, en aan wie alle schepzelen gehoorzamen, hem gebied uyt te gaan, en dwingt de plaats te verlaten

3. De leer Jesu Christi strekt waarlyk

(a) Math. 4. v. 23. en 24.

(b) Math. 12. v. 29.

lyk om de zonden te verdelgen; en by gevolg om het rijke des duyvels te verwoelsten. *De zoone Gods is geopenbaard geweest om de werken des Duyvels te vernietigen* (a) trekkende de menschen uyt hunne Afgodery, zonden, en onreynigheden, tot welken zy genegen waren, om dezelve te brengen tot de waare godsdienst en een heiligheid des levens, die aan God aangenaam is. Het voornemen des duyvels in tegendeel is altijd geweest de vreeze Gods, en het vertrouwen, 't welk zy op hem moeten stellen, uyt de harten der menschen te rukken, om dezelve aan den dienst der afgoden te binden, en door dit middel zig de eerbied aantematigen, die men alleenlijk aen God schuldig is. Hier door heeft hy t'eenemaal over huune zielen, geelyk hy over hunne lighaamen heerst, met dezelve in verfoejelyke zonden te dompelen, die hunne zielen van God atkeeren, en tot woonsteden van alle onreine geesten maken; ziet daar waarin het ryke van den Prince der duysternisse voornamentlyk bestaat: maar door de

(a) 1 Joh. 3. v. 8.

de verkondiging vande Godsdienst Christi is dit rijk verwoest, de altaaren der Duyvelen zyn verlaten, haare kerken vernielt, en de menschen hebben God leeren aanbidden en dienen in geest en in waarheid.

Ten laatste, de wonderen Jesu Christi altyd geweest zynde werken van goedheid en liefde tegens de menschen (gelyk als de hongerigen te verzadigen, de krankten te genezen, de dooden op te wekken, de bezetenen te verlossen) zyn zo strydig tegens den aard en het gedrag des duyvels, die niet anders zoekt als de vernieling van het menschelyk geslacht, (gelyk als blykt door de gewoontens, die hy de ongelukkige inwoonders van dit landschap (Formosa) inblaast, alwaar de atgodery nog heerst, en door welken hy dezelve verpligt hunne eigen kinderen op te offeren met een wreedheid, die de natuur zelfs doet schrikken) dat men of het gebruik van de rede moet verloren hebben, of zig met voordagt verblinden, of van een oneindige boosheid bezeten zyn, om een oogenblik te twijfelen, dat de wonderen Jesu Christi niet ge-

S

schied

schied zijn door een magt en goddelyk gezag, dat in hem zelfs geplaatst was.

Al het geene wy gezegt hebben, bewyft genoegzaam dat de wonderen Jesu Christi niet geschied zyn door de magt des duyvels; maar dewijl het op deze beschuldiging is, dat de Jooden en heidenen altijd gekant blyven niet alleen tegens de wonderen Jesu Christi, maar ook tegens die zyner Apostelen en der Christenen van de vier eerste eeuwen, zo zal ik hier nog eenig aanmerkingen by voegen om te doen zien de onmogelykheid, die 'er geweest is, dat deze wonderdaaden door toverkonst, guicheleryen, of door de kragt van zekere woorden volgens de regels dezer duyvelze konst uitgesproken, zouden geschied zyn.

Hoedanig ook die konst wezen mag, 't is zeker dat zy niet bestaan kan als door middel van een geheime overeenkomst, en naauwe verbintenis met de duivelen, of indien het niet anders is als een menschelijke wetenschap, konnen deze uytwerkingen de kragten der nature niet te boven gaan. Wijders zyn de wonderen Jesu Christi, zyner Apostelen

stelen en der eerste Christenen, zo groot zo uytnemende, zo zeer boven de magt van alle schepzelen 't zy zienlyk of onzienlyke, zo veel in getal, zo openbaar in zo veel verscheide plaatzen en gedurende een zo groot getal van jaren geschied, dat het onmogelyk is dat zo veele wonderdaden door de magt der duyvelen zouden gedaan zyn. Want indien zulks waar was, waar van daan komt het dan dat 'er geen diergelyke wonderen geschied zyn tot bevettiging van eenige andere godsdienst, die in de waereld zyn mag: wat voordeel zouden de duyvelen gehad hebben inde uitbreiding der Christelyke godsdienst voor alle anderen te stellen? zoude het haar niet veel voordeeliger geweest zyn zig te beyveren tot voortzetting van het ryk des afgodendienst, met door haare wonderen de vuyle, wreede, en onmenschelyke plegtigheden der heidenen aanzienlyk te maken, als te arbeiden tot bevestiging van een godsdienst, die de oppermogende God tot voorwerp ende heiligheid des levens tot een grond heeft? 't is wel waar dat de heydenze Priesters dikmaal gepoogt hebben hunne leer

door wonderen te bekragtigen; maar zonder tegenwoordig te komen tot onderzoek van het geene in deze gewaande wonderen waar of vals kan wezen, zo is het zeker dat zy noyt van dien aard geweest zyn als die der Christenen: zy zijn nog zo groot, nog zo veel in getal, nog zo openbaar geweest, nog zy hebben in zo veel verscheide plaatzen haar werking gedaan. Ten anderen hebben de afgodise Priesters de gewaande kragt van wonderen te doen noit aan hunne leerlingen kunnen mededeelen, opdat zy dezelve gedurende verscheide eeuwen aan hunne navolgers zouden overleveren, gelyk wy beweeren dat Jesus Christus en zyne Apostelen gedaan hebben. En indien de Christelyke godsdienst niet goddelijk was, waarom zoude zy deze trap van overtuiging boven alle de andere godsdiensten des waerelds hebben? indien Jesus Christus de toverkonst in Egypte geleert, en dezelve aan zyne Apostelen geleeraart heeft, gelyk veele Jooden en heidenen hebben willen dryven, hoe! is'er onder zo veel inwoonders van dit land noit een eenige gevonden, die tot deze trap van kennisle heeft kon-

konnen komen, dat hy die konst aan anderen konde onderwyzen? indien de Egyptenaren de groote meesters dezer konst zijn, waarom toonen zy hun bequaamheid niet met wonderen te doen gelijk als die van Jesus Christus en zijne Apostelen? maar indien Jesus Christus zijne discipulen in deze konst heeft onderwezen, zo hebben zy geweten dat hy een verleider en bedrieger was: en wie kan begrijpen dat menschen zig zouden hebben overgegeven om hun leven tot staandehouding van de logen, en het aanhangen van een bedrieger op te offeren, gelijk de Apostelen dan zoude gedaan hebben? en dat nog hooger gaat, wanneer het waar was dat de duyvelen de wonderen zouden hebben konnen doen, die wy aan Jesu Christo en zijne Apostelen toeschrijven, van waar zouden zy deze magt gehad hebben? zyn zy niet onderworpen aan het gebied van hem, die alle dingen gemaakt heeft, en zonder welkers toelating de duyvelen niet een stroohalm konnen aanroeren, nog het minste vezeltje bewegen? hoe komt dan de oneyndige goedheid Gods overeen, met de magt die hy aan

dient hebben. Zodanige zyn geweest de stemme, die uyt den hemel gehoord wiert, zeggende dat hy was Gods welbeminde Zoon (a), gelyk als in zyn doop, wanneer Johannes den Dooper de hemelen geopent zag en de heilige geest op hem nederdalende in de gedaante van een Duyve: en in zyn veranderen van gedaante, wanneer hem een wolk ontringde benevens twee van zyne discipulen Petrus en Johannes (b) en nogmaal in zyn sterven, want zo haast hy deze woorden Vader verheerlijkt uwe naam had uytgesprooken, wierd 'er een stemme uyt den hemel gehoord, zeggende ik heb hem reeds verheerlijkt en ik zal hem nogmaal verheerlijken. (c)

De wonderen, die omtrent zyn dood zo in den hemel als op de aarden uytblonken, waren desgelyks van dezelve aart. Dikke duisternissen verspreiden zig over de oppervlakte der aarde van de zesde tot de negende uure toe (d). De zon en maan verduysterden, de aarde beefde, de

(a) Math. 3. (b) Math. 17.

(c) Joh. 12. (d) van s'middags ten twaalf uuren tot des namiddags ten drie uure Math. 27.

de steenrotsen scheurden, de graaven
wierden geopent en veele ontslapene
heiligen opgewekt, die in de heilige
stad quamen, en aan veelen verschenen.
Deze teekenen waren buytengemeen en
veroorzaakten zodanige vreeze, dat den
hoofdman over hondert en de Roomse
krijgsknegten, die het lighaam van Je-
sus bewaarden, op hunne borste slaan-
de uitriepen, *waarlijk deze was Gods
Zoon, zekertijk deze mensch was rechtvaar-
dig (a)*. Alle deze wonderen waren zo
veele stemmen die van Godswegen ge-
tuigden dat Jesus Christus de Zaligma-
ker des waerelds was.

Door alle deze aanmerkingen, die
wy zo even gemaakt hebben, blykt dat
de wonderen Jesu Christi waare wonde-
ren geweest zyn, en dat de bequaam-
heid om dezelve te doen nergens als al-
leen in God, of menschen door den
geest Gods aangeblazen en met zijner
magt bekleed, heeft gehuisvest.

Laat ons nu vervolgens eens zien of
deze wonderen door Jesus Christus en
zijne Apostelen niet waarlijk geschied
zijn. 1. De wonderen Jesu Christi zijn
S. 5 niet

(a) Math. 27; en Luc. 23.

niet van den aart als die de Roomfgezinde geduriglijk verzekeren in hunne gewaande *transsubstantiatie* te geschieden, dewelke geen wonderen kunnen genoemt worden, omdat zy de uitterlijke zinnen niet treffen: zy zyn niet anders als het voorwerp van een blind geloof; maar de wonderen Jesu Christi hebben de zinnen getroffen. Alle die tegenwoordig waren hebben dezelve kunnen zien, hy deed ze in het openbaar, by helderen dag en voor een groote menigte; niet alleen zyne Discipulen maar zelfs zyn grootste vyanden waren daar van als getuygen. 2. Wy hebben deswegeus een gewisse overlevering sedert de tijden der Apostelen tot op dezen huidigen dag toe, welke altijd dezelfde geweest en nimmer tegengesproken is. 3. Deze wonderen, gelyk wy reeds gezegt hebben, zyn niet alleen door de Christenen verbreid; maar zy zyn zelfs door hunne grootste vyanden bekend geworden; De Jooden melden daar van in hunnen *Talmud*, en de Turken in hunne *Alcoran*, in welke de opstandinge Jesu Christi verhaalt word; want zy erkennen hem voor

voor een groot Propheet, en houden
zijn gedagtenisse in groote eere, zelfs
de heidenen hebben van hem getuig-
nisse gegeven, gelijk men zien kan in
veele van huone werken, die ik alhier
niet kan aanhaalen: de voorbeelden, wel-
ke ik hier boven heb aangewezen, zul-
len genoeg zijn om aan redelyke men-
schengenoege te geven. 4. Laaten wy
egter eens vooronderstellen; dat wy de
toestemming van de vyanden Jesu Chri-
sti niet hadden om de waarheid van zy-
ne wonderen te bewyzen; is de getui-
genisse der Evangelisten en Apostelen
niet genoegzaam om ons te overtuygen
't waaren menschen, die niet het minste
voordeel hadden in ons te bedriegen, in
tegendeel zy hebben de haat van alle op-
permagten des waerelds op zig gehaalt,
en hun bloed uytgestort om hunne leer
te bevestigen. Dit bewijs is na myn
oordeel het sterkste van al die geene,
die ik tot nog toe heb bygebragt, en het
zelve is genoegzaam om de hardnekkig-
ste ongelovigen van de waarheid der
Christelijke godsdienst te overtuygen.

Daar is dan nog alleen overig te doen
zien dat Jesus Christus en zyne discipu-
len

len alle deze wonderen niet gedaan hebben als tot bevestiging der leere die zy geleeraard hebben: en om zulks te bewijzen zal ik de woorden van Jesus Christus zelfs gebruiken, wanneer de Discipulen van Johannes den Dooper tot hem afquamen om te vragen, *of hy die geene was die komen zoude*, gaf hy hen tot antwoord, *gaat heene boodschapt aan Johannes 't geen gy gezien hebt, de blinden worden ziende* * &c. en 't geen hy wederom tegens de Joden zegt, *indien gij my niet geloofst, zo geloofst ten minsten aan de werken die ik doe inde naame mijnes vaders* †. Men vind zo veel plaatzen in de heylige schriftuur, die bewijzen dat de wonderen Jesu Christi en zyner Apostelen geen ander oogmerk gehad hebben als de bevestiging der leere, die zy verkondigt hebben, dat het nodeloos zoude zijn my te willen ophouden met een zaak te bewijzen, die van niemand word tegen gesproken.

* Math. II. † Eu. Joh. IO.

NEGEND E L I D.

*Van het voorwerp der Christelyke
Godsdienst.*

WY hebben gezegt * dat de waare godsdienst tot haar voorwerp moet hebben, eerstelijk en boven alle dingen, de Eeren heerlijkheid van God; ten tweede het gemeen welwezen: ten derde de gelukzaligheid van een yder mensch in 't bezonder.

Om my te beter te doen verstaan en het voorwerp der Christelyke godsdienst in deze drie opzigten te verklaren, zal ik dezelve beschouwen door dat geene, 't welk zy ons voorstelt te geloven en door dat geene, 't welk zy afvordert dat wy doen: indien ik bewijs dat zy in alle deze opzigten die zaaken altijd tot voorwerp heeft, waar van ik zo even heb gesproken, zal ik na myn oordeel genoegzaam bewezen hebben dat zy de eenige waare godsdienst is. Myn voornemen is niet, gelijk ik reeds gezegt

S. 7

zegt

* In het zevende lid.

zegt heb, alle de godsdiensten des waerelds te doorlopen, om dezelve d'een na d'andere met de Christelijke godsdienst te vergelyken: ik schrijf in een land, alwaar men genoeg overtuigd is dat zy oneindig boven alle andere uytsteekt, en indien ik my beyver om deze waarheid te bewijzen, door de aanmerking van de uyt nementheid haarer beginzelen en voorwerp, niet zo zeer is om anderen daar van te overtuygen als wel om te doen zien tot hoe verre het God behaagt heeft mijn verstand in het ontdekken van zijn waarheid te verligten, en, met hem in 't openbaar de eer te geven van een zo bezondere weldaad, aan al de waereld te toonen, dat hy, wanneer het hem behaagt, de hartste herten kan veranderen en verzagten, en zyn licht in de duysterste plaatzen van het heidendom en afgodery doen schijnen.

Men vind geen of zeer weinig menschen op de waereld, die niet geloven dat 'er een God is: maar het grootste gedeelte blijft in een zo grove onwetenschap gedompelt, dat zy deswegens nauwelijks eenige geringe kennisse hebben. Zommigen hem van zyn voor-

En de naam

naamste eygenschappen berovende, maaken daar van een zeer onvolmaakt wesen, anderen hem verbeeldende als onderhevig aan byna alle de leidingen van de menschelijke natuur maken hem nog veel geringer. Deze valsc bevattingen brengen hen tot beginzelen, die zoverderflijk zyn, en zy trekken daar uyt zulke verschrikkelijke en schandeleuze gevolgen, dat een ygelyk mensch, die eenig verstand heeft, schaamrood word door dezelve aantehooren: maar de Christelyke godsdienst leeraard niet alleen het bestaan Gods, zodanig als hy zig zelve aan de menschen heeft doen kennen; maar zy erkent ook alle zyne oneindige volmaaktheden, zy verheft dezelve en doet ze ons beschouwen als hoedanigheden, die heilig, verheven en voor alle de pogingen van onze gedagten ontoegankelyk zyn. Andere godsdiensten erkennen verscheide Godden, de Christelyke duld maar een eenig God, die zy ons doet eeren in eenigheid des wegens en in Drieheid, der zelfstandigheeden: geene maaken hem stoffelyk en tastelyk, deze beweren dat hy geestelyk en onbegrijpelyk is. Veele

le onder de heidenen lochenen de voorzienigheid, en onder voorgeven van hem groot te maken zeggen zy dat hy zig met zaaken hier van beneden niet bemoeit, omdat dezelve te verre beneden hem zijn: maar de Christenen geloven en bewijzen dat God zonder zig te verminderen in zyn voorzienigheid over alles uytstrekt, alle zyne scheepselen te derlyk bemind en dat 'er zonder zyn toelating geen hair van haar hoofd vallen kan. Met een woord Godsalmagt, goedheid, barmhertigheid, lankmoedigheid, regtvaardigheid, wijsheid, heiligheid, &c. zijn door de leere Jesu Christi de grondlegger der Christelyke godsdienst onwidersprekelyk bewezen.

Wat is den staat van deze ongelukkige, die de voorzienigheid Gods lochenen, beklagelyk: zy leven zonder geloof en zonder hoop. Indien zy met ziekten bevangen zyn, wie zullen zy tot hunne hulpe aanroepen? Wanneer zy met de dood worstelen, op wie kunnen zy hun vertrouwen stellen? Daar wy in tegendeel, die in de schoole Christi onderwezen zyn, bekennen dat 'er een

een God is, Schepper, Onderhouder, en Bestierder van alle dingen: wy weten dat hy alle onze daaden beschouwt. Deze gedagten brengt ons wederom tot onzen pligt, wanneer onze neigingen ons daar van af doen wyken: wy zijn verzekert dat alle de goederen, eer ampten, en al het geene op de wereld voor goed en aangenaam word gehouden, van hem afkomen, en zulks noopt ons om hem over die mildadigheid met welke hy zyne gunsten over ons uytstort te bedanken. Wy geloven dat de droevige ongemakken, die ons overkomen, gelyk de ziekten, het verlies van ouders en vrienden, goederen, en goede naam, ons toegezonden en aanbedeelt worden door een vaderlyke hand, die ons over onze misdaden kassijd, en daar door tot berouw wil brengen. 't Is wel waar dat het meeste gedeelte der andere godsdiensten de menschen verpligten om de broosheid van hun natuur te bekennen, en te beelden dat zy tot het quaad genegen en dagelyks aan verscheide misdaden schuldig zyn; maar zy wijzen ons geen ander middel aan om Gods gramschap te

stilt-

stillen als aan hem beesten of menschen opteofferen; waarlijk offerhanden de hoogheid Gods geheel onwaardig, welke de harten der geener niet veranderen, die dezelve offeren, en by gevolge wel verre van God te buige hem des te meer vertoornen. Aldus is het met de Christenen niet gelegen, wy weten dat wy zondaars zyn; maar wy stellen ons gerust inde goedheid en barmhertigheid Gods, dewelke, mits dat wy hem een nedrig en verflagen harte opdragen, altijd vaardig is onze zonden te vergeven om de liefde van zijn welbemtaden Zoon Jesu Christi, die gestorven is voor onze zonden, en opgevrukt tot onze rechtvaardig-verklaring; die ten hemel is opgevaren, om onze voortpraak middelaar, en voorbidder te zyn by den Vader. Hoe groot is deze vertroosting voor een Christen, te zien dat hy, dewyl de heidenen en afgodendienaars te vergeefs pogen zig door een oneyndig getal van offerhanden en plegtigheden aan hunne goden aangenaam te maken zonder eenige verligting in hunne tegenwoordige rampen of troost voor het toekomende te vinden! zig kan gerust stel-

stellen in de goedheid van zijn God die hy dient, en met hem te bidden en verheerlyken een volmaakte rust genieten, verwagende een eeuwig heil en gelukzaligheid? maar God heeft niet alleen zyn zoon gezonden om de zonden der menschen te verzoenen, maar hy heeft hem aan hen ook tot een meester en leeraar gegeven, om hen zijn wil te leeraren. Hierom heeft Jesus Christus in de vergaderplaatzen der Joden openbaarlyk gepredikt, en in het bezonder aan die geenen, welke hy uytverkoren had om de voornaamste getuygen van zyn leven, leer en wonderdadente zyn: om deze reden heeft hy een gemeenschap en vergadering van heiligen opgeregt, die deze zelve leer bewaren en verkondigen, en in welke, alle menschen, die geloven en berouw hebben, kunnen komen en deel nemen aan de voordeelen, die hy hen door zyn dood heeft verworven en door zyn geest mededeelt. Want nadat de tijd van zyne zending vervult was, en deze wonderlyke offerhande volbragt had, als de eenige zijnde, die aan de oneindigeregtvaardigheid Gods konde voldoen en na
wel-

welke alle andere offerhanden noodeloos worden, keerde hy weder tot zyn Vader en zondaan zyne discipulen volgens zyn belofte den trooster den heiligen geest, om hen by te staan, zodanige kragt en moed te geven als zy van nooden hadden; en de gave der wonderen der taalen, en alle wetenschappen mede te deelen, die hen noodzakelyk waren, om het Euangelium met vrugt te prediken, en de godsdienst vast te stellen die wy belijden. Zo verre gaande wonderen van Gods goedheid en barmhertigheid tegens de menschen, onbekent aan alle anderen behalven aan de Christenen. *o God wat is den mensch dat gy u verwaardigt aan hem te gedenken? **

Dit dunkt my genoegzaam te zyn om te doen zien dat al het geene de Christelyke godsdienst voortelt te geloven strekt tot eere en heerlijkheid Gods, het gemeenwelwezen ende gelukzaligheid van een yder mensch in 't bezonder. Laaten wy ook zien of haare leeringen niet het zelve oogmerk hebben. Wat godsdienst is 'er in de waereld, die zig nopende de volmaaktheid der lee-

* Psalm 8. v. 5. en 144. v. 3.

leeringen met de Christelyke zoude der-
ven vergelyken? God geve dat wy het
Christendom noit in gelijkheid stellen
met de afgodistery: men moet maar al-
leen met de reden begaast zyn om te
zien dat de godsdienst der heidenen, wel
verre van de menschen te brengen tot
het bewijzen van de eerbied, die men
aan God schuldig is, hen leeraart aan
geringe en nietige schepzelen zodanige
eere en onderwerpingen te bewijzen,
die alleenlyk aan den Schepper toebe-
horen. Zy denken niet dat 'er iets an-
ders boven de zon, maan en sterren
wezen kan: zy verbeelden zig dat 'er
niets grooters of verwonderlykers, ge-
vonden word, en het welk de eerbied
en 't ontzag der menschen waardiger is
als deze ligten, die ons beschijnen. In-
dien eenige andere hunne kennisse ver-
der uytbreiden, en een oppermogend
God erkennen, zy geloven, dat het te
gering voor hem is zig met het bestier
der waereld te bemoeijen. Daar zyn nog
anderen die een regtmatiger bevatting
van dit oppermogend wezen hebbende,
hem maken tot een oorzaak van alles
goeds en onbequaam om eenig kwaad te
doen,

doen, en daar uyt besluyten dat alle rampen, met welke de menschen bezocht worden, van de kwade geesten afkomen, die behagen scheppen in ons te vervolgen: waarom zy haar magt zodanig vrezen, dat zy, om haar tot hen gunstig te maken, dezelve met een gelijke eerbied dienen, die zy aan den hoogsten God bewyzen. Zelfs verval- len zy tot deze uytsporige onmensche- lykheid, van hunne eygen kinderen aan haar op te offeren, wanneer zy geloven dat deze logt of helgoden tegens hen vergramt zyn; en zy verbeelden zig dat het bloed der dieren niet bequaam is om dezelve te verzoenen. De duyvel on- derhoud deze ongelukkige in hunne blindheid, en dringt hen zelfs dikmaal onder schyn van een grooter heiligheid, om zig zelven te pynigen, en zig het lighaam op duyzend verscheide wyzen te quellen, alhoewel zy aan de andere zyde geloven dat de meerderheid der vrouwen, en de vuilste wellusten onno- zele en geoorlofde daden zyn. Eyndelyk deze godsdiensten, wel verre van de menichen te brengen tot de heiligmaking *zonder welke niemand den Heere zien zal**,

* Heb. 12. v. 14.

houden dezelve in een beklagelyke staat van veragting en onwetenheid, welke maakt dat zy, de voornaamste bevattingen van de deugd ontberende, de middelen verdoemen, die onze godsdienst ons voorschryft om onze neigingen in te binden, en daarom handelen zy onze leer als een belagchelyke en uytsporige wetenschap.

Daar is dan niemand als de Jooden die onder eenige schijn met de Christenen over de heiligheid en volmaaktheid hunner godsdienst zoude kunnen twiften. Want het is waar dat zy dezelve God tot hun voorwerp en dezelve wet hebben en dat hunne openbaring goddelyk is; maar tot hoe weinig pligten hebben zy het waarnemen der tien geboden Gods gebragt? en in tegendeel tot hoe verre heeft Jesus Christus de onderhouding daar van uitgebreit? als een Jood maar geen atgodendienaar of lasteraar is, dat hy den Sabbath godsdienstiglyk onderhoud, zyn vader en moeder eert, niet moord, nog roof, geen overspel begaat, zyns naastens goed niet begeert en geen valsche getuygenisse tegens hem spreekt, naauwkeurig.

riglyk de plegtigheden der hoogtijden in de wet voorgeschreven onderhoud, en zig onthoud van zeker vlees te eeten, 't welk zy verbied, alsdan gelooft hy zig in alles gekweten te hebben, dat hy aan God schuldig is, en de belooning te verdienen; maar de leeringen der Christelyke godsdienst strekken zig vry verder uyt. Want indien wy die aanmerken als regelen voor het borgerlyke leven, wy zullen dezelve zo redelyk en zodanig na de zwakheid van onze natuur geschikt vinden, dat 'er niet een mensch is, die ze stiptelyk volgende daar door niet volmaakt zoude kunnen worden. De hardnekkigste vrygeesten kunnen zig niet onthouden dezelve voor goed te keuren. Deze leeringen oefenen ons eerstelyk in God de eer, eerbied en onderdanigheid te bewijzen, die wy aan hem als aan onzen schepper schuldig zijn, in het gelooven en hoopen op hem, in hem te vreezen, in hem te beminnen boven alles, in ons t'eenemaal op zynen wille te verlaten, en met onderwerping de ongemakken te omhelzen, die het hem behaagt ons toe te zenden, in hem aan te

te bidden in geest en in waarheid, in
aan hem te offeren geen stieren of lam-
meren, &c. want hy eet geen vlees van
dieren, en drinkt haar bloed niet, maar
een verbroke hart, het welke met be-
rouw is aangedaan. Deze zelve leerin-
gen leeraren ons nog de wyze om hem
aan te roepen, onze smekingen aan hem
op te dragen, en zyne naam te ver-
heffen en verheerlijken, voor alle de
weldaaden, die hy aan ons en aan het
geheele menschelyke geslagt van de
scheppinge des waereids af tot nu toe
heeft bewezen. Waarlyk het geloof
en de onderwerping, die wy voor deze
goddelyke wet hebben, is een gave,
die God alleen aan de menschen kan uit-
deelen, wanneer het hem behaagt, en
dewelke hy in ons na zyn goedvinden
volmaakt; maar deze pligten, die wy
aan hem bewijzen, zyn die niet op de
rede zelfs gegrondvest? Want wie zul-
len wy vreezen, indien het den Al-
magtige niet is? Op wie zullen wy ons
vertrouwen stellen, indien niet op hem
alleen, die ons kan helpen? aan wie
zullen wy ons onderwerpen, en van
wie zullen wy ons geluk doen afhan-

T

gen.

gen, indien het niet van hem is, die oneindig goed en wijs zijnde alleenig ons kan oneindig gelukkig maken? aan wie zullen wy gehoorzaamen, indien niet aan den geene, die een oppermogende regtvaardigheid bezit? ten laatsten, indien wy, wanneer wy eenige tydelyke gunsten van de vorsten des waerelds willen verwerven, aan hen onze verzoekschriften zo wel weeten aan te bieden, en zo zorgvuldig zyn om hen onze zeer onderdanige dankbaarheid te bewijzen, als zy ons gunstiglyk hebben ontfangen, met zo veel te meer reden zyn wy verpligt ons in onze noodzakelykheden tot God te begeven, en hem te danken voor de genaden, die hy zonder ophouden over ons uit stort, wanneer wy zelfs hem daarom niet aanspreken. Aldus heeft de pligt omtrent God die de godsdienst ons voorschrijft, niet alleen de heerlijkheid Gods tot haar voorwerp, maar ook ons heil en voordeel.

Ten opzichte van het geen wy aan onze naasten schuldig zyn, deze zelve godsdienst schrijft ons regelen voor, over welkers wijsheid men zig niet genoeg

noeg kan verwonderen, zo omtrent het bestier als de gemeenschap en eenigheid tusschen alle deze leden. Deze regulen strekken zig gelykelyk uyt zo wel over het gemeene welwezen, als over het welzijn van een ieder in 't bezonder. Dezelve verpligten ons aan onze overheden te gehoorzamen in alle het geene niet strydig is tegens de wet Gods wanneer zy ons zelfs kwalijk handelden en vervolgden. Zy bevelen ons in liefde en genegentheid zonder onderscheid d'een met den andere te leven, de ongelijken te vergeeten en vergeven, die wy van onze grootste vyanden komen te ontfangen, ja zelfs voor hen te bidden: want niet alleen verbieden zy ons kwaad met kwaad te vergelden, maar zy belasten ons wel uytdukkelyk daar nevens wel te doen aan die geenen, die ons kwaad doen, en te zegenen die ons vervolgen: zodat de liefde voor onze broederen standvastig, sterk, opregt en zonder paalen zijn moet.

Het geene de godsdienst ons beveelt, ten opzichte van het geene wy aan ons zelve schuldig zijn, zulks is op dezelve regels gegrondvest. Zy vordert van

ons een diepe nedrigheid, een groote lydzaamheid om de onteeringen en scheldwoorden te verdragen, een diepe onderwerping aan den wille Gods in wat staat of gelegentheid wy ons bevinden, een standvastig en altijd-durend geloof, een zuiverheid zonder vlekke, een gematigheid en zoberheid ten voorbeeld van anderen in het matigen der geoorloofde vermaken, in eenvoudigheid en opregtigheid des harte, een besondere zoechtigheid en zedigheid in alle zaaken. Zy gaat nog verder, zy wil dat wy ons zelve verzaken om niemand als God te beminnen, dat wy deze aardze dingen veragten en altijd hongeren en dorsten na de gerechtigheid. In 't kort. Deze godsdienst heeft niet eene leering, die niet een teeken der goddelijkheid met zig brengt. Zy stelt ons niet iets vreemd voor nog het geen tegens onze natuur strijd. Indien *de eenvoudigheid der duiven* * ons word aanbevolen, *de voorzichtigheid der slangen* is het niet minder. Indien wy zedig en nedrig zijn moeten, zulks belet egter niet dat wy verplicht zijn met vrymoedigheid en verzekert-
heid

* Math. 10. v. 16.

heid te verschynen, wanneer het de bescherming der waarheid rakende is. Ik zoude my over de volmaaktheid des Evangeliums veel verder kunnen uitbreiden; maar ziet daar het geene genoeg is om te doen zien dat de Christelyke godsdienst de menschen zekerlyk brengt tot de hoogste trap van volmaaktheid, waar toe de menschelyke natuur zoude kunnen hopen te komen: en dat, het zy wy dezelve aanmerken door hare bewijzen, of door haar voorwerp, wy gedwongen zyn te bekennen dat 'er in de waereld geen waare godsdienst als dezen kan worden gevonden.

T I E N D E L I D:

Van de beloften en vergeldingen, van de bedreygingen en straffen, die aan de belijdenis of veragting der Christelyke Godsdienst zijn vastgemaakt.

ONze verdorventheid is zo groot, en onze neiging tot het kwaade zo geweldig, dat, hoedanige bevattingen wy van Gods grootheid en onze
nie-

438 *Beschrijving van*

nietigheid hebben, hoe overtuigt wy ook zyn mogen dat wy alhet geen wy aan hem verschuldigt zyn, wy echter noodzakelijk moete opgewekt, en door beloften en dreigementen teruggehouden worden, om ons te doen wandelen op de paden des deugds, en ons af te trekken van de wegen des verderts.

Het zy dat wy de belooningen aanmerken, die God aan de zulken be-
looft, die hem beminnen, en zijne geboden houden, ten opzichte van God zelfs, het zy wy dezelve beschouwen ten opzichte van onze zielen, zy zyn on-
eindig boven alle die geenen welke alle de andere godsdiensten aan haare aan-
hangeren beloven. Wat is 'er, by voor-
beeld ongerijmder als deze verhuuzin-
ge der zielen door meer als de helft der
inwoonderen des waerelds zo algemeen
gelooft? wat is 'er strijdiger tegens de
bevattinge, die wy van deze geestelij-
ke zelfstandigheden hebben, welke ons
bezielen, als de rijkdommen, de meer-
derheid der vrouwen, de aangenaame
velden, van welke *Mahomet* en zijne
leerlingen beuzelen. Onze zielen zyn
uyt-

uytgegaan van de handen Gods; zy zyn na zijn beeld en gelijkenisse gemaakt, dezelve zullen noyt rust hebben, voor dat zy tot hem wederkeren. Zo haast als de ketens, die haar in onze sterflijke lighaamen gebonden houden, zullen verbroken zijn, zullen zy zig uyt haaren aart na God als tot haar middelpunt begeven, met dezelve snelheid als de vlammen van een brandent vuur zig ten hemel verheffen; maar indien het gebeurt dat het gewigt van haare misdaden en de gramschap Gods haar terug houden en in den afgrond der helen dompelen, die de eeuwige regtvaardigheid voor de boosdoenders bereid heeft, hoedanig zullen de pijnen en kwellingen zyn van deze ongelukkige zielen!

Onze lighaamen zullen zo wel deel hebben aan de beloften als onze zielen. Is het niet regtmatig, dat zy gezellen geweest zijnde van de smerten en kwellingen om de liefde Gods, ook deelgenoten zijn in de beloning! is het niet redelijk dat onze lighaamen, die zig gezamentlijk en in overeenkomst met onze zielen berooft hebben van de verma-

ken dezes levens, ook gezamentlijk genieten de gelukzaligheid, welke haar bereid is? ziet daar de vertroosting en die ons de hoope der opstandinge verleent. Jesus Christus onzen Zaligma-ker bewees zulks aan de Jooden door de wet en de Propheeten, als de grond van alle waarheden, die hy hen leeraarde; en wy zyn verzekert dat onze hoop niet ydel is, dewijl Jesus Christus zelfs uyt dendoode is opgewekt. Te zeggen, gelijk zommige heidenen of waereldlingen doen, dat de verstroide en gelijk als vernietigde deelen onzer lighaamen zig niet weder kunnen te zaamevoegen, is een tegenwerping die zo zwak is, dat zy niet verdient beantwoord te worden; want kan hy, die alles uyt niet heeft geschapen den mensch na zijne ontdeening niet wederom in zijn eerste staat herstellen, en hem met onsterflijke hoedanigheden bekleden? De beloningen, die wy verwagten zijn dan verre boven die geene, welke de godsdiensten der *Jooden, Turken, en Heidenen* aan haare gewaande gelovige beloven. De wellustige maaltijden der Jooden, den onzuiveren handel der Turken, de om-
zwer-

fwervende bewegingen der heidenen. zijn zaaken zo ftrydig tegens de natuur onzer zielen, dat men niet kan begrijpen hoedat menschen met een redelyk verstand begaaft zig met diergelyke beuzelingen kunnen voeden. De onwetenschap der menschen is gewis een groote hinderpaal tot de uytbreidinge des Christelijken geloofs; want indien het zelve gekent of onderzocht wierd, daar was niet een mensch in de waereld, die het niet regtmatig, heilig en redelyk zoude vinden, en dit geloof met al zyn hert omhelzen. Deze hoop alleen van God te zullen zien, hem eeuwiglyk te zullen bezitten, het gezelschap van een oneindige menigte welgelukzalige zielen te zullen genieten, die zonder ophouden zyn lof zingen, onze lofzangen voor altijd met de haare te zullen vermengen; voor eeuwig bevrijd en verlost te zullen zijn van de kwaalen dezess levens, zig verzekert te zien van eeuwiglyk met hem, in hem en door hem te zullen leven, die alleen ons kan ten hoogste gelukkig maken, deze hoop zeg ik, van eens op zekeren tijd alle deze voordeelen, die de godsdienst onss

voorstelt, te zullen genieten, is bekwaam ons in verwondering op te trekken, en ons zonder ophouden te doen bidden dat de goddelyke goedheid haare komste wil verhaaften, en ons van deze banden verlossen, die ons beletten tot hem te komen. Wy moesten met *Paulus wenschen te sterven om met Christo te zyn.** Dezen Apostel tot in den derden hemel opgenomen zynde, had reeds de voorafmarken der eeuwige gelukzaligheid van dat leven geproeft. *Geen oog heeft het gezien, zegt hy tot de Corinthiers †, geen ooren heeft het gehoord, en 't is nooit in het hart te des menschen opgeklimmen, het geene God bereid voor die geenen, die hem lief-hebben.*

Maar indien aan de een kant de goedheid en barmhertigheid Gods zig zo verre uitstrekt tot het uitdeelen van zodanige belooningen aan die geenen, die zijne geboden bewaren; zijn regtvaardigheid heeft aan de andere zijde dreigementen gedaan, en verschrikkelyke oordeelen uitgesproken tegens zulken die dezelve verwaarloozen. Wat is 'er ook redelyker? Zoude God, die barm-

her-

* *Philip. I. v. 23.* † *I. Cor. 2 v. 9.*

hertig is tegens de vroomen, niet regtvaardig zyn tegens de boosdoenders? en indien de vergelding van de eene oneyndig is, moet dan de straffe der anderen niet desgelijk wezen? Ik zal alle de uytdrukkingen niet aanhalen, welke de Schriftuur gebruykt om ons den elendigen staat der verdoemde te doen begrijpen. Ik zal alleenlijk eenige aanmerkingen maken op het einde, 't welke God zig heeft voorgesteld in deze verschrikkelyke dreigementen aan ons te doen.

1. Zulks geschied om ons van het kwaad af te trekken, en in ons bewegingen van berouw te verwekken, en ons weder te brengen tot de heiligheid, die hy van ons begeert.

2. Om ons te doen begrijpen, dat hy een yverig God is, oneindig regtvaardig en vreeslijk in zyn gramschap zijnde, die zig geenzins ongestraft laat bespotten*.

3. Om ons te doen bemerken den prijs van onze verlossing door Christum; want indien wy geen eeuwigdurende straffen geloven, zo zullen wy het losgeld,

T 6

geld,

* Gal. 6. v. 7.

444 *Beschrijving van*
geld, 't welke Christus voor ons be-
taalt heeft, niet hoog genoeg schatten.
Want een iegelyk mensch, die letten
zal op de uytneementheid der genade,
welke hy verloren, en op de grootheid
der straffen, welke hy verdient had,
zal kunnen begrijpen wat hy aan God
verschuldigt is, die hem door het bloed
van zyn eigen zoon daar van heeft vry-
gekogt. Eyndelyk het gelove en de
gedagte der eeuwige beloningen en
straffen dienen om ons de vermaken de-
zes levens te doen veragten, en ons t'ee-
nemaal gerust te stellen in de eeuwige
bezittingen der geener, die ons in den
Hemel verwagten, en aanmoe'digen
om het kruyse Christi te omhelzen, en
alle de ongemakken dezès levens ter
liefde van hem gewilliglyk te verdra-
gen: want Paulus zegt ons dat het lyden
dezès levens niet is te vergelijken by de
heerlykheid, die aan ons zal geopenbaart
worden.

✠ Rom. 8. v. 18.

E L F D E L I D.

Eenige andere bewijzen van de waarheid der Christelijke Godsdienst.

DEn getrouwe leidsman tot welke de goddelyke voorzienigheid my gebragt heeft, na my van de waarheid der Christelijke Godsdienst volkomenlyk overtuygt te hebben, zo door de klaarheid van haare bewijzen, als door de heiligheid van haar voorwerp, arbeide om my door zeer sterke en vaste bewijsredenen en aanmerkingen in dit gelove te bevestigen. Ik zal dezelve alhier in die schikking ter nederzetten, als hy my die voorstelde.

I. De Jooden stemmen toe dat 'er van alle tijden een Zaligmaker beloofd is: maar zy zeggen dat hy nog niet is gekomen. De Christenen in tegendeel stellen vast dat deze zo verlangde en zo lange tijd verwagte Zaligmaker zig in *Judea* geopenbaart heeft, dat hy *Jesus* genoemd wierd dat het dien zelfden is, die zy ter dood gebragt hebben, en in welkers persoon wy vervult vinden al het geene ons

de Propheeten van den Zaligmaker in het oude Testamenten voorzegt hadden: namentlyk, dat hy van een maagt moest geboren worden in de stad *Bethlehem*, van de *stamme Juda*, uyt de nakomelingschap van *David*; dat hy in *Galilea* zoude beginnen te prediken, alwaar hy zeer veel wonderen moest doen; dat hy niet alleen de Jooden, maar ook de heidenen zouden verlossen; Dat hy de waare godsdienst zoude opregten, en den dienst der afgoden en valiche goden vernietigen; dat hy zoude verraden en verkogt worden om 30. zilverlingen. De omstandigheden van zijn lijdens en dood zyn aldaar door dezelve Propheeten beschreven, als of zy zelfs daar van oog getuygen geweest waren; de verdeling zyners kleederen, de bespottingen, die hy geleden heeft, zijn gedrag gedurende al den tijd zynes lijdens, zyne laatste woorden, zijn eerlijke begraving, zijn opstanding, &c. eindelyk al het geene van den Zaligmaker is voorzegt geweest, vind men in Jesu Christo zo stiptelyk vervult, dat men geensins kan twifelen, dat hy niet waarlyk de Zaligmaker zoude zyn, en dat de godsdienst

dienst, die hy heeft opgereggt, niet van God afkomstig is.

II. De ongemeene wijze, op welke alle deze voorzeggingen haare vervullingen hebben gekregen, is zeer aanmerkens waardig. Ik zal daar van maar twee of drie voorbeelden ter nederstellen: is dit niet een bijzondere zaak dat Jesus Christus die zo veel vyanden had, door een van zyne discipulen aan de Joden is overgelevert? Dat hy ter dood veroordeelt is door een regter, die hem voor onschuldig erkent en verklaart had? dat hy na verscheide maalen het steenigen ontvlugt te hebben, en schoon hy door de wet der Jooden, de beschuldigingen tegens hem gedaan enkele lasteringen zynde, na allen schijn door deze soort van straffe moest sterven, eger is gekruizigt geworden? dat hy na zo schandelijk aan een kruis gestorven te zijn (een straffe meer in gebruik by de Romeinen als by de Jooden) zo eerlyk is begraven geworden? dat niet een van zijn beenderen is gebroken geweest, alhoewel het de gewoonte was dezelve aan allen te breken, die men kruizigden, en dat zulks wierd uitgevoerd aan de

de

twee moordenaars, die nevens hem gekruizigt wierden? en verscheide andere diergelijke aanmerkingen, die waarlijk zeer verwonderlyk zyn, en ons over de wijsheid Gods moeten doen verstelt staan, dewelke alle deze dingen niet heeft laten geschieden, als opdat in hem al het geene zoude vervult worden, dat van den Zaligmaker voorzegt was.

III. De vervullingen der voorzeggingen Jesu Christi vereischen niet minder onzen aandagt. Hy voorzegt aan de Jooden *het innemen en de beroving van Jerusaleem, de verwoesting van den Tempel, en huune verstroijing **, zo als het daar na gebeurt is, zijnde de Jooden sedert 17. Eeuwen, ballingen, verbannen, verstroyden en omswervers der aarde geweest; verlaaten van God, veragt van de menschen, oneenig onder zig zelve; zonder magt, zonder gezag, zuggende zonder ophouden na een verlossinge, die zy noyt zien zullen.

IV. Verdienen de verwonderlyke voortgangen, die de Apostelen en hunne navolgers in het voortplanten der

Christ-

* Math. 24.

Christelijke godsdienst gedaan hebben ook niet een bezonderen aandacht? want het zy wy deszelfs grondlegger, en verkondigers aanmerken, of opzigt hebben op de godsdienst in haar zelve, en op de wijze met welke zy zig heeft uitgebreid, wy kunnen ons niet onthouden van overal de hand gods te erkennen.

1. Den stigter van deze godsdienst is Jesus, bekend voor de zoon van een arme timmerman, gebooren in een stal tot *Bethlehem*, schandelijk gestorven aan een kruys, in het gezelschap van twee schelmen, die met dezelve straffe gestraft wierden. Die na hem de leere verkondigt hebben, welke hy had geleeraart, wie waren zy? arme visschers, of arbeidslieden, plumpe, grove menschen, die altijd veragtelijk geleefd hadden; personen weynig bequaam tot de verkondiging en oprechting van een nieuwe godsdienst: evenwel hebben deze arme, plumpe, grove menschen de wijsheid der Grieken bespot, zig slaande gehouden tegens de magt der Romeynen, den hoogmoed en kwaadaardigheid der Jooden geteugelt, en de hard-

nek-

nekkigheid der Heidenen te boven gekomen. Waarlyk ik zoude minder swarigheid maken te geloven dat een schaap hondert hungerige wolven heeft kunnen verscheuren, als my te verbeelden dat zoodanige menschen bequaam zyn geweest om zo veel wonderen te verrigten, indien den arm des Almagtige niet met hen geweest, en de heylige geest door hun mond niet gesproken had.

2. Niet alleen schijnt de opregting der Christelyke godsdienst verwonderlijk ter oorzaake der oogschijnelijke swaakheid der eerste verkondigers, maar ook uyt den aard der godsdienst zelfs, dewelke, schoon zeer volmaakt zynde, egter niet nalaat hoofdstukken des geloofs, regels, en gewoontens te vervatten, die voor de heydenen tot steenen des aanstoots verstrekken. By voorbeeld, de scheppinge des waerelds, zoodanig als dezelve ons geopenbaart is, moet noodzakelyk zeer vreemt schijnen aan de wijsgeeren, die voor een onwederprekelyke grondregel houden, dat niets van niet geensins kan worden: de menschen, die gewoon zyn, verschei-

de

de goden te gelooven, kunnen zig niet begeven om niet meer als eene God te stellen. De leere der drie-eenheid en die van de opstanding der lighaamen hebben tot *Romen*, en *Athenen* als iets ongerijmts gescheenen: egter zyn deze geheimenissen, hoe vreemt en buitengemeen zy ook geagt wierden, aldaar gelooft en aangenomen, het welke zekerlyk noyt zoude geschied zyn, indien God zig daar mede niet gemoeit, en de wonderen gewrogt had door den dienst der geenen, die dezelve hebben verkondigt. De waereld was al te verdorven om den inhoud van het Euangelium op de verkondiging van *Jesus Christus* en zijne Apostelen zonder tegenstand te omhelzen. 't Was nodig dat de heilige geest de herten bereyde om dit heilige zaad te ontfangen, want de leere, welke zy oefenden, strekte niet alleen om de menschen te brengen tot de onthouding van het kwaad en betragting van het goede; maar zy opende hem ook een weg tot een volmaakteid, tot nog toe aan de Jooden en heidenen onbekent gebleven, als het dooden der kwaade genegentheden, het

ver-

452 *Beschrijving van*

veragten des waerelds en der rijkdommen, de zuiverheid van lighaam en ziel, de nedrigheid en eenvoudigheid des herte, en een gelyke liefde tot onze naasten als tot ons zelve. Alle deze zaken waren hen zo nieuw, dat 'er niet minder als een goddelyke welsprekenthed nodig was om hen te overtuigen: en van waar zouden de Apostelen deze welsprekenthed en alle deze wonderlyke begaaftheden gehaalt hebben, die zo noodzakelyk waren om de harten te raken en te overtuigen, indien God hen niet had *ingeblyzen al het geene zy te zeggen hadden* *. Maar de welsprekenthed der Apostelen bestond niet in de nettigheid der spreekwijzen, nog inden draay of sijnigheid der uytdrukkingen, nog in de uytkippling der woorden: alle hunne redeneerkunde bleek alleenlyk in hun standvastigheid, kloekheid, geloof, heiligheid, geduld, en duyzent andere deugden, die nog meer in hen uytblonken als de wonderlyke gaven der taalen en wonderdaaden, die hen overal verzelden. *Paulus*, hoe geleerd hy ook was; verzekert ons *dat hy niet begeerde*

* Math. 10.

geerde te weten als Jesus Christus gekruist, en dat zijne redenen en verkondigingen geen-
fins vrugten zijn van een menschelyke ge-
leertheid. *. Zo dat zichtbaar is dat het
goed gevolg van de opregting der Chri-
stelyke godsdienst een volslagen uyt-
werking is van een goddelyke magt.

3. Mahomet heeft zijne gevoelens door
kragt van wapenen uytgebreid; maar
de Jooden en Heidenen behoedten voor
het swaard der Apostelen niet te vree-
zen. Hun meester gaf hen geen last
om den oorlog door de waereld te voe-
ren, maar om de vrede te boodschap-
pen; want hy was een God des vredes
en hy beveelde niets uytdrukkeliker
aan zyne discipulen, die hy henen zond
als schapen in het midden der wolven: †
desgelijks de vorsten en grooten des
waerelds, in plaats van te beschermen,
handelden hen met de uysterste wreed-
heid, en vervolgden ze van stad tot stad;
maar zy hadden geen andere wapenen
om zig te beschermen, als het geloof
in Jesu Christo, geen ander zwaard als
dat van het woord Gods, met het wel-
ke

* I. Cor. 2. v. 2. &c.

† Math. 10.

ke zy alle volkeren hebben t'ondergebracht, en dezelveu gevangen geleid onder de gehoorzaamheid des geloofs in Jesu Christo: * Zodat het bloed, dat zy gestort hebben en dat van alle de andere martelaars, een zaad is geweest het welk de Christenen tot een oneindig getal heeft doen vermenigvuldigen.

Ziet daar voor een gedeelte de aanmerkingen, die my in het Christen geloof bevestigt hebben. Den heer *Innes* heeft 'er my nog verscheiden anderen doen maken over de opstanding, en de hemelvaart Christi, over de zending des heyligen geestes aan zyne Apostelen, over de wonderlijke gave der taalen &c. maar dit weinige zal genoeg zijn om te doen zien, dat het niet is, als na de uytnemenheid der Christelijke godsdienst boven alle andere godsdiensten des waerelds begrepen te hebben, dat ik overtuigt ben geweest dat zy van God afkomstig, en de eenige waare godsdienst is, dewelke ik omhelst heb, hoopende daar in te leven en te sterven, om eens op zekere tyd met Christo te worden opgewekt. Amen.

Ziet

* 2 Cor. 10. v. 4. en 5.

Ziet hier nu de voornaamste tegenwerpingen, die ik gewoon was tegen de Christelijke godsdienst voort te brengen, eer ik my overgaf om dien doop te ontfangen, benevens de antwoorden, die den heer *Innes* my telkens daar op gemaakt heeft.

XXX. HOOFDSTUK.

Verscheide tegenwerpingen tegens de Christelijke Godsdienst, en derzelver oplossingen.

T Geen ik tegens het bestaan Gods zijne eygenschappen en de noodzakelijkheid van een geopenbaarde godsdienst inbragt, was alles zo zwak, dat ik my zoude schamen het zelve tegenwoordig te verhalen: alles drayde alleenlijk op de gemeene gevoelens der leeraaren van myn land. De eerste antwoorden, die men my gaf, deden my de ongerijmtheid zo klaar beschouwen, dat ik niets had om daar tegens in te komen, zodat de eerste tegenwerping, die my eenige aandagt waardig scheen, deze was. 1.

1. Tegenwerping. Waar door kan ik verzekert zyn dat het geen de Euan- gelisten en Apostelen geschreven heb- ben, de zuivere waarheid is? waren zy geen menschen, en by gevolg bequaam om zig zelve te bedriegen; of om an- deren te willen bedriegen, door din- gen te beschrijven, die noyt geweest zijn?

Antwoord. 1. De heilige schryvers waren opregte en godvrezende men- schen. Zy hebben in een groote een- voudigheid openbaarlijk gebreken bele- den, die zonder deze belydenis tot nog toe niet bekend zouden geweest zijn: gelijk als hun traagheid in het geloven, hun geschil over het meesterschap, hun vlugt en bloheid in het vangen van hun heer en meester, &c. derhalven kon- nen zy tot een zo quaad voornemen niet bequaam geweest zijn, dat zy na hun welgevallen een zodanige geschiedenis zouden hebben uytgevonden als die van Jesus Christus. Maar tot wat eynde zouden zy ons hebben willen bedriegen? wat voordeel zouden zy daar uyt heb- ben getrokken? Eerbewijzingen? De leer, die zy verkondigden, deed hen voor

voor dwazen en onzinnigen. Rijkdom men of eenige andere tijdelijke goederen? maar zy oefenden een leer, die hier mede ftrydig was, dewyl zy het volk aanmoedigden alles te verlaten om de liefde Jefu Christi: en hebben zy om deze rede niet geduriglyk hun leven in gevaar gefteft, reizende zonder ophouden van d'eene plaats na d'andere, alwaar zy vervolgt en gekwelt zyn geweest tot de dood toe? Bedriegers zouden zig noyt met een blydfchap des harte voor diergelijke gevaren hebben blootgefteft. Wie zoude kunnen gelooven dat menfchen, wegens de valfheid van een zaak, die zy zouden hebben uytgevonden, overtuygt zynde liever zouden willen leiden de wreedfte ftraffen om hun bedrog fttaande te houden, als eere en belooningen te ontfangen, die hen zouden aangeboden zyn geweest om daar van af te ftappen en hunne dwaling te bekennen, zonder dat 'er ten minfte onder het groot getal dezer zinneloozen eenige zig lieten verwinnen, of door de vreeze der ftraffen, of door de hoop van belooning.

2. De Apostelen hebben niet alleen

ons niet bedrogen; maar zy zouden zulks niet hebben kunnen doen, schoon zy gewilt hadden. Want, behalven dat zy plompe en grove menschen zynde, zig niet verstaan zonden hebben op het smeden eener geschiedenis van het leven Jesu Christi, zodanig als zy ons het zelve beschrijven; zo is het daaren boven door vier verscheide pennen geschreven, zonder dat men daar in de minste tegenstrijdigheid kan vinden: als zy nu al bequaam genoeg mogten geweest zyn om zaaken van deze natuur te verciereren, is het egter niet te begrijpen, dat zy de stoutigheid zouden gehad hebben van dezelve in het gezigte der Jooden zo overluyd te verkondigen, dewelke hen buyten alle twijfel als bedriegers zoude hebben behandelt, en geensins nalatig zyn geweest om hen als zodanige te doen straffen.

3. Niemand twijfelt of zy zyn zeer bequaam geweest om de waarheid te schrijven; zy hadden geen zaken te verhalen, die in de voorgaande eeuwen, of lange tijd voor hunne geboorte, of in verre afgelegene plaatsen geschied waren; zy hebben ons niets gezegt als
het

het geene zy met hunne ooren gehoort en met hunne handen getast hebben. * Zy hebben den Zaligmaker des waerelds altijd vergezelschapt, van dien tijd af dat hy begon te prediken tot zyn dood toe; zodat, indien zy ons eenige valsheden hebben verkondigt, zulks ongetwijfelt veel eer aan hunne kwade neigingen, die men van hen zoude moeten opvatten, als aan hunne onwetenheid moet worden toegeschreven. Maar wy hebben aangetoond, hoe verre zy zyn geweest van ons te hebben willen bedriegen: derhalven kunnen wy niet als ten hoogste verzekert zyn dat de heilige schrijvers zeer getrouwe geschichtschrijvers geweest zyn.

II. Tegenw: Hoe kan ik verzekert zyn dat de boeken, die wy tegenwoordig van het nieuwe Testament hebben, dezelve zyn, die de Euangelisten of Apostelen geschreven hebben, en dat zy door verloop van tijden niet verandert zyn geweest?

Antw: Deze boeken zyn door de geheele waereld verspreid, in een oneindig getal van taalen overgezet, en voeren overal dezelve namen van hare schry-

vers. De wonderlijke overeenkomst van alle deze verscheide overzettingen bewijst, dat zy altyd geweest zyn. Kan het geschieden dat volkeren zo verre van den anderen gescheiden, die niet als ter naauwer nood eenige ommegang met malkandere kunnen hebben, te zaamen zouden gearbeid hebben om de heilige schriftuur te veranderen? indien 'er onder de groote verscheidenheid der gevoelens, die de Christenheid verdeelen, een eenige gevonden was geweest, die tot dezelve had af of toegedaan 't geen hy bequaam oordeelde om zijn gevoelens te bevestigen, zouden de andere niet het zelfde gedaan hebben? maar zulks is noyt geschied: het blijkt van alle tijden wat geschil 'er oyt onder de Christenen mag geweest zijn, dat zy zig van hunne geschillen altijd op de heilige schriftuur beroepen hebben, en zodanig als de Apostelen die voor de eerste maal in 't ligt gebragt hebben.

III. Tegenw: De wonderen der Christelijke godsdienst zijn niet genoegzaam om te bewijzen dat zy de eenige en ware godsdienst is: Want de Jooden en eenige gevoelens der heidenen hebben

des.

desgelijks hunne wonderen, opwelken zy de waarheid hunner godsdiensten grondvesten.

Antw: 1. De wonderen alleen zijn geen genoegzaam bewijs om de waarheid van een godsdienst vast te stellen, zy dienen alleenlijk om dezelve te bevestigen. Derhalven, indien de leer, die eenige godsdienst oefent, niet heilig is; moeten de wonderen, met welken zy pronkt, als valsche wonderen worden aangemerkt.

2. De gewaande wonderen der heidenen hebben de drie vereischte hoedanigheden niet om voor waare wonderdaaden bekend te worden, te weeten, 1. dat hy, die een wonder doet, het zelve moet voorzien en willen doen. 2. Dat een wonder de kragten der natuur moet te boven streven. 3. Dat men moet verzekert zijn, dat het zelve geschied is. Maar de wonderen der heidenen, als by voorbeeld die van den godsdienst der Formosanen, hebben nergens anders in bestaan als in voorzeggingen van stormen, onweders en andere diergelijke ongemakken, die in het land moesten geschieden; het welk de men-

schelyke kennisse niet te boven ging. Want de donderbuijen, aardbevingen, en pestilentien zyn niet als een natuurlijk gevolg van de gesteltheit des logts, het geen een lange ervarentheid en een ernstige overdenking kan doen voorzien. Ten andere het *Jarhabadiond*, of wetboek, in het welke de wonderen beschreven zyn, word door de Priesters zo heimelijk bewaart, dat zy niet toeflaan dat een eenig mensch daar in mag lezen. Aldus kunnen alle deze wonderen der heidenen niet anders worden gehouden als voor enkele giffingen, of voor verzieringen of bedriegeryeu.

IV. Tegenw: Indien gy niet wilt geloven de wondertekenen of daaden, welke onze priesters ons zeggen door de stigters van onze godsdienst geschied te zijn, gelooft ten minsten die geenen, van welke ik ooggetuyge geweest ben. Ik heb gezien dat den God, die men tot Formosa diend, in het heilige van onze kerken verscheen onder lighaamelijke en tastelyke gedaantens, by voorbeeld onder de gedaante van een leeuw, wanneer hy tegens het volk verstoort, of onder die van een stier, of ram, wanneer

neer zijn gramschap gestilt was. Ik heb hem zelfs in weinig uren en op denzelven dag in verscheide gedaantens zien veranderen, en aan al die geene, die in de kerk waren vergramt en bevredigt te voorschijn komen.

Antw: 1. Dit was een zaak, die de grootheid van den God t'eenemaal onwaardig was, zig aan zijn schepzelen onder de gedaante van zulke onnutte dieren te vertoonen. 2. 'T is ook waarschijnlijk dat zulks een bedriegery der Priesters is, die verschoot van deze dieren hebben, om dezelve aan het volk te doen zien, als zy zulks goedvinden. En dit is zo veel te zekerder, omdat zy niet willen dulden, dat iemand, wie het ook zy, daar toe zal naderen. 3. Indien het een oppermagtig God was, die zodanige veranderingen van gedaante aanneemt, hy zoude zig in 't openbaar vertoonen, en zig zo niet verborgen houden in een bijzondere plaats, alwaar hy niet dan van een zekere zijde kan gezien worden. 4. Om een zodanig wonder te geloven, moesten verscheide andere wonderen het zelve bevestigt hebben.

V. Tegenw. Door dezelve rede kan ik de opstandinge Christi lochenen, want indien hy waarlijk van de dooden is opgewekt, waarom is hy niet zo wel aan zyn vyanden als aan zyn vrienden verschenen? en dewijl 'er niemand is als zijne discipulen, die hem gezien hebben, kan ik dan met de Jooden niet zeggen, dat zy des nagts gekomen zijn, het lighaam van hun meester gestolen, en daar na het gerugt uytgestroit hebben, dat hy opgestaan was? Dit wonder vereischt andere wonderen om het zelve te bevestigen.

Antw: 1. De Apostelen hebben ook een menigte wonderen gedaan, want als zy de dooden hebben opgewekt, de kranken genezen, &c. zulks is altijd geschied in den Naame Jesu Christi. 2. Men zoude ook kunnen vragen waarom heeft God de vyanden Jesu Christi niet in den hemel gevoerd, om hen den zelve te doen zien zitten aan de regterhant zijnes vaders? Waarlijk indien de Jooden hem na zijn opstanding gezien hadden, zy zouden geensins nagelaten hebben te zeggen, dat het een spook, een geest, of iets diergelijks was, want ge-
lyk

lijk zy geen geloof hebben gegeven aan het wonderlyk getal wonderen, die Jesus Christus voor zijn dood gedaan heeft: alzo zouden zy niet meer overtuigt zijn geweest dat hy de Zaligmaker was, wanneer zy hem na zyn opstanding gezien hadden. 3. Te zeggen dat de Apostelen het lighaam Jesu Christi des nachts hebben komen stelen, zulks schijnt zo ongerijmt, dat men zig niet verwaardigen zoude daar op te antwoorden indien men niet wist dat de ongelovigheid zig op de uytsporigste gevoelens vastmaakt. De Jooden zelfs lochenen niet de dood en begrafenis Jesu Christi, zy stemmen toe dat zijn graf wel naauw bewaard was door Soldaten, die alleenlijk ten dien einde aldaar gestelt waren: maar zeggen zy, *dewijl de wagers sliepen, zijn de discipulen van Jesus gekomen, en hebben zijn lighaam gestolen.* * Zy waren dan wel stouthartig geworden, zy, die weinig dagen tevooren hun meester bloedelyk verlieten onder de handen der geener, die gekomen waren om hem te vangen: tot zo verre dat *Petrus*, den yverigste:

V 5

om

* Math. 28. v. 13.

onder hen niet tegenstaande zijn voornemen, niet minder als de anderen de vlugt nam; en hem drie maalen verlorchende, alleenlijk op de stem van een slegte dienstmaagt, die hem beschuldigde dat hy een van zijne discipulen was. Maar laten wy eens vooronderstellen dat de discipulen Jesu Christi van hun eerste vrees bekomen, en stouthartig genoeg geweest zijn om te ondernemen of zy het lighaam van hun meester konden steelen: is het wel mogelijk, dat een getal Soldaaten geplaatst om iets te bewaren alle te gelijk zouden geslapen hebben, zonder dat 'er ten minsten een van hen op schildwagt gebleven was? maar laten wy al toestaan dat zy alle in slaap waren, egter moesten de discipulen Jesu Christi hun tijd wel waarnemen: en hoe zouden zy den steen, die den ingang van het graf toefloot, hebben kunnen wegrollen, zonder zo weinig geraas te maken, dat zy daar door zelfs de soldaaten niet wakker maakten? en schoon zy alle noodzakelijke voorzorgen gebruikt hadden om geen geraas te maken, egter moet men toestaan, dat ten minsten de vrees, die
zy

zy zouden konnen gehad hebben van verrast te zullen worden, hen zeer veel haast zoude hebben doen maken; maar in tegendeel blykt het dat 'er nog be-roertheid nog haast geweest is, wan-neer Jesus Christus uit zijn begraaf-plaats uitging: de doeken, in welke: zijn kostelyk lighaam gewonden was, vond men netjes opgevouwen, en in de eenen hoek gelegd, de zweed-dock, die om zijn hoofd was, in den anderen: het welk de bedaartheid des verstands aan-wijst en geenzins de voortvarendheid van menschen, die eenige zaak met vrees of haast doen. Laat ons vervol-gens ook toestaan, dat de Discipulen het lighaam Jesu Christi weggenomen hadden, waarom zijn zy deswegens niet in het gerigte vervolgt? en indien deze zaak tegens hen konde bewezen wor-den, gaf zulks geen stoffe genoeg om hen te doen straffen? indien de Soldaaten allen sliepen, waarom zijn zy niet gehandelt volgens de strengheid der Joodse en Roomse wet, de welke in diergelijke voorvallen de soldaaten ten dood veroordeelde. Ten laasten deze beschuldiging der Jooden strijd open-baar-

baarlijk tegens zig zelfs; want indien de soldaaten ontwaakt zijn, waarom hebben zy niet belet dat het lighaam gestolen wierd: en indien zy geslapen hebben, hoe weten zy dat zyne discipulen zulks gedaan hebben? Moeten de Jooden niet of zeer dom, of ongemeen vooringenomen, of hardnekkig ongeloovig zijn, dat zy geloof geven aan de wonderen van Mozes en de Propheeten, van welken zy geen andere bewyzen hebben, als de geschiedenis en overlevering, en weigeren te geloven aan die van Jesus Christus, van dewelke zy zelfs oog getuygen geweest zyn.

VI. Tegenw: Het is zeker dat de duyvel wondertekenen kan doen en dat hy 'er gedaan heeft: door wat middel weet men dan dat Jesus Christus zo veel wonderen gedaan heeft, veel eer door de magt Gods als door de magt des duyvels?

Antw: Alhoewel wy niet konden weten tot hoe verre de magt des duyvels zig uitstrekt, egter zyn wy verzekert, dat, alkonde hy diergelijke wonderen doen, als den Zaligmaker des waerelds verrigt heeft, hy met dezelve te doen
het.

het zelfde oogmerk niet zoude hebben; dat is te zeggen, de bevestiging der Christelyke Godsdienst, dewelke zijn rijk vernietigt, en aan haare navolgers niets voorschrijft, het welke niet strekt tot de heerlijkheid Gods en heil des menschelyken geslāgts. Want de duyvel haat het een en het andere te zeer, om het minste te doen, dat tot haar voordeel zoude konnen gedijen. Indien wy dan al toe stemmen dat hy eenige wonderen kan doen, het zijn egter alleenlijk zodanige, op welke de heydenen zig beroemen, dewijl hun godsdienst hem zekerlyk zeer aangenaam moet wezen.

VII. Tegenw: Jesus Christus heeft bekend dat de wonderen van Moses door de magt Gods geschied waren waarom heeft hy dan zyn godsdiensten wet vernietigt?

Antw: Het is waar dat Jesus Christus heeft bekend dat de wonderen van Moses door de magt Gods geschied zyn; maar hy heeft niet voorgegeven de wet te willen vernietigen, want hy verzekert ons uytdrukkelyk het tegendeel. *Ik ben niet gekomen, zegt hy, om de wet*

*te veranderen; maar om dezelve te vervullen **: hy heeft niet als de uitwendigheden afgeschafte, dewelke na zyn komst in den vleese nodeloos geworden waren. Het verbond met de Jooden gemaakt bewijst dat de tijd moest komen, in welke deze uytwendigheden zouden worden vernietigt. Jesus Christus heeft dezelve niet veroordeelt als kwaad, maar alleenlijk als onvolmaakt, en van geen gebruik meer zynde; dewijl dat geene, het welk zy tot nogtoe betceekent hadden, in hem zyn vervulling had gevonden. God was hunne slagtoffers, reuk-offers, en zoen-offers moede, *De tijd was gekomen, dat de waare kinderen God hem moesten aanbidden in geest en in waarheid.* †

VIII. Tegenw: Waaron heest Jesus Christus aan zyn Kerk niet een gedurige magt gelaten om wonderdaaden te doen.

Antw: 't Is ons niet geoorloft Gods geheimen te doorgronden: 't is ons genoeg dat zulks zyn enkel welbehagen is. Wy moeten wel te vreden en voldaan zyn

* Math. 5. v. 17.

† Eu. Jph. 4. v. 23.

zyn dat het hem geliest heeft een godsdienst, die hy ons heeft willen openbaren, door wonderen te bevestigen: maar tegenwoordig nu de kindsheid der kerke voorby, en de Godsdienst door de geheele waereld opgeregt is, zyn de wonderen niet meer nodig: het zy genoeg dat God ons heeft verzekert zodanige zorg voor zijn kerk te zullen dragen dat zelfs de poorten der helle die niet zullen kunnen overweldigen *

IX. Tegenw: Dewijl God voornemens was het menschelijk geslagt door het lijden en sterven van zijn eenigen Zoon te verlossen, waarom heeft hy hem dan niet eerder ja zelfs terstond na den val van Adam in de waereld gezonden, opdat die geenen, die tusschen Adam en Christus geleest hebben, deel hadden aan zyn verlossing?

Antw: 1. Indien ik vraagde waarom God de waereld niet eerder heeft geschapen, ongetwijfelt zoude my niemand rede daar van kunnen geven; egter zoude zulks de baarblykelijkheid der Scheppinge niet verminderen; also ook, schoon men niet kan weeten waarom

God.

* Math. 16. v. 18.

God zijn Zoon niet 4000. Jaaren vroeger in de waereld heeft gezonden, zulks geeft aan de weldaad der verlossinge geen minder zekerheid of kragt. Al het geen men hier van kan zeggen is dit, namentlijk dat de oneindige wijsheid Gods een zekere tijd heeft uytverkoren, welke hy bequaamer als eenige andere heeft geoordeeld, en waar van het hem niet goedgeragt heeft ons de rede te openbaren.

2. Alhoewel Jesus Christus 4000. jaaren na de zonde van Adam is in de waereld gekomen, zulks belet egter niet dat die geene, welke voor zijn komst gestorven zyn, en volgens de naturelyke of geschreven wet wel geleest hebben, aan de verlossinge Jesu Christi geen deel zouden hebben.

X. Tegenw: Zoude God ons door geen ander middel van de straffe der zonden hebben kunnen verlossen als door de dood van zijn Zoon?

Antw: 1. Het schijnt dat 'er geen minder betaling als de dood Jesu Christi nodig was om aan de oneindige regtvaardigheid Gods te voldoen, die een voldocning van een oneindige waarde

afvorderden, tot dewelke geen ſchepzel bekwaam was. 2. Als Gods wijsheid eenig ander middel had kunnen uitvinden om aan zyn gerechtigheid te voldoen, zouden de menſchen wederom kunnen vragen waarom liever dit middel als een ander; zodat, indien diergelijke vraagſtukken van eenige waardy waren, daar uyt zoude volgen, dat God verpligt was aan de menſchen van zyn gedrag rekenſchap te doen, of na hunne verſcheide zinnelijkheden te handelen. 3. Men kan met even zoo weinig rede vragen waarom God de menſchen zo volmaakt niet heeft geſchapeu als de Engelen, of vry van te kunnen zondigen: want hy konde zulks doen, en alſdan zouden wy geen verloſſer noodig gehad hebben. 4. God heeft alle middelen aangewend, die hy bequaam oordeelde om zyn regtvaardigheid en barmhertigheid ten toon te ſtellen, maar *zijne wegen zijn niet onze wegen* *, *zijne oordeelen zijn onbegrijpelijk, en wie is die geene, die in Gods raads beſluit is ingetreden?* † wy zyn derhalven genoodzaakt ons te onderwerpen, de regtvaardigheid van
zijn

* Jef. 55. v. 8. † Rom. II. v. 33.

zijn bestiering te prijzen en hem te bedanken voor de verzekering, die hy ons gegeven heeft, van dat hy den dood des zondaars niet begeert, maar veel eer dat hy zig bekeere, en dat hy leve*. Hoe! waarom zouden wy meer gezag aan de vorsten der waereld opdragen als aan de Koning der Koningen?

Zal een onwetend en plomp onderdaan zijn opperheer, die voor een vader des Vaderlands geagt word, veroordelen, omdat de redenen van staat hem onbekent zijn, die den opperheer somtijds op een wijze doen handelen, welke tegens zijne plompe bevattingsfrijdig is? indien dan een gemeen man niet gerechtigd is om het gedrag van zijn overheer te berispen, omdat hy het geheim niet weet, waarom hy liever op die dan op deze wijze handelt, door hoe veel te kragtiger rede zyn wy verplicht ons te onderwerpen aan de wet die het God behaagt heeft ons op te leggen, zonder dat wy na de redenen vragen, die hem bewogen hebben ons liever deze als eenige andere te geven.

XI. Tegenw: de dood Jesu Christi heeft geen

* Ezech. 18. v. 23.

geen oneindige voldoening kunnen zyn, zodanig als God die afvorderde en de zonde van Adam vereifchte; want als God heeft hy niet kunnen lyden nog sterven, en als mensch is hy niet als een eindig schepzel geweest: en by gevolg heeft zyn lyden geen oneindige verdienften kunnen te weeg brengen.

Antw: De dood Jesu Christi is een tweevoudige genoegdoening, 1. Ten opzichte aan God zijn vader, dewelke niet alleen niet anders voor de verlossing van alle menschen van hem heeft afgevordert; maar die door het bloed van dit eenige slag-offer t'eenemaal verzoent is. Want indien in het oude verbond de offerhanden van eenige beesten genoegzaam waren om de zonden te verzoenen, zulks was alleen uyt kragt van die des nieuwen verbonds, waar van zy niet dan voorbeelden waren, dewelke op zijn tijd moesten vervuld worden. 2. Ten opzichte van de waardigheid des persoons Jesu Christi. Wanneer wy alleenlyk zijn menschelijke natuur aanmerken, zo was hy een schepzel van een uytmuntentheid oneindig boven alle zienlijke en onzienlijke schepzelen; hy

hy was ontfangen door den heiligen Geest, de Zoone Gods genoemd, en van den Vader tot onzen Zaligmaker verordineert. Maar indien wy aanmerken dat zyn goddelyke natuur met zyn menschelijke zelfstandiglijk vereenigt was, zo zijn wy verpligt toetestaan; dat *hy God zijnde boven alles te prijzen in der eeuwigheid* * met zyn vader, schoon hy door deze natuur niet heeft kunnen lyden, deze zelfstandige vereeniging het lyden zijner menschelyke natuur van een oneindige verdienste en waardy gemaakt heeft: en dat by gevolg de regtvaardigheid Gods voor de zonden van alle menschen volkomentlijk voldaan is.

XII. Tegenw: God heeft aan zyn regtvaardigheid niet kunnen voldoen met zyn zoon van de dood te verlossen, want deze zoon God met hem zijnde, zo zoude men moeten zeggen dat God zig zelfs geoffert had: het welk even zo ongerijmt zoude wezen als of men zeyde dat een schuldeyscher zig met zyn ygen geld betaald had, het geen een ander aan hem verschuldigt was.

Antw:

* Rom. 9. v. 5.

Antw: 1. Indien zulks konde gezegt worden, zoude niet alleenlyk de kragt van alle de offerhanden, die oyt geoffert wierden, vernietigt, maar zelfs de eerbied, die wy God toedragen, overtollig en onnut zijn: Want wat konnen wy aan hem opdragen, het welk hem niet toebehoort en niet van hem komt? 2. Men moet ook aanmerken dat God in de groote werken der schiepinge en verloszinge niet alleen door een zyner ygenschappen gewrogt heeft, maar door een algemeene overeenkomst van alle zyn volmaaktheden met den anderen vereenigt. Laaten wy by voorbeeld onderstellen dat 'er eenig schiepzel door zig zelven heeft kunnen worden, zo volmaakt en onafhange van het opperste wezen, dat het zelve bekwaam is geweest om door zyn dood, of met zig voor het geheele menschelyke geslagt te vernietigen, aan de regtvaardigheid Gods te voldoen, alsdan zoude God met van dit schiepzel een voldoening te ontfangen over een komende met de straffe die de menschen verdient hadden, alleenlyk zyn regtvaardigheid vergeenoegt hebben; maar hy zoude geen gelegent-

gentheid gehad hebben om zijn barmhertigheid ten toon te stellen: daar hy nu het een en het ander volkomentlijk bewezen heeft: te weten, sijn goedheid en liefde tegens de menschen door het overgeven van zyn eigen zoon opdat hy tot ons losgeld zoude verstreken; en zyn regtvaardigheid door de geweldige dood, die dezen goeden Zaligmaker heeft geleden.

XIII. Tegenw: Aan wie is dan den prijs onzer verlossinge betaalt?

Antw: Aan God de Vader, welkers altijd durende ongenade wy op ons gchaalt hadden, door het kwetsen van zijn oneindige waardigheid

XIV. Tegenw: maar 't is God den Vader, die ons desen verlosser gegeven heeft.

Antw: Dat is waar, God heeft zijn Zoon in de waereld gezonden, opdat hy voor onze verlossinge zoude leiden en sterven. Indien dit groote werk een uytwerkzel geweest is van de goedheid en barmhertigheid des Vaders, *die de waereld zo lief heeft gehad dat hy zijn ygen Zoon niet gespaart heeft, * dit is 'er ook bezonders in den Zoon geweest, dat hy, kennende zijn vader bidden om hem meer dan*

12.

* Joh. 3. v. 16, Rom. 8. v. 32.

12. legioenen Engelen toe te zenden, die hem uit de handen zijner vyanden kunnen verlossen, * zig gewilliglijk heeft onderworpen, en zig zelfs voor de zonden van alle menschen tot een offerhanden aangeboden: zijnde een offerhande die een reuk van verzoeninge over ons uitgeazemt, en voor ons de zaligheid verdient heeft. Aldus is het wonderlyke werk van de verloszinge des waerelds voleindigt.

XV. Tegenw: Indien de offerhanden, welke de heidenen van hunne eygen kinderen aan den God opofferen, onregtvaardig en onmenschelyk schijnen, het lyden en sterven Jesu Christi moet nog veel onregtvaardiger en wreder schijnen: want het is veel moeilyker te geloven, dat God de offerhande van zijn eenige onschuldige zoon begeert heeft zelfs boven die van eenige duyzende kinderen der schuldige menschen.

Antw: Wy zeggen niet dat de offerhanden der kinderen altijd onregtvaardig en wreed zijn; maar wy houdenstaande dat dezelve uytdrukkelyk van
God

* Math. 26. v. 53.

God moeten geboden zyn: gelijk wanneer hy aan *Abraham* bevel gaf zyn zoon *Isaac* te offeren. Men kan ook even zo weinig zeggen, dat 'er, onregtvaardigheid in God is, omdat hy zyn onschuldige zoon aan de dood heeft overgelevert.

Want men noemt onregtvaardigheid, wanneer men iemand van een zaak berooft, welke men niet voornemens nog bekwaam is hem wederom te geven; derhalven heeft God nog onregtvaardig nog wreed geweest, als hy zyn zoon schonk om eenmaal voor ons te sterven. Hy heeft niet onregtvaardig geweest, dewijl hy hem ten derden dage opgewekt, aan hem een veel heerlyker leven wedergegeven, als hy te voren had, en zyn lyden rijkelyk vergolden heeft, hem stellende aan zyn rechterhand in den hemel, alwaar hy met hem eeuwiglyk moet heersen. God heeft niet wreed geweest, omdat *Jesús Christus* zig zelfs aangeboden heeft om voor ons te sterven, alzo hy den Middelaar wilde zyn tusschen God en de menschen. In tegendeel, indien God de voldoening niet had willen aannemen, dewelke hem zyn zoon voor ons

aane

aanbood, aldan zouden wy grooter reden hebben hem van onregtvaardigheid en wreedheid te beschuldigen, want hy, aan wie iemand schuldig is, word voor wreed en onregtvaardig gehouden, wanneer hy, zijn schuldenaar niet in staat zynde hem te voldoen, weigert de betaling, die een ander voor hem doen wil, aan te nemen.

XVI. Tegenw: Waarom heeft God de offerhande van zyn eenige zoon begeert, daar hy aan de Jooden het offeren der menschen verboden heeft?

Antw: Wanneer God aan de Jooden het offeren hunner kinderen verbied, zo verbind hy zig zelfs daar door niet van noyt een diergelijke offerhanden te zullen afeischen, wanneer eenige bezondere gelegenheid zulks vereischte, gelijk wy reeds in het voorbeeld van *Abraham* en zyn zoon *Isaac* * hebben aangemerkt. 2. God beveelde aan de Jooden geenzins *Jesum Christum* te kruyzen, hy liet alleenlijk toe dat hy onder de handen der boosdoenders verviel, en *Christus* als een lam stom zijnde voor den geene, die het scheert, deed tegen zijn moor-

X

de-

* Gen. 22.

denaars den mond niet open *. 2. Alhoewel de Jooden Jesum Christum onzen Zaligmaker door nijd en quadaardigheid veroordeelt hebben, laat egter God de Vader niet na zyn dood als een verzoenende offerhande voor alle de zonden des waerelds aantenemen.

XVII. Tegenw: Maar de zonden van *Adam* en die van zijne nakomelingschap zijn niet als ongehoorzaamheden tegens God, derhalven was de volmaakte gehoorzaamheid Christi magtig alle de overtredingen der menschen te verzoenen: zo dat het geheel noodeloos was dat hy leed en stierf om ons te verlossen.

Antw: 1. Laaten wy eens vooronderstellen dat God een veel korter en gemakkelijker middel heeft kunnen vinden om ons uyt den staat des verderfs, in welke wy waren, te verlossen, zullen wy hem daar door veroordelen, dat hy zulks niet gedaan heeft? Jesus Christus konde met een eenig woord alle ziekten genezen. Moest den blindgeborene tegens hem niet gemort hebben, omdat hy een weinig slijck met zyn speek-

* Es. 53. v. 7. en 1 Pet. 2. v. 23.

ſpeekzel gemengt op de oogen ſtreek, en hem na de waterbron van Siloam zoud? 2. Indien men zig verbeeld dat de zonden van *Adam* niet anders als een ongehoorzaamheid is, zo bedriegt men zig; want hy was niet alleen ſchuldig aan ongehoorzaamheid, omdat hy gegeten had van een vrugt, welke God hem had verboden aan te raken, maar daar nevens ook aan ongelovigheid, omdat hy veel eer aan de redenen van de ſlang als aan de dreigementen Gods geloofde, alſmede aan grootsheid zig verbeeldende dat hy God zoude gelyk zyn. 3. Indien men gelooft dat Chriſti onbesproke leven een genoegzaame betaling heeft kunnen zyn voor de zonden van het menſchelyk geſlagt, zo bedriegt men zig wederom, want devol-doening moet met de ſtraffe overeenkomen. God had *Adam* met de dood gedreygt, en *Jesus Chriſtus* konde onze ontſlaging niet verwerven als met voor ons te ſterven.

XVIII. Tegenw: *Adam* was met een eeuwige dood gedreygt; maar *Jesus Chriſtus* heeft dezelve niet geleden, nog is tot de eeuwige ſtraffen veroordeelt.

X 2

Antw;

Antw: Jezus Christus heeft de eeuwige straffen niet uirgeslaan, die wy verdient hadden; maar men kan met regt zeggen dat zyn lijden en bloedige dood, door de hevigheid der pijnen, die hy geleden heeft, niet minder zijn geweest als die der verdoemden. Zoo dat, schoon wy een eeuwige dood verdient hadden, het egter God behaagt heeft de tijdelijke smerten, aan welke onzen Zaligmaker zig gewillig heeft onderworpen, tot een voldoeninge voor ons aan te nemen. Zodat deze offerhanden een verzoeninge voor onze zonden geweest zijnde, en ons wederom in vriendschap met God gebragt hebbende, Christus *αυτι υπων* dat is te zeggen in onze plaatze is gestorven.

XIX. Tegenw: Het schijnt my zeer vreemt dat Jesus Christus, die zelfs na zyn menschelijke natuur met allerley deugden en volmaaktheden begaafd was, en zig gewilliglijk heeft aangeboden om voor ons te lijden, in zyn smerten niet zo groote vreugde en moedigheid getoont heeft, als men zegt dat de Martelaars hebben doen blijken. *Zijn ziele was bedroeft tot de dood toe* *. En de ge-

* Math. 26. v. 38.

dagten van dat hy ging lijden, deeden op hem zodanigen indruk, dat hy daar door bloed zweetede en *zijn vader driemaal bad dat den drinkbeker der doodsfangsten en smerten van hem mogt voorbygaan **, die hy zig op het punt zag van te moeten drinken. Ten laatste, aan het houte des Kruises, weinig te voren eer hy den geest gaf, riep hy uyt *mijn God, mijn God waarom hebt gy my verlaten? †*

Antw: 1. Wy zijn niet t'eenemaal verplicht te geloven al het geen men van de martelaars verhaalt; mogelijk heeft men met voordagt onder de omstandigheden van hun dood veele zaaken gemengt, welke geoordeelt wierden te kunnen dienen om de Christenen in een tijd van vervolging aan te moedigen, en dezelve op te wekken om hunne standvastigheid na te volgen. 2. De Martelaars hebben mogelijk in het openbaar meer moed doen blijken als in hunne inwendige smerten, en indien zy hun best deeden om de zwakheid van hun natuur te overwinnen, zulks is geweest

X 3

* Math. 26. v. 39. 42 en 44.

† Math. 27. v. 46.

weest om de vreeze der andere belyders te verminderen. 3. Wanneer alles, dat de geschied-boeken der Martelaren van derzelve geloof en stantvastigheid verhalen, enkele waarheid was, zulks zoude aan den heilige Geest moeten geschreven worden, dewelke hen in deze gelegentheden door de inwendige vertrooltingen, en de hoope van een eeuwige vergelding ondersteunde. Maar het is aldus met de Zoone Gods niet geweest, zijn menschelijke natuur met alle de zonden der menschen beladen zijnde was voor een tijd overgegeven aan de uiterste gestrengheid der gramschap Gods: zijne inwendige smerten waren even zo levendig en bitter als die in welke zijn lighaam gedompelt lag; zodat het geenzans te verwonderen is, dat Jesus Christus, die een mensch was gelijk wy, van alle vertroosting ontbloot bedroeft en beroert is geweest op het beschouwen van al het geene hy voorzag te zullen moeten lijden, en dat hy zelfs in het bitterste van zijn smerten gescheenen heeft zig aan zijn vader van de gestrengheid zijner regtvaardigheid te beklagen, met hem te vragen
 waarom

waarom hy hem hadde verlaten. Daarom, indien wy beroepen wierden om ter liefde van Christus te sterven, en wy in ons die vastigheid en vertroosting, die de martelaars in het midden hunner wreeditte pynigingen gehad hebben, niet gevoelden, moeten wy daaruyt geenzins besluiten, dat onze offerhande Gode niet aangenaam zoude zijn: want als wy na het voorbeeld Jesu Christi onzen meester, ons gewilliglijk aan de goddelyke willen hadden onderworpen, zulks zoude genoeg zijn om onze *dood voor God kostelyk* * te maken. 4.

De droetheid, vreeze en doodsangsten Jesu Christi strekken om ons de uitnemetheid en het gewigt der smerten te doen begrijpen, die hy voor ons zo gewillig heeft geleden; maar het geen ons vertrouwen boven alles moet vermeerderen, is de gedagten dat hy, die voor ons verzogt is geweest, geleden en gestorven heeft, altyd vaardig is om ons te helpen en vertroosten in de bezoeking en ongemakken, welke de goddelyke voorzienigheid ons van tijd tot tijd komt toe te zenden.

T 4

XX.

XX. Tegenw: Het geheym van een zelfstandige drieenigheid in de eenheid van het goddelyke wezen, gelyk de Christelyke godsdienst leeraard, is waarlijk voor my een gehcimenis, en schijnt my strijdig te zyn tegens de reden, en tegens de bevatting die ik van de eenvoudigheid der goddelyke natuur gekregen heb.

Antw: Men moet het geen boven de reden is niet verwarren met het geen tegens de reden strijdig is. Wy bekennen zelfs tegenwoordig zeer veel zaken, dewelke, schoon zy ons verstand te boven gaan, egter niet nalaten zeer redelijk te zyn. Laaten wy eens vooronderstellen dat een mensch in het uiterst der Noorderlanden geboren een besluit nam om na eenige gewesten van Africa of America te reizen, het welke landen zyn die voor de hevigste hette der zonne blootstaan, en alwaar de inwoonders noyt sneeuw of ys gezien en daar van noit hadden hooren spreken, en dat hy hen zegt dat het water in zyn Land op zekere tijden des jaars zig zo verhard, dat het zelve de allerzwaarste dingen kan dragen, en zelfs
men-

menschen en beesten daar over als over de aarde kunnen gaan: deze menschen zouden zekerlyk zeggen dat zulks tegen de reden en de natuur van het water strijdig is: en omdat nog de reden, nog de ondervinding hen noyt het tegendeel hadden doen zien; zo is het zeker dat zy dezen Noordzen reiziger zoude beschuldigen van hen logens te willen opdringen. Maar indien dit volk wegens de vroomheid en opregtigheid van deze man volkomentlijk overtuigt was: indien hy hen verzekerde zulks een zaak te zijn die hy met zijn oogen heeft gezien, en dat hy niet zoude willen liegen om alle de goederen des waerelds, 't is waarschijnlijk dat zy geloot zouden geven aan zijne getuygenis, schoon zy niet begrepen hoe zulks kan wezen. Hy, die de zeilsteen eerst heeft gevonden, of die deszelfs verwonderlyke eygenschap ontdekt heeft, wierd zekerlyk op de eerste bekendmaking, welke hy daar van deed, niet geloofst, zeer veel menschen twijfelden aan de waarheid van deze ontdekte nieuwigheid, en een veel grooter getal hield het zelve onmogelyk. Eyndelyk de waereld

door de ervarentheid overtuigt zijnde, vind men zig genoodzaakt het wezen van een zaak toe te stemmen, dewelke in zig zelfs buyten het bereik van ons verstand is, en de behendigste wijsgeere vinden zig na duyzent gissingen, re leneringen, vooronderstellingen, en gewaande betooningen gedwongen dit wonder der natuur onder de verborge hoedanigheden van Aristoteles te plaatsen, en te bekennen dat zulks het begrip des menschelijke verstands te boven gaat. Het zelfde kunnen wy van de geheimen des Christendoms zeggen: een Jood, een heiden: die noit eenige kennisse van de leere des Euangeliums gehad heeft, houden het geheim der drieenheid voor een ongerijmde zaak, strijdig tegens de uyerlyke zinnen en de natuur van God; maar indien hy eenmaal overtuigt was, dat Jesus Christus, die de zelve heeft geleeraard, veel grooter dan alle de Propheeten is geweest, dat hy de Zoone Gods was, en dat hy, wel verre van ons die te willen opdringen, deze leer door een oneindigheid van wonderen heeft bevestigd, God zelfs uyt de hoogte der
he

hemelen verklaart hebbende dat hy was zyn welbeminde Zoon, die de geheele waereld moest verwagten, indien, zeg ik, een Jood of een heiden eenmaal van alle deze waarheid overtuygt, was hy zoude gelijk als wy besluyten, dat, alhoewel dit geheim de reden te boven gaat, egter het zelve met de reden niet strijdig is, en hy zoude met nedrigheid een leer omhelzen, dewelke het beginzel, den hoek en grondsteen is van de geheele stelling des Euan-geliums en de geheele huishoudinge der genade.

XXI. Tegenw: Wist Jesus Christus noch een kind zynde, dat hy God was?

Antw: Wist gy op uw ouderdom van zes maanden dat gy een redelyk scepzel was? De godheid is niet gehouden zig te openbaren, voor dat zy zulks nodig oordeelt, en schoon zy alle dingen vervult, egter doet zy haar tegenwoordigheid overai niet gevoelen de inwendige werkingen van de zelfstandige vereeniging der goddelijke met de menschelyke natuur Jesu Christi zyn zaaken, die wy niet moeten doorgronden, om

dat het God niet behaagt heeft ons de-
zelve te openbaren.

XXII. Tegenw: Dewijl de waar-
heid der Christelyke godsdienst zo klaar
en zo overtuigende is, en dat deszelfs
leeringeu zo uytmuntende zijn, waar-
om leven alle Christenen niet in de
oeffening des deugds, tot welke hun
godsdienst hen verplicht? my dunkt, dat,
indien zy waarlijk geloofden het geen
zy met den monde belijden te geloven,
zy ten minsten voor het grootste ge-
deelte een geheel ander leven zouden
lijden.

Antw: Deze vraag is zeer redelijk:
ik zegge met u dat het grootst gedeel-
te der Christenen zulks alleen met de
naam zyn: zy hebben de waarheid ge-
kent en zyn daar in van hun jeugt aan
onderwezen: zy zijn bevrijd van de
vooroordeelen aller valsche leeringen.
De waarheden, die ik u verthoont heb,
en de bewijzen, die ik u daar toe heb
bygebragt, zyn hun eigen, en egter
schijnen zy dezelve te veragten, offen
minsten zy letten daar niet op. Weet
dat hun oordeel daarom ook des te
zwaarder zal zijn. Hunne gebreken
moe-

ten u niet ergeren, en gy moet daar uyt niet eenig gevolg trekken tegens de waarheid der godsdienst; gedenkt aan deze woorden van onzen Zaligmaker, dat den dienaar, die de wille van zijn meester kende, en dezelve niet deed, met veele slagen zal geslagen worden, &c. * en op een andere plaats zy zullen komen van het Oosten en van het Westen, van het Zuyden en van het Noorden plaatsse nemen in het Koninkryke Gods, dewyl gyl., die aan de deur staat, daar buiten zult gedreven worden †, dat is te zeggee dat God uyt de verre afgelegenste hoeken des waerelds de volkeren tot de kennisse van zijn waarheid zal roepen, om de plaats der Christenen te vervullen, dewelken zijn genade veragt en in hunne zonden volhard hebbende zullen veroordeelt worden tot het eeuwige vuur.

Ziet daar de voornaamste tegenwerpingen die ik tegens de Christelijke godsdienst inbragt, over dewelke men my t'eenemaal voldaan heeft. De goddelijke goedheid zy eeuwiglijk gedankt, die my door zyn genade heeft geroepen,

X 7

pen,

* Luc. 12. v. 47. en 48.

† Math. 8. v. 11 en 22.

494 *Beschryving van het Eyland &c.*
pen, door zijn geest verligt, en door
zijnen dienaar geleid heeft op het reg-
te pad, het welke ten eeuwigen leven
strekt. Den hemel geeft, dat ik noyt
daar van afwijke: en aan deze groote
God, Vader, Zoon, en heilige Geest
zy alle eer en heerlijkheid, van nu aan
en tot in eeuwigheid. Amen.

BLAD-

BLADWYZER.

DER

HOOFDSTUKKEN.

I. HOOFDSTUK.

Van de vrugtbaarheid, gelegenheid, uitgestrektheid en verdeeling van het Eyland Formosa. Pag. 1.

II. HOOFDSTUK.

Van de groote veranderingen, die in 't Eyland Formosa zijn voorgevallen. 4.

III. HOOFDSTUK.

Van de manier der regering van het Eyland Formosa, en van de wetten, die den Keiser Meryaandanoo aldaar heeft opge-regt. 31.

IV. HOOFDSTUK.

Van de Godsdienst der Formosanen. 42.

V. HOOFDSTUK.

Van het geloof der Formosanen wegens den staat der zielen na de dood. 68.

VI. HOOFDSTUK.

Van de verkiezing en het ampt van den Opper-priester, Groot-offeraar, verscheide mindere Priesters en Offeraars; en van de Geestelijken, die in 't gemeen onder het bestier van een Oversten leven. 74.

All.

BLADWYZER.

VII. HOOFDSTUK.

Van de plegtigheden, die op de dagen des viertijds worden waargenomen. 82.

VIII. HOOFDSTUK.

Van de verscheide gebedens, welke de Formosanen in het aanbidden van den God en de sterren gebruiken. 88.

IX. HOOFDSTUK.

Van de plegtigheden des huwelijks. 91.

X. HOOFDSTUK.

Van de plegtigheden, die omtrent de geboorte der kinderen worden waargenomen. 96.

XI. HOOFDSTUK.

Van de Begravenissen. 99.

XII. HOOFDSTUK.

Van de kleeding der Priesters en Geestelijken. 104.

XIII. HOOFDSTUK.

Van de verscheide soorten van kleederen der andere Inwoonders van Formosa, volgens de rang, staat, en gelegentheid des volks. 112.

XIII. HOOFDSTUK.

Van de verwe, gestalte, en besondere hoedanigheden der Formosanen. 127.

XV. HOOFDSTUK.

*Van de Steden, Hoven, Burgten, en be-
zonn-*

BLADWYZER.

zondere huizen van Formosa. 131.

XVI. HOOFDSTUK.

Van de verscheide gewoontens der Formosanen. 142.

XVII. HOOFDSTUK.

Van eenige andere bygelovige gewoontens des gemeenen volks van Formosa. 157.

XVIII. HOOFDSTUK.

Van de taal der Formosanen. 168.

XIX. HOOFDSTUK.

Van de vrije konsten en handwerken. 183.

XX. HOOFDSTUK.

Van de wapenen, die tot Japon en Formosa 't meest in gebruik zijn. 192.

XXI. HOOFDSTUK.

Van de speeltuygen der zangkonst, die tot Japon en Formosa 't meest in gebruik zijn. 196.

XXII. HOOFDSTUK.

Van de wijze op welke de kinderen tot Formosa worden opgevoed. 199.

XIII. HOOFDSTUK.

Van de koopmanschappen, die men tot Formosa vind, en van die goenen, welken aldaar ontbreken. Pag. 202.

XIV. HOOFDSTUK.

Van de bezondere soorten van dieren dezès Eylands. 206.

XXV.

BLADWYZER.

XXV. HOOFDSTUK.

Van de Aardvrugten. 208.

XXVI. HOOFDSTUK.

*Van de spijzen, die de Formosanen doorgaans
het meeste eeten.* 214

XXVII. HOOFDSTUK.

*Van de ziekten, die de Formosanen eigen
zijn en de bebulpmiddelen, die zy daar
toe gebruiken.* 218.

XXVIII. HOOFDSTUK.

Van het gewigt en de maten. 223.

XXIX. HOOFDSTUK.

*Van de verscheide geld-munten, die men tot
Formosa en in geheel Japon vind.* 226.

XXX. HOOFDSTUK.

*Van de inkomsten des Konings, Onder-ko-
nin, Curilhan, of groot-opperbevelheb-
ber en eenige andere Grooten, die tot aan-
merkelijke ampten of waardigheden ver-
heven zijn.* 229.

XXXI. HOOFDSTUK.

*Van de zeezaken van Formosa en de Reis-
tuigen, van welken men zig bedient in
het reizen over Land.* 231.

XXXII. HOOFDSTUK.

*Van de toerusting en 't heerlijk gevolg des
Onderkonings en des grooten Opperbevel-
hebbers, ten tijde als zy den Keyzer gaan
begroe-*

BLADWYZER.

begroeten.

233.

XXXIII. HOOFDSTUK.

*Van de droevige gevolgen der Jesuïtse be-
zendingen in Japon, sedert den Jaare
1549. tot den jaare 1616. en de voor-
naamste redenen, door welke de Japone-
sers genoodsaakt zijn geworden om de-
zelven en alle de Christenen uyt hun Land
uyt te roeijen, en hen het weder inkomen
op straffe des doods te verbieden.*

237.

XXXIV. HOOFDSTUK.

*Van de aankomst der Hollanders in Japon na
de slagting der Christenen en van de mid-
delen, die zy aangewend hebben om 'er
zig vast te maken, of ten minste de vry-
heid te hebben om aldaar te mogen hande-
len.*

261.

XXXV. HOOFDSTUK.

*Van de middelen, die de Jesuiten tegen-
woordig gebruyken om tot Japon en For-
mosa te komen, en aldaar onbekent te kon-
nen leven.*

269.

XXXVI. HOOFDSTUK.

*Verhaal der reyzen van d'Heer Psalmana-
azaar geboortig van Formosa door ver-
scheiden Landen van Europa, en van de
vervolging, die hy tot Avignon heeft ge-
leden.*

Pag. 276.

XXXVII.

BLADWTZER.

XXXVII HOOFDSTUK.

Van't geen d' Hr. Palmanaazaar wedervaren is, sedert zijn vertrek uyt Avignon, tot dat hy in Holland is aangekomen. 324

XXXVIII. HOOFDSTUK.

Oorzaaken der bekeering van d' Hr. Georgius Psalmanaazar. 346.

XXXIX. HOOFDSTUK.

Vervolg van de oorzaaken der bekeering van d' Hr. Georgius Psalmanaazar. 361.

XXXX. HOOFDSTUK.

Verscheide tegenwerpingen tegens de Christelyke Godsdiensst, en derzelver oplossingen 455

C A T A L O G U S

Van allerley Musijk,

Met hare Pryse, t welk te Rotterdam
by Pieter van der Veer Boekver-
kooper te bekomen is.

*Livres de Chant François à une & plusieurs
voix.*

L Es airs sérieux & à boire, des Mois de Janvier,
Fevrier, Mars, Avril, Mai, Juin, Juillet, Août,
Septembre, Octobre, Novembre & Decembre de
l'année 1701. augmentez considérablement, cha-
que Livre séparé à 1. florin, & quand on les prend
complets à f. o. 15

Les Ais sérieux & à boire des mois de Janvier, Fé-
vrier, Mars, Avril, Juin, juillet, Août, Sep-
tembre, Octobre, Novembre & Decembre de
1702. augmentés de même, chaque Livre séparé
à 1. florin, & quand on les prend complets à
f. o. 15.

Les Ais sérieux & à boire des Mois de Janvier,
Fevrier, Mars &c. 1703. chaque livre séparé à
f. 1.

*On continuera d'imprimer tous les Mois les Livres
d'Airs qui paroîtront à Paris, augmentés de
plus de la moitié de quantité de beaux Ais ma-
nuscris & des plus beaux Ais des Opera nou-
veaux.*

Recueil d'airs sérieux & à boire, li prem. gr.

f. 1. 10

livre second.

f. 1. 10

livre troisième.

f. 1. 10

livre quatrième.

f. 1. 10

livre cinquième.

f. 1. 10

Les

Catalogus van

- Les Airs à chanter de la Tragedie d'Esther. f. 12
 Athalie Tragédie composée par Mr. Racine & les
 chœurs mis en Musique par Mr. Konink
 f. 2. 10
- Les Pseaumes de Godeau à quatre parties. f. 2.
- Les airs à chanter de la Comédie je vous prens
 sans Verd: f. 8
- Les airs à chanter de la Comédie, la Foire de Besons
 avec l'augmentation. f. 8
- Les airs à chanter de la Comédie, le mary sans fem-
 me, gravé. f. 6
- Les airs à chanter de la Comédie, attendés moisous
 l'Orme, gravé f. 6
- Les airs à jouer & à chanter de l'opera de Village, à
 7. parties, 3. pour les voix & 4. pour les instrum
 en 6 livres gravé. f. 1. 2
- Les airs d'Abel, pour le concert du Doule. f. 6
- L'amour vainqueur Pastorale chantée devant S. M.
 le 13 Août, devant Monseigneur le 9 devant Mon-
 sieur & Madame le 15, composée par le fils de
 Philidor l'aîné ordi de la Musique du Roy.
 f. 2,
- Airs & Dialogues à 1, 2, 3, 4 & 5. voix avec des
 Ritournelles composéz par M. Lambert Maître
 de la Musique de la chambre du Roy. f. 7.
- L'Opera le Triomphe des Arts. f. 1 13
- Les Trios des Opera de Lully, scavoir Bass' chan-
 tante accompagnée de 2 violons & 2. dessus de voix
 chantas ou jouans & 1. Basse. f. 6.
- Livres d'Airs Italiens & Flamands & traitéz
 de Musique.*
- Cantate e Ariette à vocé sola con. infl. e senza Autore
 N. F. le grand, *libro primo.* f. 1. 13.
- Cantate e Ariette a vocé sola con violini e senza del
 Signore N. F. le Grand, *libro secondo* f. 1 13
- Francesco Antonio Pistochi, opera prima, 6 cantati.
 a Duetta,

allerley Musijk.

- 2 Duetti, 2 ais François & 2 Allemans. f. 4.
Cantate à 1 e 2 voce col B. C. del Signore Scarlati ,
Opere prima. f. 2.
Cantate e Ariette à voce sola con violini ad libi-
tum del Signore Parololi e altry famosi Autory f. 3.
Les mêmes sans violons. f. 2.
Cantate à 1 e 2 voce con Tromba e Flautie senza ,
del illust. Sig. Caldara, polaroli, Marini, Albino-
ni & altri Autory. f. 2. 10
Hollandte Minne en Druk-liederen door S. de Ko-
nink. f. 1. 10
Traité de composition par Mr. de Nivers, François
& Flamand. f. 1. 13
Elemens ou principes de Musique avec la maniere du
chant, par Mr. Loulié f. 1. 10
Nouvelle Méthode pour apprendre à chanter avec
la maniere de faire les agrémens quand ils ne
font point marquez, par Mr. Rousseau. f. 1. 10
*Livres de Messes & Motets à une & plusieurs
voix avec & sans Instruments.*
Alexandro Grandi Opera terza 3 Missæ à 3 e 4 voce,
con violini e senza. f. 4. 10
Pietro de Gli Antonie opus octavum, 3. Missæ a 3 vo-
ce 2 canti e basso con 2 violini ad libitum.
f. 4.
Bassani opus octavum, Mottetti à voce con 2. vio-
lini f. 4. 10
Bassani Opera undecima, Mottetti à 1, 2, 3 & 4 vo-
ci con violini e senza. f. 4. 10
Bassani Opera duodecima 12 mottetti à voce sola con-
due violini ad libitum. f. 4.
Bassani Opera XIII, Mottetti à voce sola con 2 vio-
lini f. 3.
Bassani Opera XVIII, 3. Missæ à 4 e 5 voci con vio-
lini e Ripieni. Et bassani Opera XX. Missa per li
De

Catalogue de Musique.

- Defonti, concertata à 4 voci con violini e Ripieni
sous deux ensemble. f. 9.
- Moteti à 1, 2, 3 e 4 voci e 2 instr. autore S. de Ko-
nink. f. 4.
- Dix motets de G. Hugo Wilderer vice maître de la
Chapelle del El. Palatin à 2, 3 & 4 voix & instr. 4.
- Cherici Opera sexta, moteti à 2 e 3 voce con vio-
lini e senza. f. 4. 10
- P. Benedicte à S. Josepho, opera nona, messe & mo-
tets, à 1, 2 & 3. voix & instr. f. 4. 10
- Messe & motets de Mr. Fioco à 1, 2, 3, 4 & 5 voix
& 3, 4 & 5 instrum. f. 5.
- Alphonso d'Eve. Opera prima, messe & motets, à 1
2, 3, 4 & 5 voix & 5 instrum. f. 6.
- Joanne Baptista Allegri opera prima, 12 motetti à vo-
ce sola con 2 violini, violoncelle, e B. C. f. 5
- Motetti à 1, 2 e 3 voci parte con instrumenti e parte
senza, di Giacomo Batistini, Maestro di Capella
della Catedrale di Novara, Opera seconda f. 4. 10
- Motetti à 2 e 3 voci con Violini e senza de Giuseppe
Aldrovandini Academico Filarmonico, Opera
prima. f. 4.
- Salmi concertati à 2 e 3 voci con violini per tutto
l'Anno, da Gio Baptista Bassani Opera 24 f. 4. 10
- Antifonie sacre à voce sola con violini per tutto l'an-
no, due Tantum ergo e Motetti à une due e tre
voci con instrumenti del Signore Battista Bassani
Opera 26 f. 4. 10
- Livres de pièces pour les Flûtes, les Hautbois,
le Chalumeau, & pour les Violons à la Fran-
çoise à 2, 3, & 4 parties.*
- Fanfarses pour les Chalumeaux & les Trompettes, pro-
pres aussi à jouer sur les flûtes, violons & Haut-
bois à 2. & 3. parties composées par Jaques Phi-
lippe DreuX, f. 1. 13

allerley Musijk.

- Les Trios de M. de la Barre pour les violons, flûtes
& hautbois, *livre second*, gravé f. 3. 10
- Les airs à jouer de l'Opera le triomphe de l'amour,
à 3. parties, gravé. f. 1. 10
- Les airs à jouer de l'Opera, de Phaëton, à 4. parties,
gravé. f. 1. 13
- Les airs à jouer de l'Opera de Bellérophon à 4. par-
ties, gravé. f. 1. 13
- Les airs à jouer de l'Opera d'Isis à 4. parties, gra-
vé. f. 1. 13
- Les air à jouer de l'Opera d'Amadis, à 4. parties.
gravé f. 1. 13
- Les airs à jouer de l'Opera de Cadmus à quatre par-
ties, gravé f. 1. 13
- Les airs à jouer de l'Opera de Persée a quatre par-
ties, gravé. f. 1. 13
- Les airs à jouer de l'Opera de proserpine à quatre
parties, gravé f. 1. 13
- Les airs a jouer de l'Opera le Temple de la Paix a
quatre parties, gravé f. 1. 13
- Les airs a jouer de l'Opera de Roland a quatre par-
ties, gravé. f. 1. 13
- Les airs a jouer del'Opera d'Atis a quatre parties,
gravé. f. 1. 13

*On grave tous les Airs des Opera de Mr. Lully
de la même manière.*

- Recueil d'airs a 4 instr. tirés des Opera, Tragédies &
Comédies de M. Purcel. *livre second*. gr. f. 4.
- Les Trios de M. Konink pour toutes sortes d'instru-
mens, *livre premier*, gravé f. 1. 16
- Les Trios de M. Konink pour toutes sortes d'instru-
mens. *livre second*, gravé. f. 2.
- Les Trios de M. de la Barre pour les flûtes, violons
& hautbois, *livre premier*, gravé. f. 3. 10

Catalogus van

- Les Trios de M. Marais pour les flûtes, violons, hautbois, & dessus de viole, nouvelle édit. gr. f. 5.
- Les Trios de différens Auteurs pour toutes sortes d'inst. mis en ordre par M. Babel, *livre premier*, gravé. f. 4. 10.
- Les Trios de différens Auteurs pour toutes sortes d'inst. mis en ordre par M. Babel *livre 2.* f. 3. 10
- Les Trios d'Anders pour toutes sortes d'instrumens gravé. f. 1. 10
- Les Trios de différens Auteurs pour la flûte & le violon f. 1. 10
- Les Trios des Opera de Lully pour les voix & les instr. f. 6.
- Les Trios de M. Jean Lenthon Ordinaire de la Musique de sa Majesté Britannique pour toutes sortes d'instrumens, gravé: f. 1. 13.
- La fuite du Roy d'Angleterre pour la flûte & le violon. f. 1.
- Ouvertures Allemandes, farabandes, courantes, &c. à 3 & 4 part. pour la flûte le violon & le hautbois, complées par Nic. Déroziers, gr. f. 4.
- Pièces en Trio pour les violons, flûtes & hautbois, composées par M. Lambert, Maître de la Musique de la Chambre du Roy, gravé. f. 3.
- Suites faciles pour une flûte ou un violon & une B. C. de la composition de Mrs. du Fau, l'Enclos, Pinel Lully Bruynings le, Fevre & autres habiles Maîtres avec les agrémens marquez en faveur de ceux qui commencent à apprendre, gravé, f. 1. 10
- Pièces en Trio pour les flûtes, violons & Hautbois composées par M. de la Maillerie, gravé f. 3.
- Trois suites de pièces & sonates pour le violon, la flûte, le hautbois & particulièrement le dessus de viole avec une B. C. composée par Mr. Heudeline, gravé f. 2. 10

allerley Musijk.

Six Suites pour un violon, flûte ou hautbois & B. C.
composées par M. Dicupart, gravé. f. 3.

Les Trios de Mr d'Eve pour les flûtes, violons &
hautbois, seconde édition considérablement aug-
mentée & gravée en taille douce. f. 3.

Pièces à 3 & 4 parties pour les flûtes, violons & haut-
bois, composées par Mrs Paisible & King. f. 5.

Suites en Trio pour les Flûtes, Violons & Haut-
bois composées par Mr Dérosiers musicien de
la chambre de S. A. E. Palatine *livre premier*,
gravé. f. 2. 10

Suites en Trio pour les Flûtes, Violons & Hautbois
composées par Mr. Dérosiers Musicien de la
chambre de S. A. E. Palatine *livre second*, gra-
vé. f. 2. 10

Suites en Trio pour les Flûtes, Violons & Hautbois
composées par Mr. Dérosiers Musicien de la
chambre de S. A. E. Palatine *livre troisième*,
gravé. f. 2. 10

Pièces en Trio pour les Flûtes, Violons & Hautbois
composées à la manière Italienne & à la manière
Françoise par L. R. P. L. C. f. 3.

*Pièces à l'Angloise & à l'Italienne pour les Flû-
tes, les Hautbois & les Violons.*

Le premier livre de toutes les contredances Angloi-
ses, gravé. f. 1. 10

Le second idem, gravé. f. 1. 10

*Ces livres joints aux contredances suivantes con-
tiennent toutes les Contredances.*

Nouvelles contredances Angloises, gravé f. 1. 10

Le quatrième livre des Contredances Angloises,
gravé f. 11.

Contredances de différentes Nations de l'Europe le

Catalogus van

- dessus & la basse, grave. f. 2.
- Le Musicien Maître de Danse contenant 118. Danses
& Contredances tant Angloises que Hollandoises
& Françoises a un Dessus & une Basse, propres a
jouer sur les Flûtes, Violons & Hautbois f. 2. 10
- Oude en Nieuwe Hollandse boeren lietjes en Con-
tredansen, grave. f. 1. 10
- Oude en Nieuwe Hollandse boeren lietjes en Con-
tredansen tweede deel, grave f. 1. 10
- Duos de divers Maîtres Anglois pour la Flûte & le
violon, grave f. 1. 13
- Duos de divers Maîtres Anglois, pour la Flûte, choi-
sis & mis en ordre par Mr. Bingham, *livre premier*,
grave f. 1. 13
- Duos & sonates pour la Flûte choisis & mis en ordre
par Mr. Bingham, *livre second*, grave f. 2. 5
- Duos & sonates &c. de Mr. Bingham *livre troisieme*,
grave f. 2.
- Overtures, Sonates & Airs a 2 Flûtes de Mrs. Si-
mon Barret, Finger, Nicolo & Walther, gra-
ve f. 2.
- Six Sonates de différens Maîtres Italiens & Anglois
a 2. dessus d'in flutes ou violons, choisies & mises
en ordre par Est. Roger, grave f. 2.
- Six Sonates idem a une Flûte & une Basse gr. f. 2.
- Douze Sonates a 2. Flûtes, violons ou hautbois com-
posees par S. de Koning, grave f. 3.
- Douze Son. idem a une flûte & une basse, gr. f. 3.
- Six sonates, 3. a 1. flûte & 1 Bass. C. & 3 a un vio-
lon & une Bass. C. composees par M. D. Puteel,
gr. f. 2.
- Quatorze sonates a deux Flûtes, six de Mr. Fin-
ger, six de Mr. Cortivil et deux de Mr. Paissi-
ble, grave. f. 3.
- Six sonates, a cinq parties, deux Flûtes et 2. hautbois,
ou violons et basse C. de Mrs. Finger et Keller,
grave

allerley Musijk.

- grave. f. 4.
Huit Sonates a trois instr. deux Flutes ou violons et
une basse de Mrs. Orme et Keller, grave f. 3.
Huit Sonat. a deux Flutes, 6 de Mr. Rogers, 1 de
Mr. Paisible et une de Mr. Arcangelo Corelli,
grave f. 2.
Quatorze sonates pour le violon et particulièrement
le hautbois a six parties, composees par Mr. Ro-
sier, grave. f. 6.
Finger Opera seconda consistant en six sonates 3 a
un violon et 3 a une Flute et une B. C. gr. f. 1. 13
Six sonat. 3 a une Flute et trois a un violon et 1
B. C. de Mr. Crofts et un maistre Italien, gra-
ve f. 1. 13
Six sonates a Fluto solo col basso continuo, trois
d'un maistre Italien et trois de Mr. Finger, gr.
f. 2.
Six sonates de Mr. Keller, dediees a la Princesse de
Dannemark, les trois premieres a 2. violons, une
Alte, une Trompette et une Basse, et les trois au-
tres a deux Flutes, et deux hautbois ou violons, et
une basse continue, grave f. 4.
Douze Sonates a une Flute et 1 Basse et deux caprices
a deux Flutes et 1 Basse, composees par M. An-
dreas P'archam, Opera prima, grave f. 3.
Godfry Finger, Opera terza, dix sonates a une
Flute et une Basse cont, grave. f. 3.
Godfry Finger, Opera qudrta, six sonates a 2 Fla-
tes et une Bass. cont, grave. f. 3.
Huit Sonates dont il y en a 6 de M. William, 3 a 2.
violons et une Basse, et 3 a 2 Flutes et une Basse,
et deux de M. Finger, l'une a une trompette ou
Flute et un hautbois et B. cont. et l'autre a un vio-
lon et hautbois et B. cont. f. 3.
Six sonates a 2 Flutes de Mr. Paisible. f. 2.
Six sonates a 2 Flutes et 1 Basse, la seconde Flute ad-
libitum

Catalogus van

- libitum composées par M. de la Maillerie. f. 2. 10
 Six Sonates a une Flute & une Basse continue de Mrs.
 Greber & Fede, gravé. f. 2.
 Six Sonates a une Flute & une Fasse C. composées par
 Mr. A. H. Schulzen f. 2.
 Six Sonates a un Haubois & une Basse C. composées
 par Mr. A. H. Schultzen f. 2.
 Mélange Italien, ou sonates à 1 flute & 1 violon &
 une Basse Composées par M. van Noort f. 1. 13
*Sonates pour les violons à 2. violons & une Basse
 Continue, la plupart avec un violoncello ou
 viole de Gambe.*
 Corelli Opera prima sonate à 3 col. violoncello,
 gravé. f. 4.
 Corelli Opera seconda baletti à 3, gravé f. 2. 10
 Corelli Opera tertia sonat. à 3. col. violonc. grave
 f. 4.
 Corelli Opera quarta baletti à tré, gravé f. 3.
 Bernardi Opera seconda sonat. à tré, gravé f. 3.
 Tonini opera seconda, son. à 3. col. violonc. gravé
 f. 4.
 Marini Opera terza, 12 sonat. les 8 premières à deux
 violons Basse & B. cont. & les quatre dernières à
 six instrumens, gravé f. 4. 10
 Marini Opera quinta baletti à la Francesc à 3 gra-
 vé. f. 3. 10
 Aurelio Paolini Opera prima, sonate à tré, col. vio-
 loncello, gravé. f. 3.
 Antonio Veracini Opera prima, sonate à tré col-
 violoncello, gravé f. 4.
 Tomazo Albinoni Opera prima, sonate à tré col-
 violoncella, gravé. f. 4.
 Josephi Benedicti opus octavum, sonate a tré col-
 violoncello, gravé f. 4.
 H. Anders Opera seconda sonat. a 3 & 4 instr. gra-
 vé.

allerley Musijk.

- vé f. 4
Giulio Taglietti Opera seconda, sei concerti e 4 sim-
phonie a tré, gravé f. 4.
Ravenschroft alias Redieri Opera prima sonate a
tré, col. violoncello, gravé f. 4.
Anton. Caldara Opera prima, sonate a tré col. vio-
loncello, gravé. f. 5.
Anton. Caldara Opera seconda, sonate da camera a
tré, gravé. f. 3. 10
Antonio Luigi Baldacini Opera prima, sonate a tré
col. violoncello, gravé f. 4.
Maria Ruggieri Opera quarta sonate a tré col. vio-
loncello, gravé f. 4.
Christophoro Pez Opera prima, sonate a tré col. vio-
loncello gravé. f. 5.
Six sonates de Mr. de Swaen a 2 violons, un violon-
cello, & basse cont. gravé f. 3.
Antonio Buonporti Gentilhomme di Trento, Opera
seconda, sonate da camera a tré, gravé f. 3. 10
Torelli Opera quinta, 6 simphonie a 3, e 6 concerti
a 4, viol. alto e basso, gravé f. 4
Gioseppe Torelli Opera seconda, Baletti da camera
a tré, gravé f. 3. 10
Finger Opera prima, 12 sonates les 3. premières a 1
violon, une viole de gambe & 1 bass. cont. les 3 sui-
vantes a 2 violons, 1 violoncello & 1 bass. cont les 3
autres a deuy viol. une Haute contre & bass. con-
tin. & les trois dernières a trois viol. & une bass.
gravé f. 5.
Gerardo Han, Opera prima, sonate a tré col. violon-
celle, gravé. f. 4. 10
Andrea Fiore Academico Filarmonico Opera prima,
sonate a tré col. violoncello, gravé. f. 4.
Henrici Albicastro. Opera prima, sonate a tré col.
violoncello, gravé f. 4.
Pietro Franchi, Opera prima, sonate a tré col. violon-
cello,

Catalogus van

- cello, grave f. 4.
- Antonio Carelio, Opera prima, 12 sonate a tre col.
violoncello Bass. cont. grave. f. 5
- Giacomo Sberard, Opera prima, douze sonates a tre
col. violoncello, grave. f. 6.
- Godfry Finger, Opera quinta, dix sonates a tre, gra-
ve f. 4.
- Six sonates de A Ziani a 2 violini col. Basso f. 2. 10
- Gasparo Gaspardini Opera seconda, 12 sonate a 2
violini, col. violoncello e B. C. f. 4.
- Gio: Bianchi Opera prima, douze sonates a 2. violi-
ni col violoncello e B. Cont. f. 4.
- Tomaso Albinoni Opera Terza, 12. sonate a 2. vio-
lini, col violoncello e B. cont. f. 4.
- Henrici Albicastro Opera quarta, 12. sonate a 2
violini, col violoncello e B. cont. f. 4.
- Huit sonates de Williams & Finger a 2 dessus & 1
Basse f. 3.
- Gentili Opera prima, 12 sonate a 2 violini, col vio-
loncello & B. cont. f. 4.
- Douze Sonates a 2 violons, 1 violoncello, & B. cont.
de Mr. Corbet Opera prima. f. 5.
- Six Sonates de Mr. Frank a 2 violons un violoncello
& B. cont. f. 4.
- Ti tro Alberti Opera prima, 12. sonate a 2. violini,
violoncello & B. cont. f. 5.
- Nicolao Francisco Haim Romano Opera prima, 12
sonate da camera a 2 violini e Basso o Arcileuto
f. 5.
- Gio Biar chi Opera seconda, sei sonate a tre 2 violini
e violoncello & sei concerti a 4 due violini, Alto e
vio'oncello col Basso continuo f. 4. 10
- Nicolao Francisco Haim Romano Opera seconda,
sonate a due violini e Basso o Arcileuto. f. 5.
- Gio Battista Tibaldi Modanese Opera prima, sonate
a tre, due violini e Basso o Arcileuto. f. 3 10
- Henri-

allerley Musik.

Henrici Albicastro Opera VIII sonates a 2 violons & 1 Basse & 1 Basse continue. f. 5.

Sonates pour les violons à sortes parties.

4. Sonat pour le violon & particulièrement le hautbois a 6 parties par Mr. Kofier, grave f. 6.

6. Sonat. de M. Keller, dedices a la Princesse de Danemark, les 3 premieres a 2 violons, une Alte, une trompette & 1 basse, & les 3 autres a 2 Flûtes & 2 hautbois ou violons & 1 bass. cont. grave f. 4.

6. Sonates de Mr. Corelli, Caldara & Gabrieli, a 4, 5 & 6 partie, grave f. 4.

Marini Opera terza, 12 Sonat. les 8 premieres a 4 & les quatre derniere a six, grave f. 4. 100

Torelli Opera quinta, six symphonies a trois & 6 concerts a quatre, deux viol. 1 alto e violoncello, col. bass. cont. grave. f. 4.

Torelli Opera sexta, douze Sonates, a deux violini, Alto, & bass. cont. grave. f. 4.

H. Anders Opera seconda, 12 sonat. a 3 e 4 instr. grave. f. 4.

Andrea Grossi Opera terza, 12 sonat. a 3, 4. e 5. instr. grave. f. 5.

Finger Opera prima, 12 sonat. les 3. premieres, a un violon, 1 viole de Gambe, & 1 bass. C. les 3 suivantes a 2 violons, 1 violoncello & 1 B. C. les trois autres a 2 viol. 1 Alte & B. C. & les trois dernieres a trois violons & une bass. grave f. 5.

Albinoni Opera seconda 6 symphonie e 6 concerti à 6 e 7 instr. gravé. f. 7.

Artemio Morta, Opera prima, dix concerti à 2 violini, Alto, Tenore e Basso f. 6.

Gio Bianchi Opera seconda, sei sonate à tre 2 violini e violoncello & sei concerti à 4. deux violini Alto e violoncello col. Basso continuo f. 4. 100

Henrici Albicastro Opera septima 12 Concerti à 2 violi-

Catalogus van

violini, Alto violoncello e Basso continuo f. 6.

*Sonates à un violon seul, & 1. viole de Gamb-
be ou B. C.*

Corelli opera quinta libro primo, Sonate da chiesa &
libro secondo Sonate da camera a Violino e Vio-
loncello col. basso continuo, 3 libri, gr. f. 8.

Corelli e altri aurorey sonat. a violino solo col basso,
gravé f. 3.

Tonini Opera terza baletti da camera à violino e
violine o cimbalo, gravé. f. 4. 12

Veracini Opera terza, sonate. à 1 viol. 1. violone & 1
bass. cont. gravé f. 4.

Torelli Opera septima, sonate da Camera à violino
e violone o cimbalo, grave f. 3.

Torelli Opera quarta, 12 introductione à violino e
violoncello o bass. cont. grave. f. 3.

Torelli, Perti e altri Aurorey, Sonate à violino &
violone o cimbalo, gravé. f. 2.

Ricercate à violino e violone o cimbalo da Pietro de
Gli Antoni Opera quinta, grave. f. 3.

Dix huit sonates a violino solo da Giov. Schenk.,
opera settima, grave. f. 4.

Finger Opera seconda consistant en six sonates, trois
à un violon, & trois à une flute & une Bass. cont.
grave. f. 1. 13

Six Sonates 3 à 1. Flûte & 1 B. C. & 3 à 1 Violon & u-
ne B. C. composées par Mr. Daniel Purcel, grave.
f. 2.

Six Sonates, trois à 1 Flute & 1 B. cont. & trois à 1
violon & 1 B. cont. de Mr. Crofts & un maître
Italien, grave. f. 1. 13

Six sonates à violino solo col basso cont. 3 de M. Fin-
ger, & trois de Mr. Crofts; grave. f. 2.

Quatorze sonates, dix à violino solo col bass. cont. e
4 à violoncello solo col bass. cont. e un canone à
due

allerley Musijk,

- due violoncello del signore Angelo Maria Fiore,
grave. f. 3.
Sonates & Airs à violino solo del signore Heudeline,
grave. f. 2. 10
Henrici Albicastro Opera seconda, libra primo e
libro secondo, sonate à violino solo col Basso cont.
grave. f. 6.
Henrici Albicastro Opera Terza 12. sonate à violino
e violoncello col B. cont. f. 4.
Les solo de Nicolas Matteis, *livre première.* f. 3.
- - - - - *livre second.* f. 3.
- - - - - *livre troisième.* f. 1.
- - - - - *livre quatrième.* f. 3.
- - - - - *livre cinquième.* f. 3.
Gasparo Visconti Romano Opera prima, sonate à
violino solo col Basso continuo. f. 3.
Henrici Albicastro Opera quinta; sonate à violino
solo col Basso continuo. f. 4.
Nicola Cosimi Romano Opera prima 12 Sonate à
violino solo col Basso Continuo. f. 4.
Sci sonate à Violino o Hautbois solo col Basso conti-
nuo del signore A. H. Schultzen. f. 2.
Henrici Albicastro Opera sexta o vero parte seconda
del Opera quinta, sonate à violino solo e Basso
continuo f. 4.

Pièces pour la viole de Gambe.

- Konst oeffeningen ou quinze sonat. à 1 viole de Gam-
be & une bass. cont. composées par M. Schenck
gr. f. 9.
sherzi musicali, ou suites pour la viole de Gambe
à 1 viole & 1 basse. cont. ad libitum composées de
Préludes, Allemandes, sarabandes, Cournantes,
Gigues, chaconnes, Ouvertures, Gavottes, Me-
nuets Passacailles, &c. par M. Schenk, Opera
VI. gravé. f. 9.
La Nimphe del Rheno ou douze sonates à 2 violes de
Gambe.

Catalogus van

- Gambe, composées de Préludes, Allemandes, courantes, sarabandes, gagues, menuets, chaconnes, gavottes, &c. par Mr. Schenk opus VIII: gravé. f. 9.
- L'Écho du Danube contenant des Sonates à 1 viole de gambe & Basse continue, a une viole gambe & Basse continue ad libitum, & à 1 viole de gambe sans Basse continuë composées par Mr. Schenk Opera nona. f. 6.
- Pièces à une & 2 violes de Gambe & bass. cont. composées par Mr. Marais ordinaire de la Musique du Roi. gravé en 3 livres séparés. f. 10.
- Le second livre de Pièces de viole de Mr. Marais à 1 viole de Gambe & B. cont. f. 10.
- Dix sonates à deux violes de Gambe & 1 bass. cont. ires propres à jouer avec des Basses ou des Bassons de la composition du Sicur Carolo, gravé f. 4.
- Trois suites de pièces pour un dessus de viole ou violon & bass. cont. compos. par M. Heudeline f. 2. 10.
- Sonates, Allemandes, courantes, sarabandes, Gagues, Gavottes, Rondeaux, Passacailles, &c. à une viole de Gambe & une bass. cont. de Mr. Jean Snep, gravé, f. 5.
- Pièces de viole de Gambe de Mr. Hakart composées de preludes, Allemandes, courantes, sarabandes, gagues, Fantaisies &c. à une viole de gambe & une Basse continue. f. 6.

Pièces pour le Clavessin.

- Un livre de pièces de Clavessin de Mr. le Begue Organiste du Roy, gravé f. 6.
- Le second livre de Clavessin de Mr. le Begue f. 5.
- Une suite de pi. ces de clavessin de Mr. le Begue Organiste du Roy, gravé. f. 1. 4.

allerley Musik.

- 10 Suites pour le clavier composées par Mr. Frobergue, gravé f. 4.
- Toccatés & suites pour le clavier de Mrs. Pasquini, Poglietti & Gaspart Kerle, gravé. f. 2.
- Pieces pour le clavier composées par Mr. Marchand, *livre premier* f. 1. 4
- 17 Sonat. pour l'Orgue ou le clavier composées par Mrs. Siani, Polaroli, Bassani, Colonna, & autres fameux Maîtres d'Italie. f. 6.
- 6 Suites de pieces de clavier, composées d'Allemandes, sarabandes, gavottes, rondeaux, menuets & gigue, avec un dessus séparé & 1 basse de viole ou Theorbe ad libitum, mises en concert par Mr. Dicupart, gravé. f. 9.
- Pieces pour le Clavier composées par Mr. Marchand, *livre second* f. 1. 4
- Pieces de Clavier composées par J. Henry d'Anglebert Ordinaire de la musique de la Chambre du Roy avec la maniere de les jouer, Diverses Chaconnes, Ouvertures & autres airs de Mr. de Lully mis sur cet instrument, quelques fugues pour l'orgue & les principes de l'accompagnement. f. 7.
- Pieces pour la Guittarre, & le Luth.*
- Un livre de pieces de Guittarre avec 2 dessus d'instrumens & une basse cont. ad libitum composées par Mr. Nicolas Derosiers, grave f. 9.
- Le même livre de Guittarre séparé, gr. f. 5.
- Suites pour le Luth avec un violon, ou flute & une basse cont. ad libitum, de la composition de Mrs. du Fau, l'Enclos, Pinel, Lul'i, Bruininghs, le Fevre & autres habiles Maîtres, grave f. 4.

C A T A L O G U S

V A N

B O E K E N

Die gedrukt en te bekomen zijn by

PIETER vander VEER.

In Folio.

- 1 **H**Ugo de Groots Jaarboek en Hi-
storie.
- 2 T. J. van Bragts Martelaars Spiegel der
Doopsgezinde.
- 3 W. Goeree Joodse Outhede, 2 deele.
- 4 Historie der Reformatie van Vrankrijk
2 Deele.
- 5 W. Goeree Mozaische Outhede, 4
Deele.
- 6 Arnold Godvriend, Historie der eerste
Christenen, 2 Deele.
- 7 - - - Historie der Kerke en Ketteren
2 Deele.

In Quarto.

- 1 **J** Oudaan Roomsche Mogentheid.
- 2 Rotgans, Leve van Willem de
Derde. 3. Bek-

C A T A L O G U S

- 3 Bekker Betooverde Weereld.
- 4 S. V. Hoogstrate Schilderkonst.
- 5 F. V. - - Voorhof der Ziele.
- 6 D. v. - - Gedigten.
- 7 Zeeregte van Wisbui.
- 8 Lijste van de Convoe en Licente.
- 9 T. Gage Naukeurige Reize.
- 10 A. van Alkmaars Vrede Predikaty.
- 11 Verscheide Lykredens.
- 12 G. Brands Poëzy.
- 13 A. Bogaart Roomsche Monarchy.
- 14 Beschrijving van 't Pauschelijke Hof.
- 15 Balens Beschrijving van Dordrecht.
- 16 Treur Toneel der doorlugtige Vrouwen.
- 17 Bidloo , Brieve der gemartelde Apostelen.
- 18 Damhouders Practijk , Civil en Crimineel.
- 19 Beschrijving van China.
- 20 - - van Delft.
- 21 Gerbade over Zacharias.

In Octavo.

- 1 **H**et leve van Hai Ebn Jokdan , op nieuws met de Arabische grond text vergeleke , en met Aantmerkingen over eenige duistere Plaatzem

C A T A L O G U S

zen en Spreekwyzen verrijkt.

- 2 Minnezangen en drinkliedere.
- 3 Barleus Oratien.
- 4 Brand kort verhael der Reformatie van den jaare 1555 tot den jaare 1689 zijnde een kort begriip van het grote werk, in 4't zelve op heel schoon groot Papier.
- 5 Fokkenbrogs Werke, 2 Deele.
- 6 W. Goeree Schilderkonst.
- 7 - - Boukunde
- 8 Historie Apologetika van de Herder.
- 9 Republyk der Hebreen, 2 Deele.
- 10 Boxhorn Nederlandsche Historie.
- 11 Donquichot de la Manche.
- 12 J. Vromans de Fore Competenti, laatste Druk
- 13 Amelot History van Venetie, 2 deele
- 14 Gode en Godsdienst der Heydene in 3 Tale.
- 15 K. v. Alkemade van 't Kampregt
- 16 Nederlandsche Oudheden met Plate.
- 17 De Geest Kabinet der Statue.
- 18 Jesus en de Ziel met Plate.
- 19 Vonke der Liefde Jesu met Plate.
- 20 Beginsele van Gods Koninkrijk in den mensch met Plate.
- 21 Herts Theologi met Plaatjes.

In OCTAVO.

- 22 A. Boogaarts Muntkabinet met Plate.
- 23 Juvenalis 1 en 4de Hekeldigt in 't
Duyts vertaald door C. P.
- 24 Potters, getrouwe Harder.
- 25 Vermakelyke Voorspellinge.
- 26 W. den Elger Toneel speele.
- 27 Ruslings Werke, 2 deele.
- 28 Heermans Annotatie.
- 29 Politike gronden en maximen van Hol-
land.
- 30 Gemengelde Parnas Loof.
- 31 Treur-brieven der blakende Vorstinnen.
- 32 Voorbeeldzels der Oude Wijze.
- 33 Zede-Lesse der Evangeliums.
- 34 Engel Arentzens Onderwijs.
- 35 Heidensche Grootmoedigheden, door
K. Boon den 2de Druk vermeerdert
met de levens der 12 eerste Room-
sche Keizers, en met 30 Kopere Pla-
te verciert.
- 36 Hoogstrate Schoole der Weerelt.
- 37 Historie van Barlam en Josaphat.
- 38 Oversteegs Poëzy.
- 39 Tinneme van Middelburg door Bero-
nitius.
- 40 P. de Molyn, Schilt des Geloofs.
- 41 Dekkers Gedigte compleet.
- 42 't Leve van den Hartog van Ossuna.
- 43 Pierfons Gedigte. 44 Jan

C A T A L O G U S.

- 44 Jan Luikens Stigtelyke Gezangen.
- 45 Alle de Werken van Zoeteboom , 2
Deele met Kopere Plate.
- 46 K. Sweerts Mengeldigte , 2 deele.
- 47 Verdediging der Doopsgezinde, dito op
groot Papier.
- 48 F. Ridderus Wegwijzer ten Hemel.
- 49 Lodestein Geestelyke Opwekker.
- 50 K. van Hoeks Verdediging.
- 51 ——— Nader Verdediging.
- 52 ——— Brief van Dr. Schijn.
- 53 Petrus verlost uit de magt der misbrui-
kers door Pontiaan van Hattem.
- 54 Wonder in de Cevennes.
- 55 Hollands bloedige Oorloge.
- 56 't Leve van Philippus , 4 Deele.
- 57 Koninklyk Tafereel.
- 58 Hondorphius over de 10 Gebode.
- 59 Jonktijds Toneel der Jalousie , 2 deele.
- 60 Rabbelerie van den Rabbelende Rabus.
- 61 Limburg Welstervende Leer.
- 62 *Burmanni sivi Johanne Branti.*
- 63 't Zwart Toneel Gordijn , 3 deele.
- 64 Alle de Volgeestige Werken van Don
Erancisco de Quevedo.
- 65 Beschrijvinge van het Eyland Formosa in
Asia, en der Regering, Wetten, Ze-
den , en Godsdienst der inwoonders
uit

In D U O D E C I M O.

uit de gedenkschriften van den Hr. Georgius Pfalmanaazaar aldaar geboortig, t'zamengesteld. Mitsgaders een breet, en net verhaal zyner Reizen door vertcheide Landen van Europa, en van de vervolging, welke hy door toedoen der Jesuiten van Avignon, geleden heeft, benevens de redenen, die hem tot het afzweren van het Heidendom, en het aannemen der hervormde Christelyke Godsdienst gebragt hebben.

In Duodecimo.

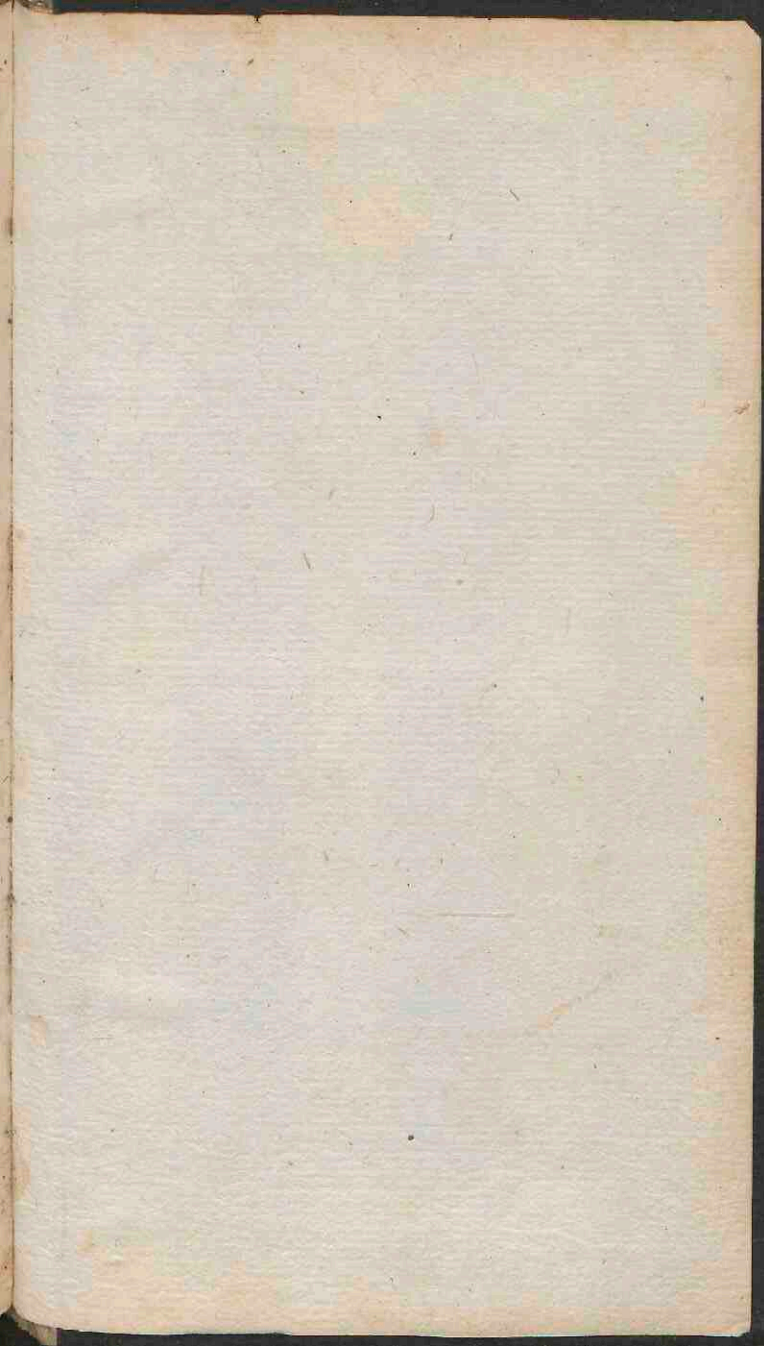
- 1 **P**roeve der Zede, 4 deele.
- 2 't Leve van Emanuel Koning van Portugaal, 3 deele.
- 3 Vroonens begin, midde en eynde.
- 4 Op en Ondergang van Stavoren.
- 5 *Kunens Satira Menippæa.*
- 6 Emanuel Arande Turksche Slaverny, 2 deele.
- 7 Schriverius Beschrijving der Grave van Holland, 2 Deele.
- 8 Dukery Kerkelyke Historie, 2 Deele.
- 9 Rotterdamsche Arkadia, door W. den Elger R. G.

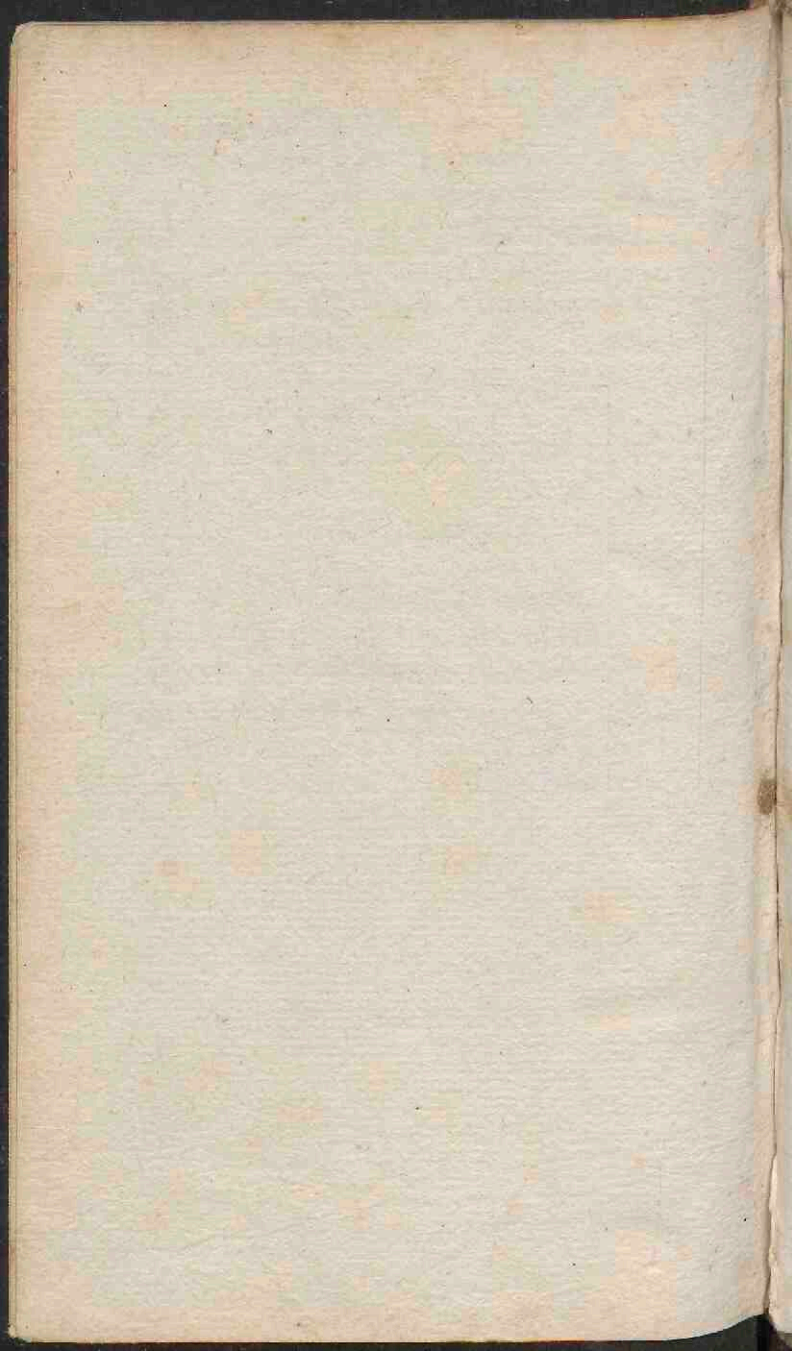
C A T A L O G U S

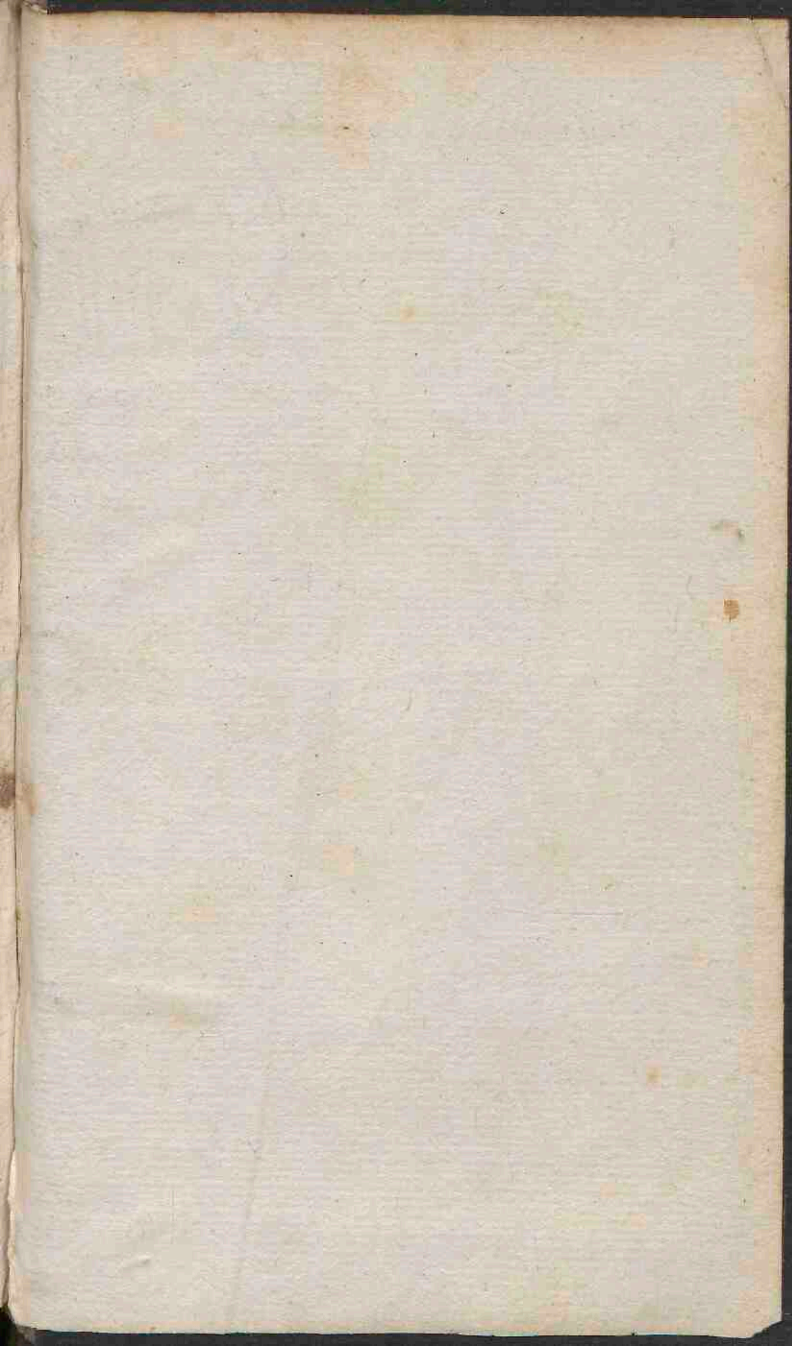
- 10 Inquifity van Goa.
- 11 Oudenhoye Befchrijving van Dordregt.
- 12 Weegfchaal der Leugenen.
- 13 Historie den Veftaalsche Nonne.
- 14 Stella van de Liefde Gods.
- 15 De verfhikkinge des doods door Charle Drillencourt.
- 16 Engelsche Onderregter.
- 17 *Anglo Belgica.*
- 18 Rennefort Historie van Ooftindie.

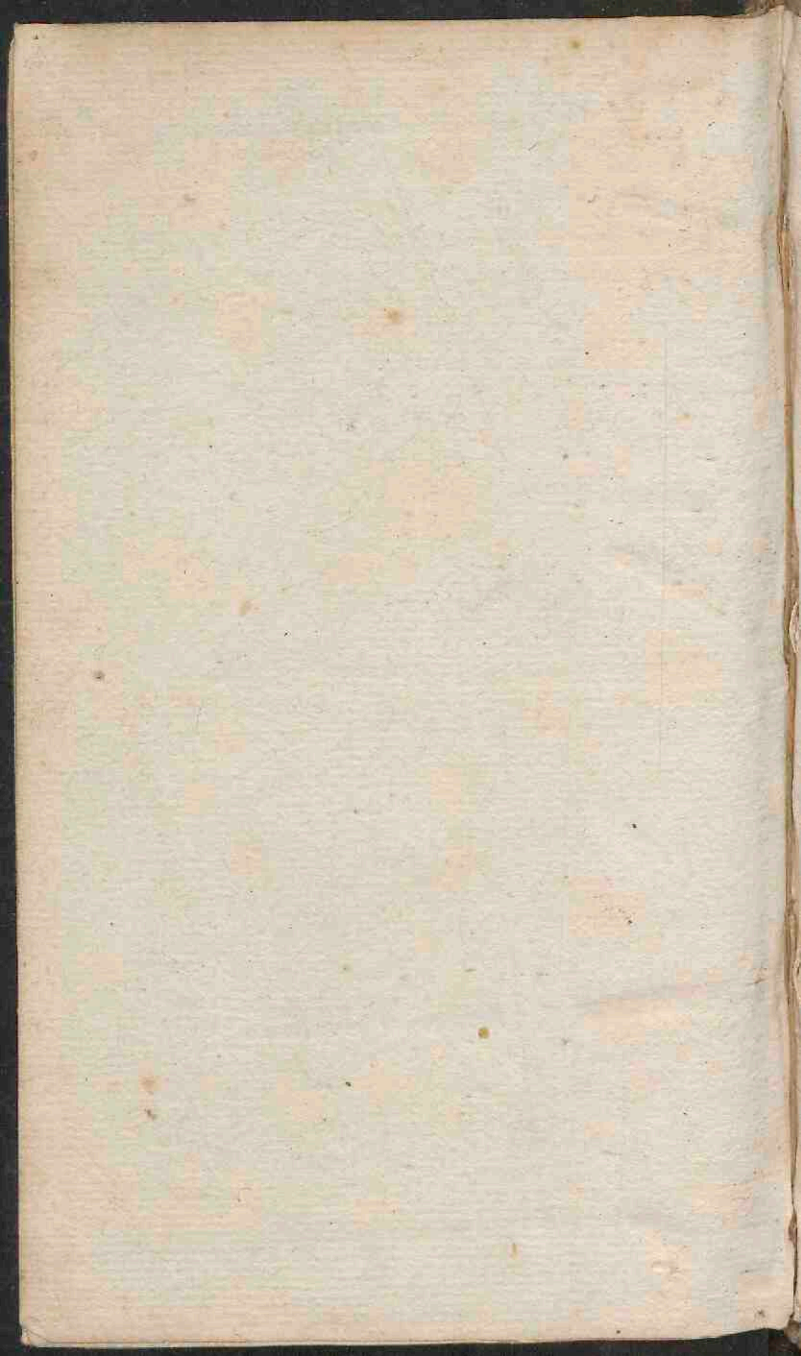
Prentkonft.

- 1 **G** Erard Brand den Ouwe.
- 2 **J.** van Oldenbarnevelt.
- 3 Hugo de Groot.
- 4 Jan de Wit.
- 5 Cornelis de Wit.
- 6 De 12 Eerfte Roomfche Keizers.
- 7 Wilhem de Derde.

29875

